T. G. MASARYK

SEBEVRAŽDA

HROMADNÝM JEVEM SPOLEČENSKÝM

MODERNÍ OSVĚTY

*

1926

ČIN PRAHA

Prvý až pátý tisíc

Zjev sebevraždy je jistě v každém jednotlivém případě velmi zajímavý; ale zcela zvláštní zájem budí sebevražda jako sociální jev hromadný. Sebevražednost se nyní projevuje ve všech civilisovaných zemích s intensitou zastrašující: u nás v Rakousku (Předlitavsku) ročně se konstatuje 2600 sebevražd, v Německu asi 9000, ve Francii skoro 7000; ve všech evropských zemích, z nichž máme oficiální zprávy, počítá se ročně nejméně 22.000 případů. A je-li pravda, jak se mnozí domnívají, že statistické údaje uvádějí nejvýš polovinu spáchaných sebevražd a sebevražedných pokusů, zabíjelo by se v civilisovaných státech evropských ročně asi 50.000 lidí. Představme si čísla za jedno desítiletí anebo dokonce za polovinu století! Jenom ve Vídni se ročně konstatuje 200 případů: počítá se tedy jedna sebevražda asi na 1500 dospělých obyvatelů, to jest jeden případ asi na 500 mužů!

O sebevraždě se už velmi mnoho psalo, jak to odpovídá jejímu významu. Filosofové vyšetřovali moment ethický, lékaři pathologický, a statistikové podali plno materiálu sociologického; ale nikdo se dosud nepokusil o konečné řešení s hlediska sociologického, a přece právě na tomto řešení nám nejvíc záleží: vždyť otázka po příčinách sebevraždy je i otázkou po štěstí a neštěstí lidstva.

Úkolem této práce je ukázat, jak se hromadný jev sebevraždy vyvinul z moderního kulturního života a v něm. Při tom uvidíme, že se sebevražda jako hromadný jev vyskytuje periodicky, a bude tedy naším úkolem zvláštním, právě tuto periodičnost sebevraždy pochopit a ocenit. Důležitý je dále poměr moderní sebevražed-

nosti k nervositě a duševní nemoci velmi rozšířené; a bude tedy věcí psychologického rozboru, poznat v těchto obou zjevech celkový chorobný pathologický stav přítomnosti a pochopit je jako jednotný celek.

Jsem sice přesvědčen, že jsem správně vysvětlil vlastní podstatu nemoci našeho století, a že jsem poznal její pravý význam pro kulturu, přesto však není úloha ještě docela rozřešena. Naopak, právě tento spis vybízí k pracím podrobným, a mám nejtoužebnější přání, aby vyšlo hodně mnoho monografií o jednotlivých příčinách sebevraždy. Tak na příklad měly by se v podrobnostech probrat sebevraždy jednotlivých měst, povolání a stavů, obou pohlaví atd. Neméně i historikové by měli věnovat tomuto předmětu svou pozornost, aby byla sebevražda po každé stránce dostatečně prozkoumána a poznána.

Ti, kdo se vyznají v literatuře předmětu, pohřeší snad některé všeobecné doktriny, které byly od mnoha autorů podány při příležitosti zkoumání o sebevraždě. Byl bych velmi rád řekl něco o sociologii, o její methodě a zvláště o poměru této vědy ke statistice, a bylo by to tím spíše namístě, že sociologie jako věda je — aspoň u nás — ještě málo známa. Ale nechtěl jsem rozšiřovat zkoumání beztak již rozsáhlé a proto jsem se pokusil po příkladě přírodních věd podat sociologickou monografii, protože vycházím z názoru, že speciální zkoumání je pro vědu plodnější než zkoumání všeobecné a ukvapené stavění logických systémů. Právě speciálním studiem se můžeme velmi dobře učit všeobecnému sami a učit tomu i jiné.

Ještě jednu poznámku si musím dovolit.

Při své práci jsem se musel dotknout — a nešlo to právě jinak — mnoha, vlastně všech otázek, které dnes budí obecnou pozornost.

Prohlašuji tedy výslovně, že uvažuji o těchto předmětech se stanoviska čistě vědeckého, aspoň jsem si přál jenom s tohoto stanoviska o nich uvažovat — a proto doufám, že budou mé názory se stejného hlediska posuzovány. Sociální jevy jsou psychologovi a sociologovi jenom skutečnostmi, jako jsou astronomovi skutečnostmi jevy nebeské, oběma musí být jedno, jak chápe a zpracovává jevy sociální praktický politik, jevy nebeské třeba básník. Jestliže jsem tedy s vědeckou vážností a se svobodou vědě potřebnou vyšetřoval na příklad náboženský stav civilisovaných národů, podával-li jsem sociologická zkoumání podstaty křesťanství a křesťanských sekt, a probíral-li jsem jako jednoduchou skutečnost tak mnohé, co je mnoha lidem věcí srdce, nevedl mě nikterak nedostatek piety, nýbrž bezohledné úsilí po pravdě. Jako rád proto přijmu poučení tam, kde jsem se mýlil, právě tak rozhodně se ohrazuji proti nesnášelivosti a lhostejnosti, obvyklé v praxi v sociologických diskusích.

Nakonec vyslovuji srdečný dík všem, kdo mi v mé práci přátelsky pomáhali radou i skutkem.

Ve Vídni, v lednu 1881.

Spisovatel.

Německé vydání vyšlo pod názvem: Der Selbstmord als sociale Massenerscheinung der modernen Civilisation. Von Dr. Thomas Garrigue Masaryk, Docent der Philosophie an der Universität Wien. Wien, 1881. Verlag von Carl Konegen. Druck von Adolf Holzhausen, k. k. Hof- und Universitäts-Buchdruckerei in Wien. — Stran XVI+246. Cena 5·— fl. — Na titulním listě bylo motto: Greift nur hinein in's volle Menschenleben! — wo ihr's packt, da ist's interessant. Goethe.

Spis vyšel německy 1881; brzy po vyjití český nakladatel žádal o právo překladu — překlad vychází teprve teď, a vychází teď, řekl bych, organicky jako pokračování mé literární činnosti.

Neměl jsem kdy, důkladně doplnit spis a zpracovat; to, ono bych totiž dnes formuloval jinak, ale na základní myšlence bych neměnil, jen bych některé své these vyslovil přesněji.

Jen při korektuře českého překladu, udělaného stud. filosofie p. Ant. Žáčkem, místy původní znění jsem pozměnil a doplnil.

(1904.)

T. G. M.

První české vydání vyšlo v Praze 1904 nákladem Jana Laichtera na Královských Vinohradech jako XI. svazek knihovny „Otázky a názory". Tiskl Albert Malíř na Královských Vinohradech. — Stran XVI + 352. Cena 3·50 K, vázané 4·80 K.

„Sebevražda" je z těch mých prací, k nimž se už nemohu vrátit podrobnou novou revisí a doplněním nového materiálu. Od prvého vydání (německého) uplynulo více než čtyřicet let; snad se tedy už bude zdát leckomu kniha spíše dokumentem literárně-historickým.

Myšlenku hlavní, jak jsem ukázal v článcích v „Naší Době" v letech devadesátých a jak je patrno i ze „Světové Revoluce", držím stále, a pokud mohu sledovat nová data o sebevražednosti, myslím, že mou diagnosi vždy znova potvrzují.

Úprava tohoto nového vydání je toliko vnější: byly provedeny některé změny stilistické, opravy jazykové (pravopisné, interpunkční); leckteré drobnosti jsou dány novou úpravou typografickou. Věcně bylo poopraveno a doplněno jen několik nepodstatných detailů.

Šíře je doplněna literatura; k ní odkazuji pro informaci o nových statistických datech.

K rejstříku osobních jmen je v tomto vydání přidán rejstřík věcný.

Jako motto připojuji k tomuto vydání několik citátů z Dostojevského, jehož názor jsem v době, kdy byla „Sebevražda" psána, neznal; má myšlenka je u Dostojevského vyjádřena v překvapující shodě.

V Praze 25. února 1926.

T. G. Masaryk

„Nikoliv, řekl jsi to dobře... Bůh je nutný a proto musí být.“ — „Nu, velmi dobře.“ — „Ale já vím, že On není a nemůže být.“ — „To je pravdivější.“ — „Což nechápeš, že člověk s takovými dvěma myšlenkami nemůže zůstávati mezi živými?“ — „Má se zastřeliti, což?“ — „Což nechápeš, že je možno zastřeliti se jen proto? Ty nechápeš, že je možný takový člověk, jediný člověk z vašich tisíců milionů, jediný, jenž nebude chtíti a nesnese toho.“

*

„Což nikdo na celé zeměkouli, ukončiv s Bohem a uvěřiv ve svobodu vlastní vůle, se neosmělí projeviti svobodu vlastní vůle v nejdůležitějším bodě?... Jsem povinen zastřeliti se, protože vrcholný bod svobody mé vlastní vůle — jest zabíti sebe sama.“

*

„Jsem povinen projeviti nevěru,“ chodil po pokoji Kirilov. „Pro mne není vyšší myšlenky, než že není Boha. Za mne mluví historie lidstva. Člověk vymýšlel Boha, aby mohl žíti, neubíjeje se; v tom je celá světová historie až doposud. Já jediný v historii všeho světa nechtěl jsem po prvé vymýšleti Boha. Nechť to zvědí jednou pro vždy.“

*

„Nechápu, jak mohl atheista až doposud věděti, že není Boha a nezabíti se ihned. Seznati, že není Boha a neseznati zároveň, že se sám stal Bohem — jest nesmysl, jinak rozhodně zabiješ sama sebe. Poznáš-li to, jsi králem a nezabiješ více sebe sama, nýbrž budeš žíti u veliké slávě. Ale kdo bude tím jedním, kdo rozhodně musí usmrtiti sebe sama, jinak, kdo začne a dokáže? To já se usmrtím, abych začal a dokázal. Jsem ještě Bohem mimovolně a jsem nešťasten, jelikož jsem *povinen* projeviti svou vůli... Člověk byl doposud proto tak nešťastný a ubohý, že se bál projeviti svou vůli v nejhlavnějším bodě... Projevuji svou vůli a jsem povinen věřiti, že nevěřím. Já začnu a dokonám a otevru dveře. A spasím. Jen toto jediné spasí všecky lidi a v následujícím pokolení způsobí fysický přerod; neboť v nynější fysické podobě, pokud jsem o tom přemýšlel, nelze člověku nikterak býti bez dřívějšího Boha. Tři roky jsem hledal attribut svého božství a našel jsem jej: attributem mého božství jest — svoboda vlastní vůle! To je vše, čím mohu v hlavním bodě projeviti svoji neposlušnost a novou strašnou svobodu.“

Z Dostojevského „Běsů“ (1871-1872).

„Nebudu a nemohu být šťasten, jestliže mi hrozí zítra nic."

*

„Podkladem té zpovědi člověka, jenž se zabil „logickou sebevraždou" — je nevyhnutelnost... úsudku: že bez víry ve vlastní duši a v její nesmrtelnost je bytí člověka nepřirozené, nemyslitelné a nesnesitelné. A tak se mi uzdálo, že jsem jasně vyslovil formuli logického sebevraha, našel ji."

*

„Jedno z nejhroznějších nebezpečí pro naši budoucnost... záleží jmenovitě v tom, že se podle mého názoru... zakořeňuje v příliš už veliké části inteligentní vrstvy ruské úplná nevěra ve vlastní duši a její nesmrtelnost."

*

„Bez vyšší ideje nemůže existovat ani člověk, ani národ. Ale vyšší idea na zemi je *jenom jediná*, to jest idea o nesmrtelnosti lidské duše; neboť všechny ostatní „vyšší" ideje života, kterými může člověk býti živ, *vyplývají jenom z ní jediné*."

*

„Sebevražda, při ztrátě ideje o nesmrtelnosti, stává se naprostou a nevyhnutelnou nutností pro každého člověka, jenž se tak tak pozdvihl ve svém vývoji nad zvířata. Naproti tomu nesmrtelnost, slibujíc věčný život, tím pevněji svazuje člověka se zemí... Toliko s vírou ve svou nesmrtelnost člověk postihuje celý rozumný účel svůj na zemi. Bez přesvědčení o vlastní nesmrtelnosti přetrhávají se svazky člověka se zemí... ztráta vyššího smyslu života (pociťovaného třeba jen v podobě zcela neuvědomělé tesknosti) jistě vede za sebou sebevraždu."

Z Dostojevského „Deníku spisovatelova" za rok 1876.

Hlava první

URČENÍ POJMU

1

Obyčejně si představujeme smrt v příkré protivě k životu a velmi zřídka myslíme na to, že je vlastně přirozeným konečným výsledkem delšího procesu, který se děje v organismu hned od prvého výkřiku – ba ještě dříve – až do posledního dechu a dále za něj. Žití a umírání se vyskytuje zároveň na každé živoucí pozemské bytosti; jednotlivé části, celé tělo se opotřebuje, aby se znova obnovilo, omládlo; děje se nepřetržitá asimilace, organisace, ustavičný boj života se smrtí, každý krok dopředu je zároveň krokem vzad. Mezi dvěma póly vznikání a zanikání vlní se život, pění se a hučí to v oceánu života; pozorujeme sice, jak se vlny znenáhla ukládají a tiší, přes to však myslíme pouze na příkré protivy života a smrti. V této protivě zdá se smrt tak strašná; proto jenom málokdo se cítí klidný pod jejím neodvratným zákonem, jenom málokdo jí může s klidným zrakem hledět v tvář; znepokojuje lidi, jako slunce oslepuje oko – a přece ji tak mnozí vyhledávají samovolně!

Jako se v jednotlivém člověku vede stálý boj života se smrtí, tak zápasí žití s umíráním přirozeně též v celku lidstva: v každém okamžiku se lidé rodí, v každém okamžiku lidé umírají, jakoby jedno podmiňovalo druhé.

2

Způsoby smrti jsou rozmanité.

Nebyla-li tělu lidskému odňata žádná z podmínek, potřebných k jeho životnímu procesu (pokud právě sahá naše kontrola), tedy nastává jeho rozklad jakožto

výsledek organického vývoje, a mluvíme v tomto případě o smrti přirozené. Podle toho označíme smrt způsobenou ve válce, v souboji, zabitím a vraždou, potratem v jistém stupni zárodku, nešťastnou náhodou, popravou a konečně sebevraždou, jakožto násilný, nepřirozený způsob smrti, jakožto výjimku z pravidla.

3

Pojem sebevraždy možno chápat v rozličném smyslu. V širším smyslu slova rozumí se jí ten nepřirozený způsob smrti, jenž byl přivozen neúmyslným vsahováním člověka v životní proces, ať kladným, činným vlastním jednáním, nebo záporným, trpným chováním k nebezpečím života. V tomto smyslu je na př. sebevrahem ten, kdo pro nemravný nebo nemoudrý život nalezne předčasnou smrt, neboť normální by bylo, kdyby každý člověk dosáhl stařeckého věku — podle Flourense byl by normální člověk sto let stár — a pak teprv opustil tento svět pro slabost stáří a života.

V užším a vlastním smyslu je naproti tomu jenom ten sebevrahem, kdo učiní svému životu konec úmyslně a vědomě, kdo si smrti jako takové přeje a je si jist, že si svým jednáním nebo opomenutím smrt přivodí. Rychlost smrti není podstatnou známkou činu; neboť je též možno způsobit si smrt velmi zdlouhavým způsobem, znenáhla. Ani vlastní jednání, záporné, trpné chování k nebezpečím života může se díti rovněž v sebevražedném úmyslu: jako při každém samovolném jednání i zde záleží na úmyslu.*

* Podle tohoto rozlišení je jasné, že souboj nesmí být počítán k sebevraždě v užším smyslu, jak někteří chtějí činiti, že je to pouze sebevražda v širším smyslu. Duelant nechce zemřít, naopak chce zůstat na živu, zemřít má jeho protivník; uvádí svůj i cizí život v nebezpečí a může obyčejně s pravděpodobností poloviční očekávat smrt nebo zabití.

Mimo tyto dvě skupiny je sebeobětování, ač logicky patří do prvé; kdežto na oněch lpí mravní soud nelibosti, platí sebeobětování naopak za nejvyšší lidskou ctnost, ačkoliv všeobecně také zde bývá životní síla obětována častěji než je nutné.

Naše rozdělení odpovídá právnickému lišení zabití a vraždy, a proto chceme dále sebezabitím rozumět sebevraždu v širším smyslu, kdežto sebevražda značit bude čin v užším, vlastním smyslu.* Způsobem tímto nejsou utvořena žádná nová jména, a poněvadž obdobné rozlišování zabití a vraždy již všeobecně přišlo k platnosti, nepochybujeme příliš proti zákonu logiky, který jenom nerad dovoluje zavádění nových označení.

4

Jak sebezabití tak i sebevražda přihází se v moderní společnosti častěji než se obyčejně myslí. Pozorujeme-li lidi v jejich denním živobytí blíže, velmi záhy spatříme, že nevědomost a špatnost, neznalost a zanedbávání praktických věd (hygieny, ethiky atd.) mají za následek velmi mnoho zabití sebe sama a stejně mnoho tajných zabití, jež také jenom proto nejsou odsuzována před žádným forem, že jsou příliš obecná. Statistika může snadno dokázat, že průměrná délka života je nejméně o jednu třetinu kratší než by býti měla!** Má tedy skoro pravdu duchaplný hygienik, který řekl, že lidé umírají na rozličné nemoce a na — vlastní hloupost. Lidé ustavičně vsahují svémocně a samovolně ve svůj i cizí život, zmenšují tak moc života a zveličují říši smrti — kdy se konečně naučíme lakotit svou životní silou?

---

* Oetingen mluví o chronické a akutní sebevraždě; ale toto označení neodpovídá vlastnímu pojmu.

** Kraus, Hygiene, 1878, str. 423.

Co o sebezabití, platí v celku též o sebevraždě, již by bylo možno pojímat jako zvláštní případ sebezabití; protože však zde v úvahu přichází samovolnost, svobodná volba, má právě tento způsob smrti největší zájem, a proto právě jím se nyní budeme zabývat podrobně.

Hlava druhá

PŘÍČINY SEBEVRAŽEDNOSTI

5

Povšechně je společenský hromadný zjev sebevraždy, jako každý společenský zjev, který se zakládá na svobodné vůli, podmíněn všemi těmi příčinami, jež vůbec mohou na takové zjevy působit; tedy jednak přírodou, jednak člověkem samým. A je možné tyto příčiny členit asi takto:

I. Působení přírody:
   a) pozemské;
   b) kosmické.

II. Působení fysické a duševní organisace lidské:
   a) fysické poměry tělesné organisace;
   b) poměry obecně společenské;
   c) poměry politické;
   d) poměry hospodářské;
   e) poměry duševní vzdělanosti: rozumová, mravní a náboženská výchova: životní názor vůbec.

6

Tato klasifikace má přirozeně jako každá klasifikace svou cenu jen pro jistý účel, a ten je zde: Běží především o to, veliké množství příčin, jež podmiňují sebevraždu, co možná přehledně sestavit; to je při složitosti a konsensu společenských poměrů velmi nesnadné, přece však uspořádání zde užité dosahuje tohoto cíle aspoň přibližně. Kromě toho však zde jde ještě o něco jiného: o příčinách těchto nutno jednat v pořadí jejich účinnosti. Začínáme tedy nejvzdálenějšími a přistupujeme znenáhla k bližším; snažíme se nejprve poznat příčiny menší (vedlejší, spolupříčiny), aby-

chom porozuměli větším (hlavním, vlastním příčinám), v jejich pravém působení; neboť jenom tak se nám může podařit ujasnit si povahu sebevraždy a uvážit její veliký význam pro společenský život přítomnosti.

Část první

PŮSOBENÍ PŘÍRODY

7

Že nebe a země působí na člověka a že mají vliv na jeho rozhodování, bylo poznáno záhy a dnes se připouští téměř všeobecně; dá se však velmi těžko změřit působení přírody a určitě stanovit jeho účinnost. Aniž bychom se zde pouštěli do methodického vyšetřování této otázky, chceme předeslat aspoň některé všeobecné úvahy, abychom ukázali, jak si můžeme učinit jasno o působení přírody při dobrovolné smrti.

Rozložme si přírodu v tyto jednotlivé činitele:

I. Země:

a) podnebí (zeměpisná šířka, teplota, vlhkost a suchost vzduchu atd.);

b) půda (útvar povrchu, rozložení pramenů atd.).

II. Kosmické vlivy (slunce, měsíc atd.).

Pozorujme pak, jak působí tito jednotliví činitelé, hlavně působí-li stále či periodicky v přestávkách, pomíjivě; pozorujme rozdíl přímého a nepřímého působení a – což je nejdůležitější – vyhněme se ve vlastním výkladu každé mystické představě a nespokojme se všeobecnostmi a pouhými duchaplnými kombinacemi. Účinky přírodních sil lze vždy pozorovat a ukázat buďto na těle nebo na duši, a jsou: *a*) fysické, *b*) fysiologické (morfologické), pathologické a *c*) psychologické.

Ať soudíme jakkoliv o poměru těla a duše, jednotlivé

účinky přírodních sil na lidského ducha jsou dané skutečnosti a musejí býti přijaty jako skutečnosti; stará otázka o vzájemném působení těla a duše musí vyšetřením vlivu přírody na člověka nabýti přesného pojetí, determinismus v duševním i společenském oboru musí být pochopen v plném obsahu. Rozumí se však samo sebou, že různé společenské zjevy nemohou býti vysvětleny pouze působením přírody; naopak musejí býti k výkladu přibrány hlavně ostatní poměry, v nichž člověk žije; to vyplývá samo z psychologické povahy těchto zjevů, a teprve v poslední řadě chápeme se též vlivů přírody: sociologie se nedá nijak sestrojit z přírodovědy nebo zeměpisu.

V souhlase s tímto pojetím tážeme se tedy, jak v jakém stupni sebevražednost je způsobena vlivem přírody.

8

Zeměpisné rozdělení sebevražd dá se samozřejmě velmi snadno dolíčit a i graficky znázornit, shromáždíme-li prostě statistické údaje. Vyskytuje se všeobecně na celé zemi, nejčastěji však v Evropě a tu zas častěji a nejčastěji na severozápadě, k jihu (na východě i na západě) jí ubývá. Též v jednotlivých zemích evropských má sever převahu nad jihem, tak na př. v Rakousku, Italii, Francii; ale všeobecně to neplatí: v Anglii a leckde jinde je tomu již jinak. Je však zřejmé, že z pouhé zeměpisné polohy místa, kde jsou sebevraždy páchány, naprosto nenabudeme poučení o příčinách činu, že se tedy musíme ohlédnout po ostatních činitelích podnebí.

9

Pokud se týče působení roční doby, všechny údaje souhlasí povšechně v tom, že se nejvíc sebevražd páše v létě resp. v prvém a druhém čtvrtletí: maximum připadá na

měsíce květen, červen, červenec, minimum na listopad, prosinec, leden; jaro vykazuje větší počet než podzim.

V podrobnostech se tato pravidelnost neukazuje důsledně: Tak na př. u rakousko-uherského vojska v letech 1872-1875 připadají maxima na listopad, srpen, červen, květen; ve Vídni poměrně nejvíc případů se přihází v květnu, nejméně v únoru. Falret uvádí dokonce různé maximální měsíce pro obě pohlaví a to pro muže duben, pro ženy srpen; novější a spolehlivější data však ukazují, že se v tomto ohledu obě pohlaví chovají skoro stejně.

Která je nyní příčina, jíž třeba přičítat tuto pravidelnost ve vyskytování sebevražd? Doba sama o sobě přirozeně to býti nemůže, leda že bychom osudnému datu přikládali stejnou platnost ve společenském životě jako kdysi na jevišti.

Hned sami od sebe budeme náchylni uznat teplo resp. vedro za působící příčinu, a skutečně jest tomu tak; jenom musí být přesněji vyšetřeno, jak a v jakém stupni rozmnožuje sebevražednost. Neboť že teplo samo nepodmiňuje sebevraždy, plyne již z toho, že jsou sebevraždy páchány ve všech ročních dobách. Nebude proto příčinou absolutní letní horko; také víme, že se v Evropě v jižnějších zemích, tam, kde je stále tepleji, sebevraždy řidčeji vyskytují než v krajinách severnějších, studenějších. Ustavičné teplo činí organismus ochablým, v teplejších (a úrodnějších) zemích je o život lépe postaráno, poněvadž potravy, oděvu a obydlí možno zde snáze nabýti, celý způsob života je přívětivější, příjemnější a snazší, a to vše rozhodně umenšuje sebevražednost. Také by se mohlo pro naše krajiny zdůraznit, že lidé jsou v létě zdravější než v zimě, okolnost to, již nutno pojímat spíše jako příznivou než nepříznivou. Absolutní stupeň teploty to tedy není, nýbrž relativní: stoupá-li teploměr, míní Boudin, množí se též

sebevraždy, a Fodéré a Duglas považují zrovna stav teploměru nad 22^0 R za nebezpečný. Statistikové Wagner a Morselli též shledávají, že je to nezvyklé teplo, na něž třeba pohlížet jako na příčinu: proto prý stoupá číslice sebevražd na jaře a v létě a zmenšuje se pak na podzim a ještě více v zimě. Nezvyklé vedro působí totiž na nervovou soustavu, rozněcuje a rozčiluje; tělesné váhy proto přiměřeně ubývá – v zimě jí přibývá – vyměšování je na jaře silnější a dosahuje v létě maxima. V tomto stavu větší podrážděnosti musejí pak bližší příčiny sebevraždy za podmínek jinak stejných působit účinněji než v době, kdy této podrážděnosti není.

Že je toto vysvětlení skutečně správné, plyne nepochybně z následujících faktů.

Krajnosti, výstřednosti a nepravidelnosti teploty působí docela zřejmě nepříznivě. Tak na př. v roce 1803 vyskytlo se ve Vídni poměrně velmi mnoho sebevražd následkem neobvyklých velkých veder; lidé říkali tehdy, že byli ovládáni takovou náchylností k sebevraždě, jako se jindy musili poddávati nucení ke kýchání. Podobně Francouzi za Napoleona v Egyptě dopouštěli se pro nesnesitelné, neobvyklé vedro, v Rusku pro neobvyklou zimu, často sebevražd. Též bylo pozorováno, že scirocco rozmnožuje sebevražednost. Jest tomu se sebevraždami stejně jako s přirozenou úmrtností; zvýšení tepla v létě nad normální stav rozmnožuje, snížení umenšuje úmrtnost.

Toto nepříznivé působení neobvyklého zvýšení teploty je nejlépe patrné také z toho, že na jaře a v létě jsou sebevraždy následkem duševního onemocnění páchány častěji než v ostatních ročních dobách; vůbec vzniká duševní onemocnění spíš v teplých než ve studených ročních dobách. Fysické bolesti pudí v létě víc k sebevraždě než v zimě, což stejně ukazuje na nebez-

pečné podráždění nervů teplem. Praktické pokusy aklimatisace vykazují tytéž výsledky: neobvyklé vedro tropů uvádí ve hrozné rozčilení a vede často k duševním nemocem: podle Boudina* dopouštějí se Negři v Americe poměrně dvojnásobného počtu sebevražd než bílí a to následkem neobvyklého podnebí. Týž Boudin vypravuje, že při výpravě generála Bugeauda při 72° C v době několika hodin se událo 11 sebevražd a 200 návalů krve k mozku v armádě čítající pouze několik tisíc mužů.** V tropických krajinách prý se vyskytuje dokonce nemoc – námořní horečka (calenture) – jež spočívá v touze vrhnout se do moře.***

Konečně buď ještě o tom učiněna zmínka, že v létě je pácháno nejvíc zločinů proti bezpečnosti těla, a podle Boudina se koná nejvíc soubojů; na konec nesmíme zapomenout, že se v létě vyskytuje nejvíc zločinů smilných a že pravděpodobně v tuto roční dobu spadají měsíce nejbohatší na početí. (Sebevraždy se dopouštějí pravidelně jenom dospělí.)

Uvedená fakta ověřují dokonale naše vysvětlení: neobvyklé letní horko disponuje anebo po případě rozhoduje; a právě při sebevraždě je působení roční doby tím jistější, poněvadž se jí dopouštějí osoby tělesně a duševně více nebo méně chorobné a přírodní síly působí na nemocné a chorobné lidi více a rozhodněji než na zdravé. †

Statistika má pro naše účely splnit ještě jeden úkol: udat přesně měsíc, kdy je pácháno nejvíc sebevražd. Ně-

---

* Ann. de hyg. 1849, str. 53.

** Boudin, Traité de géogr. et de statist. méd. et des maladies endem., str. 397.

*** Brierre de Boismont uvádí podobný záchvat u námořníků v zimě; Du Suicide, str. 20.

† Oettingen praví proto právem, že roční doby mají větší vliv na vznik sebevražednosti při fysických bolestech a chorobách, než působí-li patrně duševní a mravní motivy.

kteří udávali červenec; ale spíš by to měl býti, jak ukazují Guerry, Kolb a j., celkem červen. Pravím celkem, poněvadž absolutní stálost není možná u příčiny pouze nepřímé, disponující a vzdálenější. Pro červen však mluví toto: Pro naše končiny je totiž leden nejstudenějším, červenec nejteplejším měsícem; v květnu stoupá teplota nejrychleji a dosahuje uprostřed července maxima.* A podle našeho výkladu není absolutně, nýbrž relativně nejvyšší vedro rozhodující; proto by měl být květen vlastním měsícem sebevražd, ale tomu tak není, poněvadž působení neobvyklého horka může se státi patrným teprve o něco později. Stejně nalézáme největší zimu v lednu, největší úmrtnost však v únoru, největší vedro v červenci a nejmenší úmrtnost v srpnu. Tu i tam musejí škodlivé resp. léčivé vlivy podnebí nějakou delší dobu na organismus působit, dříve než se mohou projevit v častějších sebevraždách a ve větší nebo menší úmrtnosti. Proto tedy mělo by se nejvíc sebevražd vyskytovat v červnu.**

10

Někteří badatelé se domnívali, že vlhké počasí podporuje sebevražednost docela zvláštním způsobem; tak

* Červenec má pro celou zemi povahu nejteplejšího měsíce; Kloeden, Handb. d. phys. Geogr. (3. Aufl.) str. 879.

** Kolb — příležitostně též Boudin a j. — tvrdí, že délka dne „označuje“ častější vyskytování sebevraždy, a namítá proti Wagnerovi, že zapomněl uvésti měsíce na stejný počet dnů. Učiníme-li tak, připadne maximum skutečně na červen; ale tím není ještě řečeno, že je délka dne vlastní příčinou, musí býti nějaká příčina v delších dnech působící, poněvadž délka sama nemůže býti příčinou. Wagner tedy může míti pravdu vedle Kolba. V. Kolb, Handb. d. vergl. Stat. 1875, str. 15.; sr. Schimmer, Biotik d. k. k. österr. Armee, str. 54.: délka dne má na počet sebevrahů u vojska podstatný vliv. (Poněvadž v noci se děje nejméně sebevražd, tedy se může delšího dne za stejných jinak podmínek vyskytnout více případů než dne kratšího. To se však docela dobře srovnává s naším výkladem.)

Montesquieu z tohoto důvodu prohlásil Angličany za vlastní sebevražedný národ, a ještě nyní se listopad všeobecně považuje za měsíc sebevražd.* Než není tak tomu docela; Nizozemí je mnohem vlhčí než Anglie – je tam 150 deštivých dnů v roce a počasí se tam mění ustavičně dvakrát až třikrát za den – a vykazuje přece poměrně méně sebevražd než země méně vlhké. Stálá vlhkost působí zde tedy stejně málo jako stálé teplo, a proto nutno říci takto: neobvykle vlhké počasí rozmnožuje sebevražednost; neobvykle zachmuřené nebe zatemňuje mysl, a vlhké počasí dráždí nervy. Proto se domnívali Cabanis a Esquirol, že je nejvíc případů za mokrého podzimu, jenž následuje po suchém létě; a často bývá při nastávajícím pochmurném počasí oznamováno více sebevražd než pro předcházející krásné a jasné počasí.** Celkem však není působení vlhkosti tak nepříznivé, jak se má obyčejně za to.***

11

Že větry souvisí se sebevraždou, na to ukazuje již lidová pověra, podle níž se zvedne silný vítr, oběsí-li se někdo. Rozhodně jsou některé větry škodlivé, tak na př. scirocco; Cheyne činí podzimní a západní větry pro Anglii, Osiander pro severní Německo odpovědnými. Jak pak horké a vysušující, studené a vlhké větry nepříznivě působí, je každému patrné. Připomeňme si jenom na př., že vysušující větry americké mají za následek degeneraci žlázové soustavy, čímž je způsoben

* Ve Švýcarsku nazývá se listopad „měsícem oběšenců", stejně v Anglii.

** Moderní romanopisec odvozuje četné sebevraždy, jež se přiházejí v Paříži, od hustého kouře a dýmu, který obyvatelům města jenom zřídka dovoluje pohled na jasné nebe.

*** Sr. Kraus, Hygiene, str. 480.

nápadný rozdíl mezi Yankeem a jeho strýcem Bullem a částečně též jeho podrážděnost.

12

Volba dne v týdnu přirozeně též nebude náhodná; přece však nemáme o tom ještě dat všeobecně platných. Morselli připisuje maximum středě, čtvrtku a pondělí, ovšem se zřetelem k vysvětlení Oettingenovu: že se totiž v sobotu vyskytuje nejméně sebevražd, poněvadž dělníci mají tento den výplatu; v pondělí a v úterý páše se jich mnoho pro zlé následky prohýřeného nedělního dne; ve čtvrtek dostupuje bída vrcholu, pátek přináší zas novou naději na příští den výplaty. Toto vysvětlení zřejmě předpokládá, že pracující týdně vyplácená třída dodává největší kontingent, což není správné; přes to však je to vysvětlení dobré a může se potvrdit v mnohých případech.

Ženy prý volí poměrně často neděli a to z náboženských důvodů; sobota, jakožto den úklidu, nenechává jim volného času k nespokojenosti se životem; také prý je jim pondělí nemilé.

13

Podle denní doby děje se nejvíc sebevražd všeobecně ve dne, nejméně v noci. Noc má do sebe cosi konejšivého, životodárného a udržujícího; v noci se také rodí nejvíc lidí, nejmíň jich umírá. Jasný den rozněcuje a rozčiluje, kdežto noční temno uvádí rozum a mysl v klid a spánek. V noci se rozvažuje o zamýšleném činu, který proveden bývá teprve ve dne, kdy provádíme obyčejně všechno své jednání. Správně poznamenává Tissot, že se uvážené sebevraždy uskutečňují časně z rána, neuvážené průběhem dne; Morselli udává předpolední hodiny od 6 do 12 jako maximální hodiny.

Přesnější údaje nemají větší ceny. Tak se udává mezi jiným maximum pro 10–12 dopoledne, 4–6 a 6–8 odpoledne; minimum připadá prý na 12–2 v noci. V poledních hodinách prý se sebevraždy nevyskytují. *

14

Ostatní činitele podnebí pomineme, poněvadž jejich působení na vznik sebevražednosti je nepatrné; dají se sice v podrobnostech učinit četné a docela slušné dedukce, ale nanejvýš bychom se jimi pletli. Sociolog si počíná jako mathematik: minimální hodnoty možno pominout bez škody.

15

Stálé působení půdy na utváření všech lidských poměrů je jistě velmi značné a zvlášť na hospodářský a politický život národů účinkuje tento přírodní faktor; poněvadž však máme tyto poměry vyšetřovat podrobněji, zdržíme se zde dedukce, neboť jenom tato cesta je nám otevřena, ježto indukčního materiálu zde téměř nemáme. Je každému volno srovnat si třebas geologickou mapu s údaji o množství sebevražd. Petit na př. udává pro Francii, že ty departementy, jež mají rovinnou a třetihorní půdu, vykazují nejvíc, hornatá a prahorní území naproti tomu nejmíň případů.

---

* Mohli bychom se tázat, je-li volba denních hodin ve všech ročních dobách táž a j. Zajímavé by bylo vyšetřit, je-li relativní denní teplota, podobně jako teplota ročních dob, v nějakém vztahu k činu. Denní postup oteplování je tento: od východu slunce do poledne přijímá zemský povrch víc tepla než vyzařuje, proto teplota vzduchu stoupá; je-li pak teplota kůry zemské tak vysoká, že její vyzařování rovná se tomu, co přijímá od paprsků, tu je dosaženo maxima teploty. To je přibližně v létě o 2, v zimě o 1 hodině. Přirozeně může působením jiných vlivů připadnout maximum hned na dopoledne, jak se stává na př. na mnohých mořských pobřežích horkého pásma.

16

Nejúčinnějším a nejpatrnějším vlivem půdy jest ovšem působení prostředků výživy, z nichž nás zvláště zajímají některé poživatiny. O nepříznivém účinku lihových nápojů pojednáme později (viz opilství); o účinku kávy, čaje a tabáku není dosud shodného mínění. Jsem nakloněn přičítat všem těmto prostředkům, jsou-li nemírně požívány, nepříznivý účinek pro jejich sílu nervy dráždící; ani nevěřím, že by tato stimulantia byla potřebna pro značnou duševní práci přítomnosti. Ostatně jsou tato a podobná vyšetřování pro naše cíle spíš zajímavá než nutná, a připomínám je toliko proto, abych vyhověl víc logickému než věcnému požadavku.

17

O kosmických vlivech na vývoj sebevražednosti dá se málo říci. Samy o sobě jsou rozboru těžko přístupny, poněvadž jsou dány spolu v činitelích pozemských, také jejich působnost není ve skutečnosti tak značná, jak si rády představují mnohé poetické hlavy. V celku učiníme nejlépe, všimneme-li si zvláště bližších příčin a nebudeme-li dbáti vzdálenějších a nejvzdálenějších, při čemž stále třeba mít na paměti, že naše země je jenom docela nepatrnou částí velikého světa a že Paříž není hlavním městem vesmíru, jak někdo řekl.

18

Význam slunce jakožto zdroje tepla je pro naše účely po tom, co jsme řekli o ročních dobách, jasný; přirozeně nedá se od tepla oddělovat světlo. Pochopíme docela dobře, že na př. ztráta obvyklého denního světla může znepokojovat a disponovat k sebevraždě. Vypravuje se jmenovitě o velrybářích severu, že se stávají velmi smutnými a že si pak často berou život, když slunce zmizelo.

O vlivu pochmurného počasí jsme již mluvili výše.

19

Působení měsíce je též jisté, zatím však sotva měřitelné. Víme, že měsíc rozčiluje jisté nervosní a psychosní osoby, že v tropech jsou nemoce fázemi měsíce víc určovány než u nás a že konečně množství deště je ve vztahu k přibývání a ubývání měsíce (srv. pochmurné počasí). *

20

Fakta o působení přírodních sil na vznik sebevražednosti právě uvedená v předcházejících odstavcích ukazují nám docela zřejmě, že tato sklonnost nemůže býti odvozena z vlivu přírody na člověka. Vlivy přírodní jsou a dají se pozorovat, ale jejich působení je jenom slabé, disponující a nepřímé; obyčejně se děje oklikou pathologickou, fysiologickými a morfologickými změnami organismu.

Z toho důvodu nemůže statistika sebevraždy objevit nijakou „děsivou stálost" a pravidelnost ve vyskytování sebevražd v různých ročních dobách atd. — jak se někteří domnívali; může stanovit pouze empirické zákony, naprosto ne zákony přírodní, jež by působily s nezměnitelnou nutností. Proto je možné, že se městské obyvatelstvo, ač je víc chráněno před vlivy přírod-

---

* V Prusku připadalo sebevražd

na fázi	mužů	žen	úhrnem	na 1000
novoluní	614	151	765	246·8
první čtvrť	644	149	793	255·8
úplněk	604	134	738	238·6
poslední čtvrť . .	640	162	802	258·8

Podle Boudina prší víc, pokud měsíce přibývá; jasné dny jsou prý častější v poslední čtvrti, maximum deště a pochmurného počasí připadá do druhé osminy. Já vidím nepříznivé působení jenom ve světle, pokud ruší spánek a rozněcuje chorobnou fantasii.

ními, častěji dopouští sebevraždy než venkovské, kde jsou lidé proti přírodním vlivům méně chráněni.

A ještě více: u nevzdělaných národů, mezi divochy, sebevražda se vůbec nevyskytuje, a přece jsou právě tito lidé nejvíc vystaveni vlivům přírody; naproti tomu shledáváme ji u vzdělaných a jenom u vzdělaných, především u Evropanů. Vzdělanost však spočívá z největší části v podmanění a podřízení přírodních sil. Člověk je sice nutně těmto silám podroben, ale nedává se nutně jimi vést, děje se s ním všechno podle přírodních zákonů, ale nikoli tak, že by si při každém svém jednání tyto zákony uvědomoval. Nemůže se vyhnout celku přírodních zákonů, protože se nemůže postavit mimo vesmír; ale může se osvobodit od jednotlivých zákonů, může použít jednoho proti druhému, může užít tohoto proti onomu jako prostředku pro své záměry. Znalostí těchto zákonů je nám umožněno státi se pány přírody a chránit se před jejím působením, je-li škodlivé, paralysovat vlivy nebo jinam je obrátit. Divoch se třese před bleskem a modlí se k němu ve své bázni jako k mocnému božstvu nebo k jeho poslu: věda se zmocňuje hrubé přírodní síly, která pak slouží jako účinný prostředek dopravy. Příroda, praví Mill, působí na člověka bezohledně, nešetří ho, nedělá výjimek: všechna chvála vzdělanosti, umění nebo dovednosti je zároveň hanou přírody, doznáním nedokonalosti, o jejíž ustavičné zlepšování a umírňování pracovat je úlohou a zásluhou člověka. Co však platí o vzdělanosti všeobecně, platí i zvlášť, a tak můžeme z tohoto všeobecného principu odvodit zákon, že ani sebevražednost vzdělaných národů není podmíněna přírodními vlivy ve vysokém a rozhodujícím stupni. Naše vyšetřování dokazuje pak správnost tohoto odvozeného zákona co nejpádněji.

Konečně musíme upozornit ještě na to, že sebevra-

žednosti v rozličných zemích a u rozličných národů během doby přibylo a ještě stále přibývá. To neméně dokazuje, že tento společenský hromadný jev není způsobován přírodními silami, stále a jednostejně působícími, nýbrž docela jinými příčinami. Poněvadž však na člověka kromě přírody mohou působit ještě jenom vlastní lidské poměry, musíme vlastní příčiny sebevražednosti hledat v této oblasti, když jsme velikého činitele, přírodu, poznali v její nepatrné působnosti.*

Část druhá

PŮSOBENÍ FYSICKÉ A DUŠEVNÍ ORGANISACE ČLOVĚKA

Oddíl první

FYSICKÉ POMĚRY TĚLESNÉ ORGANISACE

21

Zkoumání o působení tělesné organisace na vznik sebevražednosti je přirozeným pokračováním studia o vlivech přírody; neboť, přísně vzato, náleží přece tělo lidské k vnějšímu světu, a je pak otázka po vlivu přírody na člověka jenom jinou formou staré otázky po vzájemném působení těla a duše. Nemůže však býti naší úlohou, chtít zde rozřešit tento problém; naopak vyhneme se mu rádi a budeme se prostě držet daného rozdílu mezi fysickým a psychickým, aniž bychom se

* Kladu důraz na všechny tyto věci proto, že je na tomto poli veliký zmatek pojmový. Velmi mnohým je nejasné, jak příroda vůbec na člověka působí. Mnozí odvozují, řídíce se nesprávnou přírodovědeckou methodou, každý společenský zjev beze všeho z přírodních sil a jenom málokteří dovedou uvést determinismus ve shodu se svobodou volby. A tyto nejasnosti nevystupují nikde tak jasně jako v četných pojednáních o sebevraždě.

starali o hranice obou a podobné věci. Budeme však mluvit v této části o tělesné povaze (zdravotním stavu), pohlaví a věku.

22

Aby jednotlivec mohl života za daných poměrů s úspěchem chránit, je mu, stejně jako společnosti, potřeba jisté ne nepatrné tělesné síly a zdatnosti, již zřejmě může míti pouze člověk normální a zdravý. Sebevražednost všeobecně nevznikne u normálního a zdravého člověka. Výsledky novější anthropometrie jsou dosud příliš skrovné a příliš nedostatečné, abychom je mohli s prospěchem srovnat s daty statistiky sebevražd. Tak víme na př., že váha muže převyšuje váhu ženy, že maxima váhy dosahuje muž kolem čtyřicátého roku, žena kolem padesátého, a podobně. O vývoji vzrůstu víme, že ve velmi horkých a studených podnebích vzrůst spíše končí než v mírném, že u měšťáků je všeobecně větší než u venkovanů, že vězni ve svém vývoji zůstávají za lidmi svobodně žijícími a že zvláště v továrnách pracující děti zakrňují. O svalové síle jednotlivých národů a o jiných věcech, které by nás zvláště zajímaly, víme velmi málo, ba skoro nic, a proto se musíme spokojit s tímto málem, abychom v daném případě fysiologicky dedukovali, jak se chorobná sebevražednost vyvinula.

Tělesné choroby disponují a determinují k sebevraždě často. Bolest je za všech okolností zlem, jehož se každý snaží zbaviti; zvláště tehdy, když těžké a nevyléčitelné choroby odňaly všechnu radost ze života a úplně zaplašily veselost mysli, chápe se člověk posledního prostředku, umírá dobrovolně. Zejména ty nemoci působí nepříznivě, které zatemňují mysl a vedou k psychose více nebo méně vyslovené: choroby mozku, nervů, jater a břišní.

Působí-li nepříznivě epidemie, nedá se určitě stanovit. Pozorujeme-li choleru, tedy musíme ovšem říci, že veliký strach, hrůza a zármutek působí nepříznivě a to přímo na postižené pokolení, nepřímo na příští, pokud jeho výchova je zanedbána a jeho zdraví hned v zárodku – při početí – nakaženo.

Důležitý je poměr chorobnosti k sebevražednosti. Chorobnost podle podnebí byla přesněji vyšetřována dosud jenom na základě některých zvlášť akutních nemocí (na př. žluté zimnice); všeobecná data chybějí: Podle roční doby zdá se podzim a po něm léto příznivějším než zima a jaro; ve městech je chorobnost větší než na venkově. Ženy jsou nemocem více podrobeny než muži, ale ženské nemoci jsou méně zhoubné než nemoci mužů. Podle věku je chorobnost největší do 4. roku, nejmenší mezi 5.–15. rokem; odtud stoupá s přibývajícím věkem, ale vyšší – ne příliš vysoké! – třídy věku odporují nemocem lépe než mladší. K povolání třeba též míti zřetel; ale kromě zřejmě škodlivých zaměstnání působí ostatní poměry (způsob života, mravnost atd.) víc než povolání samo; zaměstnanci průmysloví vykazují větší chorobnost než venkované. Chudý a bídný snáze onemocní než bohatý a zámožný. Různé národy se chovají, přirozeně, i v tomto ohledu různě, nevíme však přesně, jak; jistě je na př. schopnost snášet tělesné (a duševní) bolesti a jim odolávat různá jak u různých individuí, tak i u různých národů. V krymské válce bylo pozorováno, že ze stejného počtu operovaných podlehlo ranám víc Francouzů než Angličanů, a to úplně souhlasí s větší sebevražedností Francouzů. Také data o sebevraždách z rozličných zemí ukazují, v jakém stupni jsou tělesné nemoci příčinami sebevraždy; bohužel, jsou údaje o tom ještě nespolehlivé. Poněvadž tělesná utrpení jsou často příčinou sebevraždy, tedy nutně ta individua

a ty národy, jež jsou nadány menší silou k životu a odporu a jež častěji a snáze onemocní, za stejných jinak podmínek snáze propadnou omrzelosti životní než lidé silnější a odolnější.

Konečně bylo by záhodno vědět, ubývá-li či přibývá-li chorobnosti; tvrdí se oboje, ale nic se přesně nedokazuje. Říká se: víme, že se úmrtnost pokrokem vzdělanosti zmenšuje; proto též mají nyní příčiny smrti a především těžké a smrtelné nemoci menší moc. Na druhé straně se ukazuje na „lékařský výběr" a lituje se, že pokrok lékařství udržuje při životě lidi chorobné a slabé; lidstvo prý upadá, zeslabuje se, tělesná utrpení se pocitují silněji; jmenovitě prý se rozmnožily nemoci nervové soustavy a zažívacích ústrojů, chudokrevnost, krtice a j. Dá se zde těžko nalézti pravda; jistě přibývá sebevražednosti a duševní nemoci jsou též četnější: snad možno vzhledem na tyto okolnosti odpovědět na otázku tak, že se s rozvojem vzdělanosti organismus do té míry zjemnil, že je častěji a snáze rozrušován než u nevzdělaných národů.*

Pokud je chorobnost v přímém poměru k úmrtnosti, je i úmrtnost v bližším vztahu k sebevražednosti. Podnebí vykonává přirozeně značný vliv na úmrtnost; nejvíc případů smrti se přihází ve studené roční době a ve dne; město ukazuje větší úmrtnost než venkov, mužské pohlaví větší než ženské; dětská

* Mnozí pathologové se domnívají, že nemoci během doby změnily svoji povahu a že by dnešní nemocní dřívější silné léčení již nesnesli. Dr. Elam (Lancet, 1869, čís. 17, 23, 24.) ukazuje, že pro Anglii speciálně odolnost nemocem nestoupá v témž poměru jako jejich poznání a že jejich léčení roku 1869 mělo menší úspěch než před 30 lety. Opírá se o tato data:

1838-1866	připadalo	2242	mrtvých	na 100	živých.
1860-1866	„	2261	„	„ 100	„
1863-1866	„	2348	„	„ 100	„

Vinu tohoto úkazu nenese lékařství, nýbrž veliká zla společenská.

léta jsou nejnebezpečnější a ovšem i věk stařecký, pro muže jsou zhoubná též první dvacátá léta (pro převládání vášní?). Ženatí vykazují menší úmrtnost než svobodní, stejně je úmrtnost nemanželsky zrozených a vězňů poměrně veliká. Jistá povolání jsou přirozeně nebezpečnější než jiná, a chudoba a bída působí i zde neblaze; ovšem pracovití, řádní a střídmí dělníci žijí déle než bohatí a zámožní, jmenovitě než šlechta. Celkem působí, jak již Süssmilch nalezl, na životní sílu víc civilisace než přirozené vlivy, a proto též s pokrokem vzdělanosti úmrtnosti ubývá. Tytéž příčiny, které zde přivozují smrt, mohou tam přivodit sebevraždu, jakoby smrt oklikou; kdežto však celkem vzato úmrtnosti ubývá, přibývá sebevražednosti ustavičně. Ale to dokazuje, že lidé asi mají docela zvláštní důvod pro svou nespokojenost se životem.

23

Pokud se týče pohlaví, nacházíme, že se sebevraždy dopouštějí muži poměrně více než ženy. Poměr je v rozličných zemích různý a není ani stálý; celkem vzato možno říci, že si bere život asi třikrát tolik mužů co žen.

Roční doba nepůsobí na obě pohlaví stejně; ženy podlehají vedru snáze než muži, a proto je možno, že by pro ně připadlo maximum již na květen. O volbě dnů v týdnu viz v odstavci 12.

Je zajímavé, jak se má město k venkovu, pokud se týče sebevražednosti obou pohlaví. Tvrdil již Cazauvieilh a Morselli, že se u žen v poměru k mužům vyskytuje víc případů na venkově než ve městě; na venkově je prý žena podobnější muži, vyvíjí tam svoji nervovou a svalovou sílu více než ve městě, a proto je prý na venkově rozdíl jako ve všem tak i v sebevražednosti obou pohlaví menší. Naproti tomu možno však tvrdit, že žena ve městě

je muži stejně podobná, ba ještě podobnější než na venkově, že by tedy měl býti poměr tu i tam stejný; nebo se může též státi, že městské ženy mají větší podíl než ženy venkovské, jak tomu bylo na př. ve Vídni (1868–1878). Přesně není tato věc ještě stanovena.

Co se týče poměru žen městských a venkovských, vyplývá z povšechné převahy města nad venkovem, že i městské ženy vykazují poměrně více sebevražd než ženy venkovské.

O manželství, rodinném životě a jeho působení na obě pohlaví viz odstavce 29; neblahé hospodářské poměry působí nepříznivěji na muže než na ženy.

Národnost i zde zjevuje rozdíly, jenom že nejsou ještě známy. V jednotlivostech: u rakouských Slovanů se vraždí mladá děvčata víc než u Němců; podle Caspera se vyskytovaly svého času sebevraždy nejčastěji u francouzských žen, poněvadž žena tam hrála znamenitější veřejnou úlohu než jinde.

Přiměřeně povaze je motivace sebevraždy u žen jiná než u mužů. Měkčí povaha chrání slabou ženu před omrzelostí životní spíše než hrubšího a silnějšího muže. Výčitky svědomí, stud a bázeň před hanbou (pro nemanželské těhotenství) působí na ženskou mysl silněji než na mužskou; je vášnivější, nešťastná láska a žárlivost rozněcují ji více než muže, kdežto muže ničí mnohem více ctižádostivost než láska. Žena se dopouští častěji než muž sebevraždy následkem duševního onemocnění. Rozčilujícího pěstění politiky je ve většině zemí vzdálena, vychází méně na výdělek, a proto rozervané majetkové poměry, chudoba a bída působí jí méně starostí než muži. Musí právě „muž ven do nepřátelského života, musí pracovati a snažiti se a zasévati a tvořiti, lstí závoditi, dobývati, musí zápasiti a odvážným býti, aby ulovil štěstí“. Žena je mravnější

a nábožnější a proto přes svou slabost spíše nalezne oporu než silnější muž.

Konečně zbývá ještě otázka, přibývá-li sebevražednosti u obou pohlaví stejně. Jsem toho mínění, že při nynějších snahách po oprávněné i neoprávněné „emancipaci" je ženské pohlaví poměrně více v nebezpečí než muži; neboť čím více se ženy na všech polích pouštějí do soutěže s muži, tím častěji přicházejí do nezvyklých poměrů a ke škodě, kdežto muži jsou již zvyklí tvrdšímu zápasu o život. (Srovnej odstavec 77.)

24

V té míře, jak muž a žena dospívají a počínají nésti starosti života, vzniká sebevražednost a vzrůstá všeobecně v přímém poměru s věkem. Byla sice udávána rozličná maxima,* ale údajů těch nelze většinou upotřebit, poněvadž se opírají o nedostatečné indukce. Jistě počíná v letech puberty u obou pohlaví nebezpečná doba; ale starosti a poblouzení mládí nepřipravují tolik škody jako ona léta, kdy si člověk zakládá vlastní krb a kdy pak starosti a nesnáze rodinného života muži i ženě sotva nechávají okamžik klidu; tato nebezpečí plná doba trvá po celý vývoj, tedy do 50. roku, u obou pohlaví. V době stárnutí (klimakterická perioda u ženy i muže) vznikají nové starosti a nesnáze, jež působí na mysl; počíná osamocenost, jež víc a víc odkazuje člověka na sebe sama, bezmocnost a beznadějnost. Mládí a i prostřední věk životní dělá plány pro život a snaží se je provádět, i když jsou mlhavé; snese, je-li častěji zklamáno; stáří má méně fantasie a nesnese zklamání a proto při jeho přirozené slabosti těla i ducha

* Esquirol udává 20—25, Tissot 20—30; pro ženy podle různých udání nejnebezpečnější léta prý jsou: 24—35 nebo 15—25 nebo 21—30 nebo 40—60 atd.

snadno je omrzí život, na druhé straně má však právě ve svém realismu účinnou protidávku proti sebevražednému pesimismu.

Kdo chce míti přesnější číselné údaje, ať si poslouží Morselliovými: od 21.–50. roku rozvoje sebevražednosti ustavičně přibývá a dosahuje v letech 40.–50. maxima.

Přirozeně jsou jisté rozdíly města, pohlaví, národnosti atd., ale v celku je pro celou Evropu rozhodný tentýž zákon, z něhož si právě možno odvodit vliv stáří. Podle Morselliho ztrácejí následující země v uvedených letech větší množství mužů:

Uhry, Italie	od 21–30
Dánsko, Francie	mnoho nad 50
Švédsko, Bavory, Dánsko . .	od 30–40
Würtemberg, Belgie, Švýcary	od 40–50
Dánsko, Bavory, Prusko . . .	od 51–60
Francie, Rakousko, Anglie . .	od 44–55

Pro ženské pohlaví platí:

Švédsko, Dánsko, Bavory . .	od 20–30
Prusko, Sasko, Rakousko-Uhersko, Anglie	od 35–45
Ostatní země	nad 41

S tím z části souhlasí udání Wagnerovo, že snad u germánských národů je účastenství mužů a ještě více žen v prvé polovici života, až do 40. roku, poměrně o něco silnější, ve druhé polovici o něco slabší než u Románů. O sebevražednosti slovanských děvčat viz odstavec 23.

Co se týče zvlášť vysokého stáří, tvrdili své doby Esquirol a po něm Falret, že kmetství, jež den co den se blíží konci života, nutně má silné přání zůstati na živu, že se tedy starci nedopouštějí sebevražd. Než Lisle

statisticky dokázal, že tento závěr Esquirolův je nesprávný, jak si již i Casper na to stěžoval, že si tolik starců bere život. Novější údaje potvrzují šetření Lisleovo: podle Legoyta přibývá sebevražd až ke skupině od 60–70 let; podle Oettingena dodává nejvyšší věk mezi 60–70 lety u obou pohlaví zrovna největší kontingent.

Ovšem i zde asi jsou různé odchylky od všeobecného pravidla. Tak stoupá podle Oesterlena sebevražda v Anglii stále až do 45.–55. roku, ve Francii až do 70.–80.; podle nejnovějších údajů nastává prý v Anglii u mužů po 80. roce zmenšení, ne však u žen.

Motivy činu byly – podle Brierrea – u 192 starců od 70 až 80 let tyto:

Duševní nemoc, omrzelost života	34 mužů	14 žen
fysické bolesti, slabost	35 „	12 „
bída, ztráta majetku, přerušení živnosti	25 „	10 „
domácí starosti, ztráta drahých osob	22 „	4 „
opilství	12 „	5 „
neznámé příčiny	10 „	9 „
	138 mužů	54 žen.

Zvláštní pozornost je třeba na konec věnovat sebevraždě dětí. Již Casper a Heyfelder považovali veliký přírůstek dětských sebevražd za známku své doby, a novější data ve všech zemích dokazují ohromující skutečnost, že naše něžná, „nevinná“ mládež je se životem stále nespokojenější. Především se stávají dětské sebevraždy četnějšími ve městech.*

* Pro Rakousko podal data: Platter, o sebevraždě v Rakousku v letech 1819—1872, Statist. Monatssch. II., str. 97; pro Sasko: Zeitschr. des k. sächs. statist. Bur. 1872, str. 32; pro velkoměsta: Morselli, Il suicidio 1879, str. 329. Sr. Durand-Fardel, Études sur le suicide chez les enfants. (Ann. méd.-psych. 1855, leden.)

Jsou sebevrazi sotva pět let staří, kteří tedy sotva mají dosti fysické síly, aby si vzali život! A motivy mladých sebevrahů nejsou dětské: neukojená ctižádost, žárlivost a nešťastná láska, bázeň před trestem, špatné zacházení, nevázaný život, bída a nouze. Kromě zděděné psychosy je třeba i sebeprznění uvésti jako disponující příčinu: jenom chorobné a zanedbané děti mohou si bráti život.*

25

Shrnujeme: fysické poměry tělesné organisace disponují, jenom nemoci mohou nad to ještě determino-

* Právě tyto dny uvažuje se o sebevražednosti žákovské. K diskusi daly podnět některé případy a zejména bylo vysloveno mínění, že rozhodující příčinou je vychovatelský systém středoškolský; podávám tu, co jsem napsal v Naší Době 1904, v čísle únorovém:

„V Německu a jinde předmět je statisticky i sociologicky propracován mnohem lépe. Máme z nové doby o věci spis A. Baera: Der Selbstmord im kindlichen Lebensalter, 1901. Protože mezi kulturními poměry v Německu a našimi je značná podoba, můžeme si ze spisu vybrat dost poučení, již za tím účelem, aby se při sbírání potřebného materiálu ostražitěji postupovalo.

V Prusku již roku 1883 ministerstvo vyučování dalo vyšetřovat psychosnost a sebevražednost žáků; podle referátů mnohých odborníků (mezi nimi také Virchowa) by vyplývalo, že zvýšený počet žákovských sebevražd se školou nesouvisí, že škola jen výjimečně je vinna na samovolné smrti svých žáků. Také v Německu totiž se vyslovovalo mínění, že škola (střední) žactvo přetěžuje a že vůbec celý školský systém za neblahé jevy je odpověden; proti tomu Baer dovozuje, že psychosnost a sebevražednost mládeže není způsobena přetížením a systémem školním, nýbrž poměry rodovými, charakterem degeneračním, konstitucí, sociálními poměry dětí a vlivy výchovy rodinné. Avšak i Baer připouští, že škola nejen v jednotlivých případech má vinu (spoluvinu — bych řekl), ale vytýká také systému zejména to, že způsobuje a zveličuje strach před zkoušením. Statistika pro vyšší stupně střední školy udává při jedné čtvrtině jakožto motiv činu strach a bázeň. Se systémem zkoušení souvisí všecko to „inspicírování" a všecek ten tlak, který se školou způsobuje nedostatkem výchovy. Střední škola, to Baer přiznává, příliš je jednostranně rozumová, nevychovává ostatních mohutností duševních a nevychovává vůbec, jen vyučuje.

vat. Toto disponující působení nevykládá však vzniku sebevražednosti, poněvadž tělesnou organisaci, stejně jako ostatní vnější svět, možno pojímat jenom jako vzdálenější příčinu duševních a společenských jevů.

Velmi často slýchat a číst, že sebevražda vůbec pochází z psychosy. Ale z čeho pochází ta — psychosa? Je psychosa méně vážný a smutný fakt než sebevražda? Podle stavu věcí neběží o psychosní stav, již vyslovený, nýbrž o to, co se zove slabostí. U lidí slabých a zeslabených rozličné city a vášně (na př. zmíněný strach) působí nepoměrně zle.

Co se týče sociálních a hospodářských poměrů, kterými se sebevražednost velmi často vykládává taktéž, myslím, že na mládež samy o sobě působí méně. Jest u nás více studentů chudých nežli v Německu; ale i tu chudí nemají přece již těch starostí, které sebevražedně působí na chudé lidi starší. A nejen chudoba, také bohatství vede k témuž konci, jak statistika také dětských sebevražd dokazuje. Pravda je, že naše mládež chudá i bohatá předčasně stárne.

Proč žalovat konečně jen na střední školy a ne na vysoké, na kterých se vzdělávají školští profesoři, a jaké jsou školy obecné, odkud přicházejí žáci do gymnasia? Sebevraždy vždy a zejména dětí usvědčují chorobný stav společnosti, také naší společnosti české, stav nejen biologický, ale také mravní. Baer podává podrobnější vyšetření 25 případů. Z nich více než třetina vykazuje motivy, které se rozhodně musejí posoudit jakožto nemravné (zklamaná ctižádost a strach před trestem pro nevhodné chování a tomu podobné).

Namítám si sám, může-li se mládež vyšších škol středních takto posuzovat — není to přísné, necitné, „kantorské"? To není posuzování a odsuzování mládeže. Nechci klást váhu na to, že alespoň mladík 15—18letý již je za své skutky do jisté míry spoluodpověden, moje posouzení mládeže je odsouzením nás dorostlých! Jestliže teď některé případy sebevraždy nás děsí a rozčilují — obávám se, že to bude rozčilení jen chvilkové. V civilisované Evropě rok co rok samovolně umírá při nejmenším 60 000 lidí, den co den čteme v novinách o jednotlivých případech — jaký to dělává na nás dojem? Jistě bychom měli instituce své civilisace důkladně revidovat, mezi nimi také školu; doufejme, že pedagogové a úřady o vyslovených vadách moderního školství pod tíhou černé statistiky sebevražednosti budou přemýšlet energičtěji a že se také vzchopí k reformnímu dílu. Ale nemysleme, že mají tu povinnost jen pedagogové a úřady — máme ji všichni, neboť naše instituce — to konec konců jsme zase my sami. O děti při tom všem neběží v prvé řadě, jak už věděl ten saský ministr, jenž o děti a jejich výchovu neměl starostí, ale o — dorostlé."

26

O počtu obyvatelstva v poměru k množství sebevražd lze říci, že čím více má země obyvatel, tím více sebevražd může, avšak nemusí míti; to je jasné. Statistické údaje o množství sebevražd rozličných zemí vztahují se k absolutnímu počtu obyvatelstva a slouží všeobecně k více nebo méně přesnému srovnání jednotlivých zemí resp. národů.

Chce-li někdo míti přesnější srovnání, musí jednotlivé poměry pozorovati zvlášť. Především nutno znáti složení různých národů podle stupňů věku, třeba věděti, jak mnoho je dospělých (asi nad 15 let), protože se sklon k sebevraždě vyskytuje zpravidla jenom u dospělých. Víme-li na př., že je ve

Francii	Německu	Prusku	Spojených Státech
44 %	52 %	53·38 %	59 %

tolik procent dětí od 1.—15. roku, můžeme z toho učiniti mnoho závěrů. Francie má méně dětí než Prusko; udává-li se pro obě země na milion obyvatel skoro totéž množství sebevražd, může tedy být přes to v Prusku sebevražednost intensivnější. Dále: ve Francii bylo (1874) 11·6 % obyvatel nad 60 let starých, kdežto u nás v západním Rakousku bylo jenom 6·6 %; to patrně mění údaje o sebevraždě starců. Atd.

Též třeba míti zřetel k číselným údajům o pohlaví dospělých. Na př.: po válce činil rozdíl pohlaví vůbec v Německu 755.075, ve Francii pouze 137.899, což jistě může vrhnouti trochu světla na sebevražednost žen v dotyčných zemích.

Co se týče hustoty obyvatelstva, zdálo by se platit,

že se musí sebevražda tím častěji vyskytovat, čím hustší je obyvatelstvo. Mohlo by se upozornit na to, že města s hustším obyvatelstvem vykazují větší množství sebevražd než méně hustě obydlený venkov; také paralelismus hustoty obyvatelstva a množství sebevražd některých zemí je patrný. Tak mají na př. v Rakousku nejhustší obyvatelstvo Dolní Rakousy, Slezsko, Čechy a Morava, zároveň však i největší množství sebevražd; v Německu má Sasko – nehledíc k svobodným městům – nejhustší obyvatelstvo a nejvíc sebevražd.

Čím hustší je obyvatelstvo, tím spojitější je spolužití, tím větší složitost a vzájemná závislost, různotvárnější a bohatší soukromý i společenský život a snažení; soutěž, boj o život je tím úsilnější, životní prostředky jsou skoupěji odměřeny, krátce v hustším obyvatelstvu může se omrzelost života snáze vyvinout a rozšířit než v obyvatelstvu méně hustém. Tak by se mohlo usuzovat; ale chybuje, kdo přijímá za správné, že se paralelismus hustoty obyvatelstva a jeho sebevražednosti opírá o zákon absolutně platný. Možno snadno ukázat, že husté obyvatelstvo nevykazuje všude největší množství sebevražd, na př. v Nizozemí, Anglii, Porýní. Husté obyvatelstvo může býti známkou fysické a mravní síly nebo slabosti; tu může býti husté obyvatelstvo rozumné, moudré, silné, pracovité a střídmé, kdežto jinde nerozum, slabost, lenost a nestřídmost udržuje obyvatelstvo husté sice, ale odporu neschopné; podle okolností tedy může husté obyvatelstvo míti radost ze života, může však také býti omrzelým.

Ještě několik jednotlivostí.

Přelidněna není právě – tak praví národní hospodáři – žádná země evropská; než velké vystěhovalectví a značné množství sebevražd ukazují jistě na (poměrné) přelidnění; výkazy sebevražd ukazují, že od několika

let působí hospodářské krise velmi nepříznivě. Jak lidé nyní jsou – a jenom s nimi smíme počítat – tedy překáží jim skutečně v jednotlivých krajích přelidněnost, při čemž musíme myslit nejenom na hmotnou tíseň, nýbrž i na nedokonalost rozumovou a mravní.

Méně zalidněná země může podle okolností vykazovat též mnoho sebevražd; to vyplývá z toho, co bylo řečeno nahoře.

Rychlost přibývání obyvatelstva může podporovat sebevražednost, jakmile má vzrůst za následek hmotné a mravní nesnáze. V Evropě je rychlý přírůstek obyvatelstva nejzřejmější v Anglii (s Walesem), Sasku a Prusku, nejslabší v Portugalsku; tam je sebevražda častá, zde řídká. Naopak ve Francii se množí obyvatelstvo velmi zvolna, leckde ho i ubývá, sebevražednost však vzrůstá ustavičně. Paralelismus tedy ani zde není důsledný.

Zvláštní pozornost je třeba věnovat tomu, jak vzrůstá obyvatelstvo městské v poměru k venkovskému. Podle Wappause utváří se poměr ten takto:

	Vzrůst populace	
ve státech	ve městě	na venkově
Dánsko	2·46	0·94
Francie	1·53	0·35
Sasko	1·46	0·81
Norsko	2·00	1·02
Anglie, Wales	1·87	1·00
Holštýnsko	1·63	0·76
Švédsko	1·50	0·81
Belgie	0·78	0·31
Hannoversko	0·39	0·05
Nizozemí	0·81	0·74

To, co vyšetříme (srovnej odstavec 30.) o vlivu města, vysvětlí nám, proč je v uvedených zemích množství sebe-

vražd k přibývání městského obyvatelstva tak v přímém poměru.

Ubývání obyvatelstva, znamená-li fysickou a mravní degeneraci, může též hromadné sebevraždy vykazovat jako spolupříčinu a příznak úpadku: starý Řím a jiní upadající národové ukazují nám tento proces. O chorobnosti a úmrtnosti srovnej odstavec 23.

Pro některé evropské země je vystěhovalectví mocnou příčinu úbytku obyvatelstva, a vzniká otázka, působí-li vystěhovalectví v tomto případě příznivě či nepříznivě. Nejvíc vystěhovalců vychází z Anglie a Německa; pak ze skandinávských zemí, Italie, Švýcar, Belgie atd. Jako důvody vystěhovalectví se udávají: nouze, nespokojenost se společenskými a politickými poměry, zvláště s vojenskou povinností. Mohlo by se říci: prostá možnost vystěhování, naděje na zlepšení hmotného postavení působí příznivě, země se zbavuje nespokojených živlů. Je-li tedy na př. v Německu množství sebevražd velmi značné přes hojné vystěhovalectví, byla by s tohoto hlediska sebevražednost v této zemi vyšší než ve Francii, jež vykazuje skoro zrovna tolik sebevražd, kde je však velmi malé vystěhovalectví, ač je stejně hustě zalidněna jako Německo.

Na druhé straně nutno však uvážit, že se obyčejně vystěhují jenom ti, kdož mají nutné prostředky na delší cestu, a že – což je zvlášť důležité – opouštějí zemi právě nejschopnější a nejsilnější lidé, kdežto docela chudí, sešlí, slabí a ochablí zůstávají doma. Kdežto tedy možnost vystěhovat se prospívá těm, kdož se mohou vystěhovat, těm, kteří zůstávají doma, nepomáhá a to často tím méně, čím více se druhých vystěhuje. Proto třeba ovšem říci, že vystěhovalectví působí na mateřskou zemi nepříznivě.

Manželský a rodinný život zřejmě má vliv na sebevražednost. Dosavadní statistické údaje o sebevraždě ženatých a svobodných a jmenovitě o působení života manželského a rodinného mají nepatrnou cenu, poněvadž pojmy nebyly náležitě ujasňovány. Bylo by zde třeba vyšetřit, jak působí manželský a rodinný život:

a) na rodiče: v prvém, druhém, třetím manželství; jak se chovají svobodní, jak rozvedení, ovdovělí, v konkubinátě žijící; jak se chovají muž a žena; jaký vliv má počet dětí na rodiče;

b) na děti: z prvého, druhého, třetího manželství; z rodičů ovdovělých, rozvedených, v konkubinátě anebo docela spolu nežijících (nemanželsky zrozené); na sirotky.

Povšechně se přisuzuje manželskému životu velmi příznivý vliv na fysické i mravní prospívání ženatých; se svobodnými srovnáni — praví se — ženatí jsou zdravější, odporu schopnější, žijí déle; příznivý vliv je prý však patrnější na muži než na ženě.* Proto se dá očekávat, že manželství povšechně bude sebevražednost umenšovat. Mnozí statistikové dokazují tento závěr, ale na druhé straně jiní zas chtějí dokazovat opak. Také se obě pohlaví chovají ve věci této různě: podle Tissota a Falreta je nejvíc žen, jež se vraždí, provdaných, mužů neženatých.

Zřejmě může manželské spolužití příznivě působit jenom tehdy, když manželství vznikají z opravdové náklonnosti a chrání a upevňují tuto náklonnost a když život v manželství je rozumný a mravný; to však ne-

* V. Bertillon, Gaz. méd. de Paris 1861; sr. Med.-chirurg. Rundschau 1870. II.; Farr, Influence of Marriage on Morality, Nat. Ass. for the Promotion of Soc. Science, 1859. Naproti tomu Spencer, The Study of Sociology, str. 115 (něm. př.).

závisí na samém manželství, nýbrž musí to býti spíše v manželství přineseno. Manželství polepšuje, nečiní však samo o sobě všechno dobrým. Závisí tedy manželské štěstí a jeho příznivé působení v prvé řadě na rozumových a mravních vlastnostech lidí, a protože k manželskému životu i chleba je třeba, je ve značné míře regulováno hospodářskými poměry země, jistého místa a určitých dob. Samo o sobě může tedy manželství působit příznivě i nepříznivě, může sebevražednosti překážet i podporovat ji, podle okolností; výlučně příznivě nepůsobí.

Považíme-li, že se obyčejně dopouští sebevraždy dospělejší věk, že se muži (živobytí dobývající) častěji vraždí než ženy, že už po léta jsou hospodářské poměry stísněny, a připomeneme-li si, že je nyní posvátnost manželství hodně v úpadku, tedy musíme připustit, že nyní manželství málo nebo docela nic příznivě nepůsobí a dokonce že snad působí škodlivě.*

---

* Srovnejme se sebevražednými daty z rozličných zemí výkazy, podle nichž v těchto zemích byla asi tato percentuální část svobodných (pod 16. i nad 16. rokem):

Francie	33·1	Nizozemí	41·5
Anglie, Wales	37·2	Portugaly	43·6
Italie	37·5	Švýcary	44·3
Dánsko	39·3	Belgie	44·9
Německo	39·9	Irsko	45·0
Norsko	40·8	Island	48·7
Švédsko	41·2		

Zdá se, že mezi jižními Romány je méně neženatých než u severnějších Germánů.

Nápadné svou shodou s množstvím sebevražd je toto sestavení ženatých mezi 41—50letými:

Sasko	84·0 %	Hessensko	80·0 %
Dánsko	82·9 %	Anglie, Wales	79·2 %
Prusko	81·9 %	Švédsko	78·5 %
Norsko	80·8 %	Nizozemí	77·9 %
Německo	80·3 %	Würtembersko	77·8 %

Není na jisto postaveno, způsobují-li si ti ženatí, kteří mají živit více dětí, častěji smrt než ti, kteří se mají starat o méně dětí; v málu případech, jež jsem mohl vyšetřovat, bylo tomu tak.

O bezdětných manželstvích nemám induktivního podkladu; též o druhém, třetím, (čtvrtém) manželství nedovedu říci nic nového.

Stav vdovský je rozhodně nepříznivý; pro muže nepříznivější než pro ženy;* vdovství činí ženy mužštějšími, moudřejšími, silnějšími.

Ještě nepříznivěji se utváří poměr pro rozvedené; též zde nepříznivěji pro muže než pro ženy.**

Ve městech se vyskytuje poměrně dvakrát tolik rozvodů co na venkově; léta nouze působí nepříznivě, poněvadž rozrušené poměry roztrhávají úplně. Rozvody se dějí v nejvíce případech z nečistých motivů; nemoudře a nemravně uzavřené manželství je pravidlem, ne výjimkou. Je dokázáno, že vzdělané třídy uzavírají manželství nejnemravněji. Rozvedené ženy se vdávají mnohem snáze než rozvedení muži (což dává soudit na mimomanželskou náklonnost ženy?).

Dočasné, delší rozdělení manželů působí, jak se zdá, na ženy nepříznivě. Historicky známé jsou sebevraždy

Francie	77·5 %	Belgie	73·0 %
Italie	76·9 %	Irsko	71·6 %
Alsasko-Lotrinsko	74·9 %	Švýcary	69·6 %
Bavory	74·5 %	Portugaly	69·1 %
Badensko	73·9 %	Island	67·5 %

(Povšechně mají ženatí převahu asi od 30. roku.)

* Ve všech zemích je průměrně dvakrát tolik vdov co vdovců (poněvadž se muž žení ve vyšším věku, jeho život je více v nebezpečí a znova se žení mnohem víc vdovců než vdov); přebytek vdov jde paralelně s přebytkem žen vůbec.

** Historicky známé jsou četné sebevraždy žen kněží, které se za přísného provádění coelibátu Řehořem VII. musily odloučit od svých mužů; ale zde je ovšem násilný rozvod!

milétských žen, když jejich muži vzdáleni byli ve válce. Mně jsou též známé některé podobné případy. (Motivem tedy jest asi touha po vzdáleném muži: analogie s nešťastnou láskou.)

V konkubinátě žijící ženy vykazují třikrát větší sebevražednost než muži. Vysvětlení toho je docela snadné.

Působení rodinného života na děti dá se povšechně naznačit příslovím: „Jablko nepadá daleko od stromu.“ Dobří a řádní rodiče vychovávají dobré a řádné děti, špatní vychovávají špatné.

Jak působí manželství opětovaná na (cizí a vlastní) děti, nedá se snadno udat; rozvedená manželství a konkubinát působí jistě nepříznivě. Sirotci, úplní i poloviční, měli by vykazovat stejně nepříznivé poměry. O všech těchto důležitých poměrech se dosud nedostává statistických indukcí; stejně nemám údajů o sebevraždě nemanželsky zrozených v poměru k manželsky zrozeným.

Dá se myslit, že se nemanželsky zrození dopouštějí sebevraždy častěji než manželsky zrození, protože nemanželské děti jsou v každém ohledu zanedbanější: hned v matčině těle a ještě více po narození chybí jim nutná fysická péče a o opravdovém mravním a rozumovém vychování může býti řeč v docela málo případech; proto asi tito nešťastní parasiti společnosti vykazují poměrně značnou zločinnost a značné množství sebevražd a také k duševním nemocem jsou ve značné míře náchylni.

Na otázku, vykazují-li země, jež mají mnoho mimomanželských porodů, zároveň také veliké množství sebevražd, lze takto odpovědět. Pravděpodobně se dopouštějí nemanželsky zrození sebevraždy poměrně často; protože však úmrtnost těchto nešťastných bytostí (jme-

novitě v prvních letech) je značně velká, ztrácí se počet nemanželských sebevrahů v absolutním počtu ostatních. Co se týče neprovdaných rodičů, dopouštějí se tito sebevraždy poměrně často, poněvadž nemanželské spolužití může velmi snadno podmiňovat sebevražednost. Neboť takové spolužití nejenom ukazuje pohlavní nemírnost, nýbrž znamená i neurovnané hospodářské a společenské poměry, značnou hrubost a nemravnost vůbec.* Proto se v hrubých rysech ukazuje paralelismus mezi množstvím nemanželských porodů a sebevražd, ale bude tím méně pronikavý, čím přesněji vyšetříme jednotlivé země po menších územích.

K tomu bych poznamenal toto: Města dodávají značně větší počet nemanželských porodů než venkov; pověstná

---

* Jak známo, není shody o tom, nutno-li nemanželské porody považovat za měřítko mravnosti čili nic; Hausner je pro, Engel, Mayr a též Oettingen proti. Já soudím o tom takto: Nemanželské porody jsou vždy nejjistějším znamením, že jisté množství lidí, aniž mohlo nebo chtělo vstoupit v manželství, podléhá vášni; to je rozhodně chyba, ale nedokazuje to nijak absolutní a všeobecnou nemravnost. Obyčejně sice myslíme „nemravností" především anebo výhradně pohlavní nemravnost, ale to není docela správné: člověk může se dopouštět různých hříchů vedle a mimo zanedbávání šestého přikázání. Říká se: nedostatečné zákony o mzdě (Bavory do roku 1868), o otectví, alimentaci, o náhradě za zprznění, neurovnané zemědělské poměry atd. podmiňují nemanželské porody, které tedy nejsou nijak měřítkem mravnosti. Naproti tomu upozorňuji, že nikdo nedokázal, že všechny anebo veliká většina nemanželských porodů byla těmito příčinami podmíněna; a kdyby i tomu tak bylo: dostačí toto vysvětlení k omluvě? Myslím, že ne; nanejvýš možno některé případy — ale ne všechny! — mírněji posuzovat.

Že ostatně není možno nemanželské porody uvádět na trvalé a stále působící zákony, mravy a pod., dokazuje následující. Ode dvou desítiletí se nemanželské porody ve všech evropských státech rozmnožily. Nepříznivé doby umenšují jejich počet, revoluční rok 1848 je ve značné míře podporoval. Statistika žaluje dále na vzrůstající opilství, štítění se práce, nemravné rozlučování rodinného svazku, vzrůst zločinů proti mravnosti — nemanželské porody jsou skutečně měřítkem mravnosti, v pravém smyslu slova.

byla na př. Vídeň, jež v roce 1862 na 1 manželský porod měla 1·1 nemanželských (ale do Vídně se uchylují nemanželské matky celé říše); Londýn vykazuje mezi všemi velkoměsty nejpříznivější poměry. Podle národnosti připadá po Hausnerově (jistém?) výpočtu na 1 nemanželský porod manželských:

u Slovanů	18·3
u Románů	16·3
u Germánů	8·6
speciálně u Němců	6·5

To souhlasí s daty o množství sebevražd, stejně jako následující údaje o vyznání: na 1 nemanželský porod připadá manželských:

u řeckých katolíků	20·40
u římských katolíků	11·15
u protestantů	10·35*

---

* V jednotlivých evropských zemích připadá na 1 nemanželský porod manželských:

v Nizozemí	1860-1862	24·61
v Italii	1863-1868	17·04
ve Španělích	1868	17·18
v Belgii	1867	14·16
ve Francii	1867	13·14
v Anglii	1868	12·13
v Prusku	1864	10·66
v Rakousku	1867	6·08
ve Würtembersku	1857-1861-1863	5·10
v Badensku	1859-1863	5·04
v Bavořích	1858-1862	3·33

Bodio udává počet nemanželských porodů z celkového počtu porodů na:

Nizozemí	3—4%
Švýcary, Anglie	5—6%

Nemanželské porody množí se ve všech zemích, stejně jako se sebevraždy stávají četnějšími.

28

Ztráta svobody působí značně na sebevražednost. Život ve vězení disponuje velmi silně k sebevraždě, jak dokazuje poměrně značné množství sebevražd vězňů. Zvláště samovazba člověka deprimuje: osamocenost a více méně nezvyklé zacházení samo o sobě rozlaďuje; nejvíc zločinců je dále předchozím životem tělesně i duševně zlomeno, jejich snaha po sebezachování, praví Lombroso,* je potlačena; konečně působí ustavičná touha po svobodě, beznadějnost a u mnohých lítost a stud nejvýš nepříznivě. Proto vykazují vězni vyšší úmrtnost a více sebevražd než lidé svobodní.

Bylo pozorováno, že se sebevražda častěji vyskytuje u lidí, kteří se dopustili menších zločinů; zlí a zatvrzelí

Italie	6— 7 %
Belgie	7 %
Uhry	7— 8 %
Předlitavsko	12—14 %

Tato čísla nebyla vyšetřena týmž způsobem; nemanželské porody měly by se uvésti v poměr k množství sňatků a k počtu plození schopných mužů a zvláště žen.

Zajímavé údaje pro Rakousko podává Schimmer (Statist. Monatsschrift, 1887): dospívá k tomuto výsledku:

1. Živnostenské a průmyslové obyvatelstvo má víc nemanželských porodů než rolnické.

2. Veliké komplexy statků s četným služebním personálem, je-li dělení statků řídké, působí disponujícím způsobem; děti stávají se následujícím sňatkem legitimními.

3. Čím více žen ve věku porodu schopném, tím více.

4. Čím více porodů z mladistvých rodičů, tím méně nemanželských dítek.

5. Podle národnosti mají Němci nejvíc nemanželských dětí. Židé, kde žijí hustě pohromadě, nečiní příznivé výjimky.

* Uomo delinquente, 1878; o sebevraždě vězňů v. str. 97 a d.

hříšníci, zloději, vrazi atd. způsobují si smrt řidčeji, poněvadž nejsou přístupni působení lítosti, studu a výčitek svědomí.

Stejně si vysvětlíme, proč se častěji dopouštějí sebevraždy ti, kdož byli uvězněni po prvé, než habituální obyvatelé věznic. (Úmrtnost po prvé uvězněných je též větší než stálých vězňů.)

Uvězněné ženy dopouštějí se sebevraždy zřídka, často však duševně onemocní.*

Číslice sebevražd vězňů stoupá v témž poměru, jak rok od roku stoupá u obyvatelstva vůbec.

29

Statistika zaměstnání byla opravdově pěstěna teprve v novější době, a proto nemůžeme ještě o sebevražednosti rozličných způsobů zaměstnání nic určitého stanovit, zvláště když statistika sebevražed sama je v tomto ohledu nedostatečná.

Způsob zaměstnání odpovídá celkem vzato povaze člověka, poněvadž se zakládá na svobodné volbě, vlastní nebo jiných odpovědných osob; naopak zase vtiskuje jednotlivci i celým vrstvám společenským docela určitou povahu. Zaměstnání podmiňuje nepřímo hospodářské, politické i společenské postavení člověka; hodnost, stav, kasta, společenská vrstva s příslušným vzděláním určují jednotlivce i celek pro určité povolání a způsobem zaměstnání.

Práce udržuje život – práce ničí život a životní sílu: zdraví, síla a úspěch závisí na zaměstnání. Že na př.

---

* Říkalo se: ženy by musily ve vězení užívat bolestných prostředků, proto se neusmrcují.

Jiní soudí: Ženy se dopouštějí ve vězení a vůbec řidčeji sebevraždy než muži proto, že jsou pohyblivější a nezdržují se tak dlouho při jedné věci.

brusiči sheffieldští mají nejnebezpečnější povolání, je jasno každému, kdo zná způsob jejich práce; také pochopí každý, proč obuvníci při svém dřepivém způsobu života často trpí nemocemi žaludku, při čemž ne zřídka duševně churavějí a ukazují vlohy k poesii a k politickému i náboženskému blouznění. Podobně prý se vyvíjí u tkalců hypochondrie, blouznění, theosofie atd.

Jak chorobnost a úmrtnost, tak i sebevražednost závisí do jisté míry na zaměstnání; ale tato závislost nesmí se přeceňovat. Povolání nevytváří mravní podstaty u člověka, je toliko prostředkem k cíli, jenž na rozhodování o bytí či nebytí působí jenom nepřímo. Příklad to objasní. Obchodníci vínem prý se poměrně často dopouštějí sebevražd; zřejmě proto, že při svém obchodu jsou snadno svádění k opilství, a opilství často přivádí k sebevraždě; ale nejsou nestřídmi všichni obchodníci vínem, poněvadž nepropadají nutně opilství právě pro své zaměstnání, nýbrž následkem své povahy při svém zaměstnání mohou této neřesti snáze podlehnout než jiní. A tak nebo podobně je tomu ve všech případech.

Uslyšíme, že město vykazuje víc sebevražd než venkov; z toho bychom mohli odvodit závěr, že obyvatelstvo provozující zemědělství vykazuje menší sebevražednost než způsoby zaměstnání zastoupené ve městě; ale k tomu budeme musit ještě dodati, že i venkovští řemeslníci, živnostníci atd. menší množství vykazují než jejich městští kolegové. Větší sebevražednost nepodmiňují — to chci říci — městské živnosti jakožto takové, nýbrž celý společenský život a ruch města. Rozhodně však má zemědělské obyvatelstvo nejmenší sebevražednost.

O ostatních zvláštních způsobech zaměstnání možno

podle Wagnera tolik tvrdit s jistotou: Poměrně nejčastěji se vyskytuje sebevražda u osob služebných, v celku i jednotlivě u obou pohlaví; skoro stejně často u vojska (v. militarism, odst. 37.), tedy ve třídách, jejichž osobní svoboda je nejsilněji omezena; svobodná zaměstnání a vyšší vzdělané stavy vykazují o něco vyšší než průměrné množství, nezaměstnaní a ty osoby, jež vedou život více méně pochybný, řadí se do prvé kategorie. Účastenství tříd obchodních a živnostenských klesá částečně již pod všeobecný průměr.

„Pokud", soudí Wagner, „ze zaměstnání lze soudit na průměrný stupeň vzdělání, tedy stavy, jež možno označit zvlášť jako polovzdělané, sloužící, vojáci, bez povolání(?), tuláci(?), zdají se vykazovat nejvyšší množství sebevražd. Osoby, u nichž se dá předpokládat plus nebo minus tohoto polovzdělání, poskytují obojí obraz příznivější, nejpříznivějším jeví se však u tříd poměrně nevzdělaných."

V podrobnostech dodávám ještě několik poznámek.

Velmi nepatrné množství sebevražd vykazují duchovní všech vyznání; básníci, umělci a geniální lidé vůbec mají časté záchvaty sebevražednosti. Korunované hlavy dopouštějí se nezřídka sebevraždy; žebráci z povolání téměř zhola ne.*

Přesné udání motivů pro jednotlivá zaměstnání dosud chybí; ale i to málo, co o tom víme, opravňuje k tvrzení, že s nepatrnými výjimkami u všech způsobů zaměstnání působí skoro tytéž motivy poměrně stejně silně. To se však vysvětluje tím, že zaměstnání jenom

* Daniel Langhans, o nemocech dvořanů a státníků, 1776. Sr. St.-Fare Bontemps, Tableau stat. et comp. des qualités distinctives des souverains de diverses nations depuis l'origine des empires jusqu'à la fin du XVIII. siècle. Ze 2542 vládců, kteří náleželi 64 různým zemím, dopustilo se 20 sebevraždy (1 na 127) a 11 (1 na 221) bylo duševně nemocných.

disponuje a že není možno hledat v něm vlastní příčiny a motivy činu.*

* Úřední zpráva z Italie z roku 1874 podává tento přehled:

Povolání	Příčiny								
	součet	ztráta majetku	omrzelost života, domácí neštěstí	nešťastná láska, žárlivost	strach před trestem a hanbou	opilství	tělesné nemoci	duševní nemoci	neznámé
zemědělství a lesnictví	290	29	14	4	5	1	131	57	49
živnosti, průmysl	213	55	21	14	8	4	29	29	53
obchod, dopravnictví	98	29	11	3	1	2	12	14	26
vlastníci, rentiers	90	12	10	5	2	—	15	23	23
osoby služebné	31	3	5	2	5	—	2	4	10
vojsko	50	—	18	2	5	—	1	3	21
úředníci	41	10	7	2	6	—	3	4	9
duchovní	4	—	—	—	—	—	1	2	1
právníci	6	2	1	—	—	—	1	2	—
při zdravotnictví	10	—	3	—	1	—	2	2	2
učitelé	14	1	5	1	—	—	1	3	3
hudebníci, umělci	5	2	1	—	—	—	—	—	2
ostatní osoby s vyšším vzdělání	25	11	2	1	2	—	2	—	7
kočovné živnosti (hudebníci atd.)	8	3	1	—	1	—	—	—	3
nádeníci	29	3	1	—	1	3	6	2	13
nesamostatné osoby	79	12	4	4	4	—	17	15	23
neznámé zaměstnání	22	2	1	—	1	—	—	2	16

Vezmeme-li množství zemědělců za normu, tedy má ztráta majetku u živností, průmyslu, obchodu a dopravnictví velikou váhu; totéž však platí i u úředníků a u ostatních kategorií; vůbec jest ztráta majetku účinnou příčinou. Osoby služebné, vojsko a úředníci mají poměrně větší bázeň před hanbou a trestem; u duchovních chybějí četné motivy, jež u ostatních působí, docela.

Na každých 10.000, roku 1869 ve Vídni do jednotlivých tříd zaměstnání vpočítaných osob, připadá podle průměru 1869–1878 sebevražd:

veřejní úředníci	6·0
soukromí úředníci	20·9
studující	3·3
právní zástupci, doktoři práv	25·6
dělníci ve zlatě a stříbře	5·0
povozníci a jednatelé	9·9
kováři a zámečníci	3·7
hostinští	2·5
řezníci a uzenáři	3·5
pekaři	3·6
stoláři	2·1
nádeníci	9·4

30

Z rozličných sociálních činitelů zajímalo odedávna hlavně bydliště, zvlášť ve svém poměru města k venkovu.

Ve všech městech je sebevražda poměrně častější než na venkově; nechybí dnes sice nikde, setkáme se s ní v končinách nejodlehlejších, ale města, především hlavní a světová města, jsou zúčastněna zvlášť silně. Na př. připadalo ve Vídni roku 1876 na každých 100 sebevražd v ostatním území 320 sebevražd; podobně v Berlíně roku 1872–74 143 sebevraždy a v Kodani roku 1879 112 sebevražd.

Z města se rozšiřuje obyčejně chorobná sebevražednost jako nakažlivý mor na venkov, při čemž na přilehlé kraje působí silněji než na vzdálenější; tak připadá na př. na 10.000 obyvatel v Dolních Rakousích s Vídní asi 1·86 případů, na Dolní Rakousy samy 1·51, na celý

stát však nejvýš 1; na Vídeň samu 2·63. Přes to se nesmíme domnívat, že země, jež mají mnoho městského obyvatelstva, vykazují též nejvíce sebevražd; Anglie, jež má největší a nejlidnatější města, vykazuje mnohem méně sebevražd než Německo, Francie a Rakousko. Nejsou to tedy města, jež rozšiřují sebevražednost na venkově, spíše se musí dávat vina příčinám jiným, všeobecnějším; povšechně je i na venkově více případů, dávají-li města větší kontingent. Město působí způsobem toliko disponujícím, rozmnožuje sebevražednost, ale neplodí jí.

Brierre upozorňuje na to, že ze sebevražd, v Paříži se vyskytujících, většina páchána bývá od cizinců tam usedlých a ne od Pařížanů (rozených). Též se poukazovalo na to, že většinu ve městě spáchaných zločinů třeba přičítat cizincům, že tedy město nemůže působit nepříznivěji než venkov. Ale to je námitka neplatná a převrácená: moderní město ve svém rychlém vzrůstu děkuje za svou povahu z větší části právě té okolnosti, že se venkovské obyvatelstvo a cizinci stěhují hlavně do města, a proto má každé město brzy větší, brzy menší kolísající obyvatelstvo. Jsou to poměry nového usídlení, jež působí nepříznivě, a ty se mohou vyskytovat právě jenom ve městě, jaké jest.

O vzrůstu městského obyvatelstva v poměru k venkovskému obyvatelstvu viz v odstavci 26.

Město vykazuje naproti venkovu četné rozdíly. Roční doba — abychom vytkli jenom nejdůležitější — má asi na městské obyvatelstvo menší a jiný vliv než na venkovské; menší, protože město víc chrání, jiný, protože zvláště hospodářské poměry jsou jiné než na venkově. Tak na př. může periodické letní stěhování bohatších tříd vykonávat na chudší obyvatelstvo pravidelně se vracející nepříznivý vliv. Dále chovají se pohlaví různě (odst. 23.) a rovněž i věk (odst. 24.).

Zajímavé je konečně pozorovat, že vzrůst sebevražednosti ve městech není všude tak rychlý jako na venkově (odst. 76.).

31

Závěrem můžeme konstatovat, že všeobecné společenské poměry působí na vznik sebevražednosti toliko disponujícím způsobem a nepřímo; jejich působnost není dosti veliká, aby bylo možno z nich odvodit záhadné společenské zlo celé nebo aspoň z větší části. Srovnáme-li je však s příčinami dosud probranými, jsou poměry lidské, jimiž jsme se právě zabývali, rozhodně bližšími příčinami sebevražednosti.

Oddíl třetí

POLITICKÉ POMĚRY

32

Protože se obecně dopouštějí sebevraždy národové vzdělaní, můžeme říci, že toto společenské zlo je údělem zvlášť plemene kavkazského. Rovněž často se vyskytuje sebevražda u Číňanů a Japonců, z čehož nutno soudit, že i plémě mongolské, po kavkazském nejvzdělanější, trpí tímto zlem. Co se pak týče ostatních plemen, budeme záhy mluvit o národech přírodních. (Odstavec 80.)*

O míšencích různých plemen nemáme údajů. Někteří badatelé považují míšence za statečnější než zbarvené, ano i než bílé plémě, a to by poukazovalo na to, že míšenci, pokud plémě přichází v úvahu, jsou odporu schopnější než jejich příslušní ploditelé.**

* Kdo nechce plemena dělit podle Blumenbacha, nýbrž podle jiných — na př. Desmoulinsa — musí si všimnout, co pravíme o národnosti.

** O Maďarech, v jejichž žilách koluje ve značné míře kavkazská krev, budeme záhy mluviti.

O vlivu národnosti bude třeba pojednat podrobněji. Podle Wagnera připadá na 1 milion obyvatel sebevražd:

Germáni	100
Románi	80
Slované	(34)

a to jednotlivě:

Skandinávci . .	126	Vlaši	20
Němci	112	Portugalci . . .	7
Angličané . . .	65	Vých. Slované . .	47
Francouzi . . .	105	Rusi	(28)

Podle Morselliho připadá nyní na 1 milion obyvatel průměrně:

I.	skupina.	Vlaši, Španělé, Rumuni, Portugalci, Korsikáni, Švýcaři v Tessinu	31·0
II.	„	Rusi, Slovinci, Chorváti, Dalmatinci	40·0
III.	„	Maďaři, Finové	45·0
IV.	„	Skandinávci	127·8
V.	„	Francouzi	130·0
VI.	„	Čechové, Moravané, Poláci . .	130·0
VII.	„	Severní Němci, Angličané . .	148·0
VIII.	„	Jižní Němci	165·0

Jednotlivě řadí se číslice takto.

země:	období:	počet sebevražd na 1 milion obyvatel
Španěly	1866-70	17·0
Rusko	1873	27·0
„	1875	30·0
Italie	1871	31·0

Italie	1877	40·6
Anglie	1871	66·0
„	1876	73·0
Norsko	1871-73	73·0
Švédsko	1871-75	81·0
Rakousko	1873-77	95·6
Prusko	1871-75	133·1
Francie	1871-75	150·0
Dánsko	1871-76	258·0

K srovnání vizme ještě jiné údaje, novější i starší; Bodio udává: *

země	rok	sebevražd	na 1 milion obyvatel
Sasko	1877	1114	391
Švýcarsko	1877	600	216
Prusko	1877	4563	174
Bavory	1877	650	127
Rakousko	1877	2648	121
Švédsko	1877	430	96
Belgie	1877	470	87
Anglie, Wales . .	1877	1699	69
Norsko	1877	99	55
Irsko	1875	75	16·2

Morpurgo čítá na 100.000 obyvatel:

ve Francii	13·40	sebevražd
ve Švédsku	7·43	„
v Anglii, Walesu . . .	6·56	„
v Belgii	5·36	„
v Italii	3·25	„
ve Španělsku	1·35	„

* Bodio, Introduzione al Movimento dello stato civile 1862—1877, Řím 1878—79.

Block* udává v době 1856–1865 poměr k 1 milionu obyvatel takto:

Dánsko	288	Bavory	73
Sasko	251	Anglie, Wales	67
Prusko	123	Rakousko	64
Francie	110	Belgie	55
Norsko	94	Rusko	26
Švédsko	66	Španěly	14

Brierre má toto pořadí: na 1 milion obyvatel připadá:

Sasko-Altenbursko	303	Francie	120
Dánsko	288	Badensko	119
Král. saské	251	Norsko	94
Šlesvik	209	Bavory	73
Holštýn	173	Anglie	69
Meklenbursko (Zvěřínsko)	159	Švédsko	66
		Belgie	55
Lauenbursko	156	Rakousko	43
Oldenbursko	155	Skotsko	35
Hannoversko	128	Spoj. Státy	32
Prusko	123	Španěly	14

Srovnejme ještě údaje pro jednotlivá města. Roku 1876–78 připadalo na 10.000 obyvatel sebevražd:

Lipsko	4·87	Vídeň	2·85
Vratislav	3·69	Berlín	2·78
Drážďany	3·65	Mnichov	1·76
Paříž	3·59	Nový York	1·48
Brusel	3·53	Londýn	0·84

* Traité théor. et prat. de Statistique, 1878.

Podle jednotlivých zemí a provincií uspořádáno, ubývá v Rakousku (1819–1872) množství v tomto pořadí:

Dolní Rakousy	Štyrsko
Čechy	Korutany, Krajina
Morava, Slezsko	Tyroly, Vorarlbersko
Halič, Bukovina	Přímoří
Horní Rakousy	Dalmácie.

O vyskytování se sebevraždy v Uhrách nemáme spolehlivých dat.* Madaři se jí dopouštějí poměrně zřídka; to soudím z toho, že se v Zalitavsku přihází velmi mnoho zločinů proti bezpečnosti těla: podle Konegovy trestní statistiky Uher od roku 1873 až 1877 bylo ročně průměrem žalováno 10.851 pro vraždu, zabití a těžké ublížení na těle, 2654 pro dokonaný pokus vraždy; to činilo v roce 1877 44% všech trestních případů, v Předlitavsku pouze 26%. Tam, kde se vyskytuje tolik vražd a vůbec zločinů proti bezpečnosti těla, je sebevražda poměrně řídká.**

Pro Německo se utváří podle Wagnera množství sebevražd podle kmenů (na 1 milion):

Sasové	219	Slávo-Prusové	71
Dolní Sasové	174	Čecho-Němci	67
Slávo-Sasové	168	Westfálci	66
Hessové	134	Porýní	62
Alemani	108	Bavoři	52
Frankové	93	Jižní Slávo-Němci	29
Švábové	85	levé Porýní	27
Frísové	79		

* Schwicker, Statistik des Königreichs Ungarn, 1877, str. 122.
** O tomto důležitém zákonu viz odstavec 80.

Stricker čítal na 100.000 obyvatel:

Sasko	1856-60	24·5
Meklenbursko . .	1856-60	16·2
Hannoversko . . .	1856-58	13·7
Churhessensko . .	1856-60	13·4
Prusko	1856-60	12·2
Badensko	1856-60	10·8
Nassavsko	1860-62	10·2
Würtembersko . .	1856-60	8·5
Bavory	1856-60	7·2

Srovnáme-li konečně s právě uvedenými daty výkazy o náboženství (viz partii o vyznání, odst. 52.) a vzrůstání sebevražednosti ve všech zemích (odst. 75.), můžeme pak s určitostí tvrdit: Nejčastěji se dopouštějí sebevraždy Germáni, řídčeji Románi a nejřídčeji Slované; mezi Germány jsou v popředí Dánové a Němci, mezi Romány Francouzi a mezi Slovany Čechové a Poláci. Často vystupuje zlo to u Dánů, Němců, Francouzů a Rakušanů, zřídka u Španělů, Portugalců, jižních Slovanů, Irů a Skotů; prostředně silně v Anglii, Švédsku, Norsku a Spojených Státech.*

* Statistická data jsou v jednotlivostech velmi nedostatečná. Z Rakouska chybějí nám přesné údaje o národnosti, poněvadž úřední data se sbírají jenom po zemích; tak nevíme na př. nic positivního o poměru Slovanů a Němců v Čechách, na Moravě a pod.; také z Německa jsou data nepřesná, poněvadž počet slovanských, francouzských a dánských menšin lze vyšetřovat také jenom po provinciích. Značné množství sebevražd v Sasku bylo nápadným již Ossianderovi, a že je menší v Porýní než v ostatních pruských provinciích, konstatoval již Casper.

Velmi spolehlivá jsou úřední data francouzská; než i zde se přehlíží rozdíl keltských, germánských a ostatních kmenů. Statistikové belgičtí nedbají vlámského kmene.

Z Anglie jsou data v tomto ohledu velmi nedostatečná, poněvadž se nedbá rozdílu národností — podle jedněch 4, podle jiných dokonce 6. Dříve převládalo mínění, že Angličané vykazují nejvíc sebevrahů

Z ostatních národů vytknouti jest Židy pro jejich nepatrnou sebevražednost; značná je u Indů, Japonců a Číňanů.

O míšencích různých národů pochopitelně se nedostává údajů. Tvrdí se, že míšenci jsou statečnější než čisté národnosti, a poukazuje se v tom obyčejně na Angličany, severní Němce a j., a Brierre de Boismont doporučuje dokonce křížení jako prostředek proti vzrůstající sebevražednosti. Jistě v Evropě není skoro většího národu, který by nebyl s jiným smíšen; ale nejsou všichni národové pomíšením vzniklí nutně silni a života schopni, a naopak není možno pochopit, proč by nemíšení národové — na př. Židé! — neměli býti života schopni: to závisí právě na národech, jež se směšují, a také na jiných okolnostech, jež přesněji vyšetřit bylo by věcí vědecké ethnografie a anthropologie.

Zajímavé je pozorovat vliv odnárodňování, s míšením nebo bez něho. Velmi mnozí se vzdávají národnosti z nízkých a nemravných důvodů, a pak vzniká ona zvláštní poloviČatost, jak ji můžeme vidět v mnohých zemích rakouských, jmenovitě v Čechách, na Moravě a v Uhrách, a jež je docela jistě příznivá vzniku a rozšiřování sebevražednosti.

Celkem se nesmí působení národnosti přeceňovat. Je to neuvěřitelné, ale pravdivé: ačkoli národnost v pří-

---

a duševně nemocných, ale již Burrow (Inquiry Int. Certain Errors Relative to Insanity, 1820) dokázal neudržitelnost tohoto mínění.

Dobrá jsou data z Italie; skoro žádných dat však nemáme ze Španělska a Portugalska; stejně nedostatečné jsou zprávy ze Spojených Států. (Ve Španělích byla 1847 sebevražda skoro neznáma, Ford, Handbook for Spain, str. 337.; v Americe, praví Tocqueville, je řídká, duševní choroba častá.)

Pro Rusko vůbec není přesných údajů; nezřídka možno však čísti právě v novější době o četných sebevraždách, jmenovitě ve vzdělaných třídách. Z Turecka a balkánského poloostrova není naprosto žádných zpráv.

tomné době hraje všude tak velikou úlohu, nemáme dosud vědecké definice a vyšetření podstaty její (a plemene). Proto je tak těžko o předmětu tom rozhodovat. Musí nám tedy stačit následující úvaha: sebevražednost je v témž národě brzy větší, brzy menší, podle náboženství, stupně vzdělání, bydliště (město, venkov), roční doby – krátce podle všech osobních, společenských a přirozených poměrů; sebevražednosti dále u všech národů (vzdělaných) ustavičně přibývá. Z toho vyplývá, že národní zvláštnosti vykonávají jenom slabý disponující vliv na vznik sebevražednosti, pokud rozumíme národností pouze fysické a duševní základní zvláštnosti a ne vzdělání, mrav a vůbec celkový stav národa v přítomnosti. Nám však je národnost fysickou a duševní zvláštností, jak ji má každé individuum, en masse uvažováno.

Totéž, v míře ještě značnější, platí o plemeni.

34

Ústavní forma nemá na sebevražednost značného vlivu přímého. Každá vláda má velmi značný obor působnosti, její přímá i nepřímá moc je velmi značná; proto může způsobit lidem všechno možné zlo, je-li špatná, a i dobrá vláda může připravit moho zla. Každá vláda může, přímo i nepřímo, vyvolat brzo menší, brzo větší nespokojenost, jež se může za jistých okolností stupňovat až k omrzelosti života. Vykonávání spravedlnosti, správa a policie, zdanění a finanční správa atd., jsou-li špatné, mohou úplně pohřbíti chuť k životu u státních příslušníků a tak přímo i nepřímo přispívat k vzniku a rozšiřování sebevražednosti.

Sebevražednost nalézáme u národů s nejrůznějšími formami ústavy; v celku je však větší ve svobodných, menší v nesvobodných státech. Winslow míní, že je

sebevražda v republikách častější, protože je tam fantasie následkem všeobecné rovnosti roznícena, čímž vzniká všeobecná snaha po novotách, kdežto v despociích každý zůstává a poslouchá na svém, vykázaném mu místě. Co se týče zvlášť representativních vlád, musíme uvážit, že jsou vládní orgány většinou voleny a že tedy nemožno připustit, že by byl na dlouhou dobu zvolen horší a nemoudřejší organismus vládní, než jak je sám lid průměrně dobrý a moudrý. Po nějakou dobu se mohou vyskytovat nepořádky; ale trvalá neblahá vláda, je-li kde v Evropě, ukazuje na porušenost a nevědomost celé společnosti. Ve společenském životě je vnitřní konsensus všech individuí, živé vzájemné působení všech částí; vady společnosti jsou vadami vlády; proto ovšem nemají na rozšíření sebevražednosti vlády jednotlivých států v celku ani více ani méně viny než společnost vůbec.

35

Politické krise, revoluce, agitace mají na sebevražednost vliv větší, složitější, třeba ne vždy kladný. Politicky rozbouřená společnost má podle okolností značnou náchylnost k omrzelosti života. Tak může na př. náhle zavedená tyranie mnoho státních občanů přiměti k sebevraždě; naopak může i tam, kde byla zavedena náhle a bez přípravy příliš volná forma vládní, množství sebevražd stejně stoupnouti. Politické krise pohřbívají pořádek a bezpečnost, ničí hospodářský základ a uvolňují vášně i nemravnost tak, že přirozeně mnohé přivádějí k sebevraždě.*

* Des Etang, Du suicide politique en France depuis 1789 jusqu'à nos jours, 1860. V Paříži byl sebevražedný spolek, který předpisoval svým členům způsob smrti, jejž si měli zvoliti. Podobný klub byl v Berlíně a již v Egyptě za nepokojných dob Kleopatřiných.

V dobách revolucí, míní mnozí, děje se sebevražd málo. Soudím také tak, ač by se mohlo namítnout, že v takových dobách jsou sčítání nedbalá. Pozornost je obrácena ve směry docela nové a omrzelost života quasi v jinou formu oděna; k bojovníkům za svobodu se řadí všichni nespokojenci, a tak nalézají smrt mnozí, kteří by si ji jinak způsobili sami. Z tohoto hlediska se jeví revoluce jako nepřímá hromadná sebevražda, jako jistý druh násilného očištění od omrzelosti života.

Také se poznamenává, že za revolucí počet duševně nemocných nestoupá.*

Všeobecná rozčilenost a nervosita revoluce dědí se patrně na potomky, čímž je potom celá jedna generace sebevražednosti přístupnější. Na každý způsob veliká revoluce minulého století tak působila, jistě od té doby politická rozrušenost v žádné evropské zemi nevymizela.**

Nepříznivě působí přirozeně každá upřílišená agitace, poněvadž lidi rozněcuje a tak ovšem disponuje k omrzelosti života. I politická agitace může býti zhoubná, pokud plodí exaltaci a utopismus, jež vedou přímo nebo nepřímo k sebevraždě.***

---

* Ze 76 přísedících pařížského konventu 3 se usmrtili, 4 byli duševně choří, 18 přišlo pod guillotinu a téměř všichni smutně skončili. Descuret, La médicine des passions, 1841, str. 584.

** Ve Francii bylo pozorováno, že obyvatelstvo, jež se zrodilo v letech 1791—1811, vykazovalo poměrně větší kriminalitu než mladší generace.

Dále je známo, že revoluce 1848 zaplavila Evropu levobočky.

*** Jak se stával u nás v posledních letech politický život všude živějším a vzrušenějším, o tom dává představu následující přehled:

V zemích na říšské radě zastoupených bylo okolkováno novin:

	1860	1870
Dolní Rakousy . . .	30,851.240	54,189.034
Horní Rakousy . . .	533.177	1.486.340
Solnohradsko	65.458	118.441

Winslow přikládá socialistům část viny na rozšíření sebevražednosti.

36

Válka, jmenovitě větší, působí pro chvíli příznivě tím, že se pozornost všeobecně obrací na jiné předměty; ale velmi nepříznivě působí svými následky. Lid chudne, tělesně i duševně slábne a znemravňuje se a zakouší tolik utrpení, že působení šťastné i nešťastné války je v tom ohledu stejně nepříznivé. Pohled na přehledy ukazuje (hl. IV., odst. 75.), že ve skutečnosti je za velikých válek množství sebevražd menší proti minulým létům, ale po válce že ve mnohých případech opět poměrně rychle a silně stoupá.*

37

Militarismus je zřejmě mocným podporujícím činitelem sebevražednosti. Vojsko vykazuje ve všech zemích větší sebevražednost než obyvatelstvo občanské. Tak

	1860	1870
Štyrsko	2,156.391	4,464.985
Korutany	2.000	109.264
Krajina	91.500	427.880
Přímoří	1,293.571	1,364.074
Tyroly, Vorarlbersko	876.000	1,791.234
Dalmácie	—	149.600
Čechy (!)	5,916.324	12,119.585
Morava	1,110.098	2,431.223
Slezsko	94.057	165.407
Halič	1,082.131	2,569.790
Bukovina	3.539	—
	42,075.485	81,383.857

V Uhrách vycházely před 100 lety jenom 2 (německé) noviny; 1850 vycházely jenom 3 politické listy, 1860 6 deníků a 6 politických týdeníků, 1870 již 10 a 28, 1871 14 a 37.

* O degeneraci válkou a militarismem vůbec v. Häckel, Natürl. Schöpfungsgesch., 1874, str. 153 a d.

připadá podle Wagnera na 100 mužských občanských sebevrahů vojenských v

Rakousku . . .	1851-57	643
Švédsku	1851-55	423
Prusku	1849	293
Francii	1856-60	253
Würtembersku	1846-50	192
Sasku	1847-58	177
Dánsku	1845-56	(98?)

Novější údaje pro 1861–71 jsou:

	na 1000 mužů			na 1000 mužů
Anglie	0·379	Rakousko	1871 . .	0·82
Belgie	0·45	„	1872 . .	0·90
Francie	0·49	„	1873 . .	0·82
Prusko	0·64	„	1874 . .	0·96
Rakousko . . .	0·85	„	1875 . .	1·14
„ 1870 .	0·95	„	1876 . .	1·28 *

Absolutní údaje o sebevraždě v plném stavu jsou tyto:

	Rakousko	Prusko	
1867	147	103	
1868	131	155	
1869	229	160	
1870	243	171	(Válečná
1871	199	105	leta!)
1872	213	138	
1873	197	200	
1874	242	–	
1875	292	–	
1876	330	–	

* Rakouskou vojenskou statistiku viz Schimmer, Biotik der k. k. österr. Armee im Frieden, 1863; novější data jsou v Militär. statist. Jahrb. od roku 1870.

Z Rakušanů se narodilo

	v Předlitavsku	v Zalitavsku
1874	69·4%	30·2%
1875	66·4%	33·3%

Podle druhu vojska dodává pěchota, jízda a četnictvo větší kontingent než dělostřelectvo, sbor ženijní a zákopnický.*

Co do hodnosti dodávají poddůstojníci a vyšší důstojníci poměrně větší kontingent než mužstvo.**

Značný je u vojska počet pokusů o sebevraždu; tak bylo v Rakousku:

1870	39	1873	67
1871	38	1874	63
1872	38	1875	64

* U nás byl 1870—1875 poměr průměrného stavu vojska v procentech tento:

Rok	absolutní počet	myslivci	řadová pěchota	vozatajstvo	jízda	pohraniční pěchota	dělostřelectvo	zákopnictvo	sbor stavební	sbor zdravotní
1870	243	1·42	1·27	0·78	0·69	0·51	0·38	0·38	0·21	—
1871	199	1·27	1·09	0·44	0·75	—	0·34	—	0·17	—
1872	213	1·04	0·97	—	1·21	0·34	0·59	—	0·15	—
1873	197	0·96	0·89	0·98	1·15	—	0·38	—	—	0·65
1874	242	—	1·08	1·93	1·28	—	—	1·06	—	—
1875	292	—	—	—	—	—	—	—	—	—

** Oesterlen, Handb. d. med. Stat., 1865, str. 734.
V Rakousku připadalo na 1000 mužů:

roku	štábních důstojníků	poddůstojníků	mužstva
1870	1·35	2·91	0·71
1871	1·69	1·36	0·59

Z 242 sebevrahů bylo 1874: 27 důstojníků
84 poddůstojníků
131 vojáků.

Z 292 sebevrahů bylo 1875: 18 důstojníků
89 poddůstojníků
185 vojáků.

Poznamenati jest, že i na pokusech o sebevraždu je mužstvo méně zúčastněno.

Ve válce je sebevražda u vojska řídká.*

Co je příčinou tak veliké sebevražednosti vojska?

Příroda může na vojsko ve státě, jako je Rakousko, kde je tolik různých podnebí, nepříznivě působit, jsou-li vojáci převedeni do cizího, nezvyklého podnebí; ale i státy jako Sasko a j., které mají jednotnější podnebí, vykazují značné množství sebevražd u vojska, a proto možno s jistotou tvrditi, že přírodní vlivy celkem vzato nejsou nepříznivější pro vojsko než pro obyvatelstvo občanské. I kdyby přece podnebí působilo nepříznivěji, tedy jsou zas jiné poměry pro vojsko příznivější; k vojenské službě se odvádějí nejstatnější, nejsilnější, duševně i tělesně nejzdravější mladí muži; voják nemá starostí o výživu, oděv, obydlí, požívá dobrého lékařského ošetřování v nemoci; vojenská služba, jak se ujišťuje, vzdělává a posiluje — odkud tedy veliká sebevražednost?

Mnoho mladých vojáků trpí tesknicemi a nad to většina jich nenávidí vojenskou službu, jež je úplně vytrhuje z obvyklých poměrů a staví v neobvyklé okolnosti. Proto se nejvíc sebevraždy dopouštějí mladí a ne starší vojáci z povolání; léta 20—24 jsou nejnebezpečnější,** a bázeň před trestem je častou příčinou sebevraždy. Opilství a snad duševní nemoc působí u vojska poměrně nepříznivěji než u občanského obyvatelstva;*** nepříznivě působí těžká námaha a v některých zemích

* Oesterlen, l. c., str. 581.

** Nenávist ke službě vojenské ukazuje se i četnými sebezmrzačeními, jichž se dopouští nejvíc mužstvo. V Rakousku bylo u vojska sebezmrzačení:

1870	66	1873	92
1871	54	1874	82
1872	43	1875	70

*** O vysoké číslici duševně nemocných u vojska v. Kraus. Hygiene, str. 932; sr. odst. 58. čís. 15.

nedostatečná výživa.* Vojsko konečně nemá těch mravných vlivů, které má občanské obyvatelstvo, a na tom hlavně záleží: je to „vojenský duch", jenž je příčinou veliké sebevražednosti vojska. Hledí se jenom na vnějšek, ne na vnitřní ryzost povahy; ctižádost a poslušnost jsou jedinými ctnostmi, žádají a rozšiřují se vědomosti, ale ne mravnost. Kasárna působí jako vězení nepříznivě, jenomže vězení nemravnost přijímá, kdežto kasárna ji způsobuje; tu i tam je sebevražednost stejně značná.**

Z tohoto hlediska se jeví všeobecná branná povinnost zhoubnou, protože právě všichni zdatní muži jsou znemravňujícímu prostředí militarismu na delší dobu vystaveni; statistika nám však ukazuje, že už nyní je dosaženo a upotřebeno téměř maxima branné moci. Proto není náhodou, že mnohé veliké vojenské státy –

* Úmrtnost vojska je větší než občanského obyvatelstva; nutno si však připomenout, že u vojska se čítají pouze muži, kteří sami o sobě vykazují větší úmrtnost než ženy — ovšem jsou to zas silní a zdraví muži. Naopak se čítají u občanského obyvatelstva spolu děti, jež mají velmi značnou úmrtnost.

** O mravnosti vojska v. Kolb, Statistik, str. 843. — Wagner právem upozorňuje na to, že absolutní množství sebevražd ve vojsku různých států poukazuje na příčinu u vojska všeobecně působící — a míní tím obtíže vojenské služby.

Motivy sebevražd u občanského obyvatelstva a vojska v Rakousku a Sasku (v promille) podle Schimmera a Wagnera:

Příčiny	Rakousko		Sasko	
	obč. obyv.	vojsko	obč. obyv.	vojsko
duševní choroba	447	430	367	148
omrzelost života, zármutek, nemoc, nešťastná láska	238	349	196	154
bída a dluhy	114	52	138	20
zlé nakládání a rozepře	38	6	36	114
opilství	82	23	125	168
zločin, bázeň před trestem	81	140	138	396

Německo, Francie, Rakousko – vykazují značné množství sebevražd, kdežto na př. Anglie, Spojené Státy a j. nemají ani mnoho vojska, ani značného množství sebevražd.*

38

Politické poměry působí celkem na vznik a rozšíření sebevražednosti většinou pouze disponujícím způsobem,

V rakouském vojsku samém 1870—1875 v procentech (pokud jsou motivy známy = 47 %):

Příčiny	1870	1871	1872	1873	1874	1875
	případů					
bázeň před trestem	17	13	12	19	41	61
šílenství nebo duševní nemoc vůbec	6	8	6	7	24	9
dluhy, ostatní rozervané peněžní poměry	5	5	6	6	20	14
nechuť ke službě	4	6	5	7	5	20
hoře z lásky	4	2	4	7	10	13
omrzelost života	4	4	5	6	18	16
tesknice, opilství, rozervané rodinné poměry, nevyléčitelná nemoc, chorobná ctižádost	7	—	—	—	—	—
nevyléčitelná nemoc	—	4	—	—	5	1
tesknice	—	3	—	—	2	5
rozervané rodinné poměry	—	1	—	—	2	9
chorobná ctižádost	—	1	—	—	3	8
opilství	—	0·5	—	—	4	—
pověra atd.	—	—	—	8	—	—

* S daty o vzrůstu sebevražednosti srovnejme následující přehled o rychlém rozmnožení vojenské moci v poslední době:

Roku	1859		1874	
	úhrnné množství	válečné vojsko	úhrnné množství	válečné vojsko
Rakousko	634.400	443.800	856.980	452.450
Německo	836.800	483.700	1,261.160	710.130
Rusko (evropské)	1,134.200	604.100	1,401.510	665.890
Francie	640.500	438.000	977.600	525.700
Italie	317.650	156.450	605.200	322.000
Švédsko, Norsko	134.900	46.300	204.510	54.910

zřídka způsobem determinujícím; působení to však není dosti silné, aby vysvětlilo sílu a velikost zla. Politické poměry, pokud jsou společenské povahy, jsou vlastně výsledkem jistých společenských sil, jež leží hlouběji a zároveň určují vznik sebevražednosti a mnohých politických zřízení; v jistém stupni jsou sebevražednost a politické poměry funkcemi téhož společenského stavu.

Oddíl čtvrtý

HOSPODÁŘSKÉ POMĚRY

39

Rozervané majetkové poměry, nouze, bída, chudoba i bohatství mají velmi důležitý vliv na hodnocení života a sebevražednost. Aby chtěl žít, musí člověk moci ukojit své potřeby; nemůže-li to, ztrácí pro něho život svoji cenu; člověk se stává nespokojeným a nešťastným a hledá konečně dobrovolně smrt. Při tom ovšem záleží na měřítku, jež se přikládá na prostředky ukojení, poněvadž potřeba sama nemůže být správným měřítkem; jde o hodnotu, již náš rozum a náš mravní cit věcem (hospodářským) připisuje.

Některé prostředky ukojení jsou k zachování holého života nevyhnutelně potřebné; ale většinou věci, jichž vzdělaný člověk užívá, nejsou původně nevyhnutelně potřebné, nýbrž staly se potřebnými teprve během doby zvykem. * Z těchto věcí některé odpovídají pravým a mravným potřebám, jiné jsou zas vymyšleny, buďto že potřeby nejsou známy, nebo že se předpokládají falešné, nebo že se věcem připisují falešné vlastnosti,

* Tucker stupňuje: necessaries, comforts and conveniences of the respective conditions, elegancies and refinements, grand and magnificent; Boisguilbert: nécessaire, commode, délicat, superflu, magnifique.

nebo konečně že se neznalost vztahuje zároveň na věci i na potřeby.

Neukojení potřeb činí nespokojeným, nešťastným a omrzelým. Nejsou-li ukojeny k zachování života nevyhnutelné potřeby, tedy životní síla chřadne, a víme příliš dobře, jak smutný obraz skýtá pauperismus; průměrné trvání života u tříd chudých je menší než u tříd lépe zaopatřených, chorobnost a úmrtnost je větší a nemravnost je zrovna hrozná; někoho uchvátí smrt z hladu, jiný jí předejde a sám se usmrtí. Bída disponuje a determinuje často k sebevraždě.* Ale i neukojení potřeb, jež nejsou nevyhnutelně potřebné, přivádí k omrzelosti života a k sebevraždě, takže v tomto ohledu bohatý, zámožný a méně zámožný úplně se rovnají chudému; poněvadž pojmy o míře životní (standard of life) jsou relativní, tedy působí na vznik sebevražednosti vymyšlená nouze nejinak než nouze skutečná, ať už spočívá domněnka ta na poblouzení rozumu nebo na mravní nedokonalosti. Tak na př. byli Francouzi ke konci vlády Ludvíka XIV. velmi zchudlí, kdežto nyní se jim pro jejich bohatství všeobecně závidí, a přece byla mezi nimi tehdy sebevražda řídká, nyní však je velmi častá.** Záleží právě na hodnocení, a to se mění časem; tytéž prostředky ukojení mohou vzbudit spokojenost i nespokojenost se životem, podle toho, jak se změnilo měřítko hodnotní.

---

* Místo obvyklého povídání o „chudobě“ ať si přečte každý důkladnou práci Drysdalovu: O úmrtnosti bohatých a chudých (dle přednášky pořádané v londýnské lékařské společnosti, 1879, 27. října, Memorabilien 1880, 2.): jenom v Anglii a Walesu ničí chudoba ročně 142.130 životů.

** Dle Vaubanova výpočtu (Dime royale, str. 34) $^1/_{10}$ všeho lidu žebrala, $^6/_{10}$ bylo velmi blízko bídě, $^3/_{10}$ mělo velmi málo a jenom zbytek ($^1/_{10}$) měl nějaký majetek; dnes naproti tomu žije v této zemi miliard 6% obyvatelstva z důchodů.

Statistické výkazy připisují nespokojenosti s majetkovými poměry vinu skoro ve 20—30% sebevražd, i jeví se tedy nepříznivé hospodářské poměry mocnou příčinou značného množství sebevražd.

Rozhodně nepříznivě, disponujícím i determinujícím způsobem, účinkuje bída, uvádí toho, kdo v ni upadl, v pathologický, duševně chorobný stav, i jeví se pak sebevražda jakožto konečný člen dlouhého řetězu nepopsatelných svízelů. Zhoubné účinky pauperismu vyskytují se nejvíce ve velkých městech a v průmyslových okrscích, a to netoliko mezi „dělníky", nýbrž i v „lepších" třídách obyvatelstva, mezi úředníky a podobně.

Chudobu možno slušně snést, je-li člověk rozumný a neřídí-li se podle bohatých; dnes se však děje příliš často, že se chudý nechce uskrovnit, načež ovšem upadá v takové poměry, ze kterých ho obyčejně může ještě zachránit jedině smrt.

Bohatí se též dopouštějí velmi často sebevraždy, takže můžeme říci, že kromě bídy žádné hospodářské postavení samo o sobě nepůsobí ani příznivě ani nepříznivě; střed jako všude tak i zde je asi ze všeho nejlepší.

41

Zvlášť nepříznivě působí neočekávané změny hospodářského postavení, a to především nepříznivé změny, ačkoliv ani příznivé nečiní každého šťastným.

Ale každá nepříznivá změna majetku nepůsobí stejně silně. Špatná žeň na př. nemá všeobecně za následek zvlášť veliký zmatek. Rolník, který je v prvé řadě postižen, je vždycky už zvyklý očekávat špatnou žeň; obchodníci, kteří jsou postiženi ve druhé řadě, upokojí se stejně, protože rána nepřišla náhle a nečekaně a protože neza-

stihla jednoho nebo málokteré, nýbrž všechny, a sdílené neštěstí je pouze poloviční nebo dokonce není neštěstím. Podle okolností může ovšem i špatná žeň působit nepříznivě. Rozhodně nepříznivě působí však každé náhlé, neočekávané a neobvyklé otřesení majetkových poměrů, poněvadž ve většině případů nemůže rozumové a mravní vzdělání takového neštěstí snést; zejména nepříznivě působí ztráta majetku tehdy, bylo-li postiženo jenom málo osob. Tak působila na př. veliká krise v roce 1873; kdežto na př. ve Vídni 1869 až 1873 byly rozervané majetkové poměry příčinou 13·8% všech sebevražd, vzniklo 1874–1879 z téhož důvodu 16·6%. * Krise může býti přirozeně velmi silná a trvalá a může tím způsobem delší dobu nepříznivě působit; tak Laveley považuje krach z roku 1873 zrovna za definitivní krisi, jež povede k lepšímu způsobu spekulace a výroby.

Jako všechny krise působí každá nejistá spekulace nepříznivě; hráčům z řemesla znamená ztráta nebo zisk smrt či život, a někteří udávají, že počet sebevražd často po loterních tazích stoupá.

42

Kdybychom chtěli srovnat statistické údaje o množství sebevražd rozličných národů s jejich hospodářskými poměry, nedospěli bychom, podle toho, co jsme řekli, ani zhruba k žádnému všeobecně platnému zákonu. Tak na př. nedává kombinace dat o sebevražednosti s údaji o státních dluzích žádného výsledku; Španělsko má největší státní dluhy a velmi nepatrné množství sebevražd, Dánsko nepatrné státní dluhy a velmi značné množství sebevražd atd. Záleží právě na tom, jak ty dluhy vznikly; vedle státních dluhů třeba mít

* Viz přehled v odstavci 72.

zřetel i k zámožnosti lidu a j. Ani bohatství městského obyvatelstva nevede k nijakému positivnímu výsledku.*

Shoda se zvětšuje, uvažujeme-li o prostředcích styku; neboť zde možno říci, že je až do jisté míry sebevražednost poměrně vyšší v těch zemích, kde je styk živější; tedy čím víc má země železnic, telegrafů, pošt, novin, dopisů atd., tím větší je její sebevražednost. Při tom však nesmíme zapomenout, že prostředky styku slouží nejenom hospodářskému styku, nýbrž mnohem spíše styku vůbec, výměně myšlenek, a že právě v tomto ohledu mají prostředky komunikační pro vznik sebevražednosti vysokou důležitost.**

---

* Španělsko má velmi chudá města, Anglie velmi bohatá; pak jdou po řadě Německo, Francie, Italie a Rakousko.

** Železnice koncem roku 1877:

	na 10.000 obyvatel		na 10.000 obyvatel
Spoj. Státy	32·9 km	Rakousko	4·8 km
Švédsko	10·8 „	Norsko	4·4 „
Švýcary	9·3 „	Španěly	3·7 „
Anglie	8·1 „	Italie	2·9 „
Dánsko	7·6 „	Rusko	2·8 „
Německo	7·1 „	Rumunsko	2·4 „
Belgie	6·8 „	Portugalsko	2·3 „
Francie	6·3 „	Turecko	1·6 „
Nizozemí	4·8 „	Řecko	0·08 „

Telegrafní stanice připadala roku 1876:

Švýcary	na 2.519 obyv.	Nizozemí	na 11.371 obyv.
Anglie	„ 6.254 „	Italie	„ 15.839 „
Švédsko	„ 6 980 „	Zalitavsko	„ 17.025 „
Německo	„ 7.015 „	Řecko	„ 21.968 „
Francie	„ 8.300 „	Turecko	„ 22.522 „
Dánsko	„ 8.420 „	Portugaly	„ 29.878 „
Belgie	„ 8.814 „	Rumunsko	„ 31.314 „
Norsko	„ 9.152 „	Rusko	„ 43.973 „
Předlitavsko	„ 9.260 „	Španěly	„ 60.000 „

U telegrafu záleží na tom, užívá-li ho převážně obecenstvo, jako na př. ve Švýcařích, či vláda, jako v Rusku atd.

O poštovnictví a pod. viz odstavec 46.

43

Druh práce, způsob výdělku a zaměstnání disponuje v jistém stupni k omrzelosti života; mluvili jsme o tom již při povolání. Venkovské zemědělské obyvatelstvo vykazuje menší množství sebevražd než průmyslové a městské. Přece však nezáleží při tom tolik na samém způsobu práce jako spíše na jiných, s ní a z ní vznikajících poměrech, v nichž člověk žije, jmenovitě na rozumové a mravní síle odporu, jíž člověk v různých hospodářských poměrech užívá. Živnost a průmysl samy o sobě nejsou nepříznivější než zemědělství, nýbrž celý způsob života tu i tam, společenské poměry, jak se s hospodářskými poměry a částečně i z nich vyvinuly. Proto má pravdu Wagner, když nečiní převládající hospodářskou povahu země (krajiny, místa) odpovědnou za poměrně značnější množství sebevražd; tak na př. vykazuje průmyslová a živnosti provozující Anglie menší množství sebevražd než Francie a Rakousko, kde se přece provozuje zemědělství v míře mnohem značnější.

44

Theoretikové všeobecně tvrdí, že společnost hospodářsky pokračuje, že národové bohatnou; statistika však ukazuje, že tíž národové rok od roku vykazují větší sebevražednost: není tedy pravda, tážeme se, že jsme hospodářsky lépe postaveni než naši předchůdci, či je větší sebevražednost způsobována dokonce naším bohatnutím? Abychom na tuto úskočnou otázku mohli odpovědět, musíme si připomenout, že bohatství stejně jako chudoba a bída dovoluje vznik sebevražednosti, že tedy statistických dat o množství sebevražd není možno užít jako absolutního měřítka hospodářského postavení.

Jistě jsou nyní vzdělaní národové bohatší než dříve, a zámožnost lidu ustavičně stoupá, ale nevěřím, že už

je rozdělení zámožnosti docela spravedlivé. Považíme-li pak, že se při dnešních prostředcích výměny myšlenek a společenské agitace oprávněné i neoprávněné žaloby jednotlivců rychle rozšiřují, a že se velmi snadno mohou dorozumět i zorganisovat ti, kdož se domnívají, že se jim ubližuje, tedy pochopíme, proč přes vzrůst zámožnosti lidu je nespokojenost s hospodářským i společenským postavením nutně veliká, větší než dříve, ačkoliv dříve všeobecné postavení nebylo lepší. Moderní národové usilují nyní o to, aby se jejich společenské poměry, jež se až dosud takřka spontánně vyvíjely, podle jejich názoru utvářely logicky, a tak vzniká vedle četných jiných zjevů, jež vyprýštily z tohoto úsilí, na poli hospodářském socialismus v nejrozmanitějších formách. Vedle toho však vidíme všude veliké materiální úsilí, a právě toto úsilí je velikými pokroky na hospodářském poli stále znova oživováno; oživováno, ne plozeno, poněvadž celá hospodářská práce lidstva je vnějším výsledkem vnitřního duševního vývoje. Naše doba se nesporně stala materiální a požitkářskou; ideálnost, nezištnost a umírněná zdrželivost se stala řídkou; taková doba, kdy hmota hraje tak velikou úlohu, nemůže se cítit šťastna a musí dříve nebo později zpustnout a zbahnět.* Tak se tedy následkem nynějších hospodářských poměrů nevyhnutelně vyvíjí všeobecná nespokojenost, jež se pak v četných případech stupňuje v omrzelost života. Ale v celku nečiní přítomnost nešťastnou nouze nebo bohatství, nýbrž nemravné oceňování předmětů ukojení; celá „sociální otázka“ je otázkou, chce-

* Lecky (Geschichte des Geistes der Aufklärung in Europa, str. 455) shledává naši dobu výdělkářskou, prodejnou a nehrdinnou; Maudsley (Physiologie und Pathologie der Seele, něm. v. Böhm, str. 218) praví: „Praktickým denním náboženstvím, pravým rozhodujícím evangeliem životním je výdělek, náboženstvím, jež vyznáváme, je křesťanství.“ Sr. Lange, Geschichte des Materialismus, II. str. 453 a d.

me-li být opravdu mravnými a rozumnými.* Ani boháč, ani chudák, ani zaměstnavatel, ani dělník není samojediný vinen na dnešní situaci; jsme všichni na ní vinni a za společnou vinu musíme všichni pykat a trpět.

Oddíl pátý

POMĚRY DUŠEVNÍ VZDĚLANOSTI ROZUMOVÉ, MRAVNÍ A NÁBOŽENSKÉ VZDĚLÁNÍ SVĚTOVÝ NÁZOR VŮBEC

45

Dosud jsme poznali všechny příčiny sebevražednosti kromě poměrů duševní vzdělanosti a nalezli jsme, že nedostačí k náležitému vysvětlení tohoto záhadného zjevu; musí být tedy vlastní příčina sebevražednosti obsažena právě v poměrech vzdělanosti duševní. Slyšeli jsme stále, že většina poměrů jenom disponuje k činu a málokteré že determinují, že však v obou případech působnost jejich je poměrně slabá; je konečně na čase otázat se: co je disponováno a determinováno? Člověk.

Každé svobodné jednání vyplývá z povahy člověka a je tím charakterističtější, čím je důležitější pro jednotlivce; jistě však sotva může být důležitější rozhodování než je rozhodování o bytí či nebytí, i je proto jasno, že sebevražda zvláštním způsobem vyplývá z celé povahy člověka. Právě zde záleží na celém světovém a životním názoru člověka, záleží na úsudku, jejž si může jednotlivec učinit o hodnotě lidského života pro vesmír a především pro lidstvo; toto rozhodnutí je lidským soudem o světě: jak hrozně zní toto rozhodnutí, pomyslíme-li na hromadné sebevraždy naší doby! Co znamená naproti němu všechen posměch a výsměch pesimistů à la Schopenhauer!

Nejbližší příčinou sebevraždy je vždy neštěstí, jež se postiženému zdá tak veliké, že nechce život dále nést;

* Funck-Brentano, La civilisation et ses lois, str. 358 a d.

proto je statistický výkaz množství sebevrahů mírou lidského neštěstí; ovšem není tato míra úplně dokonalá, poněvadž nám nic nebo jenom málo praví o síle, častém vyskytování, trvání a rozšíření neštěstí; přes to však praví dost.

Neštěstí, jímž člověk trpí, může být skutečné a může býti vymyšlené, podle rozumové a mravní povahy člověka. Pro postiženého je ovšem vždy rozhodující, je vždy dosti veliké, aby se vzdal žití; ale objektivní pozorovatel nalezne ve většině případů, že příčina byla příliš nepatrná v poměru ke ztrátě, a žasne, jak malé a bezvýznamné příčiny často rozhodují, a vidí, že téměř vždy nějaký rozumový nebo mravní nedostatek soudnost zakalil. Ne bez příčiny se zdá zdravému rozumu lidskému sebevražda nepochopitelná a tak hrozná; neboť skutečně poněkud normální a rozumný člověk se jí nedopustí. Každý zdravý světový a životní názor přiznává životu vysokou cenu a snaží se jej zachovat, vyhovuje přirozené snaze po sebezáchově; chápeme dokonale, proč na př. vězeň snáší vytrvale nejhorší muka v myšlence na šibenici, na niž by ho přivedlo jeho přiznání, ale hrozíme se toho, že člověk dobrovolně učiní svému životu konec.

„The weariest and most loathed worldly life that age, ache, penury, and imprisonment can lay on nature, is a paradise to what we fear of death.“ *

Jest tedy naší úlohou prozkoumat světový názor přítomnosti a vyšetřit, čím to je, že se přes všechny pokroky na každém téměř poli praktického života lidstvo necítí šťastnějším, nýbrž naopak nešťastnějším. Musíme vyšetřit, které poměry duševní vzdělanosti jsou životu v tak značné míře nepřátelské.

* „Nejúnavnější a nejprotivnější život na světě, který může člověku uložit věk, bolest, bída a vězení, je rájem proti tomu, čeho se bojíme ve smrti.“

Ze skutečnosti, že sebevražednost ve všech vzdělaných zemích roste, ačkoli se všude vzdělání lidu a vyučování zlepšuje, nahlédne každý, že větší vzdělání (rozumové) nepřekáží vzniku sebevražednosti. K témuž závěru dojdeme, srovnáváme-li město a venkov. Ale veliká shoda množství sebevražd celých zemí i určitých částí s všeobecným stupněm vzdělání, skutečnost, že u nevzdělaných národů je sebevražda řidší než u národů vzdělanějších, činí snadnou domněnku, že mezi vzděláním a sebevražedností je příčinná souvislost.

Jak známo, mají statistikové odpovědět na otázku, přibývá-li či ubývá-li kriminality s rostoucím vzděláním rozumovým, a mnozí mluvili pro, mnozí pak proti. Hned od počátku je při této otázce patrno, že rozumové vzdělání nemusí samo o sobě působit na kriminalitu a mravnost; a statistická indukce skutečně ukazuje, že jistých zločinů přibývá; vraždy, zločiny proti mravnosti, smilstvo z nouze, vraždy dětí a návrat k zločinu vůbec se množí ve vzdělaných i v nejvzdělanějších zemích; stejně se stávají četnějšími zločiny, při jejichž provedení jsou nutny neupřímnost, podvod, lest a klam, tedy t. zv. „jemnější zločiny", kdežto hrubé zločiny vůbec se stávají řidšími. Podle toho vidíme, že vyšší stupeň vzdělání potlačuje jenom některé zločiny, že však naproti tomu jiným dovoluje snáze a častěji vznikat. Bylo by třeba dlouhé úvahy, kdybychom měli rozhodnout, co je nám milejší; konstatujeme pouze, že rozumové vzdělání má vždycky za následek jisté zjemnění, ne však zlepšení a umravnění; chytrý člověk může být dobrý i zlý.

Podobně je tomu v našem případě. Vyšší rozumové vzdělání nepřivádí snáze k sebevraždě samo o sobě; činí však člověka jemnějším, utváří jeho život bohatěji a různotvárněji, přivádí ho v nové a těžké okolnosti a tím

právě ho staví před otázku bytí či nebytí spíše než člověka méně vzdělaného, který následkem svého omezenějšího obzoru duševního miluje život pro svoji prostotu a skromnost a kterému otázka bytí a nebytí ani na mysl nepřijde. Vyšší rozumové vzdělání nepraví však ještě: správné a opravdové rozumové vzdělání; naopak se dá očekávat, že mezi krajnostmi nevzdělanosti, jak ji v našich státech představuje nejprostší venkovan, a vysokého vzdělání na př. universitního profesora je prostřední vzdělání nebo lépe řečeno polovzdělání v nejrozmanitějších stupních a odstínech. A tomu je tak skutečně, ale právě toto polovzdělání je nebezpečné, jestliže, jak tomu bývá nejčastěji, toto polovzdělání je totožné s neharmonickým, nejednotným a neorganickým vzdělání rozumu. Pohlédněme jednou zblízka na takové „vzdělance" a vyšetřme, čím jim prospěla obecná škola, střední škola a i universita, a dojdeme k přesvědčení, že tato polovičatost je v přímém poměru k stupni školního vzdělání. Lidé vědí mnoho, velmi mnoho, ale jejich vědění nemá na jejich život daleko toho vlivu, jaký by mít mělo, a v tom je veliká chyba: učíme se příliš mnoho pro školu a neučíme se dosti pro život. Z toho vyplývá, že polovzdělanost disponuje k sebevražednosti, při čemž zatím nepřihlížíme k tomu, že se nyní rozumového vzdělání nabývá na účet vzdělání mravního.

Můžeme říci: ceteris paribus je sebevražednost největší v těch zemích a u těch národů, kde je nejvíc nemethodického a nepraktického polovzdělání. Vědění, jehož nemožno užít, činí člověka fantastickým, přivádí k pošetilému hloubání, tvoří neukojitelné potřeby, odnímá chuť k užitečné práci a vede konečně k omrzelosti života.

Ve statistice sebevražd máme tedy přibližně správné měřítko pro (polo-)vzdělání; pravím: přibližně správné,

protože při definitivním posuzování a srovnávání rozličných zemí, národů, krajů a tříd obyvatelstva musí se přihlížet ke všem poměrům, jež přispívají brzy tu, brzy onde, brzy více, brzy méně k sebevražednosti. Množství sebevražd je dobré, ne však jediné měřítko. Srovnáme-li tudíž s daty již známými výkazy o školách, knihovnách, sbírkách, tisku, knihkupectvích, prostředcích styku pro výměnu myšlenek vůbec, konečně o výsledcích všech těchto prostředků vyučovacích a zkoumáme-li dle možnosti nejenom početnost, nýbrž i jakost, uvidíme, jak se data o sebevraždách s těmito statistickými údaji celkem shodují. I nepatrné věci se s výsledkem shodují, tak na př. výkaz o spotřebě papíru a pod. Vezměme k ilustraci toho, co bylo řečeno, třebas lidové školství; dle Levasseurovy zprávy o vídeňské světové výstavě v roce 1873 připadalo na 100 obyvatel žáků obecných škol:

Spoj. Státy	18	Irsko	8
Sasko, (král.)	17·5	Rusko	7·5
Badensko	16	Italie	6·5
Würtembersko	15·5	Řecko	5·5
Dánsko	15	Argentina	5
Německo (celé)	15	Chile	4
Prusko	15	Uruguay	3·7
Švédsko	13·7	Portugalsko	2·5
Bavory	13	Srbsko, Rumunsko	2
Nizozemí	13	Mexiko	2
Francie	13	Peru	1·5
Norsko	12·5	Ecuador	1·3
Anglie	12	Brasilie	1·2
Belgie	11·9	Turecko	1
Rakousko	9	Venezuela	0·3
Španěly	9	Egypt	0·3

Tyto a podobné údaje o vzdělání lidu souhlasí

zhruba vzato s daty o množství sebevražd různých národů; úplně souhlasit nemohou, poněvadž – i když předpokládáme, že obojí údaje jsou správné – vzdělání lidu samo a samo o sobě není hlavní příčinou sebevražednosti.

Je těžko změřit vzdělání lidu,* zvlášť po jeho jakosti, a je nepříjemné říci otevřeně své mínění o této věci – přece však tak musím učinit, a rozmyslím-li si a uvážím-li všechno, tedy soudím o celé věci takto.

---

* 1. Analfabetů (lidí bez školního vzdělání) je nejméně v Německu, především v Sasku, klasické to zemi školství; v Prusku bylo jich roku 1871 13%. Znamenité je školství též ve Švýcařích. Ve Spojených Státech bylo roku 1870 z úhrnného počtu obyvatelstva bez jakéhokoli školního vzdělání 17·15% mužů, 23·05% žen; z toho připadá většina na přistěhovalce: Irčany, Skandinávce, Čechy. Ve Francii roku 1866 neumělo 32·84% ani číst ani psát; roku 1872 bylo mezi 6—20letými úplně bez školního vzdělání 25·89%, mezi víc než 20letými 33·37%, obojích tedy průměrem 30·77%. V Rakousku z odvedenců v letech 1872—1874 umělo číst a psát (v procentec 1):

Dolní Rakousy	94·2	Tyroly	53·4
Slezsko	91·2	Korutany	52·6
Solnohradsko	88·5	Chorvátsko-Slavonsko	42·3
Horní Rakousy	85·7	Přímoří	29·5
Čechy	84·7	Halič	15·2
Štýrsko	73·7	Kraňsko	7·3
Morava	71·4	Bukovina	6·2
Uhry, Sibiňsko	59·9	Dalmácie	1·6

V Uhrách neumělo roku 1875 z více než šestiletých 58% ani čísti ani psáti.

V Anglii ze 100 osob v manželství vstupujících neumělo psát:

Roku 1875 v Anglii	17·2	ženichů,	23·2	nevěst.
„ 1872 ve Skotsku	10·4	„	20·5	„
„ 1875 v Irsku	30·3	„	36·7	„

Roku 1877 navštěvovalo ze 5,154.973 školou povinných dětí v Anglii a Walesu jenom 1,976.899 dětí školy potud, aby školy mohly dosáhnout zákonem žádaného minima. V Italii navštěvovalo 1861 mezi 6—12 lety jenom 40·52% školu, 1875—1876 57·27%; 1871 bylo ještě 19½ milionu analfabetů, tedy asi 67·5% z více než 10letých, 68·2% z více než 6letých. Ve Španělsku umělo 1860 jenom 3,129.921 čísti a psáti, tedy ⅕ obyvatelstva; Kolb uvádí: 1850 neměly děti v celých okresích jiného spisu než — bullu o křižáckém tažení: Ferdinand VII. zavřel

Školní vzdělání je nejlépe zřízeno a nejsouměrnější v Německu, kde má stát všechny školy ve vlastních rukách a pod dozorem; ale školní vzdělání nikdy nenahradí praktické výchovy, jíž člověk nabývá a nabývati má všude v životě. V Německu však vychovává život v poměru ke škole velmi málo, život a škola se rozcházejí; lidé se tam učí velmi mnoho, ale v životě toho nepoužívají, nanejvýš ještě u vojska, jak ostatně

university, protože vzdělání považoval za nebezpečné, a založil školu pro výcvik v býčích zápasech.

2. Vysoké a střední školství je nejlépe zřízeno v Německu, Švýcařích a Rakousku; aspoň jsou university v těchto zemích skutečnými vysokými školami.

3. Nejvíc píší Němci: 1877 vyšlo 13.925 spisů. Francouzi a Angličané píší méně.

4. Tisk je nejvelkolepější v Anglii a ve Spojených Státech.

5. Roku 1875 přišlo na 1 obyvatele:

	dopisů	novin
Velká Britanie	34·5	34·5
Švýcary	27·3	17·2
Německé říšské poštovní území	15·6	8·0
Würtembersko	13·3	14·0
Bavory	11·5	15·5
Belgie	13·0	12·5
Francie	10·2	4·8
Rakousko	10·6	2·9
Uhry	4·4	1·8
Rusko	0·5	0·5
Turecko	0·2	0·1

6. Z papíru (evropského) připadlo na 1 hlavu:

	kg		kg
Spoj. Státy	14·0	Skandinávie	5·0
Švýcary	6·3	Francie	3·6
Německo	6·0	Rak.-Uhersko	2·5
Belgie	5·1	Italie	1·4
V. Britanie	5·0	Rusko	0·9

7. Doprava osob na železnicích činila 1875:

Rak.-Uhersko s 38 miliony	41,396.384 osob.
Německo s 43 miliony	202.372.930 „
Francie s 37 miliony	116,546.175 „
V. Britanie s 33½ miliony	506,975.234 „

celá školní politika německá směřuje ke zřízení inteligentní armády. Německo má velmi mnoho a velikých učenců, kteří stojí vysoko nad lidem, kteří však nepíší pro lid, nýbrž sami pro sebe; lid pak myslí a učí se mnoho, bohužel příliš mnoho neužitečného a nepraktického.

V Rakousku je tomu podobně; i u nás se hledí spíš na vysvědčení než na skutečné a prakticky zužitkovatelné vědění.

V Anglii je školní vzdělání nedostatečné; Dickens učinil ve svých dílech methodu soukromých škol nesmrtelnou. Za to skýtá život mimo školu bohaté vzdělání, a tak se stává, že je anglický lid méně učený než německý, že je však rozumnější, lépe zužitkuje své vědění a víc ho upotřebuje v rozličných poměrech životních. Nesčíslněkrát jsem slyšel Němce říkat, že prostý anglický řemeslník víc rozumí než absolvovaný německý posluchač university, a je to správné, pokud se tím myslí, že se pevného vzdělání nenabude pouhou návštěvou školy. U nás v Rakousku aspoň mimo školu téměř nikdo už nemá theoretického zájmu, právě protože theorie a praxe nejsou zajedno.

Opakem Německa jsou Spojené Státy. Tam se váží vědění, jenom pokud může být praktické, a lid se snaží i mimo školu, pokud možno, vzdělávat. Je tam málo učenců, za to vzdělání je souměrnější a rozšířenější, vědění a život jsou zajedno.

Francie se teprve v nejnovější době počíná starat o dobré školní vyučování; až dosud se nabývalo vzdělání spíše v saloně než ve škole a odtud se rozšiřovalo. Italské školy jsou špatné, přece však lepší než španělské a portugalské.

Dobrá je škola ve Švýcařích a v Nizozemí; v Rusku a v jihoevropských zemích začíná teprve svítat.

Na základě toho, co jsme řekli, můžeme utvořit asi tyto skupiny:

Německo Rakousko Dánsko Švédsko Norsko	Švýcary Nizozemí	Anglie Spojené Státy	Francie Italie	Rusko Jižní Slované Rumunsko	Španěly Portugaly

Je patrno, že tam, kde se škola a život nejvíc rozcházejí, nutně je polovzdělání ve špatném smyslu nejrozšířenější, a že se v těch zemích sebevražda poměrně nejčastěji může vyskytovat.

Konečně je třeba ještě v jednotlivostech upozornit na paralelismus vzdělání a sebevražednosti. V obojím předčí městské obyvatelstvo nad venkovské a mužské nad ženské; zaměstnání, jež předpokládají vyšší rozumové vzdělání, dodávají více sebevražd. Co do náboženského vyznání, jsou protestanti vzdělanější katolíků; nejmenší vzdělání vykazuje církev řecká, a tuto překonávají jenom nekřesťanští vyznavači koranu a pod.

47

Mravní vzdělání je činitelem zvláštním vedle vzdělání rozumového. Člověk nemá pouze rozum, má též vůli, a proto se činy jeho teprve tehdy jeví v pravém světle, když jsme je poznali a pochopili jakožto výsledek nejen rozumu, nýbrž i činitele mravního, vůle. Otázka po mravním vzdělání sebevrahů není tedy méně důležitá než právě provedená úvaha o jejich vzdělání rozumovém. Neboť jako celý člověk je jednota, složená z rozumu a mravnosti, tak také dospějeme k jasnému porozumění společenského hromadného jevu sebevraždy teprve tehdy, až poznáme, z jakého mravního ovzduší ten smutný jev vyplývá.

K tomu cíli uvádím některé přehledy, jak jsou po-

dávány ve starších i novějších výkazech, a to především seznam Wagnerův, sestavený podle francouzských třídění.*

* Při tomto přehledu nezáleží na jeho stáří; sebevražda zůstává co do povahy stále a všude týmž zjevem, a proto skýtají staré i nejstarší zprávy o příčinách a pohnutkách tohoto činu stejně cennou látku. Mnohem víc záleží na přirozené klasifikaci, v kterémžto ohledu je i Wagnerův přehled nedostatečný. Wagner se sice domnívá, že francouzská je úplně správná proto, že se čísla v jednotlivých rubrikách každoročně se značnou pravidelností opakují; to však ukazuje spíš na to, že se právě jenom tyto druhy případů a žádné nebo pouze řídké nové druhy případů vyskytují.)

Příčiny a pohnutky sebevraždy	Francie			Sasko			Belgie
	1856-1861			1847-18-8			1840-1849
	muži	ženy	součet	muži	ženy	součet	součet
1. Neznámé	1768	371	2139	531	100	631	616
2. Omrzelost života	722	179	951	302	49	351	63
3. Duševní choroba	4912	2509	7421	1152	599	1751	851
a) šílenství	3931	2115	6046	318	177	495	751
b) melancholie, hypochondrie	273	94	367	834	422	1256	2
c) monomanie	267	95	361	—	—	—	7
d) pomatení mysli	—	—	—	—	—	—	71
e) zánět mozku	210	98	308	—	—	—	10
f) blbost, idiotie	232	107	339	—	—	—	10
4. Vášně spojené s pomatením mysli	10	14	24	6	2	8	1
a) náboženské bloudnění	3	13	16	6	2	8	1
b) polit. exaltace	7	1	8	—	—	—	—
5. Tělesné nemoci	2031	620	2651	280	96	376	32
6. Vášně	424	321	745	190	74	264	224
a) prudká zlost	8	5	13	—	—	—	2
b) rozčilení, zoufalství	—	—	—	123	47	170	174
c) nešťastná láska	330	271	601	67	27	94	38
d) žárlivost	86	45	131				10
e) ctižádost	—	—	—	—	—	—	—
7. Neřesti	2417	315	2732	608	29	637	171
a) pijáctví	378	41	419				—
b) opilství	1261	166	1427	594	29	623	104
c) nepořádný život	716	105	821				67
d) karban, prohra	37	1	38	14	—	14	—
e) povalovačnost (lenost)	25	2	27	—	—	—	—

Příčiny a pohnutky sebevraždy	Francie			Sasko			Belgie
	1856-1861			1847-1858			1840-1849
	muži	ženy	součet	muži	ženy	součet	součet
8. Starost a zármutek pro jiné	231	100	331	—	—	—	—
a ztráta příbuzných	208	93	301	—	—	—	—
b) tesknice	14	2	16	—	—	—	
c) jiné pod. případy	9	5	14	—	—	—	
9. Rozepře a mrzutosti mezi členy rodiny	1973	627	2600	88	41	129	193
a) nevděčnost dětí k rodičům	74	39	113	—	—	—	—
b) hněv dětí proti rodičům	51	17	68	—	—	—	1
c) spor zájmů v rodině	42	7	49	—	—	—	—
d) pro obtíž dětem	1	1	2	—	—	—	—
e) domácí rozepře	1762	551	2313	88	41	129	192
f) domácí mrzutosti vůbec	—	—	—	—	—	—	—
g) spor s představenými, pohanění od nich	43	12	55	—	—	—	—
10. Starost o majetkové poměry	2447	317	2764	594	46	640	197
a) bída a bázeň před ní	897	171	1068	396	45	441	110
b) rozervané poměry majetkové	1108	74	1182	198	1	199	66
c) ztráta majetku	153	16	169	—	—	—	1
d) ztráta zaměstnání	88	19	107	—	—	—	7
e) nezaměstnanost	—	—	—	—	—	—	4
f) ztráta procesu	27	7	34	—	—	—	—
g) jiné pod. ztráty	115	18	133	—	—	—	—
h) lítost nad odkázáním majetku	34	3	37	—	—	—	—
i) nesplněné naděje vzhledem k majetkovým poměrům	25	9	34	—	—	—	—
11. Nespokojenost s postavením	200	53	253	—	—	—	—
a) se společenským postavením	13	6	19	—	—	—	—
b) se službou vojenskou	67	—	67	—	—	—	—
c) jiná protivenství	120	47	167	—	—	—	—

Příčiny a pohnutky sebevraždy	Francie			Sasko			Belgie
	1856-1861			1847-1858			1840-1849
	muži	ženy	součet	muži	ženy	součet	součet
12. Lítost a stud . . .	43	115	158	—	—	—	—
a) výčitky svědomí		18	61	—	—	—	—
b) stud, bázeň před hanbou . . .	43	97	97	—	—	—	—
c) nemanželská těhotnost	—	97	97	—	—	—	—
13. Strach před trestem	1332	196	1528	—	—	—	—
a) strach před soudním vyšetřováním	1091	176	1267	—	—	—	—
b) strach před vykonáním trestu .	120	20	140	—	—	—	—
c) strach před vojenským disciplinárním trestem .	121	—	121	—	—	—	—
14. Sebevražda po vraždě a pod.	153	12	165	—	—	—	—
Součet	18713	5749	24462	43·7	1180	5497	2428
Součet bez neznámých případů	16945	5378	22323	3786	1080	4866	1812

K snazšímu přehledu nahoře uvedených 13 tříd poslouží toto relativní sestavení čísel v promille:

Příčiny a pohnutky sebevraždy	Francie			Sasko			Belgie
	muži	ženy	součet	muži	ženy	součet	součet
2. Omrzelost života .	46	33	43	80	45	72	35
3. Duševní choroby .	290	467	333	304	555	359	470
4. Pomatení mysli a vášně	0·59	2·6	1·08	1·6	1·9	1·6	0·55
5. Tělesné nemoci .	120	115	119	74	89	77·3	17·7
6. Vášně	25	60	33	50	68	54	124
7. Neřesti	143	58	122	160	27	131	94
8. Zármutek pro jiné	13·7	18·8	14·9	—	—	—	—
9. Rozepře mezi členy rodiny	117	117	116	24·3	38	26·5	106
10. Starost o majetkové poměry	145	59	124	157	43	132	109
11. Nespokojenost s postavením	11·7	9·8	11·3	—	—	—	2·2
12. Lítost a stud . . .	2·5	21·4	7·1				5
13. Strach před trestem	78	36	68	149	133	147	36
14. Sebevražda po vraždě	9	2·2	7·4				—

Oettingen podává tento přehled:

	muži	ženy
duševní choroba (v tom náboženské a politické bloudnění)	29·1%	46·8%
tělesné nemoci	11·4%	11·3%
rozervané majetkové poměry	14·9%	6·4%
nepořádný život (opilství, karban, nepořádnost atd.)	14·5%	5·0%
svár v rodině	9·6%	10·1%
strach před trestem (v tom lítost, stud, výčitky svědomí)	10·3%	8·2%
omrzelost života	5·9%	4·1%
vášeň (zlost, zoufalství, žárlivost, ctižádost, nešťastná láska)	2·9%	5·9%
všeobecná nespokojenost s postavením	0·9%	0·8%
starost a jiné (ztráta příbuzných)	1·0%	1·4%

Brierre de Boismont nalezl ve 4595 případech jím zaznamenaných tyto příčiny:

duševní choroba (folie, delire aigu)	707	sebevražd
opilství	530	„
nemoc	405	„
domácí starosti	361	„
starosti vůbec, protivenství	311	„
láska	306	„
chudoba, bída	282	„
ztráta peněz, majetku; lakota	277	„
omrzelost života	237	„
povahy (slabé, exaltované, smutné, hypochondrické)	145	„
výčitky svědomí, strach před trestem a soudním stíháním	134	„
špatný život	121	„
lenost	56	„
žárlivost	54	„
karban	44	„
nezaměstnanost	43	„
pýcha, hrdost	26	„
rozličné pohnutky (politické)	38	„
neznámé pohnutky	518	„
	4595	případů.

Na konec ještě úřední zpráva z Italie z roku 1874:

příčiny	muži	ženy
chudoba, ztráta majetku	28·0%	11·5%
omrzelost života, domácí neštěstí	13·2%	7·3%
nešťastná láska, žárlivost	4·8%	6·8%
strach před trestem, hanbou	5·8%	5·2%
opilství	1·8%	—
tělesné nemoci	26·7%	40·4%
duševní nemoci	19·7%	28·8%

Motivy sebevraždy jsou, jak je patrno, převahou nemravné: ušlechtilejší a lepší pohnutky téměř mizí před méně šlechetnými a špatnějšími. Nešťastná láska, bolest a zármutek pro jiné, zvláště pro ztrátu příbuzných, a lítost i stud vyskytují se velice zřídka, kdežto neřesti, láska k penězům a nemravné pohnutky vůbec působí nejúčinněji. K řídkostem sebevražední statistiky patří na př. tento případ: otec se usmrtí, aby dětem získal pojišťovací prémii.

Celá věc se ukazuje ve světle ještě horším, považíme-li, že ve většině případů je sebevražda násilným zakončením dlouhého řetězu poblouzení a mravních chyb, že tedy i tam, kde se motiv zdá šlechetným, čin sám není než východištěm ze zoufalství vlastní vinou přivozeného. Téměř každá sebevražda byla totiž, jak pozorujeme na účinnosti jejích příčin,* dlouho připravována, a proto ji nutno považovat za výsledek dlouhého vývoje a uznat, že sebevrazi kromě řídkých výjimek jsou nemravní.

To zní tvrdě a potřebuje tudíž trochu vysvětlení. Nemravný znamená mnoho, protože nemravnost může být rozmanitého způsobu. Sebevrah může být celkem lepší než mnohý, kdo zůstává na živu, stejně však může být i špatným a horším; ale vždycky dává svým činem na jevo mravní slabost, mravní nepevnost, již můžeme správně posoudit teprve tehdy, když uvážíme, že determinující příčiny jsou ve velké většině případů tak nepatrné a bezvýznamné, že sotva dovedeme pochopit, jak mohou takové malé příčiny tak silně účinkovat. Neboť se nedá popřít, že veliká většina lidí pevně snáší podobná, táž a ještě těžší neštěstí, a na každého člověka, kterému se zdá jeho osud nesnesitelným, možno nalézti

* Srovnej odstavec 72.

tisíce jiných, kteří totéž neštěstí snášejí a překonávají. Speciální nemravnost sebevrahů spočívá tedy ve zvláštní beznadějnosti a z ufalosti, v nedostatku důvěry, v přesvědčení, že osudy lidstva nemožno zlepšit, a v nedostatku síly o zlepšení těchto osudů dobrovolně spolupracovat.

Po tom by mělo být jasno, co myslíme nemravností sebevrahů. Především ukazují nám statistické výkazy motivů, že většina sebevrahů vede život ve mnohém ohledu nemravný; jsouce oddáni pití a všelikým prostopášnostem atd. Disponuje tedy nemravný život k sebevraždě. Za druhé jsou sebevrazi v nejvyšší míře stiženi zvláštní slabostí, jež se štítí a zavrhuje snahu a práci člověka k vůli člověku, zneuznávajíc pravý úkol života.

48

V jednotlivostech se dá ovšem o rozličných nemravných příčinách a motivech mnoho říci, chci se však omezit na nejdůležitější.

a) Většina sebevražd se děje v afektu nebo ve vášnivosti, tedy v takovém stavu mysli, že jasná rozvaha není možná, anebo, kdyby i možná byla, nedbá se na ni. Vypravuje se o mladém muži, který následkem jakéhosi sporu pojal úmysl na sebevraždu; běžel do obchodu koupit si střelnou zbraň, obchodník žádal částku příliš značnou, mezi oběma vznikla živá rozmluva, a na konec prchlivec nevěděl, k čemu zbraně potřeboval. – Učenec chtěl se vrhnout do Temže, v tom však byl přepaden zloději a zapomněl na svůj úmysl. – Paní se chtěla vrhnout do moře; cestou jí spadla náhodou na hlavu nádoba se studenou vodou – bylo to v zimě – a její chuť k sebevraždě byla na vždy vyléčena.

S takovými náhlými záchvaty sebevražednosti je tomu stejně jako s prudkým pláčem mnohých dětí, jež nakonec nevědí, proč pláčí; tak ani rozčilení lidé nevědí

vlastně, proč se chtějí usmrtit. Aniž si toho štěstí zasloužili, chybují se svého záměru právě následkem svého příliš značného rozčilení a spěchu; jejich chuť k sebevraždě se ztrácí zrovna tak, jak vznikla; nezdaří-li se pokus o sebevraždu, nechají se takoví lidé, jak správně poznamenává Kant, vždy opět rádi sešíti, když se rozpárali. Člověk, který v plném zoufalství skočil do studně, jakmile ve studené lázni nabyl rozumu, dává svým záchrancům nejlepší rady, jak by ho mohli vytáhnout.

Takové případy jsou velmi poučné a skýtají se sebevraždami, jež byly spáchány lidmi duševně chorými, nejlepší klíč k psychologickému porozumění duševního stavu sebevrahů.

Nešťastná láska působí zhoubněji na ženu než na muže; za to muž činí konec svému životu příliš často z nemírné ctižádosti, a již mnozí badatelé se vyslovili, že slavomam je jedním z největších zel naší doby. Statistika sebevražd to potvrzuje; může se na př. stát, že se usmrtí znalec vína, který nechce přežít hanbu, že se omýlil ve druhu vína. Tak malicherné věci činí člověku život snesitelným nebo nesnesitelným!

b) Rubrika „omrzelost života" potřebuje trochu vysvětlení. Jsou totiž lidé, kteří si odnímají život skutečně z dlouhé chvíle: z otupělosti, lenosti, povalovačnosti, zahálčivosti. V řídkých případech se jeví opravdová ošklivost k životu; to je chorobný stav a vzniká často u asketů a zhýralců.*

c) Velice působí lihové nápoje. Opilec se lehce usmrcuje, ať už je jeho opilost následkem habituálního pijáctví nebo jenom ojedinělá; vůbec je pro své zlé disponující účinky nebezpečným již pouhé a ne zrovna nemírné pití. Nestřídmý zakopává svou mravnost a své zdraví,

* Ve středním věku byla v klášteřích tato nemoc známa pod jménem ac(c)edia. Dobrý popis tohoto stavu podává Chaucer.

ničí tělo i duši a spěje konečně k omrzelosti života a dokonce příštím pokolením vtiskuje Kainovo znamení přesycenosti životem.*

Tvrdí se často, že opilství u všech národů přibývá, že tedy, jak se Casper, Lunier, David, Brierre de Boismont a jiní domnívají, vzrůst sebevraždy jde rovnoběžně se vzrůstem alkoholismu. Než nehledíme-li ani k tomu, že na tuto otázku, přibývá-li všude opilství, je těžko odpovědět, a že mnozí badatelé tvrdí pravý opak, ukazuje nám na př. Švédsko stálé přibývání sebevražd a zároveň ubývání opilství a speciálně sebevraždy následkem alkoholismu. Vzrůstání sebevražednosti nezávisí tedy přímo, výlučně a všude na vzrůstání alkoholismu; kde je mnoho opilství, může se vyskytovat též mnoho sebevražd, ale ne všude, kde je mnoho sebevražd, vyskytuje se také vždy mnoho opilců. Sebevražednost a opilství mají, jak Baer správně poznamenává, tytéž zdroje, v té míře, ve které se rozvojem vzdělanosti ve všech třídách nezdravým způsobem dědí a přijímají oprávněné i neoprávněné požadavky na t. zv. život člověka důstojnější. Touha po zábavě, po zahálce, po nádheře, po oslňujícím zdání, frivolní lehký život, spojený s cynicko-materialistickým myšlením a jedná-

* Chorobnost a úmrtnost pijáků je větší než ostatních; jejich průměrné trvání života je kratší. Z pijáků piva umírá dle Oesterlena ročně 4·59%, z pijáků pálenky 5·99%; z těch, kteří pijí oboje, 6·19%.

Děti, zplozené v opilosti, rodí se často s disposicemi k duševním nemocem a to nejenom děti opilců, nýbrž i děti otců jinak střízlivých, které však děkují za své bytí neblahé hodině opilosti. Flemming: Pathologie und Therapie der Psychosen, str. 107. Sr. Magnus Huss: Ueber chronische Alkoholkrankheiten oder Alkoholismus chronicus (přel. v. d. Busch), 1852. Renaudin (Annal. méd.-psycholog., 1853, leden) konstatuje, že se vzrůstem opilství souběžně jde vzrůst duševních nemocí a blbosti. Na druhé straně Morel (Traité des dégénérescences atd., 1857) poukazuje na to, že mnohé nemoci jsou příznivé vzniku a rozšiřování opilství, z čehož je patrno, jak se opilství a nebezpečenství života vzájemně podmiňují.

ním, bezmocnost a nemožnost, při takovémto životním názoru vést těžký boj o život, lživzdělanost plodí stejně pijáky i sebevrahy.* Opilství a sebevražda jsou tedy následkem jedné a téže veliké příčiny; obojí jsou, abych se tak vyjádřil, souzjevem. Sebevražda je popřením štěstí; pijáctví, náboženství materialismu, má je nahradit: je-li člověk tím, co jí, pak věří a doufá v to, co pije — smrt.

Přes tento poměr však opilství může být účinnou, přímou příčinou sebevražednosti a jest jí též skutečně.**

Všechny lihové nápoje nepůsobí stejně nepříznivě; nejhorší je kořalka, a smutné při tom je, že její spotřeba všude, zvlášť v nižších třídách, úžasně vzrůstá.

Konečně je třeba připomenout ještě to, že působení opilství není za všech okolností stejné. Ve studených krajích se víc pije než v teplých; z toho vyplývá, že je v Anglii, Německu a především v Rusku alkoholismus silnější příčinou sebevražednosti než v jižních krajích. Mužské pohlaví se oddává této neřesti víc než ženské. Chudí jsou obyčejně oddáni sprostší kořalce, a mnohá zaměstnání jsou vzniku opilství zvlášť příznivá (pěvci, hudebníci a pod.); také mnozí básníci a geniové se vůbec oddávají snadno pití, a je známo, že v tomto století také korunovaná hlava zemřela na delirium tremens. Tyto a podobné rozdílnosti obměňují patrně i množství sebevražd, pokud jsou obměnami silné příčiny sebevražednosti.

d) Kde Bakchus topí, za kamny sedí Venuše. Pohlavní nemravnost pro svůj zhoubný účinek na tělesný

* Baer: Der Alcoholismus, seine Verbreitung und seine Wirkung auf den individuellen und socialen Organismus, sowie die Mittel ihn zu bekämpfen, 1878, str. 310.

** Dle Browne Reida (The Temperance Cyclopaedia, str. 217) po starostech o domácnost a výživu, po tělesné bolesti a duševní nemoci opilství je nejúčinnější příčinou sebevražd.

i duševní rozvoj jednotlivce i celých národů zvlášť hrozně působí a při uznané bezuzdnosti naší doby je jednou z nejsilnějších nepřímých příčin moderní sebevražednosti. *

Statistikové oznamují nám přibývání nemanželských porodů, zločinů smilstva, zvlášť smilstva násilného (mezi vzdělanějšími třídami!) a konečně prostituce, krátce — pohlavní život moderní společnosti je špatný a nemravný. Co se zvlášť naposled uvedeného černého hříchu týče, nutno si pečlivě všimnout jeho hrozného nepřímého působení na rozšíření sebevražednosti.** Prostituce, a její průvodkyně syfilis, ničí sílu vzdělaných národů, oslabení těla i ducha ztěžuje snášení fysického i duševního zla a podporuje tím způsobem sebevražednost.*** A prostituce, veřejné i tajné, všude přibývá a co je při tom nejhoršího, toto ohavné řemeslo je jenom stadiem přechodným; neboť, jak Parent-Duchatelet ukázal, vracejí se prostitutky co možná nejdřív znova do společnosti a otravují pak jakožto ženy a matky čistotu a mravnost národů. Tak tvoří k této veliké společné vině společnosti vzrůst sebevražednosti, jak praví Haushofer, temný protějšek.

e) Zvláštním zjevem je sebevražda po vraždě a zabití, následkem lítosti a výčitek svědomí pro nerozvážný skutek.

Ale vražda může být provedena také následkem dříve pojaté myšlenky na sebevraždu.

Často je totiž myšlenka na sebevraždu základním hnutím duše a vražda jde za ním; tak usmrcují otcové své děti, aby mohli život opustit lehčeji.

---

* Především nutno upozornit na onanii pro nepříznivé její působení.

** Prostitutky samy si prý odnímají život velmi zřídka.

*** Syfilis plodí mnohé nemoci, jež jsou v úzkém vztahu k nemocem duševním a sebevražednosti: krtice, souchotiny, anglickou nemoc, dnu, neuralgii, rheumatism a ovšem paralysu.

Jindy zase usmrcují lidé, kteří mají v úmyslu vykonat tento hrozný skutek, ty, kdož je v kritickém okamžiku vyrušují.

Poměrně zřídka se vyskytuje vražda před sebevraždou jako čin ze msty. Uvážíme-li, že urážky, špatné nakládání atd. jsou účinnými příčinami sebevraždy, mohli bychom se domnívat, že se mnozí napřed pomstí a pak teprv že se usmrtí. Než není tomu tak, poněvadž podle povahy sebevraždy člověk pohlíží na vlastní „já" jako na příčinu omrzelosti života — sebevražda je sebeobžalobou a přiznáním k spoluvině na veliké kolektivní vině společnosti.

f) Jako zvláštnost připomínáme, že pokusy o sebevraždu bývají podnikány také ze spekulace. Noviny několikrát přinesly zprávu, že podvodníci na př. skočili do vody, aby vyvolali soustrast a aby byli obdarováni; jeden takový prováděl komedii tu v několika městech a žil tím způsobem ze sebevraždy, až mu konečně bylo řemeslo překaženo.

49

Motivace sebevraždy jest, jak se dá snadno uhodnout, za různých okolností různá. Tak — abychom jenom na nejdůležitější upozornili — různé roční doby vykazují různá maxima téhož druhu sebevraždy; jistě mají město i venkov svou vlastní motivaci, stejně pohlaví, věk a konečně různé druhy povolání a lidé různých hospodářských poměrů.

Celkem vzato i u různých národů působí asi buďto různé motivy anebo tytéž nestejnou silou; ale je významné, že přes odchylky, brzo větší, brzo menší, celkem se vyskytují tytéž motivy ve všech zemích a u všech národů, a jak statistické výkazy poučují, také poměrně stejně silně působí. Tato skutečnost ukazuje,

že všeobecně rozšířenou sebevražednost nutno uvést na jednu nebo na více všeobecně působících příčin, jež určit bude úlohou dalšího vyšetřování.*

50

Zbývá ještě jenom mravní vzdělání sebevrahů srovnat s jejich vzděláním rozumovým a oboje pojmout jakožto jednotný celek. Víme, že sebevražednost je způsobována polovzděláním; vyšetříme-li kromě toho nyní, že vedle rozumového polovzdělání má za příčinu také mravní slabost – tak to chceme krátce nazvati – tedy ukáže nám společenský hromadný zjev sebevraždy moderní společnost v docela zvláštním světle. Vzdělaná společnost je unavena životem; tato její únava vyplývá však z jejího nedostatečného rozumového i mravního vzdělání: rozum a mravnost nejsou stejnoměrně a dobře propracovány a sjednoceny; jsme příliš rozumni, abychom byli dobrými, a příliš špatni, abychom byli úplně moudrými.

---

* Neznámé příčiny a motivy znamenají toliko, že nebylo zjištěno, který z motivů, u jiných sebevrahů účinkujících, působil. Není však příčin a motivů nemyslitelných ani docela nových, nýbrž tyto nejsou pouze stanoveny, protože vyšetřující právě v takovém smutném případě musí šetřit příbuzných, a lidé se často snaží utajit vlastní příčinu a udávají raději nepravou — obyčejně duševní chorobu, trudnomyslnost a pod. K takovým „neznámým" příčinám a motivům se dají počítat mezi jinými asi tyto případy: v mnohých krajích je rozšířena pověra, že ten, kdo se oběsí, slyší překrásnou hudbu jako zpěv andělský a vidí ráj světelný. Je mně znám případ, že si venkovský hoch chtěl připravit tento požitek a proto se „na chvilku" pověsil, jak pravil svým známým. Nešťastník zaplatil svou zvědavost smrtí.

Podobně známe případy, že se jednotlivci chtěli o sebevraždu jenom pokusit, aby mohli studovat účinky oběšení. Bacon vypravuje o svém příteli, který se chtěl na krátkou chvíli pověsit, aby na sobě pozoroval příznaky udušení; ale byl by svou vědeckou zvědavost zaplatil smrtí, kdyby ho v kritickém okamžiku nebyl náhodou nalezl a zachránil jeho známý.

(Oba zde uvedené případy jsou vlastně sebezabitím, zdají se nám však býti sebevraždou, neznáme-li pohnutek činů.)

Náš světový a životní názor není harmonický, není dosti dobrý a krásný, aby nám dal a zachoval radost ze života. Řekněme krátce a otevřeně: poloviČatost (rozumová a mravní) je velikou příčinou moderní omrzelosti života: naše poloviČatost nám dává nesprávné měřítko pozemského štěstí a spokojenosti, naše poloviČatost nám ztrpčuje ovoce našeho pokroku na všech polích praktického života, naše poloviČatost rozmnožuje rok od roku nespočetné oběti sebevraždy.

51

Náboženské vzdělání a život církevní je trvalou složkou lidské kultury, i je třeba všimnout si jí zvláště vedle toho, co nazýváme vzděláním rozumovým a mravním.

Mravnost člověka, jeho veškeré jednání a snažení nabývá v náboženství onoho zvláštního posvěcení, jež vtiskuje člověku znak božského. Není naším úkolem vyšetřovat, co je náboženství a jak v člověku vzniká; stačí nám, víme-li, že je a že dodává člověku, jako neviditelná vůně květině, jeho vlastní hodnoty: odstraň vůni, a květina bude tvé oko těšit, ale nebude se ti již zdát tak něžnou; odejmi člověku cit náboženský a učiníš z něho bytost, již budeš moci ctít a snad se jí i obdivovat, ale z celého srdce s ní už nebudeš moci být spojen.

Náboženství — jmenovitě myslím na náboženství monotheistická — dodává člověku vírou v Boha a v nesmrtelnost ve všech okolnostech života útěchy, ve všech protivenstvích naděje a posiluje jeho lásku k lidstvu; proto je nábožný člověk za všech okolností života veselý, jeho víra, jeho přesvědčení a jeho jistota poutá ho nejenom k nebi, nýbrž zároveň k zemi, k životu.

Živá zbožnost, subjektivní cit vede přirozeně k vnitřnímu sjednocení stejně smýšlejících — náboženství se projevuje v životě církevním; tak vzniká náboženská or-

ganisace, jež proniká a spravuje veškerý život společnosti. Lidstvo, to vidí každý, potřebuje duchovního vůdce k pravdě, dobru a krásnu; tímto vůdcem však může být jenom taková síla, která dovede vyplnit nejvnitřnější hlubiny lidské duše, a takovou je právě náboženství. Proto je moc náboženství tak veliká a na celém životě lidském patrná; a tato duchovní moc nad myslemi je podporována církví (veřejným náboženským míněním a zvláště duchovenstvem), náboženskou organisací společnosti.

Ubývá-li nábožnosti, ubývá-li moci církve, ubývá také útěchy, naděje a radosti ze života. Někteří duchové mohou sice, jak se domnívají, správně, dobře a krásně žíti beze všeho náboženství; ale přece to není vlastně než klam. Chce-li na př. Mill založit náboženství lidskosti bez víry v Boha a v nesmrtelnost, tedy přece chce mít náboženství, a je třeba jenom vyšetřit, je-li náboženský cit možný bez obou těchto nauk, jak se často tvrdí; Mill nechce křesťanství, ale chce náboženství — ovšem nedostává se mu především jiným právě opravdového a vřelého náboženského citu. Kdo zná Millovy spisy, zvlášť ethické a sociologické, postihl tento nedostatek; Comte, který zakládal náboženství lidskosti, má hluboký náboženský cit a to přímo křesťanský, jenom že ho nechce vztahovat na Boha, nýbrž na lidstvo. Člověk jako Mill, který chce svou filosofií překonat i dobré stránky positivních náboženství, může si ovšem do jisté míry dát sám, co by mu mohlo jinak poskytnout některé z lepších náboženství; ale veliké masy lidu nemají naprosto žádné náhrady, když se odřeknou svého náboženství. Kolik je však duchů, podobných Millovi? Znám jich velmi málo a přece znám mnoho filosofů a učenců vůbec. Často je slyšet výrok: Náboženství je jenom pro lid, ne pro nás — vzdělané. Vzdělaní! Z tisíců, již tak praví, je sotva jeden aspoň při-

bližně tak vzdělaný jako Mill, mnohem spíše jsou to lidé s oním polovzděláním, o jehož ceně jsme právě stručně mluvili.

Ve skutečnosti se jeví moderní polovičatost a bezzásadnost jakožto nenábožnost, a tak docházíme konečně k závěru, že vlastní příčinou moderní sebevražednosti je nenábožnost doby. Význam náboženství pro život lidstva, na nějž jsme právě upozornili, činí to pochopitelným. Harmonický náboženský názor na svět činí život za všech okolností snesitelným, i život Jobův; nenábožnost činí ho při prvé silnější ráně nesnesitelným.

Proti našemu závěru možno podat mnohou námitku. Tak na př. kterýsi německý kulturní historik nepovažuje nenábožnost za příčinu moderní sebevražednosti, protože mnozí lidé, stižení náboženským blouzněním, odnímají si život – z náboženství! Je to neuvěřitelné: náboženský cit, je-li na scestí, vede ovšem k duševní nemoci jako každý jiný cit, na scestí uvedený; zešílí-li lidé radostí, je proto radost zlem, a vloží-li takový nešťastník na sebe ruku ve svém šílenství, pak si odňal život z radosti?

Rozvážnějším byl francouzský statistik a národní hospodář Block. Domnívá se, že souvislost náboženství a sebevražednosti není jista z těchto důvodů: různost náboženství je totožna s růzností vzdělání a zámožnosti; náboženství se vyučuje velmi špatně a proto málo působí; veliké množství sebevražd děje se následkem duševních nemocí; mnoho motivů je neznámo a mnoho se jich nesprávně udává.

Na to odpovídám: různost náboženství je ovšem totožná s různostmi vzdělání a zámožnosti; ale co z toho následuje? Jenom tolik, že se náboženství samo nesmí činiti příčinou sebevražednosti. Ale v té míře, jak má náboženství vedle všech jiných příčin v životě lidstva

důležitou a důležitější úlohu, jest jeho působení silnější a patrnější než jiných, současných příčin. Co se pak vzdělání týče, víme, že právě vyšší vzdělání je příznivé vývoji sebevražednosti; a pak je jisto, že za našich dnů právě vzdělaní nejsou církevními a ještě méně nábožnými. Jak tyto dva zjevy spolu souvisí, ukážeme později; tolik je však již nyní zřejmo, že člověk bez nábožnosti a mravnosti – a nalezli jsme, že sebevražednost spočívá z největší části na nemravnosti – nemůže tak snést tíhu života jako člověk nábožný a mravný. Život však – jak už je – možno zachovat jenom prací a to jenom těžkou prací. – Jak se má zámožnost k sebevražednosti, již jsme ukázali. – Je pravda, že nábožnost je špatně pěstěna (vyučovati náboženství není správně řečeno: náboženství nedá se prostě učit, nýbrž musí se žít), ale právě tento nedostatek je, jak bylo ukázáno, vývoji sebevražednosti příznivý. – Sebevraždy duševně nemocných neodporují našemu tvrzení, pokud není dokázáno, že jejich duševní nemoc vzniká způsobem, který nijak nesouvisí s náboženstvím. Vyšetříme věc důkladně. – Neznámé a nesprávné motivy neznamenají nijak motivy zvláštní, jež by vrhaly na povahu sebevražednosti docela jiné světlo.

Na jiné námitky odpovídat nestojí za námahu, protože, jak jsem přesvědčen, celé líčení podává důkaz o správnosti mého mínění; také jsou námitky tyto nejvýš povrchní. Uvádím jenom ještě, že všichni badatelé, kteří se zjevem sebevraždy bl že zabývali a snažili dospět k základu věci, uznávali nenábožnost za vlastní příčinu moderní sebevražednosti; tak Casper, Blanc, Lis e, Winslow, Brierre de Boismont, Wagner, Morselli, Oesterlen, Hausner, krátce většina statistiků a lékařů.*

* Zvlášť zajímavá a poučná jsou vyšetřování Wagnerova. Tento svědomitý badatel se těžce rozhodl přijmout vliv náboženství a speciálně

Vzniká nyní otázka, která náboženství a vyznání jsou vývoji chorobné sebevražednosti nejpříznivější.

Přesnou odpověď možno dát pouze se zřetelem k evropským náboženstvím a vyznáním, protože zprávy o náboženstvích jiných dílů světa jsou nedostatečné. Náboženství nevzdělaných přírodních národů působí příznivě; velmi nepříznivě působí, tedy plodí sebevraždy, budhismus, jehož nauka o nirváně ve značné míře podporuje asketické opovrhování životem Mohamedanismus, stejně mosaismus a konečně křesťanství nepodporují sebevražednosti.

Mezi křesťanskými vyznáními nejpříznivěji působí církev řecká (sjednocená i nesjednocená); méně příznivě působí církev římsko-katolická a nejnepříznivěji církve protestantské.

Podle Morselliho připadá průměrně na 1 milion obyvatel sebevrahů:

řečtí katolíci (sjednocení i nesjednocení)	40
římští katolíci	58
smíšení (katolíci, protestanti a j. sekty)	96
protestanti	190

Legoyt čítal na 1 milion obyvatel:

protestanti	102.7
katolíci	62.3
ostatní křesťané	36.2
Židé	48.4

V Rakousku připadlo na 1 milion obyvatel:

Židé	30
řečtí katolíci	99

vyznání; ale statistický materiál vnutil mu jistotu, že náboženství a vyznání náležejí k těm činitelům, kteří svůj vliv na množství sebevražd ukazují nejzřejměji. Str. 180, 277.

římští katolíci 100
protestanti 123

Je dokázaná skutečnost, že se mezi protestanty sebevražda častěji vyskytuje než mezi katolíky; řecké vyznání vykazuje nejméně případů.

Následující přehled Morselliův to přesně dokáže: Katolickými nebo protestantskými jsou zde ty země, jež mají méně než desetinu jiného vyznání; smíšenými, které mají nad pět desetin jednoho z obou vyznání.

Země	Sebevrahů na 1 milion	Obyvatelé v promille	
		kat.	prot.
A. Země římsko-katolické:			
Španěly	17	999	—
Portugaly	13	999	—
Italie	32	995	2
Belgie	68	996	4
Korsika	28	999	—
Lucembursko	35	995	5
Francie	150	982	16
a) dép. Seine	400	998	2
b) „ Nord	110	996	4
c) „ Pas de Calais	147	992	8
d) „ Seine et Marne	383	992	8
e) „ Seine et Oise	288	991	9
f) „ Aisne	298	990	10
Kantony švýcarské *	65	984	15
Rakousko (Předlitavsko)	72	919	41
B. Smíšené země s většinou katolickou:			
Okres Münster	40	898	94
„ Oppeln	53	888	92
dép. Doubs	114	886	114
„ Ardèche	85	889	116

* Ze švýcarských kantonů jsou katolické: Tessin, Uri, Unterwalden (Obwalden i Nidwalden), Appenzell (Innerrhoden), Wallis, Schwyz, Luzern, Zug. Smíšené s katolickou většinou: Solothurn, Freiburg, St. Gallen, Ženéva. S protestantskou většinou: Aargau, Graubünden, Thurgau, Basilej, Glarus, Bern, Neufchâtel. Protestantské: Schaffhausen, Waadt, Curych, Appenzell (Ausserrhoden).

Země	Sebevrahů na 1 million	Obyvatelé v promille	
		kat.	prot.
Dép. Drôme	162	882	118
„ Duc Sèvres	111	880	120
Brabantsko (sev.)	6	879	116
Alsasko (horní)	143	855	116
okres Kolín	57	816	140
dép. Lozère	55	844	156
okres Trevír	53	836	153
Irsko	14	767	234
Bavory	72	713	275
kantony švýcarské	172	700	294
okres Poznaň	73	672	283
„ Freiburk	74	653	332
„ Koblenz	74	652	329
Badensko	157	648	331
dép. Gard	115	643	357
Alsasko (dolní)	130	642	322
okrsek Dunaje	180	635	358
okres Karlsruhe	105	613	370
„ Düsseldorf	81	593	394
„ Osnabrück	74	554	442
„ Bydhošt	65	545	409
„ Marienwerder	71	485	482
C. Smíšené země s většinou protestantskou:			
Okres Mannheim	73	480	482
„ Gdandsko	95	470	499
„ Arnspe g	86	430	559
„ Vratislav	191	406	574
„ Wiesbaden	147	393	583
„ Minden	66	380	596
Nizozemí	35	367	613
provincie Geldern	34	368	620
„ Utrecht	41	370	621
Prusko (království)	133	331	651
provincie Holland (sev.)	43	178	663
„ Overyssel	25	297	687
Würtembersko	162	304	687
okrsek Jaxt	120	301	687
Hessensko-Nassavsko	158	263	708
okrsek Schwarzwald	150	259	736
provincie Zeland	41	259	736
„ Holland (již.)	35	246	738

Země	Sebevrahů na 1 milion	Obyvatelů v promille	
		kat.	prot.
kantony švýcarské	239	260	738
okres Erfurt	197	251	741
Oldenbursko	198	228	764
okres Královec	153	200	786
„ Kassel	167	166	806
„ Lehnice	252	158	830
„ Hildensheim	155	150	842
Hannoversko	153	119	874
D. Země protestantské:			
Okrsek Neckar	190	81	907
provincie Friesská	55	82	908
„ Groningen	97	70	908
kantony švýcarské	279	68	922
provincie Drenthe	63	52	923
okres Berlín-Postupim	195	25	940
Anglie	70	53	946
okres Aurick	120	22	959
„ Hannover	153	29	960
Waldecko	(62)	21	962
okres Magdeburg	231	29	962
„ Köslin	83	16	965
„ Štětín	144	6	970
„ Frankfurt	191	16	972
„ Gumbinnen	89	12	976
Sasko (království)	311	21	976
Sasko-Meiningen	264	6	983
okres Lüneburg	190	10	986
Šlesvicko-Holštýnsko	228	6	988
okres Stade	163	6	989
„ Merseburg	238	7	990
„ Stralsund	197	5	991
Meklenbursko	167	2	992
Hamburk	301	2	992
Sasko-Altenbursko	303	1	998
Lauenbursko	156	—	999
Dánsko	258	—	999
Švédsko	81	—	1000
Norsko	75	—	1000

O působení rozličných protestantských církví máme málo spolehlivých indukcí. V Rakousku roku 1858-59 připadalo na 1 milion obyvatel:

Země	řím. kat.	augsb.	helv.	řec. kat.		unitářů	Židů
				sjedn.	nesjedn.		
Čechy	69	162	114	—	—	—	81
Morava	67	58	72	—	—	—	12
Halič	45	18	—	47	—	—	10
Bukovina	80	—	—	—	34	—	—
Uhry	41	60	74	14	15	—	30
Sibiřsko	130	90	83	29	24	94	—
hranice	28	32	—	91	22	—	—

Wagner se domnívá, že může z tohoto přehledu alespoň s částečným oprávněním vysoudit, že reformovaná církev je rozvoji sebevražednosti příznivější než luterská. Odvozuje to z údajů o Uhrách (kde roku 1870 bylo 887.063 luteránů a 1,720.920 reformovaných); naproti tomu Sibiřsko a Čechy, kde jsou též větší čísla, vykazují pravý opak, kdežto Morava by jeho mínění zase potvrzovala.*

Učiníme však lépe, přidržíme-li se svých hlavních přehledů, a tu vidíme docela zřejmě, že se sebevražda v reformovaných zemích značně řidčeji vyskytuje než v luteránských; tak je sebevražednost v Anglii, Skotsku a Nizozemí značně menší než v čistě luteránském Sasku, Dánsku a Prusku; poměrně větší sebevražednost ve Švýcarsku nedosahuje přes to sebevražednosti zemí saských. Jsme tedy oprávněni k úsudku, že reformovaná církev sebevražednost méně podporuje než luteránská.

* V Sibiřsku bylo roku 1870: 209.080 luteránů, 296.460 reformovaných, 55.539 unitářů; v Čechách koncem 1869: 46.415 luteránů, 59.706 reformovaných; na Moravě 20.355 luteránů, 36.880 reformovaných.

Z ostatních církví máme jenom nahoře uvedená nepatrná data o unitářích; podrobné údaje o jednotlivých církvích ve Skotsku, Americe atd. chybějí úplně.

53

Bylo by nyní naším úkolem srovnat jednotlivá data o sebevraždách s náboženským stavem městského a venkovského obyvatelstva, se zaměstnáním atd. a jmenovitě s národností a zemí: neobeznámili jsme se však dosud úplně s povahou sebevražednosti, takže se musíme zatím této úvahy vzdát, abychom vyšetřili napřed poměr sebevražednosti k psychose a vztah vzrůstu obou.

Tolik je však již nyní jasno, že sebevražednosti nepřekáží ani jí nepodporuje náboženství a vyznání samo o sobě, ani snad matrika, v níž je kdo zapsán, nýbrž že záleží na vlastní nábožnosti a církevnosti. Je správné: každá náboženská a církevní organisace nedisponuje týmž způsobem; ale rozhodující měrou působí jakost náboženského a církevního citu, nábožensko-mravní stav jednotlivců a celých národů. Řekne-li se tedy, že katolicismus méně podporuje sebevražednost než protestantismus, může se tím myslet především, že katolická víra méně disponuje, a za druhé, že katolíci jsou nábožnější a církevnější než protestanti. Ovšem neplatí to o všech katolících; neboť v katolické Francii a Rakousku se vyskytuje nepoměrně více sebevražd než v protestantské Anglii. Nezáleží, jak praví Wagner, nikdy tak na dogmatické různosti jednotlivých náboženství jako na stupni, pokud je každé z nich nyní ještě skutečně vnitřním předmětem víry pro masu svých vyznavačů.

Jak tedy pojímat množství sebevražd za měřítko nábožnosti, ukáže nám jasně vyšetřování ve hlavě páté.

Část třetí

SEBEVRAŽEDNOST SE STANOVISKA PSYCHOLOGICKÉHO: SEBEVRAŽDA A PSYCHOSA

54

Duševní nemoc zajímá nás nejen jako mocně působící příčina sebevražd – jednu třetinu všech případů jest totiž vysvětliti duševní nemocí – nýbrž i jako společenské zlo přítomnosti, jež, jak se dá už zpředu očekávat, je v úzkém vztahu s dnešní sebevražedností.

Veřejné mínění dnešní vysvětluje skoro každou sebevraždu duševní nemocí. Patrně se tuší vnitřní vztah sebevražednosti k psychose; zdravý a prostý rozum lidský nemůže pochopit, jak se člověk může usmrtit sám.* Také je obecně strach před soudem veřejného mínění, jež ještě vždy odsuzuje sebevraždu přes její častý zjev jakožto čin nemravný, ačkoli je celkem posuzování tohoto neblahého činu velmi mírné, ba laxní.**

Ve vědě vyslovil Esquirol mínění, že je každá sebevražda vykonána v nepříčetném stavu. Že tomu tak není, ukazuje prostě to, že mnozí lidé, jimž bylo ještě v poslední kritické chvíli zabráněno dokonati zamýšlený čin, byli po svém zachránění příčetní. Že by samo zachránění odstranilo duševní nemoc, nedá se s psychiatrického stanoviska přijmout. Dejme jenom zničenému obchodníku, který si právě chce vzít život, potřebné

* Na Islandě byl jenom ten osvobozen ze zločinu proti bezpečnosti těla, kdo se dříve pokusil sám na sebe ruku vložit, neboť jenom tehdy byl považován za nepříčetného a beztrestného. — Severoameričtí Indiáni považují sebevraždu za následek duševního rozrušení, proto nepovažují ji ani za hrdinný ani za špatný skutek, litují sebevraha.

** Příbuzní se bojí hlavně domněnky, že jsou na neštěstí tom sami nějak vinni.

peníze, a docela jistě upustí od svého úmyslu, je-li duševně zdráv; je-li však duševně nemocen, nedovedou ho peníze zachránit. Dějí se ve stavu nepříčetnosti mnohé sebevraždy, ale ne všechny.

Názory, jež jsou o psychose rozšířeny ve vzdělaných i v učených kruzích, jsou obyčejně nedostatečné a nesprávné. Tím se stává, že se i statistikové, nejsou-li psychiatry a psychology, při zaznamenávání sebevražd řídí nevědeckým principem v třídění. Tak na př. je Wagnerovo třídění nesprávné; vedle duševních nemocí se uvádějí pomatení mysli spojená s vášněmi; zápal mozku tvoří zvláštní třídu a pod. Proto nezbývá nic jiného, než celou věc docela stručně objasnit.

První oddíl

HLAVNÍ FORMY DUŠEVNÍCH NEMOCÍ A SEBEVRAŽDA

55

Je neobyčejně těžké stanovit ostrou hranici mezi normálním a nenormálním duševním životem. Až dosud se nepodařilo ani psychologům ani statistikům sestrojit průměrného člověka, onen vzor, dle něhož se příroda zdá tvořit jednotlivce; a přece pracuje psycholog, statistik, sociolog, lékař, právník, učitel – krátce my všichni s pojmem průměrného, normálního člověka.* Řádnému psychiatrovi je velmi nesnadno odkrýt první stadia duševní nemoci; v praxi jsou pro to sice jistá a často neklamná znamení, ale nepodaří se snadno přesně popsat tyto příznaky, ačkoliv hlavní obtíž spočívá v tom, že by bylo třeba příliš mnoho slov.

Duševní nemoc se vyvíjí obyčejně velmi pozvolna

* O průměrném člověku viz Quetelet, Physique sociale, a Morpurgo, l. c. str. 47 a d.

a nejeví ani tak prudkých účinků jako nemoci tělesné; často se stává teprve tehdy patrnou, když už hodně pokročila, a nezřídka se považují příznaky choroby za její příčinu; „rozumný“ může již být nemocným a „chorý“ může být ještě rozumným. K základním poruchám se počítají nepravidelnosti mysli, vůle, myšlení a sensitivní a motorické základní poruchy. Cítění a nálada je porušena, mysl je dráždivá nebo tupá; myšlení se stává nelogickým a plyne zvolna nebo příliš rychle, následkem čehož vzniká brzo větší, brzo menší pomatenost. Paměť je často zeslabena, dostavují se bludné představy. Vůle je buďto velmi slabá nebo příliš silná a prudká; často vzniká silné puzení, zvláště k činnostem svalovým, jež se v mnohých případech může stát naprosto neodolatelným; často i toto může být porušeno, jak vidíme na ekstatických stavech s jejich kataleptickým ztrnutím. Dostavuje se všeobecný pocit choroby, který je často velmi silný, a za ním následuje konečně pozvolná přeměna vědomí vlastní osobnosti. Vedle anesthesie se vyskytují ekstase, halucinace a iluse.

Všechny tyto poruchy se mohou vyskytovat, aniž se dostavila vlastní psychosa. Chorobnost sama spočívá podstatně v tom, že jisté nervové stavy, nálady, pocity city, vášně, soudy a způsoby chtění vznikají pro nemoc duševního ústrojí z nitra na venek, kdežto všechny tyto stavy v zdraví tvoří se v nás působením z vnějška. Duševně nemocný je největší egoista; ovšem jeho egoismus není povahy ethické, nýbrž pathologické. U zdravého člověka je soulad mezi jeho okolím a jím samým, u člověka nemocného je tento soulad porušen; jeho duševní stavy jsou nepřirozeného trvání a síly a tím se liší podstatně od zdravých, pravidelných duševních stavů. Není to nápadné, je-li někdo na př. smutný; ale je to nápadné, zůstává-li někdo velmi dlouho a velmi silně smutným

a není-li jeho stav úměrný vnějšímu popudu, následuje-li po nepatrné příčině neočekávaně silný účinek.

Třídění psychos – pokud je vůbec možné – je nejsprávnější, přidržíme-li se psychologického hlediska, posuzujícího druh i způsob nepravidelností duševního života.

S tohoto hlediska vzato, obsahuje duševní život dva základní stavy, mezi nimiž se duševní nepravidelnosti pohybují. Na jedné straně jest deprese (sklíčenost), na druhé exaltace (rozjaření) chorobných duševních stavů; rozličné formy těchto dvou základních skupin se jeví jakožto rozličná stadia delšího postupu nemoci, který se ustavičně rozvíjí a končí úplným rozrušením duševního života. Tento postup může být nahodilými okolnostmi psychickými a pathologickými obměňován a přerušován, přece však je při každé nemoci určitě patrný a to tím způsobem, že se obyčejně po základních poruchách dostaví stav sklíčenosti, který pak přechází ve stav rozjaření, až se na konec dostaví formy úplné pomatenosti a blbosti.

Zároveň s tímto přirozeným průběhem duševní nemoci děje se v organismu příslušná fysiologická a anatomická proměna.

První stadia psychosy možno vyléčit, ne však poslední dvě sekundární poruchy duševní.

Je-li hranice pravidelného duševního života překročena – což, jak jsme řekli, není lehké určit – vzniká stav duševní sklíčenosti. Možno jej poznat po přílišném pocitu stísněnosti, úzkosti a smutku – „duševní bolesti“; afekty a stavy afektové jsou trvalé. V prvém stadiu, v hypochondrii, sotva je pozorovat úbytek rozumu, nejvýš jakousi duševní jednotvárnost, protože nemocný myslí výlučně na určité věci, obyčejně na svůj pocit tělesné nemoci, takže se nesprávné úsudky nemocného vztahují téměř vždy na jeho zdravotní stav.

Vyšším stupněm nemoci je melancholie, která se vyznačuje hlavně přílišnou citlivostí a skličujícím pocitem bolesti, jež provází každé nervové vzrušení; sama radost je v tomto stavu bolestí. Nic nedovede upokojit, nic nemůže poskytnout klidu. Často se dostavuje úplná otupělost mysli. Vědomí vlastní osobnosti je nepravidelnostmi představování, halucinacemi a ilusemi znenáhla porušováno a trvalou pomateností často úplně přeměněno. Nezřídka vznikají liché pudy a chtění, jež směřují k zničení okolí a vlastní osoby. Bolestné city, nepřemožitelné pocity úzkosti, konečně klamné představy a pomatenost smyslů jsou v tomto stavu psychosy nejčastějšími a nejvšeobecnějšími příčinami sebevraždy.* Melancholikové se dopouštějí mezi duševně nemocnými nejčastěji sebevraždy.** Tato forma nemoci se projevuje způsoby rozmanitými.*** Dobře je možno třídit melancholii na základě rozmanité povahy vůle po její stránce motorické; tak obdržíme pododdělení: melancholie s otupělostí, melancholie s projevy negativních, ničivých pudů a konečně melancholie s trvalým vzrušením vůle v přechodu k zuřivosti.

Stav exaltace se má k duševní depresi jako vnější svět ke světu vnitřnímu. Projevuje se energickými projevy

* Nemocný slyší na př. hlasy, poroučející mu, aby se usmrtil a pod.

** Mluvilo se často o sebevražedné monomanii. Esquirol stanovil zvláštní třídu monomanií naproti manii. Než řídil se při tom nesprávným principem třídění, protože nechal duševní stav bez povšimnutí a přihlížel jenom k vnějším známkám. Naprosto také není správné, že nemocný má jenom jednu abnormální myšlenku a jinak že je úplně zdrav. Všechny t. zv. monomanie jsou příznaky všeobecnějšího chorobného procesu O šetřeních o předmětu tomto, se stanoviska psychologického velmi zajímavých, v. Annal. méd.-psychol. 1853; sr. Bariod, Études critiques sur les monomanies instinctives. Nonexistence de cette forme de maladie mentale, 1852.

*** Griesinger vypočítává takto: melancholia religiosa, posedlost, melancholia metamorphosis (s klamnou představou, že se vlastní osobnost ztratila) a konečně tesknice.

sil, přepínáním, neklidem a vášnivostí; nemocný je obyčejně nálady veselé. Nesprávné myšlení a chtění vzniká víc samostatně, bez hlubokého vzrušení mysli, a má obyčejně povahu duševní slabosti. Vůle jeho nemůže již být vedena vůlí jiného. V zuřivosti se jeví exaltace nevědomými, sponntánními, brzo akutními, brzo občasnými projevy sil; jako ničivá manie pudí nemocného velmi často k vraždě, nikoli však k sebevraždě, nanejvýš že náhodou utrpí šílenec úraz a upadne v pohromu. Šílenství – v tomto psychiatrickém smyslu – možno poznati po úplné přeměně vědomí vlastní osobnosti; následek toho je sebepřeceňování. Činy jsou úmyslné a jsou určovány vůlí, ale představy jsou nestálé, nesprávné – „pomatené".

Nevyléčitelnými duševními stavy jsou pomatenost a blbost.*

56

Pro třídění sebevražd se stanoviska psychologického vyplývá z toho, co jsme řekli, toto:

Buďto je čin spáchán ve stavu rozhodně zdravém nebo chorobném; může však být spáchán též ve stavu pochybném, o němž se nemůže s určitostí říci ani jedno, ani druhé. Úmysl usmrtit se byl pojat ve stavu psychosy (1), psychosa se dostavila teprv po úmyslu a následkem úmyslu (2) a konečně se může vyskytnout komplikace obou případů (3).

Formy psychosy samé je pak možno uvést podle tohoto přehledu:

A. nerozhodné.
B. 1. hypochondrie.
2. melancholie.

* Zjevy idiotismu a kretenismu, stejně, jako formy, složené z paralysí a epilepsií, nemají zde významu.

3. zuřivost.
4. šílenství.
5. pomatenost.
6. blbost.

Tím, že byl čin vykonán v některém stadiu psychosy, nepopírá se ještě z vědeckého stanoviska absolutně příčetnost a odpovědnost pachatele. Všeobecně je považován za nepříčetného ten, kdo je zbaven svobody pracovat o svém štěstí a o svém zachování, komu se nedostává jasných představ a úsudků o předmětech, cílech a o výsledku vlastního jednání a konečně o vlastním já. Veřejné mínění považuje každého duševně chorého za nepříčetného a neodpovědného, protože se v obyčejném životě pozornost věnuje jenom nejvyšším stupňům choroby; ale psychologie neztotožňuje psychosu s naprostou nesvobodou a proto přiznává duševně chorým do jisté míry odpovědnost.

57

Krátká charakteristika psychosy, již jsme zde podali, dostačí, abychom pochopili a náležitě ocenili poměr této nemoci k sebevražednosti, zvláště když nutná k tomu životní zkušenost a obecně známá Shakespaerova líčení tohoto zla a j. u vzdělaných čtenářů mohou se předpokládat.*

Většina sebevražd se děje ve stavu jisté duševní deprese; člověk, který se považuje za tak nešťastného, že se rozhodne dobrovolně život opustit, nevyhnutelně pociťuje velikou duševní úzkost a duševní bolest. To vyplývá také z toho, že melancholie je po výtce duševní nemocí sebevrahů. Úzkost před smrtí rozčilí ne-

* Maudsley považuje líčení tato za lepší než líčení v odborných psychiatrických dílech; má pravdu, pokud se jedná o duševní stav nemocného.

šťastníka v té míře, že děsný čin je jistě ve velké většině případů vykonán v takovém duševním stavu, který je velmi blízký psychose; duševní stav, praví Goethe, ve kterém je člověk schopen sebevraždy, je vždy rozervaný a rozbouřený; není pravdy při pohledu na věci, není naděje na budoucnost často blízkou, není pohledu pro okolí, je jenom neblahé soustředění všech duševních sil na jediný černý bod. Descuret velmi správně nazývá sebevraždu deliriem sebelásky.

Nicméně jsou případy, kdy je skutek proveden docela chladnokrevně, kdy se rozhoduje o bytí a nebytí stejně chladně a klidně, jako se rozhoduje o kterékoliv jiné, bezvýznamné věci. Přirozeně se vyskytují takové případy zřídka.*

Zvláštních indicií pro to, byla-li sebevražda vykonána v některém stupni duševní pomatenosti, není kromě výsledků, jež podává prohlídka mrtvoly. Nad to mají význam všeobecně rozhodující příznaky psychosy. Nutno si všimnout, nedala-li nepatrná příčina podnět k činu; nutno si všimnout nahodilých snad výstředností v provedení a ve volbě prostředků, místa, času;

* Často se vede spor, je-li sebevražda činem zmužilým nebo zbabělým. Abychom spor rozhodli, musíme především myslet na pachatele úplně příčetného a pojem „zmužilosti" musíme vzít ve smyslu čistě psychologickém, ne ethickém — asi ve smyslu antické základní ctnosti, statečnosti. Uvážíme-li pak, že jsou zmužilými ty osoby, které mají jisté množství tělesné síly a vrozené energie vůle a znají poměry, v nichž se mají právě osvědčit, tedy nemůžeme říci, že by nebylo zmužilých sebevrahů a že by lidé jinak zmužilí nedovedli jít zmužile smrti vstříc. Přes velikou duševní úzkost může úzkostí stižený i smrt zmužile a statečně nést, poněvadž i nejstatečnější může mít časem záchvaty bázně.

Jiná otázka je, je-li zmužilejší, vzdát se života nebo trpělivě nést rány osudu. K prvému je třeba jediného vzchopení, k druhému zmužilé vytrvalosti. Rozbor zápisků sebevrahů dokazuje, že poslední city těchto nešťastníků vyplývají ve většině případů z nálady velmi bezútěšné a truchlivé; ve většině případů je vyslovena veliká duševní úzkost před smrtí. Viz Brierre, str. 298 a d.

třeba vyšetřit, nestaly-li se snad již dříve pokusy o sebevraždu; duševně choří sebevrazi píší zřídka o událostech v poslední době svého života. Ostatně třeba znát celý život takových nešťastníků, neboť jenom tak můžeme úplně psychologicky pochopit úmysl i čin sám.

Oddíl druhý

PŘÍČINY PSYCHOSY JAKO SOCIÁLNÍHO ZLA

58

Když jsme vyšetřili psychosu se stanoviska psychologického, pokusíme se nyní poznat toto zlo v jeho společenském významu a přejdeme proto k jeho příčinám a to v témž pořadí, ve kterém jsme prozkoumávali příčiny sebevražednosti.

1. Vlivy přírodní, pozemské i nebeské, působí na vznik a rozšíření psychosy jenom disponujícím způsobem a platí o nich totéž, co jsme řekli, když jsme zkoušeli jejich působení na vznik sebevražednosti.

Zvláště je třeba připomenout, že neobvyklé působení podnebí a poměrů počasí atd. zachvacuje organismus a disponuje k psychose. Podle roční doby se vyskytuje nejvíc onemocnění v létě (v květnu–srpnu).*

Pro melancholiky je dle Maudsleye nebezpečné časné jitro, probudí-li se příliš záhy k obnoveným utrpením; často se pak dějí pokusy o sebevraždu.

Z vlivů kosmických sluší připomenout zvláště světlo měsíční, jež nemocné znepokojuje.

---

* Protože se psychosa vyvíjí jenom pozvolna, není možná přesná kontrola těchto údajů, ač horko působí rozhodně nepříznivě. Z doby, kdy se nemocní do některého ústavu hlásí, nesmí se přirozeně činit ukvapené závěry.

Esquirol tvrdil, že zuřivost vzniká často v létě, zřídka v zimě; jak se ostatní formy choroby chovají k ročním dobám, není známo. Sr. Jacobi, Die Hauptformen der Seelenstörung, 1844, I., str. 568.

2. Města jsou vývoji duševních nemocí příznivější než venkov.

3. Od nastoupení pohlavní dospělosti je duševní nemoc častější.* – Další viz v odstavci o vlivu věku.

4. Tělesná povaha, zvláště zdravotní stav, působí disponujícím i determinujícím způsobem na vznik psychosy. Zvláště je třeba vytknout následující škodlivá působení na ústřední soustavu nervovou s jejich přímými i nepřímými vlivy:

a) úrazy hlavy (působení přílišného vedra nebo chladna, druhotvary uvnitř dutiny lebečné a t. p.);

b) narkotické otravy, paralyse, křeče (epilepsie);

c) zánět mozku a tyfy;

d) krvácení, tělesné vysílení (hladem, žízní, prostopášností, námahou, stářím);

e) břišní stase a krevnatost (způsobené obžerstvím, ustavičným seděním, sešlostí věku, těhotenstvím, pubertou, vadami menstruace a p.);

f) horečka;

g) organické srdeční a plicní nemoci;

h) tasemnice a pod.;

i) následky pohlavních prostopášností;

k) jiné nemoci, jmenovitě dna, hostec atd.

Co se týče tělesné organisace povšechně, tedy je t. zv. nervosní konstituce zvlášť příznivá vývoji psychosy.

Duševní disposice individuálních přirozených vloh jsou velkého významu.

Povahy od přírody exaltované, výstřední, smutné, hypochondrické a melancholické, sentimentální, nerozhodné a nesmělé, bázlivé a zbabělé jsou chorobě snáze vystaveny než jiné, protože všechny tyto stavy samy o sobě jsou s psychosou příbuzné a protože také

* Esquirol tvrdí, že první menstruace, propukne-li duševní nemoc, je vždy spojena s náchylností k sebevraždě.

determinující duševní příčiny, o nichž budeme později jednat, jsou v úzkém vztahu s těmito disposicemi.*

5. Mocně účinkující individuální predisposicí k psychose jest dědičnost.

Nemožno pochybovat o tom, že se psychosa, podobně jako četné tělesné nemoci, může zdědit a že se skutečně dědí. Avšak působení dědičnosti nesmí se přeceňovat.** Vyšetřování a statistické výpočty se dějí obyčejně příliš povrchně, aby bylo možno správně ocenit míru jejího působení. Proto, že rodiče jsou nebo byli duševně nemocni, nemusilo duševně choré dítko zlo zdědit. Dědičnost se hledá za každou cenu a proto se nalézá všude. Mělo by být přesně udáno, měli-li rodiče nebo jeden z nich touž formu psychosy jako dítě; mělo by se vyšetřit, ve které době psychosa u rodičů a dětí vznikla, byli-li rodiče – oba nebo jeden – při zplození dítěte nebo před tím nemocni, mohla-li dřívější psychosa rozšířit své působení i na toto početí; dále se musí vyšetřit, nebyla-li snad zděděna nějaká tělesná vada, jež za příznivých okolností vedla k psychose nejen u rodičů, nýbrž i u dítěte. Bylo-li všech těchto a ještě mnoha jiných opatrností methodicky použito, pak se tažme, jak působily na dítě výchova, duševní nákaza, nápodoba

* Sanguinici mají málo vloh k sebevražednosti, stejně flegmatici; cholerika, obrazotvorností bohatého, často uchvacuje cit k násilným činům; zvláště příznivá pro vývoj sebevražednosti je t. zv. povaha melancholická, která již svým jménem odkazuje na příbuznou jí formu duševní nemoci.

** Moreau svádí $^{9}/_{10}$ všech případů na dědičnost; to je však rozhodně přehnáno.

Maudsley praví: jistě je zděděna čtvrtina duševních nemocí, snad polovina, možná tři čtvrtiny.

Schlager (Zeitschrift der k. k. Gesellschaft der Aerzte in Wien, 1860, čís. 34, 35) přijímá pouze 4% a připouští dědičnost jenom v těch případech, kdy jeden z rodičů byl duševně chorý buďto před zplozením dítěte anebo při zplození.

a vůbec všechny ostatní poměry, nemusela-li se psychosa vyvinout přirozeně, bez dědičnosti. Jmenovitě nutno si všimnout prvých let života, v nichž může slabá soustava nervová utrpět trvalé poruchy.

V mnohých případech, jež byly uváděny jako dědičné, onemocnělo dítě ze strachu před dědičností; zvlášť to platí o strachu před zděděním náchylnosti k sebevraždě.*

Náchylnost k sebevraždě se speciálně dědí tak, že se dědí disposice k jisté formě psychosy anebo psychosa sama, jež pak u dítěte stejně jako u rodičů vedou k sebevraždě. Také mohou děti zdědit takové duševní disposice, jež za jistých okolností vedou k duševní nemoci a k sebevraždě. Ale nedědí se představa sebevraždy nebo náchylnost k sebevraždě v tom smyslu, jako by mohla být zděděna představa, úsudek, vůbec vědění a náchylnost (t. j. láska, chtění), následkem jichž by si musil dědící jako z přinucení život vzít.

Dědí se pouze disposice; ovšem je nemožno proces ten přesně vyložit; pravděpodobně se děje duševní dědičnost na poli fysiologickém, morfologickém a pathologickém; ale jak si to máme myslit, nedovede zatím nikdo vyložit.**

---

* Srv. Maudsley, Die Zurechnungsfähigkeit der Geisteskranken (Intern. Biblioth.) str. 177; Falret, str. 355.

** Zděděné zlo se jeví v různých generacích v nejrozmanitějších podobách, tak na př. podává Morel tento obraz postupné degenerace:

I. generace ukazovala: mravní zvrhlost, alkoholické excesy.

II. generace ukazovala: opilství, maniakální záchvaty, všeobecnou paralysu.

III. generace ukazovala: hypochondrii, melancholii, taedium vitae, pud k vraždě.

IV. generace ukazovala: slabost mysli, idiotii, vymření rodiny.

Tvrdí-li se, že je dědičnost na poli duševním, tedy se může tím rozumně myslit jenom dědičnost těch duševních činností, o nichž nám podává zprávu vnitřní pozorování, protože nevědomé činnosti —

6. Pohlaví. Ve veřejných ústavech se nalézá obyčejně více mužů než žen, poněvadž nemocné ženy snáze lze v soukromí ošetřit než nezkrocenější muže.* Celkem se však zdá, že ženy snáze podléhají duševní nemoci než muži.

Množství sebevražd, jež vznikají následkem duševních nemocí, je pro obě pohlaví skoro stejné, přece však i zde se zdá ženské pohlaví mít převahu.

---

i když předpokládáme, že jsou — nijak stopovat nemůžeme. Musily by být tedy dědičnými jenom vědomé duševní jevy jedné ze tří základních tříd duševní činnosti nebo její kombinace.

Dědičnost představ může znamenat jenom, že mám vedle představ, jichž jsem nabyl ze zkušenosti a jež jsem si uchoval v paměti, také zděděné představy ve vědomí. Ale vnitřní pozorování naprosto nezná rozdílu mezi zděděnými a získanými představami. Kdyby takové představy byly, musili bychom si vzpomenout, že jsme již jako děti měli představy, ke kterým pak během zkušenosti ještě některé jiné přibyly. Dokonce bychom se rodili již s představami. Jestliže však není rozdílu mezi oběma druhy představ, odkud víme, že jsou předané představy? Tvrdí se, že se nejsnáze dědí ty duševní činnosti, které se u našich předků nejčastěji vyskytovaly; představy barvy má každý člověk nejčastěji; má slepec od narození představy barev? Právě že mu schází zrak, kdežto mozek, orgán představ, je zdráv, měl by mít představy barev, kdyby princip dědičnosti mohl být takto pojímán. — Nebo máme říci, že zděděné představy v protivě k získaným jsou dokonalejšími představami? Ale na představách (t. j. představování) jsou rozdíly jenom co do intensity, nikoli co do kvality. Proto soudy nemohou být děděny, protože se nedědí představy, které tvoří základ soudu. Proto nemohou být děděny ani závěry, ani činnosti vůle a paměti. Dědíme snad návěsti, k nimž teprve v životě si činíme závěry? Či dědíme závěry, ke kterým nám scházejí návěsti? Může někdo pociťovat zděděný hněv, aniž věděl, proč se hněvá? Může někdo doufat, aniž věděl, v co doufá? Atd

Tato jednoduchá úvaha by stačila psychologům a ukázala by, že se nedědí duševní činnosti, nýbrž pouze disposice. Dědičnost nevysvětluje psychologicky ničeho, naopak ztěžuje výklad a svádí s cesty; neboť místo aby vykládali duševní zjev podle jeho vzniku, musejí psychologové dědičnosti vyložit ještě dědičnost samu a teprve potom studovat vznik záhadného zjevu, a to na prapradědu dávno již neexistujícím.

* Často se odvozuje z povahy ženy její větší duševní chorobnost; ale poruchy menstruační, choroby a bolesti šestinedělí a pod., co se

7. Před duševním onemocněním není úplně zajištěn žádný věk; přece však disponují některé stupně věku více než jiné.

Již v dětství se vyskytují, třebaže velmi zřídka, téměř všechny formy, zvláště však stavy duševní slabosti až po naprostou blbost. Řidší jsou stavy maniakální (zuřivost), docela ojedinělá melancholie; pro vývoj sebevražednosti je však právě tato forma důležitá. Děti, jež se dopouštějí sebevraždy, ukazují obyčejně některé nepravidelnosti, na př. ukrutnost ke zvířatům.*

Sebevražda v dětském věku je nejvýš nepřirozená a odkazuje obyčejně na zděděnost psychosních disposic.

Od nastoupení pohlavní dospělosti je duševní nemoc častější; nejnebezpečnější jsou léta úplné dospělosti tělesné a duševního vývoje, asi od 25. do 45. roku.**

Stáří asi nemá za následek nijakou zvláštní změnu způsobilosti k nemoci.*** Kdyby se počítaly četné případy stařecké blbosti, byl by poměr pro vysoké stáří velmi nepříznivý.

Také rozličným stupňům věku odpovídají rozličné formy duševní nemoci, podobně jako jim odpovídají rozličné povahy. V dětství a stáří je častá blbost, v mládí

obyčejně uvádí, sotva vyvažují obtíže, jakým je vystaven muž. Opilství a nemravnost vůbec jest u mužů větší a nutně proto častěji vede k duševní nemoci; jistě vykazuje mužské pohlaví těžší formy zla než ženské, a proto nalezneme v ústavech víc mužů než žen. Choromyslné ženy mají menší úmrtnost, jako je úmrtnost žen celkem menší než úmrtnost mužů.

V Německu na př. je množství choromyslných mužů o něco menší než množství žen. Mayr, Die Gesetzmässigkeit im Gesellschaftsleben, str. 209.

* Forbes Winslow, Obscure Diseases of the Brain, 1859, str. 186.

** Zeller (Journal für Psychiatrie, I. 1, str. 18) udává pro mužské pohlaví 20—30, pro ženské 30—40. Na ženy působí prý nepříznivě též léta klimakterická a rovněž na mužích bylo prý mezi 50.—60. rokem pozorováno nepříznivé období klimakterické.

*** Senilní blbost sem nepočítáme.

manie; mužný věk vykazuje melancholii, duševní nemoce sebevrahů; u starců se často vyskytuje pomatenost.

8. Svobodní snáze duševně onemocní než ženatí.* Provdané ženy vykazují prý nepříznivější číslici než ženatí muži; zjev tento se vysvětluje časnými vdavkami a špatným zacházením mužů. Domácí starosti jsou vždy jednou z nejúčinnějších příčin psychosy.

Vdovy dodávají větší kontingent než vdovci; rozvedení vykazují prý poměry nejméně příznivé.**

O nemanželských dětech platí totéž, co bylo řečeno dříve.

9. Ve vězení se může psychosa snadno vyvinout. Mnozí vězni jsou sami sebou sotva příčetni; k tomu se druží pak výčitky svědomí, touha po svobodě a příbuzných, zármutek a starost, soustředění myšlenek na několik málo bodů a nad to špatná výživa a obydlí, nedostatek pohybu atd. Samovazba se zdá být nejnebezpečnější; zvláště ženy a nevzdělané osoby těžce ji snesou.***

10. Druhy zaměstnání a rozdíly stavu disponují k psychose rozmanitým způsobem. Ferrus udává, že největší číslo dodávají ta řemesla, která vyžadují nejmenší tělesné námahy; jiní tvrdí opak.

---

* Všimněme si, že počet svobodných je vůbec větší než počet ženatých; svobodní, kteří byli duševně choří, obyčejně se nežení.

** V Bavořích připadalo na 10.000 svobodných 11·10, ženatých jen 5·94, ovdovělých 16·3 a rozvedených 63·62 duševně chorých. Mayr, l. c., str. 210.

Podle nejnovějších dat z Anglie mají převahu od 20 do 40 let muži velmi silně, od 40 do 60 ženy, nad 60 opět muži. Na 1 ženatého připadlo 2·83 svobodných, 1·5 ovdovělých. Chapman, Einfluss von Alter, Geschlecht, Ehe auf die Disposition zur Geistesstörung, nach dem Centralblatt für Nervenkrankheiten, 1879, 26. (Data tato se vztahují na osoby, přijaté do ústavů.)

*** Ze zpráv Delbrückových vysvítá, že se psychosy vyskytují více u zločinců s motivy vášnivými než u zločinců proti majetku, zvláště po vraždě, zabití, potom po násilném smilstvu a žhářství. Sr. Zeitschrift für Psychiatrie, 1854, str. 57 a 375.

Vyšší stavy dodávají méně duševně nemocných než nižší.

11. Husté obyvatelstvo je při větší a bouřlivější soutěži duševní nemoci přístupnější než obyvatelstvo méně husté; proto také dodává město více duševně nemocných než venkov.

12. Kavkazské plémě ukazuje nejsilnější disposici; u přírodních národů ostatních plemen se psychosa téměř ani nevyskytuje.

13. Dle Hausnera připadá nejvíc duševních nemocí na Germány, méně na Romány, nejméně na Slovany.

Na každých 10.000 obyvatel připadá duševně nemocných (dle Haushofera):

Norsko	34	Irsko	15
Dánsko	28	Francie	13
Island	26	Bavory	11
Sasko	26	Belgie	10
vévodství polabská	25	Švédsko	10
Hannoversko . . .	17	Anglie	9
Spojené státy . . .	15	Skotsko	9

V Rakousku připadá 1 nemocný na 1200 obyvatel, v Uhrách na 1170, tedy asi 8 a 8·7 na 10.000 obyvatel.

Průměrně se počítá ve vzdělaných státech 1 nemocný na 772 obyvatele, 1 na 478 produktivního obyvatelstva (od 20. do 60. roku); nejsou však údaje tyto dost jisté.*

U různých národů se nevyskytuje přirozeně stejně

* Dle Brighama jest na př. ve Spojených státech třikrát tolik duševně nemocných, co v Anglii. Pro Anglii pak udává Piérquin poměr 1 : 783; Hitsch pro sám Wales 1 : 500; Tuke pro Anglii a Wales, počítaje v to idioty, 1 : 300!

mnoho sebevražd následkem duševních nemocí. Dle Blocka bylo z 1000 sebevrahů duševně nemocno ve

Francii	540
Prusku	333
Sasku	337
Belgii	350
Italii	330

14. Ve svobodných státech se může podle okolností duševní nemoc snáze vyvinout než v nesvobodných.

15. Politické krise všech druhů, revoluce, agitace, válka docela jistě duševní nemoc rozmnožují; zvláště následky jsou nejvýš nepříznivé.*

Arndts pozoroval, že se nervové vzrušení, jež vzniklo ve válce, teprve po letech ponenáhlu opět uklidní.

16. Vojsko je psychosnější než občanské obyvatelstvo: zvláště důstojníci snadno onemocní.**

17. Bída k psychose velmi disponuje; rozervané majetkové poměry jsou však, jak se zdá, častěji příčinou sebevražd než duševních nemocí.

Šílenství propadají často obchodníci ve městech i na venkově; proto též židé často zešílí.

O vlivu převládající hospodářské methody výrobní nedá se nyní stanovit nic všeobecného. V Anglii se shledalo, že krajiny zemědělské vykazují víc duševně nemocných než okrsky průmyslové, v Belgii však opak toho.***

* Laborde, Les hommes et les actes d'insurrection de Paris devant la psychologie morbide, 1872; Schwab, Allgemeine Zeitschrift für Psychiatrie, 1880, str. 479.

** Frohlich: Ueber Psychosen beim Militär, Allgemeine Zeitschrift für Psychiatrie, 1879. str. 303. Podle Bertillona se nemoc vyskytuje u důstojníků čtyřikrát častěji než u mužstva.

*** Zajímavá je poznámka o působení stávky. Bylo pozorováno, že stávky v uhelném a železném průmyslu v Glamorganshire v Anglii

18. Celkem jsou duševní příčiny nejčastějšími a nejúčinnějšími příčinami duševní choroby. Řídčeji je mozek přímo silně podrážděn, jako na př. při leknutí; nejčastěji vzniká psychosa z příčin duševních na poli pathologickém, tak totiž, že tyto s počátku způsobují jisté odchylky od pravidelného organického procesu, z nich pak vznikne choroba mozku jakožto následek podružný.*

Zřejmě musejí duševní příčiny psychosy být obsaženy v celém společenském životě a snažení, jak je podmíněno nynějším názorem životním.** Společenská zřízení přítomné doby jsou však špatná, je-li duševní nemoc tak častá a přibývá-li jí ještě ustavičně.***

Slyšme o tom úsudek lékaře.

Všude – praví Guislain – kde výchova, umění, vědy a náboženské pojmy Evropy přestávají, vyskytují se duševní choroby stále řídčeji a mizí na konec úplně.†

Srovnejme jenom původní a stále stejné mravy Arabů

umenšily množství duševních nemocí a páchání zločinů. Příznivý výsledek byl přivozen tím, že se pozornost obrátila jiným směrem, a větší střízlivostí. Viz British Medical Journal, 1873, říjen.

* Griesinger, str. 168.

** Nejčastěji duševní příčiny jsou: strach, úzkost, bázeň, zármutek, radost, nerozhodnost při rozhodování, hněv, zlost, nenávist, žárlivost, nešťastná láska, ctižádost, pýcha, náboženské pochybování a bloudnění, tesknice, sentimentálnost a pod.

*** Někteří badatelé nechtějí připustit, že duševních nemocí přibývá; ale je to statistickými daty nade vši pochybnost zjištěno. Docela jistě vzrůstá v nich počet blázinců a nemocných. V Anglii se prý počet duševně chorých v posledních dvaceti letech zdevaterонásobil. (Bucknill et Tuke, Psychol. méd., str. 32.) I když připustíme, že se v novější době o duševně nemocné lépe pečuje než dříve, že je nyní více nešťastníků ošetřováno než dosud a že je život ošetřovaných nemocných prodlužován v nemocnicích, musíme přes to uznat neustálý vzrůst. V právě shromážděném spolku německých lékařů pro choromyslné konstatoval dr. Hasse ohromující vzrůst psychosy.

† Guislain mluví o národech asijských, afrických a o divoších amerických, u kterých se psychosa velmi zřídka vyskytuje.

a Indiánů s naším životem, plným vzrušení, pohybu a kvašení – a máme otázku rozřešenu.

Co vyplňuje naše myšlenky? Plány, novoty, reformy. Po čem toužíme, my, evropští lidé? Po pohybu, vzrušení. Co pociťujeme? Dráždění, iluse a klamy.*

V našich lidnatých městech se zvláště snaží uplatnit tisíc rozmanitých snah, kdežto mezi asijským obyvatelstvem převládá typ nezměnitelnosti. Tyto zárodky duševního rozrušení nalézáme u národů, kteří odhazují jho autority, u národů, kteří tvoří sdružení, kteří chtějí sami sobě dávat zákony, kteří mají literární jméno, v zemích, kde člověka pudí ustavičná snaha uniknout prostředí, pro něž byl narozením svým určen. Představitel naší osvěty žije uznáním svého okolí. Povýšení jeho ducha vyžaduje všech jeho myšlenek, chce růst, chce růst zvláště v očích těch, kdož ho pozorují. Cítí potřebu opustit své dosavadní postavení, touží po vyšším stupni. Nepovažuje své poslání nikdy za ukončeno, domnívá se, že jest stále na cestě, a hledí stále na místa, o něž usiluje. Je-li vzrušení lidu živeno myšlenkami na osvobození, rozpoutávají se všechny vášně; doufající člověk zakouší zklamání; rodina je v tom, co je jí nejdražšího, ve svých nejkrásnějších citech, porušena. Vznikají bouře, králové se řítí s trůnů, tisíce lidí je spolu uchvacováno, tisíce existencí ničeno.

Vyplývá tedy z toho, čím je větší vzrušení, jež lidi ovládá, že tím více je jejich duch uchvacován, čím více jsou drážděny jejich city, jejich vášně, že tím snáze pře-

* K tomu, co tu praví Guislain, musím poznamenat, že čistě rozumová námaha, i přílišná námaha, vede k psychose velmi zřídka. Případy, jež se na doklad toho uvádějí, nebyly tak způsobeny duševní prací, jako spíše jinými ji provázejícími okolnostmi – afekty mysli, výstředností, užíváním prostředků bezesnost vzbuzujících a pod. Naše doba pracuje duševně mnoho, velmi mnoho; ale tato práce je většinou nemethodická, a v tom spočívá podle mého mínění její nebezpečí a rozrušující působení.

kročují tyto city a vášně své hranice. Národové evropské a severoamerické vzdělanosti jsou téměř v ustavičném stavu opilosti — opilosti citů, opilosti sebehodnocení, opilosti stále obnovovaných dojmů. Tomu tak není u národů, blížících se více přírodnímu stavu, u lidí, kteří zůstávají vzdáleni toho, co se nazývá světem. Nemáme statistických záznamů o duševně chorých jiných dob společensky klidnějších, ale jsem přesvědčen, že tehdy byl počet duševně nemocných značně menší než dnes.

Počet duševně nemocných je také větší v těch zemích, kde vládne větší svoboda, než tam, kde je svoboda omezenější. Vláda turecká, ruská a italská ukazují v té věci podivnou protivu k vládě anglické, francouzské, belgické a severoamerické.*

Nesmíme vždycky v prudkých vášních hledat zárodek duševního rozrušení.

Divocí národové mají dokonce silnější vášně než národové vzdělaní a přece jsou k nemocem duševním mnohem méně disponováni. Jejich mstivost je děsná, jejich ukrutnost je hrozná, ale jejich něžnost je méně zřejmá, nepláčí a smějí se zřídka. V povaze, národům těmto vlastní, jest menší množství náklonností, jednotvárnost mravů a zvyků, neměnnost společenských zařízení, značně omezenější potřeby, zvyklost ve strádání, instinktivní život, hrubý život, který je naučil snášeti strasti, být ocelově pevný proti bolesti, vzdorovat nebezpečím, zakoušet utrpení, zmužile a s duševním klidem setkat se se smrtí. U těchto lidí nacházíme mnohem více resignace, méně neklidu, méně úzkosti a bázně. Také se dovedou více ovládat a méně dávat na jevo své vnitřní pochody. Mají sílu ukrýt svou bolest, mohou svou pomstychtivost déle v sebe uzavřít a umějí ji po léta živit. Tito přírodní národové považují duševní výši,

* Guislainovy Leçons orales sur les Phrénopathies vyšly 1852.

řečnické gestikulace, charakteristickou veselou mysl národů s evropskou vzdělaností za znamení šílenství.

My však vyvíjíme v sobě jemnost citů, jež je divochům neznáma. Evropská vzdělanost chce stoupání teploměru jemných vášní. Je patrno, že vystupují nad sféry mravní, nad náklonnosti ze srdce vyplývající. Je nepochybno, že slova láska, něžnost, přátelství u nás mají jiný význam než u Asiata, Afričana, Američana. Naše celá starost směřuje k tomu, abychom šetřili své veliké schopnosti vnímací. Jak často se plní naše oči slzami z nepatrných důvodů, jak často je naše srdce trápeno mukami!

Nemysleme, že nevzdělaní národové milují své ženy méně upřímně, méně vášnivě než národové, kteří podléhají vlivu evropské vzdělanosti. Ani nemysleme, že je u národů, kteří mají jméno divochů, barbarů, méně srdečné lásky k dětem a dětí k rodičům. Žena, ač je podrobena hrubému a namahavému životu, přece vštěpuje hlubokou úctu a je dokonce často předmětem opravdového ctění. Děti milují své rodiče láskou, již my označujeme jménem úcty. Stejně má stáří u amerických Indiánů své místo mezi ochrannými božstvy. U přírodních národů je rodinná láska, jež v ničem nezůstává za láskou naší. A přece největší počet duševních poruch vyplývá z evropské rodiny.

V čem se liší rodina starého a nového světa? U přírodních národů je manželská, mateřská a dětská láska docela přirozeně prostá, nepodléhá celé řadě starostí a neklidu, jež jsou těmto lidem neznámy. V naší společnosti může se rodina udržet jenom s největšími obětmi, jenom, opatří-li si možství potřeb. Střecha, pod níž žije evropská rodina, lůžko, v němž odpočívají její členové, šatstvo, které nosí a které slouží k tomu, aby ochraňovalo jejich choulostivé tělo, pokrmy, jimiž se živí, mohou být zjednány jenom s největší a trvalou námahou. Pro nás

láska k ženě, k muži, k dětem, rodinná láska není již tím nejsvětějším a nejčistším, je to často ideální, umělá láska, která vyplývá z mysli, ale ne ze srdce, která vniká do srdce četbou, hudbou, požitky hostin, lihovými nápoji, uměním koketerie, prostopášností, rukou plnou zlata. Člověk naší vzdělanosti je vystaven lákadlům, jakých nezná dítko přírody. Je jisto, že city, vštípené láskou k bližnímu, rozvinuly se v bílém plemeni způsobem, jaký bychom marně hledali u národů barbarských.

I v tom je zdroj poblouzení. Nemoc ducha je v tomto ohledu nemocí lidstva, bratrskosti, uchvacuje zvláště lidi svobodné.

Možno z toho usoudit, že to, co nazýváme evropskými mravy, společenskými poměry, pokrokem, předpokládá podmínky, jež mnozí lidé splňují jenom s porušením duševního zdraví. Ale ve vzdělavacím směru není jenom jedna jediná taková příčina, je jich více; je množství vlivů, jež zároveň rozmnožují počet jednotlivců nakloněných k duševním poruchám.

Musíme žalovat na systém, který je již déle než půl století od národů evropských veleben. Od osmdesáti let nepřestalo se říkat: „Dejte lidem více svobody!“ Splnění této snahy bylo zváno osvobozením (emancipací) lidského pokolení. A my všichni jsme věřili ve šťastný výsledek. Ale tento dlouhý pokus skončil a co nám nyní dokazuje? Chudobince plné chudých, vězení naplněná zloději a vrahy, blázince přeplněné choromyslnými, polovice národů vyzbrojená proti druhé polovici a placené vojsko, aby jednu i druhou stranu drželo na uzdě, odvážné podniky, neobyčejný rozvoj vědomí vlastní osobnosti, veliké zeslabení a uvolnění rodinného svazku.

V nynější společenské výchově vězí veliké nebezpečí pro mysl. V ní založeno je mnoho utrpení, utrpení cti-

žádostivých lidí, tříd, které opouštějí poměry, kam je určila příroda, zvláště živnostenských tříd následkem váznutí obchodu, jež je zase nevyhnutelným následkem přílišné výroby, a konečně obchodníků a průmyslníků. *

Společenské zájmy měly vždy za následek duševní poruchy; ale ty se nyní o tolik rozmnožily, oč se dráždění, rozčilení mysli stala četnějšími a silnějšími. Proto je dnes více duševně nemocných než ve středověku, méně v Rusku než v Anglii a Francii a proto je jejich počet u Turků a Arabů velmi omezený.

Potud Guislain a my mu – nehledíc k několika maličkostem – musíme dát úplně za pravdu. To, co nazýváme vzdělaností, osvíceností, vzděláním, pokrokem, přináší silně rozšířenou psychosu; jest to moderní snažení a zápolení, jež uvádí společnost v chorobné rozčilení. Vzdělaní lidé se nalézají v pathologickém stavu všeobecné nervosity, jež je vyvolávána a živena moderními společenskými zřízeními a která na jedné straně vede k psychose a na druhé straně k sebevraždě.

Oddíl třetí

PSYCHOSA A SEBEVRAŽEDNOST VE VZÁJEMNÉM VZTAHU

59

Jako sebevražednost, tak i psychosa vznikají docela z týchž příčin, i musíme z toho uzavřít, že oba zjevy jakožto společenské hromadné zjevy přítomné doby po své povaze jsou vlastně zjevy částečnými, dvěma různými stránkami téhož společenského procesu.** Tento poměr je pro nás velmi důležitý, důležitější než sku-

* Slavomamu za našich dnů všude přibývá; Haushofer si stěžuje na bezuzdnou svobodu.

** Jenom radost nemá za následek přímo (bez psychosy) sebevraždy, zato však je často příčinou duševních nemocí.

tečnost, že psychosa je účinnou příčinou sebevražednosti; a musíme jej proto důkladně vyšetřit.

Našli jsme, že se moderní sebevražednost dá v poslední řadě vyložit beznábožností, i vzniká otázka, jak se má k beznábožnosti všeobecné vzrušení, jež se jeví ve všeobecně rozšířené psychose. Je také následkem beznábožnosti?

Moderní beznábožnost mas souvisí, jak jsme viděli, bezprostředně s rostoucím vzděláním, resp. polovzděláním, a je též v úzkém vztahu k nemravnosti. Musíme proto při odpovědi na naši otázku přihlížet k těmto třem stránkám jedné a téže věci.

Rozumová osvícenost a vzdělání, které je methodické a s celým ostatním vývojem harmonické, nemůže být nijak příčinou rozrušení a psychosy; ale nemethodické napínání mozku, jež právě proto, že je nemethodické, stává se snadno přepínáním, rozrušuje a to tím větší měrou, je-li zároveň neharmonickým a jednostranným vzděláváním. Jakmile se ztratila rovnováha mezi rozumem a srdcem, mizí duševní svěžest a odolnost, a následek toho je napětí, vzrušení, duševní nemoc. Naše rozumové vzdělání má však skutečně tu vadu a proto je příčinou všeobecně rozšířené nervosity a psychosy. *

Co se týče mravních činitelů společenských, nutno říci, že psychosa právě jako sebevražda je podmiňována zároveň nerozumnými a nemravnými poměry; nemravné rodinné poměry, opilství a pohlavní hříchy jsou nejčastěji přímými příčinami duševní choroby, kdežto dědičností hříchy a poblouzení otců působí na děti nepřímo.** Jenom velmi řídké případy jsou způ-

* Dr. Hasse podrobil naše školství také s toho hlediska sžíravé, ale spravedlivé kritice.

** Podle přehledu Esquirolova bylo ve 1266 případech příčinou:

zděděné vlohy	337
domácí starosti	278

sobovány ušlechtilými příčinami, a možno skoro říci motivy, stejně jako u sebevražednosti.

Beznábožnost konečně není positivní, nýbrž pouze negativní příčinou psychosy. Jakmile totiž náboženství a církev lidí již neřídí, hledá společnost v horečném chvatu ustavičně něco nového a nového, a tak se stává, že právě v nejosvícenějších zemích je psychosa velmi silně rozšířena. Vždycky je ve vzdělaných zemích psychosa, způsobená nemethodickým přepínáním, nejčastější. Neboť tak nutno věci rozumět, protože – jak lze snadno pochopit – v nevzdělaných, stacionárních krajích může být psychosa způsobena nevědomostí a tělesnou zanedbaností, následkem bídy a pod. Proto je docela možno, že v dřívějších dobách – ve středověku – nebyla psychosa zrovna řídká, že však vznikala z příčin docela jiných, kdežto moderní nervosita a duševní nemoc je způsobována zase docela jinými příčinami. Nezáleží toliko na počtu nemocných, nýbrž na příčinách a formách nemoci.

Statistická vyšetřování, pokud jim smíme důvěřovat, skutečně souhlasí úplně s našimi dedukcemi.

Vyskytuje se prý totiž psychosa u protestantů silněji než u katolíků římských a řeckých.*

Podle formy nemoci má prý u protestantů převahu

---

prostopášnosti všeho druhu	146
zneužívání lihových nápojů	134
ztráta majetku	49
strach	35
přílišná duševní námaha	16
přílišná radost	2

* Hausner čítá 1 nemocného

u protestantů na	491
u římských katolíků na	1088
u řeckých katolíků na	1795

Srovnej Burrow, l. c. str. 185, a Kolb, Statistik, str. 213.

melancholie, tedy psychosa sebevraždy, a zuřivost, u katolíků šílenství a blbost, u Židů zvláště šílenství.

Působení náboženství a vyznání je u psychosy stejně jako u sebevražednosti disponující a determinující.* Podle toho, co jsme řekli, působí beznábožnost na sebevražednost negativně nepříznivě, nábožnost příznivě; nepříznivě jenom tehdy, byl-li, jako na př. v Americe, živý náboženský cit částečně uveden na scestí. Také o duševní nemoci nutno poznamenat, že se náboženská psychosa – podle Griesingera hlavní forma melancholie! – u protestantů častěji vyskytuje než u katolíků. (Že toto nepříznivé působení falešného náboženského citu neodporuje našemu výkladu o poměru psychosy a beznábožnosti, myslím, netřeba teprve dokazovat.)

60

Tážeme-li se, vyskytuje-li se za všech okolností i sebevražda často tam, kde je silná psychosa, třeba odpovědět, že paralelismus není nutně všude důsledný, jak se samo sebou rozumí z vyloženého právě poměru. Tak je na př. v Americe duševní nemoc velmi silná, sebevražda řídká; v Číně je poměr ten právě obrácený. Povšechně však tam, kde je vzrušení a psychosa silná, vyskytuje se i sebevražda často, a proto se statistické údaje o obou zjevech celkem shodují.

Poměr obou je však psychologicky – v předešlých odstavcích jsme jej vyšetřovali etiologicky – tento:

Ze stejných příčin vzniká podle okolností psychosa a končí sebevraždou, takže sebevražda je zakončujícím zjevem (epifenomenem) delšího vývojového procesu; třetina všech sebevražd je toho druhu. Anebo sebevražda

* Hausner míní, že kritický, hloubavý, diskutující protestantismus podle své povahy snáze disponuje k psychose než ostatní dvě ztrnulé dogmatická náboženství.

(po případě pokus o sebevraždu) stane se na počátku psychosy, takže by se psychosa byla přirozeně dále vyvíjela, kdyby nebyl životu učiněn konec; sebevražda se jeví zde jakožto počátečný zjev (anafenomenon) téhož procesu, a jak Winslow praví, často jakožto první patrná známka psychosy.

K oběma zjevům může však dojít i v té formě, že tytéž příčiny vyvolávají v jednom případě sebevraždu, v druhém pak psychosu.

Co se konečně týká sebevražd, jež byly vykonány bez psychosy, je třeba poznamenat, že většina jich bývá vykonána v duševní náladě, jež se těsně dotýká hranice abnormálního duševního života, a že se jenom řídké případy přiházejí za úplně jasného, zdravého a nezkaleného vědomí. Proto se jeví moderní sebevražednost vůbec chorobnou a nezdravou; je s psychosou smutným projevem všeobecného vzrušení a nervosity, způsobených moderní vzdělaností.

Oddíl čtvrtý

ROZŠÍŘENÍ CHOROBNÉ SEBEVRAŽEDNOSTI

61

Zbývá nám jenom ještě říci několik slov o rozšíření chorobné sebevražednosti.

Veliké množství sebevražd ve všech vzdělaných zemích vysvětluje se přirozeně poměry, v nichž lidé žijí, proto, že všude působí tytéž příčiny. Vedle toho však, jako při všech hromadných zjevech společenských, působí ještě podružný princip, který k rozšíření a síle zla velmi přispívá, totiž nápodoba a nákaza.

Nápodoba jakožto psychologický princip je dosti známa.* Víme, že člověk svá jednání počíná nápodobou, že

* Vzpomeňme si na chorobnou touhu po mučednictví u prvních křesťanů, na dobu křižáckých výprav, kdy bludné představy nábožen-

nápodobou sílí a tvoří svou vůli, ba že, uvážíme-li věc náležitě, vlastně jenom napodobí. Triviálním příkladem je móda, něco, nač se ještě málo myslilo, mravní snaha po ideálech.

Zvláště účinná je nápodoba u dětí, divochů a vůbec u povah nevzdělanějších, nesamostatnějších a chorobných. Podle okolností může nápodoba působit tak rychle, že se skutečně stává jakousi duševní nákazou. Je známo, že strach, bázeň, zármutek a podobné stavy působí nakažlivě. Nakažlivou je však – a to je pro nás důležité – i duševní nemoc, jmenovitě melancholie, a proto je patrno, že se mohou chorobné náklonnosti, chorobné představy, city a snahy takřka nevědomě ve společnosti rozšířit. Dějiny znají četné příklady takových endemických nebo epidemických, více nebo méně chorobných myšlenkových proudů.

Stejně je sebevražednost nakažlivá, a mnohé případy, jmenovitě takové, které se vyznačují něčím zvláštním, možno vyložit přímo nápodobou.*

Některé představy činů přecházejí velmi rychle v činy samy, a to se děje tak rychle, že vůle nemůže intervenovat ani v příznivém ani v nepříznivém smyslu. Stojíme-li na př. nad propastí a pohlížíme-li do ní, tedy představa sřícení přivádí zároveň úmysl a často skutek sám. Tak se skutečně uvádí případ, kdy mladý šlechtic

---

ské spoutávaly celou Evropu a dokonce i děti nakazily a roznítily k šílenému podniku; flagelanti, bianchi italští, pastaureaux francouzští a pod. zjevy vysvětlují se vesměs z části duševní a psychosní nákazou.

* Goethe vypravuje, že ho sebevražda císaře Otty dráždila k nápodobě.

V době humanismu mnozí sebevrazi napodobovali smrt starých filosofů.

Ve Versaillích se usmrtilo v době revoluce za jediný den 1300 lidí.

V Hôtel des Invalides se oběsil, když se už dlouhou dobu tam sebevražda neudála, muž; v následujících dnech se pak oběsilo pět jiných.

povolil neodolatelnému puzení a vrhl se do propasti.*

Trochu jiného způsobu je lidová nemoc, známá pode jménem tanec sv. Víta, jež má úplně povahu psychosy a často skončila sebevraždou.**

Představa působí tím mocněji, čím je hroznější. Jenom tak si můžeme vysvětlit na př. četné vraždy a hrozné činy vůbec, a co se nás zde především týče, četné sebevraždy. Vznikne strašná představa, a provedení pak následuje téměř mechanicky samo sebou, často proti lepšímu mínění.*** Byron praví, že nikdo nemůže vzít břitvu do ruky, aniž s tím nespojuje myšlenku na rychlou smrt. Skutečně je nám zaručen případ, že se muž, který byl výslovně označován za velmi nábožného a mravného, nemohl sám holit, poněvadž mu jinak přicházely téměř neodolatelné myšlenky na sebevraždu.†

---

* Činil jsem na sobě pozorování, že, kdykoli stojím na blízku blížící se lokomotivy, vzniká ve mně představa a pud dát se přejet.

Sem náleží též zvláštní přitažlivá síla hladké vodní hladiny, již nám zobrazil Homér ve svých sirénách a Goethe v Rybáři. (Rybář není úplně přirozený: Goethe dává vodě šumět a dmout se, ale hladina musí být klidná, aby měla svou přitažlivou sílu; patrně je zde jen hysteron proteron; básník měl na mysli stoupání vodní panny a způsobené tím rozvlnění vody, na počátku klidné.)

** Ve XIV. století se vyskytoval takový křečovitý šílený tanec epidemicky na Rýně a v Nizozemí. Stižení touto nemocí ukazovali nápadnou zálibu ve vodě a často se vrhali do Rýna. V Italii v XV. století byl rozšířený t. zv. tarantismus; nemocní byli docela apathičtí, jenom hudba je rozněcovala k divokému tanci. Když dosáhli pak nejvyššího stupně vzrušení, vrhali se v tlupách do mořských vln; jsou ještě zachovány písně z dob, které oslavují tento způsob smrti. Sr. Hecker: Die grossen Volkskrankheiten des Mittelalters, histor.-pathol. Untersuch., herausgeg. v. Hirsch, 1865. (V nejnovější době byl tento křečovitý šílený tanec pozorován na Madagaskaru, v Habeši a u černochů na západním pobřeží africkém. Sr. Globus, roč. X.)

*** Vyprávěl mně jeden muž, že kdysi pro maličkost pojal myšlenku na sebevraždu; od té chvíle zápasil s hrozným pokušením a nakonec chtěl čin provésti, aby se té myšlenky zbavil.

† Není proto odvážné tvrzení, že novější zvyk míti revolver stupňuje množství sebevražd.

Případy sebevražd zvláštního druhu, na př. skok s vendômského sloupu a pod., nalézají rychle napodobitele.

Považíme-li pak, že je moderní společnost velmi rozčilená, připomeneme-li si, že je obrazotvornost v divadle a četnými novinářskými zprávami o sebevraždách, vraždách a neštěstích vůbec ustavičně drážděna a obrazy nejhroznějších skutků ustavičně živena, pochopíme, že je třeba na jedné straně mnohé sebevraždy uvésti docela na působení tohoto psychologického zákona, na druhé straně, že tento zákon v každém případě čin usnadňuje. Z toho však vyplývá, že množství sebevražd již proto musí býti větší a že bude stoupat tím více, čím je vůbec větší; při menším množství je přirozeně působnost tohoto zákona menší.

Tak se nám jeví velká sebevražednost přítomné doby, uvažujeme-li o ní psychologicky, jakožto moderní choroba myslí, a její šíření je analogické zjevům minulých století, kdy byly rozšířeny bludné představy. Sebevražednost přítomné doby spočívá na bludných představách vzdělanosti.

DRUHY A ZPŮSOBY SEBEVRAŽDY

62

Jenom jako dodatkem k předešlému pojednáme v této hlavě docela krátce o druzích a způsobech sebevraždy. Při důležitosti předmětu vůbec jest i tato zvláštní úvaha zajímavá; je však zároveň poučná, protože přispívá k porozumění sebevražednosti.

63

Patrně si každý sebevrah přeje rozloučit se se životem způsobem co možná rychlým; varuje se zbytečné bolesti, spíše se snaží učinit si smrt co možná příjemnou a vyhýbá se veliké námaze sil, protože jeho životní síla je zlomena.

64

Nyní, jak statistika ukazuje, užívá se nejčastěji provazu; třetina až pětina všech sebevražd děje se utopením. Střelné zbraně se nezřídka užívá, řidčeji řezacích a bodacích nástrojů; vedle pádu s výše a udušení uhelným plynem dosti často se volí jed. Ojediněle se vyskytují bizarní způsoby sebevražd, jako na př. úmyslné sebespálení, vyhladovění, zmrznutí, vyhození do povětří. Přejetí, jmenovitě lokomotivou, vyskytuje se stále častěji.

65

Volba prostředků je určována poměry, ve kterých žije volící. Obyčejně volí to, co má po ruce, protože ve svém rozčilení nemůže mnoho rozvažovat a hledat. V krajinách na př., kde je více vody, bude se utopení vyskytovat častěji než třeba na poušti, to je přirozené. Proto na jihu a západu evropském se vyskytuje uto-

pení častěji než na severu, proto ve městech častěji než na venkově, neboť většina měst je položena při řekách a jiných vodách.*

Roční doba způsobuje, že se utopení častěji přihází v létě než v zimě, ale ne v té míře častěji, jak je smrt vůbec vyhledávána, protože se poměrně nejčastěji užívá provazu.

Místní útvar půdy určuje na př. volbu skoku do propasti a pod.

Muži se věší častěji než ženy, jež dávají přednost utopení. Zastřelení je způsob používaný téměř výhradně muži. Ženy milují také plyn z uhlí, skok z okna, jed.

V mládí se vyskytuje oběšení nejčastěji, stejně u starců.

S rozvojem tělesné síly a odvahy mění se také volba prostředků: hoch se oběsí, děvče skočí do vody, mladík a silný muž se zastřelí, žena vezme osidlo a vrhne se do vody, starci se oběsí.

Často diktuje tělesná povaha, třeba stav slabosti, volbu trpnějšího způsobu smrti, na př. přejetí a pod.

Národnost působí zřejmě na volbu prostředku.

Francouzi a Románi vůbec se často střílejí, Skandinávci, Němci a Slované se častěji věší. Pařížané – muži – volí utopení častěji než zastřelení. V Italii se muži nejčastěji střílejí, ženy se topí, provazu pak se užívá řidčeji než ve všech ostatních zemích.

V Rakousku se od roku 1861 často užívá cyankali; ve Vídni zvlášť přibylo otrav (Glatter, die Volksbewegung Wiens 1865–1869). Před rokem 1840 užíváno provazu podle dokladů nejčastěji. (Springer, Statistik der österreichischen Kaiserstaaten, 1840, str. 80.)

Jižní Slované se častěji střílejí než severní, protože jsou ozbrojeným národem, a také jejich ohnivější po-

* Na severu Evropy není voda oblíbeným prostředkem, protože je studená, a každý sebevrah chce umřít pokud možno příjemně.

vaha dává jim, podobně jako Francouzům a Vlachům, volit střelnou zbraň.

Zaměstnání určuje volbu tím, že často poskytuje prostředek, jímž se člověk může usmrtit; chemik se otráví, voják se zastřelí, horník se vrhne do šachty a pod.*

Působení ostatních poměrů (občanského stavu, vyznání a pod.) nedá se zatím stanovit.

66

Pohnutka sebevraždy je k volbě prostředků v úzkém vztahu více nebo méně vědomým sdružením představ. Stejně jako k smrti odsouzený voják „dostane milost" od provazu k olovu, možno jistým právem rozeznávat sprostší a ušlechtilejší druhy sebevražd. Provaz platí obecně za sprostý prostředek.

Nešťastná láska proto zřídka sahá k provazu; proto mají mnohé sebevraždy jistý přídech romantičnosti, jmenovitě sebevraždy z nešťastné lásky, potlačovaného citu svobody a pod. Zvláště se vyskytují takové druhy z důvodů lehce pochopitelných v mladickém věku, neboť čím je člověk starší, tím víc ztrácí sebevražda romantický ráz.**

Vzdělaní Římané se věšeli a topili zřídka, pili však jed, probodávali se a mřeli hladem; oblíbená byla, jak známo, smrt otevřením žil v horké lázni.***

---

* Švadleny a šičky se rády zadusí plynem z uhlí. V rakouském vojsku téměř tři čtvrtiny sebevražd se dějí zastřelením.

** Casper míní, že oběšení ukazuje na tichý zármutek, člověk prý se zavírá do své komůrky a způsobí si smrt tichým a nehlučným prostředkem osidla. Zastřelení a utopení ukazuje prý na ostentaci a proto se vyskytuje prvý druh smrti častěji u Němců a Angličanů, druhý u Francouzů, kteří se ještě v posledním okamžiku chtějí uvést en scène. Str. 80.

*** Tschirner (Leben und Ende Merkwürdiger Selbstmörder, str. 7) míní, že nynější sebevražda je sprostá a vášnivá, srovnáme-li ji s římskou.

67

V rozčilení afektu a vášně chápe se člověk bez rozvahy daného prostředku; stejně duševně chorý, kterého často poznáváme po bizarních prostředcích a způsobech.

V psychose se také nezdařené pokusy velmi často opakují.

Zvláštní je chorobný stav mysli, ve kterém člověk pociťuje rozkoš z bolesti a mrzačí se proto děsným způsobem a nemá klidu dříve, až se připraví o život; obyčejně se zmrzačují takoví lidé na pohlavním ústrojí. Jedná se zde spíš o umírání než o smrt; kdežto obyčejný sebevrah, který právě chce umřít, chápe se prostředků jistých a co možná bezbolestných, sahá onen sebevrah k nejhroznějším mukám a vzdává se raději úplně pokusu, nemůže-li se usmrtit tímto zvláštním způsobem. *

68

Některé druhy sebevražd prozrazují pud po vyléčení.

Tak prozrazuje na př. otevření žil snahu utišit rozpálenou a nepokojnou krev; horečkou rozčilený touží po ochlazení, jiný zas chce něco spolknout a chopí se proto jedu, třetí se konečně zdržuje jídla i nápoje.

Tím způsobem možno nezřídka z volby prostředku učinit závěr o zdravotním a duševním stavu nešťastníkově.

69

Kromě přímých, činných druhů sebevraždy jsou i druhy nepřímé, trpné. Často si přeje člověk životem omrzelý zemříti, nemá však odvahy vložit na sebe ruku; proto se obviní soudu, že spáchal čin, na který je stanoven trest smrti; mnozí se takového zločinu i dopustí.

* Křesťanští mučedníci ukazovali často takovou rozkoš z umírání. Podobné stavy možno pozorovat na vojácích v bitvě, kteří často jsou uchváceni velikou rozkoší z umírání a zabíjení.

70

Tak zvané společné sebevraždy vyskytují se často u milenců; buďto se každý sám usmrtí anebo usmrtí muž napřed svoji milenku a pak sama sebe.

71

Statistika konstatuje vzrůst oběšení.* Oettingen soudí ze vzrůstu oběšení na vzrůst omrzelosti života, opilství a nepořádnosti, protože lidé těmto neřestem oddaní chápou se téměř vždycky provazu.

Vůbec může změnou mnohých společenských a osobních poměrů nastat změna prostředků sebevraždy.** Rozhodně se stávají způsoby sebevražd během času rozmanitějšími a v jistém stupni umělejšími. Oběšení bude však asi těžce zatlačeno, pokud se vůbec budou sebevraždy dít.***

72

Konečně je třeba ještě uvést, že se u Číňanů, Japonců a Turků sebevražda stala trestem smrti (privilegovaným).†

---

* Tento druh sebevraždy dovoluje nejjistěji stanovit sebevraždu, kdežto ostatní druhy možno často zaměnit s neštěstím.

** Casper (str. 84) připomíná, že se své doby velmi často přiházela otrava kyselinou sírovou, protože tato kyselina byla rozšířena užíváním zapalovadla a anglického leštidla na obuv.

*** Tento způsob smrti je z mnoha důvodů nejčastější: prostředek k tomu možno si všude a vždycky opatřit, je laciný, úplně jistý a podle rozšířeného mínění bezbolestný a neděsí obrazotvornost při myšlence na stav těla po smrti. Konečně působila i ta okolnost, že se oběšení stalo téměř obecně užívaným způsobem trestu smrti.

† Diez, Der Selbstmord, 1838, str. 76.

Hlava čtvrtá

K DĚJINÁM SEBEVRAŽEDNOSTI

73

Přehlédneme-li rozmanité příčiny sebevražd, shledáme, že většina působí disponujícím, menšina determinujícím způsobem; uvážíme-li pak ještě, že determinující příčiny jsou nejčastěji slabé a nepatrné, dojdeme k závěru, že rozhodnutí o zničení života není způsobováno náhlými poruchami společnosti resp. jednotlivců, nýbrž že téměř vždycky musí být předpokládán delší psychický nebo fysický proces. Hromadný jev sebevraždy se tak jeví jakožto proces historický, jakožto kolektivní vina společnosti, i je proto naší úlohou poznat zákonitost v postupu tohoto procesu.

74

Naše dějiny sebevražednosti spočívají na těchto pramenech:

Prvé. Ve všeobecných dějepisných dílech nalézáme některé příležitostné, ale nedostatečné údaje; úplnější je materiál ve zvláštních dějinách sebevražednosti a v dílech o sebevraždě vůbec.*

Pro XIX. století a konec XVIII. máme spolehlivé statistické údaje, jež nevývratně dokazují vzrůst sebevražednosti v přítomné době.

Druhé. Třebaže nutno dějepisné prameny nazvat nedostatečnými, nejsou přes to dějiny sebevražednosti nemožné. Užijeme totiž při svém šetření oné methody,

* Buonafede, Storia critica e filosofica del suicidio, 1761 (1. vyd.); ve francouzském vydání: Armellino et Guérin, Histoire critique et philosophique du suicide, 1841; Szafkowski, De la mort violent chez les peuples de l'antiquité. Bohaté údaje jsou u Lislea a Brierrea de Boismont.

které se jedině dá užít při úvahách o dějinné souvislosti příčin a účinů ve společenském životě a která, je-li jí správně užito, musí přivést ke správnému výsledku. A nejbližší kapitola ukáže, dali-li jsme se při svém sociologickém badání správnou cestou.*

75

Na základě pomocných prostředků, právě naznačených, možno k dějinám sebevražednosti v Evropě s určitostí říci tolik:

Protože se u přírodních a nevzdělaných národů sebevražda vůbec nevyskytuje, nalézáme ji i u Řeků ve starší době jenom výjimečně a zřídka; teprve asi po válce peloponeské vzniká chorobná sebevražednost a dosahuje největší síly v době, kdy Řecko náleželo Římu.

Ani u Římanů ve staré době republiky nebylo sebevražednosti; vyvíjí se teprve v době císařské a rozšiřuje se po celé říši, pokud byla vzdělaná. Možno říci, že již v prvním století před Kristem a ještě více v prvním a druhém století po Kristu celý antický svět byl oddán pesimistickému názoru světovému; následkem toho je v oné velkolepé přechodní době omrzelost života a sebevražda všeobecná. Řecko, Řím, Egypt a Východ byly tehdy nešťastny, nespokojeny a unaveny životem.

Rozšířením křesťanství sebevražednost vymizela, a katolický středověk jí vůbec nezná. Ojedinělé případy, jež se uvádějí, nejsou následkem všeobecně rozšířené chorobné náchylnosti, nýbrž vysvětlují se rozličnými zvláštními, nepříznivými názory, zřízeními a společenskými poměry doby. Zvlášť zřídka se vyskytovala sebevražda u žen, a dokonce se uvádí, že se za několik

* Protože se nemohu pouštět do širokého methodologického výkladu, poznamenávám jenom, že míním methodu Comteovu, Tocquevilleovu a Millovu.

století přihodil jediný případ, a to prý se usmrtila jakási Španělka, protože se obávala, že za nepřítomnosti svého manžela nedovede odporovat své vášni. I když je toto tvrzení přehnáno, je přece jenom výrazem skutečnosti, že se ve středověku sebevražda vyskytovala docela zřídka a ojediněle.*

Za renaissance a reformace se stala sebevražda častější; v XVIII. století možno je již dokázat chorobnou sebevražednost a v našem století již docela všeobecnou a velmi silně rozšířenou. Pro posledních sto let se dá s naprostou evidencí dokázat, že sebevraždy ve všech evropských

---

* V jaké míře se zdála sebevražda katolíkům nepřirozenou a nemravnou, je patrno z následující velmi charakteristické nauky jesuity Mariana, známého španělského dějepisce. Ačkoliv dovoluje zavraždit tyrana, brání mu jeho svědomí přinutit tyrana k sebevraždě; prostředek tento prý sám o sobě je sice účinný, je však příliš krutým nutit někoho, aby se sám usmrtil, protože příroda každé bytosti sebevraždu co nejrozhodněji zakazuje! De rege et reg. inst., I., cap. 7.

Celibát kněží způsoboval ve mnohých klášterech následkem nerozumného zeslabení těla i ducha — odříkáním, posty, modlením — zvláštní melancholický chorobný stav (již připomenutou acedii nebo accidii), v němž se mnozí usmrcovali. Je pochopitelné, že pověrečné představy a tělesné i duševní strádání nutně vedlo k šílenství. Takoví křesťanští kajícníci se chovali jako jejich indičtí bratři a přecházeli proto snadno od umrtvování těla k sebevraždě; neboť odříkání není vlastně ničím jiným než mravní sebevraždou, ukazuje, co člověk činit může, ale nemá. Byli na příklad „svatí", kteří 50 let jako divoká zvěř v jeskyni bydleli; jiný ztrávil plných 30 let na sloupu 60 stop vysokém a klaněl se tisíc dvě stě čtyřicetkrát denně při ustavičném modlení! Přes to však kláštery, jak praví Lecky, jakožto útočiště nešťastných a zarmoucených, sebevraždám celkem spíše zabraňovaly, než podnět k nim dávaly.

Chorobná touha po mučednictví vystupovala epidemicky; církev proto právem za mučednictví uznává jenom určité případy a ostatní s Augustinem přísně zapovídá.

Nešťastné čarodějnice se dopouštěly často sebevraždy, aby se vyhnuly mučení. Vůbec byl tento čin páchán jenom ve svrchované bídě — za hladu, moru, pronásledování — a pak, rozmohla-li se kde bezuzdnost mravů. Sr. Lecky, Sittengeschichte Europas (něm. od Jolowicze, 1870) II., str. 34 a d.

státech přibývá pravidelně a že se tato chorobná náchylnost ustavičně zesiluje.

76

Statistické přehledy níže uvedené (na stránce 144 až 156) dokazují stálé přibývání sebevražd ve všech zemích a městech. Toto přibývání, jak se jeví v těchto přehledech, nedá se vysvětlit jinak, než že se sebevraždy skutečně stávají stále častějšími.* Během XIX. století se sebevražednost ve většině vzdělaných států aspoň ztrojnásobila; přibývání obyvatelstva se děje značně slaběji, jak svědčí přehled na stránce 143.

Přesné výkazy pokusů sebevraždy chybějí z důvodů lehce pochopitelných; z nepatrných dat, jež máme po ruce (Falret, str. 95), je možný závěr, že se jejich množství rovná aspoň třetině konstatovaných sebevražd.**

77

Vzrůst sebevražd není u všech národů a za všech okolností stejnoměrný a stejně silný.

Wagner upozorňuje na to, že v zemích, které vykazují podobné všeobecné poměry, je vzrůst homogenní, tak ve střední Evropě (Německo, Francie, Belgie); stejně ukazují kmenově příbuzné německé země Rakouska, Pruska, Bavor, Saska značnou obdobnost ve výši vzrůstu. Také skandinávské země ukazují podobný vzrůst.

Pozorujeme-li dále obě pohlaví odděleně, jeví se i v tomto ohledu četné rozdíly.

V Rakousku a v Italii je vzrůst stejnoměrný; u mužů byl v poslední době poměrně větší v Norsku, Anglii,

* Námitky proti tomuto mínění a jejich vyvrácení viz Wagner, str. 116.

** Dle Brierrea představují statistické výkazy vůbec jenom polovici skutečně spáchaných sebevražd a pokusů sebevraždy.

Bavořích, Švédsku, Würtembersku, Belgii, Švýcarsku; u žen v Dánsku, Badensku, Sasku, Prusku. Ve Francii konstatoval Blanc 1839–1858 větší vzrůst u žen.

Poměrně větší vzrůst sebevražednosti u žen dlužno vysvětlit moderním hnutím emancipačním a je asi nejsilnější tam, kde je sebevražednost vůbec, u mužů i u žen, nejsilnější.

Věc je pochopitelná: chce-li se ženské pohlaví ze svého dosavadního společenského postavení emancipovat a dává-li se do soutěže s pohlavím mužským, tedy všeobecně působící činitelé společenští nutně působí silněji na ženy než na muže, kteří následkem svého dosavadního postavení v životě nebezpečím jeho poměrně lépe dovedou čelit delší zvyklostí než ženy. Kromě toho přináší emancipace, jako každé nové hnutí, rozmanitá poblouzení a výstřelky, jež na zúčastněné ještě nepříznivěji působí.*

Smutnou známkou doby je vzrůst dětských sebevražd.

Konečně je třeba poznamenat, že v Rakousku v hlavním městě počet sebevražd méně rychle roste než na venkově. Sebevraždě příznivé poměry vyskytují se na venkově ve vyšší míře teprve v novější době a působí proto silněji než ve městě, které je na ně delší dobu a více zvyklé. Co platí o Vídni, může přirozeně platit i o jiných, zvláště větších městech.

* Silně zúčastněny byly ženy ve Vídni 1868—1878: o 26% více než v korunních zemích; v Paříži 1874—78 o 23.3%; v Berlíně 1869 až 1876 o 25%. Rozhodně nervosity žen povážlivě přibývá a to zvláště v lepších stavech následkem zvýšených intelektuálních požadavků; v chudších stavech nervosity také přibývá, zde více z příčin tělesných. Ze vzrůstu nervosity, vědecky zjištěného, možno s velikou pravděpodobností soudit na vyšší množství sebevražd žen. Sr. Rheinstädter, Ueber weibliche Nervosität, ihre Beziehungen zu den Krankheiten der Generationsorgane und ihre allgemeine Behandlung. (Volkmann's Sammlung klin. Vorträge, 188.)

78

Pravděpodobně byla v dobách větší sebevražednosti také psychosa častá. Tak víme, že nyní jsou přírodní a nevzdělaní národové zřídka duševně choří, kdežto vzdělaní národové jsou vzrušení a silně psychosní. Co platí dnes, může platit i pro minulost; a protože i nyní sebevražednost souvisí s obecnou nervositou, tedy asi také dříve vystupovala sebevražednost zároveň s větší nervositou národů. Vskutku bylo upadající pohanstvo velmi vzrušeno, jak svědčí dějiny a literatura té doby. Ve středověku ovšem byli duševně choří, nebylo však skoro nebo vůbec obecně rozšířené nervosity; teprve v přítomné době přibývá jí a souvisící s ní psychosy obecně. Vzrůst přítomný ukazuje právě, že jí ve středověku nebylo.

79

Z našeho vyšetřování vyplývá: ve všech dobách a u všech národů vystupuje sebevražda ojediněle; ale jako společenský hromadný zjev vystupuje periodicky, a to chorobná sebevražednost byla zvlášť silná v dobách úpadku starých kulturních národů, Řeků, Římanů, Egyptanů. Křesťanský středověk chorobné sebevražednosti vůbec nezná;* vystoupila však v novější době, od renaissance ustavičně vzrůstá a dosahuje nyní u všech vzdělaných národů takové síly, že se na ni musí pohlížet zrovna jako na zlo přítomnosti: je sociální otázkou ve vlastním smyslu slova.

Chorobná sebevražednost je (pravděpodobně) vždy spojena s větší nebo menší obecnou nervositou. Rozhodně však je nyní vzrůst sebevražednosti a duševních nemocí nejsmutnější a zároveň nejvýznačnější známkou doby.

* Calmeil, Sur la folie depuis la renaiss. jusqu'à nos jours — neznám.

PŘEHLED VZRŮSTU OBYVATELSTVA

Ke stránce 140

Státy	v letech	roční přírůstek v procentech	období zdvojnásobení
Spojené státy	1850—60	2·98	23
Norsko	1855—60	1·71	41
Rusko	1850—56	1·45	48
Království saské	1855—61	1·45	48
Skotsko	1855—62	1·36	51
Prusko	1858—64	1·38	51
Anglie a Wales	1861—63	1·31	53
Švédsko	1855—60	1·23	56
Dánsko	1845—60	1·01	68
Würtembersko	1858—61	0·97	72
Španěly	1857—60	0·95	73
Belgie	1856—60	0·90	77
Meklenbursko-Zvěřínsko	1856—61	0·89	78
Portugaly	1858—61	0·87	80
Řecko	1862—64	0·81	86
Italie	1863—68	0·72	96
Hanoversko	1849—58	0·72	97
Badensko	1861—64	0·71	101
Bavory	1855—61	0·64	109
Švýcary	1850—60	0·61	114
Nizozemí	1850—59	0·56	124
Francie	1861—64	0·42	165
Rakousko-Uhersko	1855—58	0·32	217
Předlitavsko	1857—69	1·004	—
Zalitavsko	1857—69	0·921	—

Období	Francie	Belgie	Předlitavsko: rozloha 1881	Italie	Španěly	Portugaly	Král. saské
1776–80	—	—	—	—	—	—	—
1780–85	—	—	—	—	—	—	—
1786–90	—	—	—	—	—	—	—
1791–95	—	—	—	—	—	—	—
1796–1800	—	—	—	—	—	—	—
1801–05	—	—	—	—	—	—	—
1806–10	—	—	—	—	—	—	—
1811–15	—	—	—	—	—	—	—
1816							
1817							
1818	—	—	—	—	—	—	—
1819							
1820							
1821							
1822							
1823	—	—	—	—	—	—	—
1824							
1825							
1826	—	—	—	—	—	—	—
1827							
1828	1739 průměrem	—	626 průměrem	—	—	—	—
1829	do 1830		(do 1836)				

Prusko	Bavory	Dánsko	Švédsko	Norsko	Anglie Wales	Skotsko	Irsko
—	—	—	191	—	—	—	—
—	—	—	232	—	—	—	—
—	—	—	248	—	—	—	—
—	—	—	281	—	—	—	—
—	—	—	286	—	—	—	—
—	—	—	383	—	—	—	—
—	—	—	399	—	—	—	—
—	—	—	437	—	—	—	—
—	—	—	122 průměrem	—	—	—	—
—	—	—	151	—	—	—	—
—	—	—	177 (do 1830)	—	—	—	—

Období	Francie	Belgie	Předlitavsko	Italie	Španěly	Portugaly	Sasko
1830	1739 průměrem (od 1827)	—		—	—	—	—
1831		—		—	—	—	—
1832		—	626 průměrem (od 1828)	—	—	—	—
1833	2519 průměrem	—		—	—	—	—
1834		—		—	—	—	—
1835		—		—	—	—	—
1836	2540	—		—	—	—	214
1837	2443	—		—	—	—	264
1838	2586	—		—	—	—	261
1839	2747	—		—	—	—	246
1840	2752	—		—	—	—	336
1841	2814	—	774 průměrem	—	—	—	290
1842	2866	—		—	—	—	318
1843	5020	—		—	—	—	420
1844	2975	—		—	—	—	335
1845	3082	—		—	—	—	338
1846	3102	—		—	—	—	—
1847	3647	—		—	—	—	377
1848	3301	—		—	—	—	398
1849	3385	—		—	—	—	328
1850	3596	—	845 průměrem	—	—	30	390
1851	3598	165		—	—	—	402
1852	3676	150		—	—	29	330
1853	3415	161		—	—	48	431
1854	3700	189		—	—	27	347
1855	3810	166		—	—	—	368
1856	4189	216		—	—	—	350
1857	3967	190	1086 průměrem (do 1863)	—	—	—	485
1858	3903	194		—	—	—	491
1859	3899	245		—	—	—	307
1860	4050	222		—	—	—	348

Prusko	Bavory	Dánsko	Švédsko	Norsko	Anglie-Wales	Skotsko	Irsko
—	—	—	177 průměrem (od 1826)	—	—	—	—
—	—	—					
—	—	—					
—	—	—	164 průměrem	—	—	—	—
—	—	—					
—	—	—					
1436	—	241		104	—	—	—
1502	—	269		124	—	—	—
1453	—	292	214 průměrem	163	—	—	—
1474	—	297		140	—	—	—
1480	—	261		135	—	—	—
1630	—	337	201	148	—	—	—
1598	—	317	206	144	—	—	—
1720	—	301	200	123	—	—	—
1575	244	285	225	121	—	—	—
1700	250	290	227	152	—	—	—
1767	220	376	222	146	—	—	—
1852	217	345	227	139	—	—	—
1649	215	305	244	140	—	—	—
1527	189	337	225	149	—	—	—
1736	250	340	228	174	—	—	—
1809	260	401	235	172	—	—	—
2073	226	426	337	174	—	—	—
1942	263	419	261	137	—	—	—
2198	318	363	228	146	—	—	—
2351	307	399	204	146	—	—	—
2377	318	426	193	129	1314	—	—
2078	286	427	212	169	1349	—	—
2126	329	457	215	155	1275	—	—
2146	387	451	196	145	1248	—	—
2105	339	468	238	127	1365	—	—

Období	Francie	Belgie	Švýcary	Předlitavsko	Uhry	Italie	Španělsko	Portugaly	Sasko	Prusko 1866 zvětšené	Bavory
1861	4454	226	—	1086	—	—	248	—	643	2185	—
1862	—	214	—	prům (od	—	—	211	—	557	2112	—
1863	—	207	—	1855)	—	—	—	—	643	2374	—
1864	4946	188	—	—	—	709	—	—	545	2203	—
1865	—	267	—	—	—	728	—	—	629	2361	—
1866	5119	—	—	—	—	588	—	—	704	2485	410
1867	5011	—	—	—	—	753	—	—	752	3625	471
1868	5547	—	—	—	—	784	—	—	800	3658	453
1869	5114	—	—	—	—	633	—	—	710	3544	425
1870	4157	338	—	—	—	788	—	—	657	3270	452
1871	4490	367	—	—	—	836	—	—	653	3135	418
1872	5275	356	—	—	—	890	—	—	687	3467	405
1873	5525	377	—	—	—	975	—	—	723	3315	147
1874	5617	374	—	2617	—	1015	—	—	723	3490	450
1875	5472	336	—	2741	—	922	—	—	745	3278	459
1876	5804	439	—	2996	—	1024	—	—	981	—	522
1877	5922	470	—	3218	—	1139	—	—	1114	4330	650
1878	—	—	—	3480	—	—	—	—	—	4689	—
1879	—	—	—	3469	—	—	—	—	—	4547	—
1880	—	—	—	3649	—	—	—	—	—	4769	—
1881	6741	—	—	3504	—	—	—	—	—	4958	—
1882	7213	—	—	3330	—	—	—	—	—	5072	—
1883	7267	—	—	3595	—	—	—	—	—	6171	—
1884	7572	—	—	3783	—	—	—	—	—	5900	—
1885	7902	—	—	3891	—	—	—	—	—	—	—
1886	8187	—	—	3857	—	—	—	—	—	—	—
1887	8202	—	—	3844	—	—	—	—	—	—	—
1888	8451	—	—	3690	—	—	—	—	—	—	—
1889	8180	—	—	3733	—	—	—	—	—	—	—
1890	8410	—	—	3715	—	—	—	—	—	—	—

Německo	Dánsko	Švédsko	Norsko	Nizozemí	Anglie-Wales	Skotsko	Irsko	Rusko	Finsko	Srbsko	Bosna-Hercegovina	Rumunsko	Japonsko
—	—	288	145	—	1347	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	294	147	—	1317	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	284	138	—	1315	—	—	—	—	—	—	—	—
—	411	312	129	—	1340	—	—	—	—	—	—	—	—
—	451	330	141	—	1392	—	77	—	—	—	—	—	—
—	443	309	121	—	1329	—	67	—	—	—	—	—	—
—	469	371	131	—	1316	—	83	—	—	—	—	—	—
—	498	366	130	—	1508	—	87	—	—	—	—	—	—
—	462	356	131	—	1588	119	100	—	—	—	—	—	—
—	486	369	148	—	1554	133	80	—	—	—	—	—	—
—	505	321	128	—	1495	116	112	—	—	—	—	—	—
—	464	309	132	—	1514	106	102	—	—	—	—	—	—
—	439	337	126	—	1518	120	86	—	—	—	—	—	—
—	439	394	—	—	1592	109	99	—	—	—	—	—	—
—	394	376	—	—	1601	123	75	—	—	—	—	—	—
—	506	409	—	—	1770	144	111	—	—	—	—	—	—
—	—	430	—	—	1699	179	90	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	180	93	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	90	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
9068	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
9107	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4630
10337	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5469
9865	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5603
10191	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7282
10371	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7125
10083	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5823
9400	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5256
9647	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5852
9887	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7479

Období	Francie	Belgie	Švýcary	Předlitavsko	Uhry	Italie	Španělly	Portugaly	Sasko	Prusko	Bavory
1891	8884	—	—	3888	—	—	—	—	—	—	—
1892	9285	—	—	3859	—	—	—	—	—	—	—
1893	9054	—	—	4091	—	—	—	—	—	—	—
1894	9703	839	708	4618	2349	1732	430	—	1254	6630	778
1895	9263	812	650	3551	2479	1874	225	—	1036	6174	749
1896	9260	809	690	3790	2573	2000	277	—	1182	6497	796
1897	9356	751	687	3882	3031	1895	618	—	1213	6496	819
1898	—	823	690	4083	3184	2059	—	—	1205	6351	754
1899	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1900	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1901	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1902	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

POČET SEBEVRAŽD V ZEMÍCH ČESKÝCH

	1869-73	1874-78	1879-83	1884-88	1889-93
Čechy	601	937	1161	1276	1350
Morava	194	306	391	397	365
Slezsko	61	109	116	120	125

Německo	Dánsko	Švédsko	Norsko	Nizozemí	Anglie-Wales	Skotsko	Irsko	Rusko	Finsko	Srbsko	[illegible]	Rumunsko	Japonsko
10553	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7499
10626	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7240
10789	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7389
11135	580	771	142	329	2729	255	138	3042*	101	99	54	358	7545
10510	553	742	136	234	2797	266	152	2986	144	71	56	390	7262
10888	507	733	113	285	2657	297	129	2979	139	71	52	—	7859
11013	532	761	100	271	2792	281	128	3109	114	80	58	—	7740
—	532	727	137	233	2877	262	145	3117	106	94	67	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

* Bez Kurska, gubernie Ufské, Donské oblasti a Varšavy

POČET SEBEVRAŽD V NĚKTERÝCH HLAVNÍCH MĚSTECH

Období	Paříž	Vídeň	Berlín	Hamburk	Londýn	Stockholm	Edinburk	Glasgow	Dublin	Petrohrad	Nový York
1690 1699	—	—	—	—	236	—	—	—	—	—	—
1700 1709	—	—	—	—	278	—	—	—	—	—	—
1710 1719	—	—	—	—	300	—	—	—	—	—	—
1720 1729	—	—	—	—	478	—	—	—	—	—	—

Období	Paříž	Vídeň	Berlín	Hamburk	Londýn	Stockholm	Edinburk	Glasgow	Dublin	Petrohrad	Nový York
1750	—	—	—	—	501	—	—	—	—	—	—
1759											
1740	—	—	—	—	422	—	—	—	—	—	—
1749											
1750											
1751	—	—	—	—	565						
1759	—	—	—	—	—	25	—	—	—	—	—
1760	—	—	—	—	—						
1761	—	—	—	—	551						
1769	—	—	—	—	—	(22)	—	—	—	—	—
1770	—	—	—	—	—						
1771	—	—	—	—	559						
1779	—	—	—	—	—	16	—	—	—	—	—
1780	—	—	—	—	—						
1781	—	—	—	—	224						
1788	—	—	—	—		46	—	—	—	—	—
1789	—	—	—	—							
1790	—	—	55	—							
1791	—	—	—	—	274						
1797	—	—	—	—		46	—	—	—	—	—
1799	—	—	—	—							
1800	—	—	—	—							
1801	—	—	—	—							
1804	—	—	60	—	347	61	—	—	—	—	—
1806	—	—	—	—							
1808	—	—	—	—							
1809	—	—	—	—							
1810	—	—	—	—	365	109	—	—	—	—	—
1811	—	—	—	—							
1813	—	—	—	—							

Období	Paříž	Vídeň	Berlín	Hamburk	Londýn	Stockholm	Edinburk	Glasgow	Dublin	Petrohrad	Nový York
1815	—	—	—	—							
1817	—	—	—	—	365	109	—	—	—	—	—
1818	—	—	—	—							
1819	—	—	360	—							
1820	—	—	—	—	—						
1821	—	—	—	—	—	171	—	—	—	—	—
1822	—	—	—	59	—						
1823	—	—	—	—	—						
1824	—	—	—	—	42						
1825	—	—	—	—	—						
1826	—	—	—	—	—						
1827	261	—	—	—	—	171	—	—	—	—	—
1828	279	—	—	—	41						
1829	307	45	—	—	55						
1830	269	—	—	—	25						
1831	359	—	—	—	48	158	—	—	—	22	—
1832	369	—	—	—	52						
1833	325	—	—	—	—						
1834	360	—	—	—	—						
1835	393	—	—	—	—						
1836	415	—	—	—	—	158	—	—	—	—	—
1837	433	—	—	—	—						
1838	485	—	—	—	—						
1839	486	—	—	—	—						
1840	511	—	—	—	—						
1841	501	—	—	—	—						
1842	516	—	—	—	—						
1843	551	—	—	—	—	152	—	—	—	—	—
1844	541	—	—	—	—						
1845	534	—	—	—	—						

Období	Paříž	Vídeň	Berlín	Hamburk	Londýn	Stockholm	Edinburk	Glasgow	Dublin	Petrohrad	Nový York
1846	526	—	—	—	—						
1847	698	—	—	—	—						
1848	481	—	—	—	—	152	—	—	—	—	—
1849	609	—	—	—	—						
1850	612	—	—	—	—						
1851	603	—	—	—	—						
1852	593	—	—	—	—						
1853	606	—	—	—	—						
1854	642	67	—	—	—						
1855	648	82	—	—	—	211	—	—	—	—	—
1856	710	66	—	—	—						
1857	675	62	—	—	—						
1858	—	83	—	—	—						
1859	—	70	—	—	—						
1860	—	65	—	—	—						
1861	—	68	—	—	—		—	—	—	—	
1862	—	71	—	—	—	489	—	—	—	—	
1863	—	93	—	—	—		—	—	—	—	100
1864	—	104	—	—	—		—	—	—	57	
1865	—	110	—	—	—		—	—	—	59	
1866	—	98	—	—	—		—	—	—	61	—
1867	700	109	—	—	—	469	—	—	—	78	—
1868	—	144	—	—	—		—	—	—	89	—
1869	—	107	—	—	—		12	15	—	102	—
1870	—	99	—	—	—		14	11	11	125	—
1871	—	132	188	—	—	—	7	15	10	152	—
1872	—	141	200	—	—	—	14	18	13	167	—
1873	—	152	—	104	—	—	6	13	11	141	—
1874	—	214	255	89	—	—	11	14	7	—	—
1875	—	205	—	100	—	—	9	15	13	—	—

Období	Paříž	Vídeň	Berlín	Hamburk	Londýn	Stockholm	Edinburk	Glasgow	Dublin	Petrohrad	Nový York
1876	—	210	—	125	—	—	11	11	13	—	150
1877	—	198	—	150	240	—	12	22	8	—	148
1878	—	193	—	—	—	—	22	14	11	—	142
1879	—	224	—	—	—	—	—	—	6	—	—
1880	—	230	—	—	—	—	—	—	4	—	—

Období	Paříž	Vídeň	Praha a předměstí
1881	—	231	—
1882	—	224	—
1883	—	220	—
1884	—	248	—
1885	—	231	—
1886	—	245	—
1887	1420	255	97
1888	—	217	—
1889	—	238	—
1890	—	272	—
1891	—	387 (253)*	—
1892	—	345 (243)	—
1893	—	376 (248)	—
1894	—	379 (258)	—
1895	—	—	—
1896	—	—	—
1897	—	—	—
1898	—	—	—
1899	—	—	—
1900	—	—	—
1901	—	—	—
1902	—	—	—

* Číslice v závorce pro 1890—94 pro starých deset obvodů vídeňských.

Körösi (Die Sterblichkeit der Stadt Budapest 1886—90, 1898) udává pro 1878—87 počet sebevražd na 10.000 obyv. ročně:

Cáchy 0.9	Berlín . . . . 2·9	Frankfurt n. M. 3·6
Kolín . . . . 1·1	Hannover . . 3·0	Magdeburg . 3·6
Düsseldorf . 1·5	Norimberk . . 3·1	Královec . . 3·8
Barmen . . . 1·7	Brémy . . . . 3·1	Hamburk . . 3·8
Štrasburk . . . 1·9	Gdansko . . . 3·2	Budapešť . . 3·8
Elberfeld . . 2·0	Vídeň . . . . 3·2	Drážďany . . 4·0
Mnichov . . 2·2	Praha . . . . 3·3	Vratislav . . 4·1
Stuttgart . . . 2·5	Kamenice . . 3·5	Lipsko . . . 4·5
Štětín . . . . 2·6	Altona . . . . 3·6	

Hlava pátá

SEBEVRAŽEDNOST A VZDĚLANOST

Část prvá

VÝVOJ MODERNÍ SEBEVRAŽEDNOSTI

80

Naše vyšetřování ukázalo, že chorobná sebevražednost přítomné doby je v poslední řadě způsobována nenábožností mas; poněvadž pak dále víme, že sebevražednosti přibývá, resp. přibylo v novější době, tedy musí a muselo s ní přibývat i nenábožnosti. Ježto však chorobná sebevražednost vystupuje občasně, tedy vystupuje právě jako vnější známka občasné nenábožnosti národů. Podle toho je jasné, jakou úlohu máme řešit v této části své práce: třeba ukázat na dějinách vzdělanosti, zda a jak se v jistých dobách mění nábožnost národů a jak vzniká ona trapná a zhoubná pesimistická hromadná nálada, ve které se všeobecně užívá sebevraždy jako osvědčeného prostředku proti každému druhu neštěstí a nespokojenosti.

Že toto dějinně filosofické šetření musí být co možná krátké a omezené, plyne z celé povahy této knihy, a čtenář nebude proto zazlívat, že se mnohé předpokládá, mnohé jenom naznačuje a načrtává: zásady mohou být přes to správné a na nich vlastně záleží.

81

Vycházíme z předpokladu, že jsme poznali a s psychologického hlediska pochopili povahu sebevraždy jakožto společenského hromadného zjevu přítomné doby; z toho poznání vyplývá však závěr, že sebevražednost byla za všech dob podle své povahy totožná, že tedy ve všech dobách způsobovaly chorobnou sebevražednost tytéž

hlavní příčiny. V jednotlivostech se mohou vyskytovat odchylky, avšak sám o sobě byl tento jev vždy týž: „lidé jsou, čím lidé vždycky byli."

Abychom teď našli zákon (empirický), podle něhož se občasně vyvíjí chorobná sebevražednost, uvážíme zvláště některé momenty. Pozorujeme-li totiž rozdílnou sílu sebevražednosti u národů nyní žijících, shledáváme dvě krajnosti: národové přírodní nevykazují vůbec sebevražednosti, vzdělaní naproti tomu sebevražednost velmi silnou. Vezmeme-li na jedné straně třebas některý černošský kmen z vnitřní Afriky, který ještě nepřišel do styku s Evropany, a na druhé straně severní Němce a Dány, vymezili jsme tak skutečně obě dvě krajnosti: tam žádná, tu veliká sebevražednost. Mezi tyto dvě krajnosti lze stupňovitě zařadit ostatní národy podle měřítka statistických výkazů, tak že si tímto způsobem můžeme vývoj sebevražednosti ve vlastním smyslu slova zpřítomnit. Tato souřadnost představuje v hrubých rysech dějinnou posloupnost; neboť duševní hromadná nálada přítomné doby odpovídá dokonale příslušným hromadným náladám minulosti, a je toliko úlohou sociologa methodologicky správně užít tohoto příčného průřezu pro poznání podélného průřezu dějin.

Naproti nenábožnosti vzdělaných národů mohli bychom prostě nábožnost divochů označit za důvod té okolnosti, že se u nich sebevražednost nevyskytuje. Tento úsudek byl by jistě dovolen, nevím však, zda bychom tímto způsobem pochopili věc, o kterou jde. Neboť bychom mohli stejně říci, že se děti v Dánsku, v Německu a vůbec tam, kde je hojně sebevražd, proto zřídka dopouštějí sebevraždy, že jsou naproti dospělým – nábožnými. Divoch je však jako dítě; jsa nehotový a prostý všeho vyššího snažení, líný a bezstarostný, myslí jenom na okamžitý hmotný požitek; jeho světo-

vý názor je, jak jen možná, nejjednoduší: úplně ztracen ve smyslném nazírání, nepřemýšlel ještě o životě a jeho hodnotě, je se vším spokojen, a proto se u něho nijak nemůže vyvinout chorobná sebevražednost. Divocha zajímá pouze vnější svět; jeho nitro je mu stále ještě skryto, žije jen smysly: vidí, slyší atd. Tato objektivita divochů (a dětí) vysvětluje nám právě, proč se nedopouštějí sebevraždy. Aby si přál smrti, musí člověk znát své nitro, musí pozorovat nejenom vnějšek, nýbrž i svůj vnitřek. Kdo miluje smrt, je duševně nemocen a pomaten a vztahuje všechno na sebe. Přírodní člověk je objektivní, vzdělaný je subjektivní. Proto je u divocha vražda, zabití, válka tak obvyklá a přirozená; všechno, co ho vzrušuje, vztahuje na vnější svět a nedospívá tak k tomu, aby něco nepříjemného vztahoval na své vlastní já. Naopak vzdělaný vztahuje mnohé anebo všechno na sebe sama, je v sobě, kdežto divoch je mimo sebe, a dospívá tímto způsobem k tomu, že se snáze dopustí sebevraždy než vraždy. Tím se vysvětluje i ta okolnost, že všude tam, kde je častá vražda, vyskytuje se sebevražda řídčeji a naopak; v takovém poměru je na př. Italie a Německo.*

Náboženství nemá pro divocha toho praktického významu, jaký má pro nás; toho nabývá teprv tehdy, když člověk odložil to divošské a dětské, když poznal své nitro a začal přemýšlet o ceně života. Pak nežije už naivně, slepě den ode dne, nýbrž jeho jednání je řízeno vzdělaným názorem světovým; pak ale vykonává na něho náboženství značný a mocný vliv, a teprv tehdy se rozhoduje pro život nebo proti němu na základě mravních zásad. Proto tedy nezabraňuje sebevraždě u přírodního člověka vlastně náboženství, nýbrž sama příroda a přiro-

* Hausner, Vergl. Statistik v. Europa, I., str. 178; srovnej Morselli, str. 246.

zený pud po sebezachování; u vzdělaného naproti tomu dává mravně-náboženský světový názor životu veškeru hodnotu nebo veškeru bezcennost, náboženství zabraňuje u něho sebevraždě.

Výjimečné vyskytování sebevraždy u přírodních národů neodporuje tomu, co jsme řekli, nýbrž potvrzuje to. Tak se na př. uvádí, že divoši, kteří jsou silně oddáni evropské pálence, častěji se dopouštějí sebevraždy; následkem špatného zacházení Španělů dopouštěli se Indiáni vedle potratu mezi jiným často také sebevraždy, aby ušli nezvyklým mukám. Boudin tvrdí, že se z týchž důvodů velmi často usmrcovali černoši v Americe. Staří obyvatelé Španělska se usmrcovali hromadně, když se Římané zmocnili jejich země a odzbrojili lid. Všechny tyto a podobné případy se vysvětlují tím, že oni přírodní národové poznali vyšší vzdělanost, a je známý zákon, že bezprostřední, náhlé poznání vyšší vzdělanosti ničí a hubí níže stojící plémě. Sebevražda je pak jenom zvláštním jevem všeobecného vymírání a není páchána čistými, nýbrž porušenými přírodními národy. (Odstavec 88.)

U mnohých přírodních národů se vyskytuje sebevražda vlivem jistých společenských, politických a národohospodářských názorů. Tak se usmrcovali na př. staří Keltové a Skandinávci, protože považovali přirozenou smrt za potupnou a jenom smrt na bojišti za čestnou; stárnoucí muži se vrhali se skal, a Valerius Maximus vypravuje, že narozeniny byly oslavovány slzami, den smrti však jásáním a zpěvem. Dnes je týž zvyk u Battů na Sumatře, u nichž se musejí starci usmrtit. Často se musejí staří, nemocní a slabí usmrtit pro nedostatek potravin u svého kmene; neučiní-li tak sami, jsou usmrceni.

Mluvíme-li o přírodním stavu, myslíme vlastní pří-

rodní stav, jak se dnes zřídka vyskytuje a jak musí být sociologicky sestrojen na základě znamenitých prací Waitzových, Tylorových a jiných, má-li být do zmatku představ „o přírodním stavu“ přiveden řád a methoda. Dnešní divoši se od tohoto stavu v mnohém vzdálili a vyvinuli se svým způsobem; co jsme řekli, platí tedy jenom v té míře, pokud stadium objektivity – a to nevylučuje jistý stupeň vývoje – nebylo překročeno. Ve smyslu tohoto rektifikovaného přírodního stavu pravíme, že u přírodních národů není nervosity, není psychosy, není pesimismu a proto ani chorobné sebevražednosti. Případy, jež se u nich vyskytují, jsou vlastně sebezabití a ne sebevraždy, a ani zřejmé případy sebevraždy nedějí se z chorobné lásky k smrti. Jako je u přírodních národů válka pravidlem a vyslovená láska k míru u jednoho nebo dvou kmenů výjimkou, tak jest i sebevražda u nich výjimkou z pravidla.*

Okolnost, že přírodní člověk naproti vzdělanému nezná chorobné sebevražednosti, vysvětluje občasné vystupování chorobné sebevražednosti. Poněvadž právem přijímáme, že se všichni vzdělaní národové přítomné doby ponenáhlu z přírodního stavu vyvinuli, a protože se chorobná sebevražednost u přírodních národů vůbec nevyskytuje, u vzdělaných však ve vysokém stupni,

* Příčiny a pohnutky sebevražd, mezi divochy se vyskytujících, jsou tyto: nechuť k nemoci, slabosti a tvrdé práci; afekty zlosti a msty; divoch se usmrtí pro urážku, aby vinník propadl krevní mstě; nešťastná láska a žárlivost; bázeň před nemocí (zohyždění neštovicemi); bázeň před směšností a hanbou; zármutek pro ztrátu milé osoby. Divoch se oddává často výstředním myšlenkám a stává se tak obětí nespoutané obrazivosti; v tomto případě však jde o sebezabití a ne o sebevraždu. Divoši, kteří jsou oddáni neřesti opilství, dopouštějí se sebevraždy poměrně často a nejčastěji ti, kteří přišli do styku s Evropany. Sr. Darwin, The Descent of Man, 17; Novara-Reise, II. 309; Wuttke, Geschichte des Heidenthums, I. 189, II. 133; Waitz, Anthropologie, II. 210, VI. 117; sr. Grimm, Deutsche Rechtsalterthümer, str. 486; Peschel, Zeitalter der Entdeckungen, str. 548; Völkerkunde, str. 154.

vyplývá z toho, že se u všech národů s postupujícím vývojem chorobná sebevražednost ponenáhlu vyvíjí; společenský hromadný zjev sebevraždy je ovocem pokroku, vzdělání, osvěty.*

Víme-li tedy, kde a kdy je osvěta u některého národa nebo v různých třídách některého národa větší, můžeme s přibližnou jistotou sílu sebevražednosti určit. Na příklad vzdělaní Němci nutně nyní mají větší množství sebevražd než málo vzdělaní Španělé; vůbec je podle toho chorobná sebevražednost větší nyní než ve středověku, a konečně platí i pro vývoj Římanů, Řeků a jiných národů týž zákon; Římané republiky neměli jistě tak veliké sebevražednosti jako týž národ v době císařské a pod. Stejně platí týž zákon pro různě vzdělané třídy téhož obyvatelstva: obyvatelé venkova na př. projevují menší sebevražednost než obyvatelé měst a pod.

Statistika a dějiny sebevražednosti verifikují tento náš zákon dokonale. Nesmí se však při tom myslet na nějaký zákon přírodní: je tomu tak, nemusí to však být vždycky a za všech okolností.** Může se proto některý národ vyvíjet k vzdělanosti stále vyšší, aniž se chorobná sebevražednost nevyhnutelně dostavila, jako již mezi moderními národy někteří přes svou velikou vzdělanost projevují značně menší sebevražednost nežli jiní, vzdělaní stejně anebo ještě méně. Angličané na př., kteří jsou aspoň tak vzdělaní jako Němci a Francouzové, mají přes své vzdělání malé množství sebevražd.

* Z opatrnosti připomínám, že slov osvěta, vzdělání, pokrok užívám v obyčejném smyslu, t. j. vztahují se na celkový stav „prvních" evropských národů naproti národům a kmenům ostatních pevnin. Tím nemá být řečeno, že tato osvěta (vzdělání, pokrok) ve všem a po každé stránce je dobrá; pojmu tomu se nesmí rozumět v pregnantním smyslu, nevyjadřuje ani chválu, ani hanu.

** O rozdílu mezi vlastním přírodním zákonem a empirickým zákonem, pro sociologii tak důležitém, sr. logické spisy Millovy nebo Bainovy.

Není vzdělání právě vlastní příčinou sebevražednosti, nýbrž polovzdělání, jak se jeví v nenábožnosti a zvláště v nedostatku harmonického světového názoru. Z toho důvodu se také nesmí říci, že nevzdělanost sebevražednosti zabraňuje; Španělé, Italové a jiní národové nemají malé množství sebevražd snad proto, že jsou nevzdělaní, nýbrž že jsou zároveň nábožní a přísně církevní. Ve Španělsku a Skotsku přes různost jejich vzdělání je malé množství sebevražd, poněvadž obě tyto země jsou velmi nábožné a církevní, nehledíc zatím ke kvalitě jejich vyznání.

Konečně třeba upozornit ještě na to, že se nahoře líčený přírodní stav nesmí zaměňovat s pojmem nevzdělaný (o křesťanských národech užíváno). Řekne-li se o Španělích nebo Portugalcích, že jsou nevzděláni nebo necivilisováni, tedy to neznamená, že žijí v přírodním stavu; některé krajiny se snad tomuto stavu blíží, celkem však všichni křesťanští národové stadium objektivity přírodního stavu překročili. Proto má náboženství pro ně ten veliký význam, jaký jsme mu přiznali; neboť veškerý společenský i soukromý život není již veden pudy, nýbrž mravními pravidly, jež se stávají tím nutnějšími, čím umělejším a složitějším je celkový stav vzdělaného světa.

82

Abychom moderní vzdělanost pochopili, třeba znáti kulturu řeckou, římskou a židovsko-východní, na nichž naše vzdělání především spočívá; vzdálenější vlivy starého orientu možno zde pominout pro jejich menší působnost.

Začněme Řeky.

V přírodním stavu a jemu blízké době t. zv. heroické, jak se zrcadlí v básních Homérových, měl řecký lid

zdravou chuť k životu a onu prostou radost ze života, jež jest údělem každého energického a snaživého národa. Šťastný a spokojený se svými poměry, byl prost vší sentimentality a pesimistického oceňování života, sebevražda se přiházela u něho jenom jako řídká výjimka.

Tento stav objektivity trval asi až do šestého století. Zřejmě jej vidíme ve vývoji poesie a filosofie. V šestém století se probouzí v lidu subjektivita a razí si volnou dráhu v politických novotvarech a v soudobém lyrickém básnictví. Filosofie však je za téže doby ještě docela objektivní, prostou filosofií přírodní: myslitele zajímá ještě stále vnější svět, ač básník již je ponořen v citech. Kdežto pak v následujícím století drama jako vrchol básnictví a zároveň jako výkvět národní síly dospívá nejvyšší dokonalosti, snáší brzo potom Sokrates filosofii s nebe na zemi, t. j. řecký lid pracuje o vědomém utváření života.

Kolem této doby začíná však též boj filosofie s národním náboženstvím, a Sokrates není jedinou jeho obětí.* Učitelské působení tohoto muže a jeho žáků ve značné míře otřásá beztoho vratkou budovou polytheismu; i nejméně vzdělaní filosofují, zvláště když v cynismu byla i chátra připoutána k nauce Sokratově.

V Platonovi se zrcadlí již počínající úpadek řecké národnosti. Zhoubná peloponéská válka a po ní následující vpád macedonský a všechny jeho smutné následky na poli politickém jsou jenom vnějšími známkami vnitřní duševní rozervanosti národní. V Platonových spisech možno tuto rozervanost patrně vidět: národní náboženství nedovede již lid učinit šťastným, nedovede ho vést,

* O velikém vlivu náboženství na veškerý život Řeků sr. Schömann, Griech. Alterth., II., str. 121 a násl. O úpadku národního náboženství v době Alexandrově sr. Becker-Marquardt, Handbuch d. röm. Alterth., IV., str. 64; o hlubokém úpadku ve 2. st. před Kr., tamže III., str. 435.

a proto chce tento velký myslitel učinit náboženstvím svou filosofii. Celý život tohoto velikého a ušlechtilého muže pochopíme a oceníme jenom z tohoto hlediska.

V Aristotelovi se ztělesnila řecká mohutnost myšlení. Společenský život je již tak rozpadlý a porušený, že se od té doby žádný znamenitější Řek nemůže oddat theorii, neboť lid potřebuje především, ba jedině, řádného mravního vedení. Proto se zaměstnává škola epikurejská a stoická výhradně praktickými otázkami životními, a ač se obě v podstatě zásadně různí, přece se snaží rozřešit týž úkol: v těžkých dobách nalézt a udílet klid a spokojenost. Ale jaký klid dávají tato náboženství vzdělanců lidské mysli? Jedno dospívá nepřímo, druhé přímo k sebevraždě — sebevražda je článkem víry stoicismu!

Není divu, že se po takovém zpovrchnění filosofie šíří rozkladná skepse. Tím však je rozervanost a nejistota jenom ještě větší; doba samostatného myšlení neschopná sahá k eklekticismu, aby konečně spolu s Římany a Egypťany docela zašla v náboženské mystice východní.

To je v krátkosti postupný vývoj řecké kultury, a jemu odpovídá i mravní životní názor pohanských Řeků. Mravní pojímali vždy ve smyslu přírodnickém; i u nejideálnějšího ze všech řeckých myslitelů, u Platona, nedostává se opravdového mravního posvěcení ethických zákonů, jež se proto tak často zaměňují s přírodními zákony. Ethika je nejvýš částí politiky. Jsou sice vykonávány některé ctnosti a tvoří se určité význačné charaktery; ale nevidíme ani jednoho dokonale utvořeného mravního charakteru, a lidem chybí sjednocující a povznášející pojítko lásky. Proto politická nesjednocenost ve velkém i malém, proto se nedovedl tak malý národ sjednotit vlastní silou, proto poměrně rychlý rozklad řeckých států a kmenů. Rozumové vzdělání nemohlo

lid zachránit. Mravnost záhy mizí a ustupuje veliké nevázanosti; konečně nejlepší zoufají nad životem a učí svůj lid vážně a důstojně umírat, když vážně a důstojně žít nemohou.

Tomuto vývoji řeckého národního života odpovídá vývoj sebevražednosti. Až asi do doby perských válek se vyskytuje u Řeků, slavených svým slunným životním názorem, sebevražda zřídka; od té doby nalézáme v literatuře zaznamenány stále četnější případy, až konečně vzniká taková pesimistická nálada myslí, že se sebevražda doporučuje a cení jako jediný a osvědčený prostředek. Jak byli osvícení Řekové bez opory v životě, ukazuje nejlépe veliký počet sebevrahů z řad nejvýznamnějších filosofů a velikých mužů.*

83

Co platí o vývoji kultury řecké, platí též o vývoji římské kultury; zvláště však můžeme na Římanech velmi dobře studovat úpadek antického národního náboženství a působení tohoto procesu na národní život.

Povahou svou nábožný a k bohům uctivý a následkem toho mravně přísný a silný ve svém nitru i ve vnějším jednání, byl římský národ způsobilý rozšířit své panství po celém světě. Polybius, historik a theoretik orbis terrarum, docela správně poznal, že úcta k bohům činí Římany tak silnými, silnějšími ostatních národů; než koncem republiky tato nábožnost vymizela ve vedoucí, vzdělané třídě. (Mommsen, II., str. 179.)

* Je nápadné, že se tak mnozí znamenití mužové starověku dopustili sebevraždy: Empedokles — i o Pythagorovi a Aristotelovi byla podobná domněnka — Speusippos, Diogenes, Peregrinus, Hegesias, Stilpo, Zeno, Kleanthos, Arkesilaos, Karneades — Aristarchos, Eratosthenes, Erasistratos, Demosthenes, Isokrates, Themistokles, Kleomenes; již Charondas, Lykurgos, Kodros a mn. j. U Římanů: Lucrecius, Atticus, (Seneca), Silius Italicus, Petronius, Lucanus, Scipio, Cato, Brutus, Cassius, Marcus Antonius, Otho, snad i Marcus Aurelius a mn. j.

Poznání řecké filosofie odcizilo mysli národnímu náboženství, aniž jim však poskytlo oné jistoty, jaké dovede skýtat světový názor náboženský, vžil-li se člověk do něho úplně.* Filosofické systémy, jež u Římanů našly ohlasu, nebyly toho druhu, aby mohly dát plné uklidnění a upokojení: stoický pantheismus, sobě samému odporující, a bezútěšné náboženství sebevraždy přilákaly právě ušlechtilejší povahy, kdežto veliká většina vzdělanců si oblíbila systém Epikurův; zároveň mnozí viděli ve školách skeptických cosi příbuzného vlastním duševním náladám, a později se pásly chorobné mysli na mámivých naukách orientální mystiky. Samostatného na tomto poli nedovedli Římané nic vytvořiti; ne, že by k tomu neměli nadání, nýbrž z toho docela přirozeného a prostého důvodu, že mohli hotové jinde beze vší námahy najíti. Proto byla římská vzdělanost pokračováním řecké, proto Římané kromě právnictví nic nového nevytvořili, nýbrž se snažili jenom hotové zpracovat a rozšířit; římské vzdělání má proto povahu jakési polovičatosti, již možno jasně stopovat v eklektické methodě nejen filosofů, nýbrž vzdělanců vůbec.

Římské náboženství samo bylo řeckou osvětou ponenáhlu obměňováno.

Již za republiky se mísilo římské státní náboženství s řeckým a tak přibíralo četné a nové prvky; s rozšíře-

* Horatius, Carmina, I. 34. Srovnej Becker-Marquardt, Handbuch d. röm. Alterth., 1856, IV., str. 63. Becker správně upozorňuje na to, že řecká filosofie, s níž se Římané seznámili, byla úplně nenáboženská. Lucretius již otevřeně hlásal nenávist k národnímu náboženství; De rerum natura I., 62—101, V., 1194 a n. Prvé století doby císařské srovnává Becker s 18. stoletím, v obou převládá prý nálada i směr náboženství nepřátelský; l. c. III., str. 430. Sr. Denis, Histoire des théories et des idées morales dans l'antiquité; II., str. 28 a n., str. 41 a n. Gibbon, The History of the Decline and Fall of the Roman Empire, hl. XV.

váním římského panství byly stále přijímány nové kulty ciziny, až konečně v druhém století nastalo smíšení téměř všech náboženství celého světa.*

Tento zvláštní proces bývá obyčejně považován za známku náboženského úpadku Římanů. Jistě původní římské náboženství mnoho ztratilo ze své čistoty a ryzosti; a jsou tím nepochybně vinni vzdělanci a jmenovitě filosofové, kteří prohlašovali rozličné kulty jenom za různé formy jednoho a téhož ctění bohů a dle toho se chovali. Pomíšením nejrozmanitějších kultů a obřadů stalo se mnohým náboženství pouhým formalismem, a možno si představit, že se následkem toho nutně dostavila ohavná pověra a bludné představy náboženské, neboť věřící a po víře dychtící mysl byla od oltáře k oltáři smýkána. Třeba však o tomto směšovacím procesu uvažovat i po jiné stránce.

Bylo v principu polytheismu, že dobrovolně přijímal nové kulty a zaváděl a tvořil stále nové obřady a náboženské zvyklosti, až se konečně sáhlo ke zbožnění císařů; neboť pojmu božstva neškodí, jsou-li stále nová a nová božstva se svými kulty přijímána. Jenom nejlepší a nejsilnější duchové blížili se logicky monotheismu; lid upadal do polytheismu, který se svým způsobem důsledně vytvářel v soustavu. Jen málo bylo těch, kdo chápali jednotu božstva a pevně se jí drželi, ostatní božstva rozmnožovali a tak se blížili k jednotě, protože při takovém postupu touha po jednotě a harmonii nutně se stávala stále živější. Snášelivost, jež se všem náboženstvím přičítá, ukazuje zřejmě tuto snahu, protože sama není než snahou po sjednocení a po jednotě. Náboženství římské, náboženství státní, nepochybně tím utrpělo, a nemohlo již prospět ani to, že se imperátor sám stal pontifikem maximem; ale právě tato okolnost

* Arnobius, Adv. gent., VI. 7.: civitas omnium numinum cultrix.

ukazuje nábožnost, hluboce cítěnou potřebu náboženství, třeba svedenou na scestí.*

Všichni velicí duchové Augustovy doby cítí působení náboženské desorganisace a vědí, že přes politickou velikost je společnost ve svém nitru nemocna. Čtěme díla soudobých básníků; nahlédněme do děl soudobých historiků, poučme se ve spisech filosofů; všude najdeme jenom nejistotu, smutek, stesk, neklid, nudu, skepsi, indiferentismus, omrzelost života.**

Horatius je pln stesků; v Properciovi, Lucanovi, krátce ve všech básnících, zrcadlí se neklid a unavenost doby. Mluví o tom Liviova předmluva k dějinám, a Tacitus je všude teskně a vážně naladěn. Seneca (De tranquillitate animi, II., 13) shrnuje svůj soud o této době krátce v pamětná slova: taedium, displicentia sui, et nusquam residentis animi volutatio (omrzelost, nespokojenost se sebou samým a zmítání ducha nikdy nenacházejícího klidu).

Této všeobecné nespokojenosti a tomuto neklidu odpovídají soukromé i veřejné mravy doby.***

Není divu, že v takové době rozumové i mravní anarchie jsou mysli vzrušeny a vesměs teskně a pesimisticky naladěny; a je největšímu přírodozpytci římskému vyhrazeno, že napsal hymnus na — sebevraždu! Plinius učí, že sebevražda je důkazem lidské dokonalosti: velikou útěchou pro nedokonalou přirozenost lidskou je ta okolnost, že ani bůh všechno nemůže; nemůže se sám usmrtit, i kdyby to chtěl, ale propůjčil to veliké dobrodiní člověku v tomto obtížném pozemském životě.†

* Viz Hausrath, Neutestamentliche Zeitgeschichte, II., str. 42.

** Viz Hausrath, l. c. III., str. 481 a n.

*** Viz Friedländer, Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms; Becker, Gallus; Lecky, Sittengeschichte Europas.

† Historia naturalis, II., 5; sr. II., 63, VII., 54. Zdůrazňují-li Becker (III., str. 490), a po něm Friedländer (III., 490), že počet atheistů

Tomuto smutnému stavu přirozeně se lepší duchové snažili učinit konec. Seneca, který jako stoik považoval sebevraždu za dovolenou a který sám ji na konec spáchal, káže proti všeobecné „vášni pro sebevraždu“. * Zvláště však se pomýšlelo na opětnou obnovu náboženského života.

Proto se snažil Augustus a s ním mnozí muži provést náboženskou a mravní reorganisaci. Císař stavěl a znovuzřizoval chrámy, zaváděl nové kulty a sám se velmi horlivě účastnil všech obřadů, zvláště když se stal pontifikem maximem.**

Vergilius, přítel Augustův, zbásnil epos, ve kterém se snaží probudit vzpomínku na starou nábožnost a přísnost mravů.***

Horatius kárá chyby své doby trpkými slovy, Livius haní a odsuzuje všeobecnou nevěru své doby (X. 40.); Tacitus píše svou Germanii s týmž úmyslem a Juvenal šlehá ještě více než Horatius prostopášnost svých vrstevníků.

Těmito a podobnými snahami se podařilo vážnost náboženství znova obnovit a čistší nábožnosti a mravnosti dosáhnout, takže v době Antoninů bylo římské pohanství opět přivedeno ke krátkému rozkvětu.†

---

a nevěrců vůbec byl v menšině proti mase věřících, tedy se omezením takovým zlo nezmenší, nýbrž jenom ještě zvětší. Sr. charakteristiku soudobé polovzdělanosti v odstavci 88.

* Sr. Epistulae, 24.

** Livius ho nazývá: Augustus Caesar templorum omnium conditor et restitutor.

*** O Aeneidě jako náboženském eposu sr. Boissier, La Religion romaine d'Auguste aux Antonins, I., 259 a n.

† Becker-Marquardt, l. c., III., str. 430, 434; Friedländer, l. c., III., 430. Srovnejme v té věci Cicerona a Marca Aurelia. Cicero, ač horlivě pěstil filosofii a poznal a bojoval proti mnohým vadám epikurejské nauky a četných jiných systémů, přece jenom zůstal v životě nestálým člověkem; filosofie vzdělala jeho hlavu, ale ne jeho srdce. On, který v theorii žádal, aby člověk opravdu rozumný žil přiměřeně

Marcus Aurelius je hluboce nábožný, ba pověrčivý.*

Tato reakce, z pohanstva vzešlá, setkala se s mocným a trvalým působením opovrhovaného a pronásledovaného náboženství křesťanského, jež bylo Prozřetelností určeno k tomu, aby vysvobodilo a vykoupilo upadající a klesající pohanství světové říše římské.

84

Pohanský římský svět byl, jak jsme ukázali, v době Kristova narození přes svou vysokou kulturu v úplném rozkladu a až na dno duše unavený životem. Filosofie a kultura nemohly lidstvo upokojit, zachránit, několik drobků obnoveného formalismu a ritualismu nemohlo utišit duševního hladu. Ani židovský theismus se svým zákonem a obřadnictvím nemohl vykupitelsky zasáhnout do dějin lidstva, protože židé sami byli mdlí a vykoupení žádostivi.

V této době všeobecné touhy po spasiteli a vykupiteli objevil se Ježíš, Mesiáš, a jeho život a jeho učení osvobodilo lidstvo. Touha se ukojila, život nabyl pravé své ceny, zoufalství zmizelo, lidé již nedychtili po sebevraždě jakožto jediném dobrodiní v tomto pozemském životě.

Jak se toto obnovení a omládnutí lidstva stalo, dá se pochopit z povahy učení Kristova a jeho vlivu na svět.**

---

ušlechtilým naukám filosofickým, nechoval se čestně a ušlechtile, když viděl umírat svou milovanou dceru a hynouti vlast. Jeho listy ukazují indiferentního, nestálého, příležitostného politika a ne opravdového filosofa. Ač theoreticky zakazuje sebevraždu, obdivuje se dobrovolné smrti Catonově, a tento nezasloužený obdiv je až podnes ve školách našich obligátní. Již Hume upozorňuje na nestálost Ciceronovu; Essays, II., str. 352. (Ed. Green Grose.)

* Srovnej Boissier, l. c., předmluva.

** Zde by bylo možno uvésti mnoho znamenitých prací; upozorňuji jen na stručná, ale živá slova biskupa z Ely: Kristovo učení a vliv na svět. Podle anglického od J. de le Roi.

Základním pilířem křesťanského učení je vznešený a čistý monotheismus, víra v Boha nejenom spravedlivého a svatého, nýbrž i milujícího stvořitele a zachovatele veškerenstva a zvláště lidí, jeho dětí. Taková víra skýtá člověku ve všech poměrech a okolnostech životních opory, naplňuje ho nadějí, dodává mu útěchy a propůjčuje mu síly. Proto jsou všechna monotheistická náboženství nepříznivá vzniku a rozvoji sebevražednosti: křesťanství, židovství, mohamedánství. (Pantheistický buddhismus ji podporuje, a není jistě bez významu, že stoicismus, filosofie sebevraždy, byl pantheistický.)

Z víry v Boha otce vyplývá, jak již bylo naznačeno, že křesťan svěřuje celý svůj život řízení nejvýš moudré a nejvýš dobrotivé Prozřetelnosti; všechno, co na něho Bůh sešle, přijímá s pokornou odevzdaností, považuje tento svůj pozemský život za nutnou přípravu pro život věčný v záhrobí. Víra v Boha nejvýš moudrého, nejvýš mocného, nejvýš dobrotivého, a přesvědčení, že člověk má nesmrtelnou duši, nenechávají dobrého křesťana zoufat a činí mu život za všech okolností milým a cenným.

Víra v milujícího otce určuje důsledně poměr člověka k člověku; všichni jsou bratry jednoho a téhož otce.

Kristus dal nový příkaz lásky a to neomezené lásky, která se má rozšiřovat i na nepřátele. Jsa veden touto láskou dovede křesťan svůj život ve všech okolnostech bohumile zařídit; ona je páskou, jež ho spojuje nejenom s nebem, nýbrž i se zemí. Jak by mohl někdo nad svým životem zoufat, má-li jenom jedinou jiskru oné lásky, kterou nám líčí Pavel v nedostižném hymnu na křesťanskou lásku? Útrapy Jobovy najdou konejšivý balzám v této svaté lásce.

Tento ušlechtilý systém theismu, spojený s vírou v nesmrtelnost a s mravoukou lásky, má živý základní

a úhelný kámen v prostřednictví syna Božího, v Ježíši Kristu. S vírou v něho ztrácí se křesťanu všechno abstraktní, nepřístupné a nepochopitelné jeho náboženství; neboť Kristus, syn člověka, je mu předmětem víry, naděje, lásky, oddanosti, obětování, uctívání, vzývání. Život Kristův, jakožto důsledné provedení jeho vlastního učení, nedává životu suché, nýbrž živé učení, podle něhož má křesťan v Kristu a s Kristem společně žít. Může být lepší, ušlechtilejší a božštější život než Kristův? Rousseau odpovídá: „Trpěl-li a zemřel-li Sokrates jako filosof, trpěl a zemřel Kristus jako Bůh."

Celý život Kristův je pravdou; božský syn káže nejvyšší prostotu, ukazuje dokonalou čistotu a svatost ve vlastním smyslu slova. Nic vnějšího nelpí na něm a na jeho životě, žádný formalismus, žádný ritualismus; všecho vyplývá z nitra, všechno je naprosto pravdivé, naprosto krásné, naprosto dobré. Ve svém učení se omezuje pouze na Starý Zákon, varuje se každé umělosti, rétoriky a nepotřebné učenosti, přece však celé soustavě učebné vdechuje nový život. Své učení a příkazy podává beze všeho blouznění, jasně, přesně, autoritativně; on, nejmírnější, nejlaskavější a nejpokornější, je rozhodný, energický, silný. On, syn boží, narodil se v nejposlednějším městečku, v bídě, a přece mu slouží andělé a celý svět: jeho říše není z tohoto světa. On, Bůh-člověk, trpí konečně pro své přesvědčení nejpotupnější smrt. Může být lepšího příkladu, jak máme žít?

Křesťanství stvořilo nový mravní svět posvěcením poměru člověka k Bohu; dokonalá nesobeckost, povýšená na základní mravní pravidlo, stvořila životní pravidlo nové, podle něhož každý věřící mohl žít. Křesťanství bylo novou skutečností, jež postavila křesťana po mravní stránce nekonečně vysoko nad pohana a ne-

filosofického křesťana učinila lepším než filosofického pohana.*

Tak se stalo křesťanství vlastním učením pro život; evangelium učilo milovat život a ne smrt. Proto toto nové poselství zachránilo a vykoupilo umírající pohanský svět; křesťanství z kořene vyhubilo chorobnou sebevražednost antického polytheismu a vrátilo lidi životu.**

---

* Ukazuje-li za našich dnů Renan na Marca Aurelia a vytýká-li mravní velikost tohoto filosofa, který nevěřil v nesmrtelnost, a velebí-li ho jako slávu lidské přirozenosti, uvádějí o něm křesťané: Když zemřela jeho žena, nechtěl k vůli svým dětem po druhé vstoupit v manželství, nýbrž žil s maitressou. Když pak pronásledoval křesťany, tu prý se nešťastníkům posmíval. Mohl by tak učinit jen poněkud dobrý křesťan? Inkvisitoři, zaujati domněnkou, že toliko jejich forma křesťanství je správná, vydávali své oběti mukám s třesoucíma se rukama, zlomeným hlasem a se slzami v očích — tak praví kterýsi protestantský spisovatel. Viz správné mínění Leckyho, l. c., I., str. 231.

** Otázka obrácení římského světa je nedostatečně projednávána jak od theologů tak od historiků. Theologové je vysvětlují docela pohodlně zázrakem, historikové se snaží naproti tomu, v opposici k zázraku, pomoci si vnějšími okolnostmi (příprava antikou a pod.). Obojí je stejně pochybené. Jistě třeba mít zřetel k časovým okolnostem, ale přes všechen přirozený vývoj nutno ocenit i osobní působení takového mravního genia, jakým byl Kristus. Mužové jako Pavel, Augustinus a j. byli aspoň stejně rozumní jako moderní opovrhovatelé náboženství a jistě nepřijali nové učení bez zralého uvážení. — Mnozí spisovatelé nehledají příznivé působení křesťanství tak v celku učení, jako spíše v jednotlivých jeho větách.

Lecky se domnívá, že křesťanští theologové bránili sebevražednosti tím, že líčili smrt jakožto trest za hříchy. Jistě toto učení působilo, ale bylo by zůstalo bez účinku, kdyby nebylo křesťanské oceňování života a harmonický světový názor učinilo život snesitelným.

Lecky míní dále, že kněží zavedením pohřbívání místo spalování měli ve své moci účinný prostředek, jak vštípiti myslím hrůzu před smrtí soustředěním obrazotvornosti na hrůzu tlení. Proti tomu můžeme uvést touž námitku, a kromě toho nebylo pohřbívání řídké ani ve starověku.

Strach před trestem po smrti také nepotlačil sebevražednost. Učení o nesmrtelnosti dalo positivní oporu životu, radost ze života; negativnější působení jako strach před budoucími tresty, jenž nemusí být nutně spojován s učením o nesmrtelnosti, bylo u mnohých přirozeně velmi účinné a dovedlo i zamýšlené sebevraždě zabránit, jak vidíme

Není naším úkolem ukazovat, jak se obrat ponenáhlu dál; máme jenom pozorovat jeho následky pro společnost.

Víme, že na počátku zjednávalo rozšíření novému učení pouhé hlásání evangelia; stále vznikaly dobře organisované církve, které právě touto svou organisací zachovávaly a rozšiřovaly učení. Tato organisace křesťanské obce je přirozeným výsledkem vnitřního života, ač každá organisace není dobrá a neodpovídá úmyslu svého zakladatele.

Mezi mnohými církvemi prvých století domáhaly se některé jistých výsad autority, a biskupové římští přede všemi jinými ponenáhlu nabyli největšího významu a vedle nich někteří biskupové východní, jmenovitě cařihradští. Když se pak křesťanství stalo náboženstvím státním, spojovalo princip duchovní se světsky politickým, a v té míře, jak římské panství na moci upadalo, získávala církev na moci a na významu. Církev zdědila římské a byzantské světové panství, i vzniklo na západě římské papežství, na východě byzantské césaropapežství; starý rozpor západu a východu byl zavlečen i do církve, a starý Řím, jehož si svět více vážil než Říma nového, vyšel konečně z tohoto zápasu jako vítěz po všech stránkách.

Římská hierarchie s papežem v čele utvořila v několika stoletích pevně učleněný celek, organismus

---

na př. na Indiánech amerických. Tito ubožáci se dopouštěli sebevraždy, aby unikli svým bílým trapičům; jakmile jim však Španělé namluvili, že se také usmrtí, aby mohli v nebi ve svém díle pokračovat, upustili od toho ze strachu. Než nejedná se tolik o potlačení sebevražednosti již se jevící, jako o to, vyvolat v člověku takový stav mysli, aby myšlenka na sebevraždu vůbec ani nevznikla. Proto také málo působil strach před nepohřbením a jinými tresty, jež pro sebevrahy byly ustanoveny.

s přísnou kázní a řádem, jehož nejhroznější vrcholení můžeme studovat na řádu jesuitském. Touto organisací se církvi podařilo spoutat mysli a vést je úplně podle své vůle.

Tak se utvořila středověká víra v autoritu, ona poslušnost jediná svého druhu a obdivuhodná, jež časem opanovala veškeré lidské myšlení a chtění. Nejen na církevním, i na politickém a na všech ostatních polích byla autorita rozhodující; vznikl onen duch poručníkování, jejž tak případně popsal Buckle a který ještě stále můžeme vidět u katolických národů.

Vliv středověké církve na lidstvo byl velmi prospěšný. Mysli byly na dlouhou dobu dokonale upokojeny, lidé se cítili šťastnými; neboť náboženství produševnilo všechny poměry životní, přivyklo masy duchovnímu vedení a skýtalo ve svém zvláštním světovém názoru pevnou oporu pro všechny příhody a nehody středověkého života. Je právě třeba zvlášť vytknout, že život tehdejší se zřetelem k pokrokům našeho století byl po každé stránce velmi těžký; přes to se katolictví podařilo mravy a celý životní názor lidí tak utvořit, že chorobná sebevražednost vůbec nemohla vzniknout. Katolictví činí své příslušníky trpělivými a poslušnými, dodává lidem čehosi zvlášť jemného a laskavého, svým učením a četnými formulemi a obřady skýtá tolik útěchy a naděje, že nedovoluje vzniknout pesimismu.

Snad by někdo chtěl namítnout, že katolictví ve středověku přijato bylo většinou od národů mladých a silných, že tedy podle předešlého výkladu nepřivodila tento příznivý vliv víra, nýbrž dětský přírodní stav. Naproti tomu nutno připomenout, že až do dnešního dne projevují katoličtí národové všeobecně menší sebevražednost než protestantští, že tedy tento příznivý vliv katolictví ještě stále vlastně trvá. Ale k tomuto nijak

nehledíc, katolická církev, dobyvši západní říše římské, upokojila nejprve samy vzdělané Římany. Obrácení přírodní národové byli církví v krátkém čase přivedeni k vysokému stupni vzdělání, a přes to příznivé působení nepřestalo, takže smíme právem tvrdit s Comtem, že je katolictví vzniku a šíření chorobné sebevražednosti velmi nepříznivé.*

Přirozeně přestává příznivý vliv katolictví všude tam, kde ztratilo a ztrácí svou moc nad myslemi, jako na př. ve Francii a v Rakousku, kde všude je sebevražednost velmi značná.

Řecká církev je v zásadě totožná s římskou, jenom zásada autority dospěla v ní k jakémusi duchovnímu otroctví. Východní církev je němá, hrozně němá; nemá kázání, nemá výkladu písma svatého, jenom němé zadumání, rozplynutí v náboženských citech. Ve všem záleží na stálosti, nesmí být pokroku; proto i umění musí sledovat zastaralá pravidla a předpisy.

Je přirozené, že takové náboženství mysli, jež ovládá, nutně úplně uspokojuje. Věřící davy jsou pohříženy

* Comte, Philosophie positive, V. str. 308. — Někteří spisovatelé se pokusili vysvětlit příznivé působení katolicismu některými zvláštními naukami a zřízením církevním. Osiander míní, že sebevrah nemůže dostat posledního pomazání, a proto že se věřící katolík zřídka dopustí sebevraždy; protestant nabývá prý však vírou odpuštění všech hříchů, tedy i posledního hříchu, a proto se snadno sebevraždy dopustí. Arnold (Beobachtungen über die Natur, Art, Ursachen u. Verhütungen des Wahnsinns und der Tollheit, 1784, str. 23, snaží se nalézt správné vysvětlení v odpustcích; odpuštění hříchů a odpustků možno si snadno získat, proto je katolík méně náchylný k šílenství a melancholii. Tissot považuje kláštery, Brierre de Boismont kláštery a zpověď, Wagner zpověď za zvlášť příznivou atd. Všechna tato mínění jsou správná, protože uvedená učení a zřízení tvoří z velké části katolicismus; ale ona sama příznivého vlivu nezpůsobují, nýbrž celek katolicismu, to, co jsme s Bucklem nazvali duchem poručníkování; neboť abychom vysvětlili, proč katolicismus nepodporuje chorobnou sebevražednost, musíme pozorovat celek a ne jednotlivé části. O duchovní moci katolicismu sr. Channing, Letter on Catholicism.

v naprostý duševní klid, v klid duševní smrti; neznají proto nespokojenosti, pesimismu, sebevraždy. Ale probuzení z tohoto spánku je hrozné, zvláště je-li spáč probuzen násilně; probuzený nemá pak ničeho, k čemu by se mohl připnout – nihilismus v Rusku.*

86

Jednotný světový názor středověký skýtal klid a spokojenost: pokud naplňoval lidi, nebylo sebevražednosti. Lidská společnost byla podle jednotného názoru světového jednotně uspořádána, každý jednotlivec měl v tomto velkolepém systému své určité místo. Než tento řád a toto uspořádání středověké společnosti bylo z velké části jenom vnější, autoritativní. Jednotný, v životě jednotlivcově i společenském důsledně provedený světový názor může totiž být rozšířen dvojím způsobem. Nejprve působením nějaké autority, více méně vnější: papež, neomylnost jediného; může však jednotný světový názor vyplynout také z nitra, jako organický proces svobodného přesvědčení a přesvědčení všech: protestantství, svobodné badání (v bibli), neomylnost všech. Jednotný světový názor může být více méně nesprávný; ale jako je jenom jedna pravda, tak může být jenom jeden právem důsledně provedený světový názor. Katolictví, s neomylným papežem v čele, uspořádalo společnost v tomto smyslu a jistě s nejlepším úmyslem. Ale trvalá a opravdová jednota a sjednocenost konečně může být založena přece jenom druhým uvedeným způsobem. Lidstvo zřejmě usiluje o to, aby bez vnější autority dospělo k spontánní, dobrovolné a vědomé jednotnosti; třebaže k tomu v jednotlivostech ještě vždy přispívá i vnější autorita, v základě chceme dospět k jednotnosti jenom svobodou.

* Bližší podrobnosti viz v hlavě V. 2., odstavec 108.

Z těchto method společenského vedení náleží prvá katolicismu, druhá protestantismu; ona je snazší, tato obtížnější: odtud síla jednotného katolicismu a jeho převaha nad rozdrobeným protestantismem.

Protestantismus se vyvinul přirozeně z katolicismu. Vlastně byl vedle katolicismu protestantismus vždycky; ale teprve reformací se stal protestantismus vedle katolicismu obecně uznaným a od mnohých přijatým principem.

Lidský duch nutně postupem času dospěl k methodě protestantské, protože jedině správné. Tak prolomily vědy kruh církví vyměřený a stavěly dále na budově, již zůstavili Řekové a Římané. Právě katolická církev nevyhnutelně vedla k humanismu, protože zachovala latinskou řeč a její poklady a připravovala mysl k jejímu porozumění. Humanismus však byl svou povahou pohanský a z velké části přirozeným odpůrcem církve a křesťanství; na štěstí byl tehdy v prvém náhlém probuzení úzce omezen. Pád Cařihradu (1453) dal mu sice novou potravu, ale protože se západ musil řecké řeči teprve učit, bylo působení řecké literatury na velké masy tehdy jenom nepatrné; teprve my působení to plněji cítíme.

Pokroky věd, objevy v cizích dílech světa a nový humanistický směr byly mocně podporovány vynalezením umění knihtiskařského, takže nový způsob myšlení nemohl již být potlačen přes četné a usilovné pokusy k tomu směřující.

S tímto rozumovým hnutím souběžně šlo hnutí na poli náboženskomravním; toto bylo vlastní ženoucí silou doby. Organisace středověké církve vedla časem k vnějšímu formalismu, a tak přirozeně vznikla všeobecná snaha po církevní reformaci. Tu i onde byly činěny velkolepé pokusy, jako na př. v Čechách, ale

celkem plnost času ještě nepřišla; teprve XVI. století bylo sourodé s duchem takového reformátora, jakým byl Luther.

Papežství se vzdávalo své moci od XIV. století krok za krokem. Bonifác VIII. (1294 až 1303) prvý pozbyl své autority téměř úplně; záhy potom ukázalo zajetí avignonské malomoc papežství, a konečně reformace dokončila veliké dílo duchovního osvobození. Malomoc papežství znamená však malomoc katolicismu.

87

Naznačili jsme již methodu protestantismu; nyní třeba poznat jeho podstatu a jeho význam pro náboženský život lidstva.

Říká se často, že protestantismus znamená tolik jako svoboda svědomí, snášelivost a pod.; to je správné v míře jenom omezené, myslí-li se totiž pravý protestantismus. Ale z církví protestantských, nyní existujících, byly a jsou mnohé bez svobody svědomí a nesnášelivé, jako je a byl nesnášelivý katolicism na rozličných místech a v určitých dobách. Pravý a vlastní protestantism, jakožto historický princip naproti historickému principu katolicismu, chce nábožensko-mravní individualismus. Bible, Kristus — a ne papež — je neomylným vůdcem křesťana; z toho hlediska může být pravý křesťan jenom evangelický. Tím však je sama sebou dána zásada svobodného badání. A touto zásadou je dále uznán i pokrok, možnost zdokonalení; neboť my, lidé, nemůžeme pravdu poznat najednou, nýbrž postupem času. Evangelické křesťanství nezná kněží, nemá proto hierarchie; jedinou jeho hlavou, jediným jeho vůdcem je Kristus; evangelická církev není vázána na žádné vnější ohraničení. Formule a obřady nečiní člověka křesťanem, nýbrž křesťanský život, křesťanský duch. Protestantismus, takto pojatý a

uskutečněný, vyvíjí povahu každého jednotlivce, čině člověka po každé stránce samostatným; dává každému pravou svobodu, činí každého nezávislým a přece spojuje všechny v krásný celek. Tohoto ideálu je nyní v četných rozmanitých protestantských sektách dosaženo jenom přibližně. Svoboda badání přivádí snadno k náboženskému pochybování; nehotová povaha postrádá silného duchovního vedení církve, nešťastný nalézá tíže útěchy, protože pohřešuje lidsky-kněžského prostřednictví. Také nemá žádných formulí a ceremonií, na něž by se mohl v nedostatku opravdového náboženského citu připnout. Samostatnosti povahy je nezřídka dosaženo na účet lásky k bližnímu; proto jeví protestanti při své větší energii nezřídka jakousi tvrdost, jež působí nelaskavě, i když vystupuje jako mravní rigorismus.

Věřící protestant je jako evangelický křesťan dokonale šťasten a se svým životem spokojen; falešný, nehotový protestant naproti tomu není šťasten: jsa ponechán sobě samému a svému pochybování, bez mravního vůdce, beze všeho církevního nucení, nemůže najít žádoucího klidu pro svou duši. Z toho vyplývá, že nynější protestantismus, srovnán s nynějším katolicismem, je vzniku a šíření chorobné sebevražednosti příznivější než katolicism. Proto mnohé protestantské země, Dánsko, Sasko a severní Německo, mají tak značné množství sebevražd. Ovšem nechovají se všechny protestantské země stejně; Anglie a Amerika mají méně sebevražd, méně než katolická Francie a Rakousko. Ani dobrý katolík, ani dobrý protestant nezoufá si nad svým životem; jenom špatný katolík, jenom špatný protestant; ale spíše si zoufá špatný protestant než špatný katolík, protože spíše pocítí svou bezradnost.*

* Další rozvedení viz v hlavě V. 2., odstavec 98.

Od XVI. století zápasí nejen katolicismus s protestantismem, nýbrž vůbec víra s nevěrou a tento zápas vtiskuje modernímu vývoji ducha lidského svůj ráz. Neboť „vlastním, jediným a nejhlubším thematem dějin světa a lidstva, jemuž vše ostatní je podřízeno, je spor nevěry a víry“.*

Reformace náboženský život všeobecně zlepšila; nejen protestanti, nýbrž i katolíci získali reformací, protože se obě strany snažily netoliko bojovat, nýbrž i vyniknout. Přes to však ve všech zemích vzrůstala nevěra stále více, a s ní se množily i sebevraždy. V prvé době po reformaci byla obecná pozornost obrácena k náboženským bojům, a zvláště za náboženských válek se nemohla sebevražednost rozvíjet. Jednotlivé případy se ovšem vyskytovaly, jmenovitě mezi humanisty, kteří jako ve všem, tak i v této věci své pohanské vzory horlivě následovali.** Teprve od polovice XVIII. století vyvíjela se sebevražednost jako společenská choroba, aby za našich dnů dosáhla své největší dosavadní síly.***

Od renaissance se množí ve všech křesťanských zemích nevěra, skepticismus a náboženský indiferentismus; positivní lidové náboženství – křesťanství – den ode dne ztrácí blahodějný vliv, kterým dříve působilo. Tisíce a tisíce se mohou tázat se Straussem: Jsme ještě křesťany? a odpovídati: Ne! Máme ještě náboženství? Ano – a ne!

Těmito „my“ jsou však v prvé řadě vzdělanci a ti,

---

* Goethe.

** Lecky, Sittengeschichte Europas, II., str. 43.

*** Není nahodilé, že otázka o dovolenosti sebevraždy byla od renaissance velmi často projednávána. A nebyly to pouze názory starých, z nichž filosofové čerpali nekřesťanské ideje a kterými zvláště k této úvaze byli puzeni, nýbrž častější sebevraždy vnutily tuto otázku samy. Krátký dějinný nástin novějších názorů o sebevraždě a udání pramenů podává Lecky na místě právě uvedeném.

kteří se právem nebo neprávem mezi ně počítají; lid (venkovský) je vždy ještě kladně věřící, ačkoliv i jemu jsou, víc než je prospěšné, vzorem vzdělanci, jejichž vedení je svěřen. Naše doba si přeje věřit a rozeznává proto se Straussem náboženství positivní od náboženství vůbec; na positivním se jí však nelíbí všechno, co nemůže uvést v soulad se svými názory. Guizot charakterisuje tuto snahu našich dnů jako negaci nadpřirozeného v osudech lidstva a veškerenstva, jako odklizení nadpřirozeného prvku v křesťanském a v každém náboženství vůbec.* A dodejme k tomu ještě: vzdělanci činí to s radostí a nadšením, jež v ničem nezadá náboženskému fanatismu středověkému.**

Rozmanité církevní sekty, majíce podnět a výzvu v negaci, jíž je stíhá věda, vyvíjejí nyní velikou činnost. Ale snaha jejich směřuje zřídka ke smíru, nýbrž k potlačení myšlení, stejně jako věda nijak nepracuje ke smíru opravdovému. Nejrozhodnější, zároveň však nejnerozumnější protest proti lidskému vědění vyšel z Říma, když se papež docela vážně prohlásil za neomylného — podobně zavedl kdysi Augustus kult císařů, když náboženské vědomí Římanů vymizelo.

Věda ovládá nyní skutečně hlavu masy, jak možno nejlépe vidět na vlivu tisku. Ve velkém slohu prováděné popularisování věd a odpovídající tomu chuť ke čtení u obecenstva dokazují, že je zde potřeba, jíž náboženství a církev nedovedou už ukojit. Ale věda může upokojit jenom hlavu, nestačí pro život a pro smrt; proto upo-

* L'église et la société chrétienne en 1861, str. 13.

** Takový „atheistický" fanatismus je na příklad u Du Bois-Reymonda: „Jsa si vědom nepřekročitelných hranic, jež rozumu lidskému jednou byly postaveny, netouží za ně. Volný na této výši pyrrhonismu odmítá vyplnit prázdnotu, zející kolem něho, výtvory své fantasie a bez bázně nahlíží do nemilosrdného ústrojí odbožněné přírody" atd. (Darwin versus Galiani, str. 29.)

kojuje jenom z polovice, nedává mravní opory, nedovede vést masy.

Rozum ponecháváme vědě, cit pak náboženství a církvi, v něž už nevěříme a kterým už nedůvěřujeme — a to je jediná, ale ohromná chyba naší civilisace. Ve všech našich školách, nižších i vyšších, je vzděláván jenom rozum; o mravní vedení se škola nestará, to přenechává positivnímu náboženství. Tak je potom moderní společnost vedena dvěma duchovními mocemi, vědou a náboženstvím; protože však tyto moci spolu zápasí, je vedení obou nedostatečné a zhoubné. V nedostatku jednotného názoru světového se nemohou tvořit dokonalé povahy, nýbrž jenom rozumový a mravní chaos. Každá válka škodí vítězi stejně jako přemoženému a kulturní boj nečiní z tohoto pravidla výjimky.*

V takové době duchovní anarchie nemůže být všeobecně rozšířeno důkladné vzdělání, nýbrž jenom polovzdělání, polokultura; a tak je charakteristickou známkou naší vzdělanosti ona zvláštní polovičatost se všemi hroznými následky pro hlavu i srdce těch, kdo se nemohou propracovat k jednotě a harmonii. Blázni a rozumní lidé, praví Goethe, jsou stejně neškodni, jenom poloblázni a polomoudří jsou nebezpečni.**

Při velkém rozsahu a pokroku věd je však rozumová a mravní polovičatost tím větší; neboť ať si nikdo nemyslí, že důkladného vědění možno nabýt snadno nebo dokonce hravě — tak mimochodem; vědění se dosahuje těžce a těžce se tráví. „Nebezpečí polovzdělání, povrchního okusování všeho a všude a úplného zanedbávání důkladnějšího a hlubšího studia všeobecných věd je tím

* Poučná po té stránce je kniha J. B. v. Schweizera, Zeitgeist und Christenthum, 1861.

** Případně charakterisuje Nationalzeitung vady přítomné doby slovy: „Vzdělání vrchních desíti tisíců zas jednou prosáklo dolů. To je vše.“ 9. června 1878.

větší, čím většího rozsahu dosáhlo dnes pole věd, čím se činí větší a rozsáhlejší požadavky na každého opravdového vzdělance a čím spíše se pro samé lapání po všem na konec nedosahuje ničeho... Mravní působení tohoto zpovrchnění a omezení nejvíce vystupuje tam, kde se v nejhorším případě stupňuje až k úplnému opovrhování vším věděním a každou vyšší životní snahou, s čímž však téměř vždycky zároveň ruku v ruce kráčí nejdivější a nejnevázanější život a úplné znemravnění."*

Proto se vedle umrtvujícího indiferentismu šíří hlodavý skepticismus a ošklivý cynismus; lidé jsou nespokojeni a nešťastni a stále hlasitěji a hrozivěji se ozývají

* H. Beckers, Ueber das Bedürfniss einer zeitgemässen Regelung der allgemeinen Studien an Deutschlands Hochschulen, 1862.

Každý nyní snadno uzná, proč je právě tam, kde je, jako na př. v Německu, školní vzdělání velmi dobré, i nebezpečí polovzdělání velmi značné. V Anglii a v Americe se učí lidé netoliko ve škole, nýbrž na železnicích, na cestách, krátce praktickým životem, kdežto v Německu a stejně u nás v Rakousku život málo skýtá. Pohlédněme jenom na naše absolvované posluchače vysokých škol. Na gymnasiu se učí matematice, řečtině a latině, literatuře svého národa a něco přírodní vědě; na universitě pěstuje své odborné studium, udělá zkoušku z filologie, práv nebo z jiného odboru a vstoupí pak do života — nenese si však pro život nic, docela nic! V „životě" má být především charakterem — ale charakterem není; má být státním občanem — a o politice neví nic; jenom co mu časopisy předžvykávají; je manželem a otcem — a neví nic o výchově, co jsou manželské povinnosti, co vyžaduje rodinný život — — je příliš smutné kreslit dále tento temný obraz i přenechávám to těm, kdo bdí nad výchovou našich národů, aby o té věci dále přemýšleli. Sebe lépe zřízené školy, v nichž se kromě toho dbá víc o disciplinu učitelů než žáků, nevyhoví, nedostačují-li praktickým potřebám života, a naše školy těmto potřebám naprosto neodpovídají.

Zrovna křiklavý je však nepoměr mezi naší výchovou rozumovou a mravní. Lidé, kteří dvacet let chodí do školy, učí se stále a stále, ale o jejich cit a o jejich vůli se nestará nikdo. (Přece mně nikdo nebude chtít namítat, že gymnasista má dvakrát týdně náboženství? I když připustíme, že toto vyučování náboženství je tak dobré, jako že není, tedy je právě vyučováním, kdežto vůle potřebuje výchovy. A kdo řekne něco ethického našim universitním posluchačům?) To je právě ta polovičatost, o kterou jde.

hlasy, jež se nelekají ani násilné reorganisace společnosti.

Již Baco pravil, že poloviční vědění od Boha odvrací, kdežto pravá a důkladná věda člověka k náboženství zpět přivádí.* V té míře, jak se polovičatost šíří, jeví se jako atheismus, nebo lépe řečeno, jako beznábožnost. Pravé atheisty najdeme zřídka, ale nezřídka najdeme pochybovače a vůbec lidi, kteří staré odhodili, aniž to něčím novým nahradili. Beznábožnost pak vede u většiny lidí, ne-li u všech, k nespokojenosti. Jak věci jednou jsou — a nejsou jinak — potřebuje člověk v životě a smrti kromě vědy také mravní opory, a tu mu může dát přece jenom náboženství. Ztratí-li je, bylo-li mu nesvědomitě odňato, ztrácí se s ním i klid duše.** „Vymizí-li z duše víra, jež ji k Bohu povznášela a s ním spojovala, pak se v ní děje něco hrozného. Duše, vlastní svou tíží jaksi dolů puzena, klesá a klesá, klesá bez ustání, nepřetržitě; a s sebou strhuje v pád také rozum, jenž je nyní odtržen od svého původu a věsí se nyní na vše,

---

*Certissimum itaque atque experientia comprobatur: Leves gustus in philosophia movere fortassis ad atheismum, sed pleniores haustus ad religionem reducere. De augmentis scientiarum. I., col. 5.

** O nedokonalém klidu mysli u stoiků mluvě, praví Beneke: „S blahosklonnou vnímavostí představovat si a spolucítit osudy a nedokonalosti jiných lidí, nekonečnou bídu, pod jejíž tíží v každém okamžiku vzdychají a hynou miliony, a nekonečné množství pošetilosti, požívačnosti, nenávisti a zloby, jimiž je božský obraz v člověku zohyžďován . . . s tohoto hlediska se tedy jeví náboženství jediným prostředkem, jak se ochránit před pochmurným zoufalstvím nebo před skličujícím roztrpčením, a tvoří nutné doplnění nebo spíše nutné vyvrcholení a dokonání mravního názoru světového". Grundlinien der Sittenlehre, II., 391. Lichtenberg praví: „Jedním z nejtěžších umění pro lidi jest umění dodat si odvahy. Ti, kterým se jí nedostává, nejsnáze ji naleznou pod mocnou ochranou toho, kdo ji má a kdo nám může pomoci, chybí-li všechno. Protože pak je tolik utrpení ve světě, že žádná lidská bytost nemůže dát slabému dosti síly, aby mu s odvahou vstříc kráčel, tedy je náboženství výborné. Je vlastně uměním: myšlenkou na Boha, beze všech dalších prostředků získat si útěchy a odvahy v utrpeních a síly k odporu."

co potkává na své cestě dolů, tu v bolestném neklidu, tu zase s rozkoší, podobnou smíchu šílence. Mučen ustavičně neutišitelnou touhou a žízní po životě, lapá brzo po hmotě, již se nadarmo snaží oživit, nadarmo oduševnit a zbožnit, brzo se honí za prázdnými abstrakcemi, prchavými, beztvárnými stíny vlastní fantasie . . . Všechny vyšší vlohy a síly jsou ochromeny a leží jako v hlubokém spánku; všechny ony tajemné síly v duši, které v nás a kolem nás tvoří říši mravů, duchovní světový řád, jež vytvářejí podstatu pravého vnitřního člověka, umírají jedna po druhé, a s bolestí, drásající jeho nejvnitřnější útroby, cítí člověk toto ponenáhlé umírání svého lepšího já. Jeho duše hladoví, a on nemá pokrmu pro ni; co má činit? Usmrtí svou duši, aby již nehladověl, aby již nezakoušel oné vnitřní muky... odtržen od svého středu, je sem a tam zmítán jako rozbitý vrak bez kormidla a vesel na bezútěšném oceánu tohoto všehomíra."*

Tak tedy se nám vysvětluje společenský zjev sebevraždy jakožto smutný následek šířící se bezbožnosti mas.

Dnes jsou dvě veliké třídy lidí: věřící a nevěřící, křesťané a nekřesťané. Věřící mají mravní oporu, jsou šťastni, spokojeni a s životem usmířeni; z nevěřících jsou jenom málokteří, velmi málokteří opravdu šťastni a spokojeni, protože jenom málokteří nalézají v životě opory, již by bylo možno přibližně srovnat s positivním náboženstvím. Těmto málokterým stačí „mravní anarchie"; většina v rozumové a mravní anarchii hyne.

Této rozumové a mravní anarchii se na jedné straně přičítá naše veliké nervosní vzrušení a ustavičně vzrů-

* Lamennais, Discussions critiques et pensées diverses sur la religion et de la philosophie. Sr. upřímné přiznání Zöllnerovo v jeho pojednáních, III., str. 36 a n.

stající počet duševně chorých, na druhé straně se z ní vyvíjí onen pesimistický světový názor, který má nejenom výmluvný výraz v moderní poesii a filosofii, nýbrž tisícům a tisícům činí život skutečně nesnesitelným. Přehlédneme-li veliký počet pesimisticky naladěných básníků nové doby – Young, Byron, Shelley, Poe, Grabbe, Hölderlin, Heine, Kleist (sám Goethe si zahrával se sebevraždou), Lenau, Sénancour, Musset, Foscolo, Leopardi, Carducci, Giusti, Słowacki, Lermontov, Puškin, Gogol – a spojíme-li je s pesimistickou filosofií Schopenhauerovou, dostaneme přímé potvrzení toho, co nám tak hrozně suše praví statistická data: jsme unaveni životem, nemáme pravé radosti ze života: k hromadným sebevraždám zpívají naši básníci pohřební písně, pohřební řeč pronáší frankfurtský mudrc.

89

Zbývá ještě shrnout výsledky dosavadního vyšetřování a společenský hromadný zjev sebevraždy s přesností co největší vyložit obecným principem.

Darwin považuje sebevraždu za prostředek výběru; duševně choří a melancholikové v boji o život podléhají. Toto vysvětlení nedostačuje pro výklad jevu historického, neboť jde o to ukázat, jak a proč je tak mnoho duševně chorých a proč je tak mnoho sebevražd v této době; boj o život – připustíme-li, že je principem společenským – toho nevysvětluje, protože nevysvětluje vůbec nic. Boj o život trvá stále: proč tedy je tolik sebevražd dnes a proč jich nebylo tolik dříve? Proč jsou jen občas? Všeobecný zákon a dokonce jen všeobecný fakt (boj o život) toho nevysvětluje. Z téhož důvodu není vysvětlením ani Morselliho zobecnění.* Tento badatel míní totiž, přijímaje Darwina, že sebe-

* Str. 478.

vražda je výsledkem boje o život a lidského výběru, jenž se děje podle zákona o vývoji vzdělaných národů.

Jinak, ale také nesprávně, zevšeobecňuje Wagner:* Není prý beznábožnost poslední příčinou tohoto smutného zjevu, nýbrž tato a všechny ostatní příčiny jsou funkcemi jisté vrozené přirozené duševní povahy. Tuto je třeba asi vyložit růzností hmotného substrátu lidské činnosti duševní, růzností útvaru a podstaty mozku, třebaže na vnějšek sebe nepatrnější, přece pro duševní pochody podstatné. Wagner má pravdu, že poslední zevnitřně prokazatelné pochody jsou fysickými pochody mozku; ale jak povstávají tyto změny? Proč vznikají u některých individuí a v některých dobách spíše než v jiných? Jsou to duševní pochody, které se ve společenském životě nepřetržitě rozvíjejí a které často působí oklikou pathologickou a fysiologickou, jak i duševní nemoc ve většině případů vzniká tím způsobem, že určité duševní pochody postupem času způsobují v organismu změny, které mohou lékaři, ne však sociologové považovat za poslední příčinu zla. Sebevražednost vystupuje jako jev historický a jako jev historický musí být vyložena duševním procesem. Wagner sám to činí, jsa spolu s Lislem toho mínění, že se sebevražda nevyskytuje tam, kde náboženské představy jsou ještě věcí vnitřní víry mase svých vyznavačů a kde se moderní sklon k lhostejnosti a naprostá svoboda myšlení málo ještě rozšířila.** Podle toho není tedy poslední příčinou sebevraždy změna v substanci mozkové, nýbrž právě uvedený historický proces.

Nynější společenský hromadný zjev sebevraždy je následek úpadku jednotného názoru světového, který

* Str. 188, 189.

** To objasňuje, proč jsme Wagnera přes to počítali k těm badatelům, kteří v beznábožnosti vidí vlastní (společenskou) příčinu zla.

křesťanství důsledně přivedlo k platnosti v lidu všech vzdělaných zemí. Boj svobodného myšlení s positivními náboženstvími vede k beznábožnosti mas; tato beznábožnost pak znamená: rozumovou a mravní anarchii a — smrt. Veliké vědecké vymoženosti nové doby vnucují se lidem násilně; většina lidí se seznámí s vyšší kulturou bez přípravy, a je již známý sociologický zákon, že příliš rychlé a neprostředkované poznání vyšší kultury má za následek zánik nevzdělanějších.* Jako nižší plemena vymírají, přijdou-li do styku s vyššími, t. j. vzdělanějšími, tak vymírá ve vzdělané společnosti i ona vrstva obyvatelstva, která přijímá vyšší kulturu neprostředkovaně. Pochod tento se děje však jmenovitě ve velkých městech; neboť tato se svou mocnější kulturou mají se k obyvatelstvu venkovskému, hrnoucímu se do měst, jako na př. bílé plémě v Americe k tamějším Indiánům. Sebevrazi jsou krvavými obětmi civilisování, obětmi kulturního boje.

Takový boj prodělává časem každý vzdělaný národ, a proto vystupuje i sebevražda v rozličných dobách se zvláštní silou. U každého národa se dosud vyskytl okamžik, kdy náboženství ztratilo svou moc nad myslemi, a vždy potom vystupuje sebevražda jako společenský hromadný zjev. Všichni moderní národové jsou nyní v tomto stadiu svého vývoje, a také se u nich ukazuje týž zjev.

Zdá se, že vývoj lidstva kráčí postupnými stadii víry a nevěry, aspoň se ukazuje tento zákon v jeho vývoji dosavadním. Jistě mizí od několika století i moc kře-

* Gerland, Ueber das Aussterben der Naturvölker, 1868, str. 84 a n. Tento pochod může pozorovat každý, kdo má oči k vidění, u nás ve Vídni, která tak mnoho nevzdělaných elementů, jmenovitě z evropského jihu, přijímá a „vzdělává“. Proto měli zde roku 1869 až 1878 poměrně největší množství sebevražd vyznavači církve řecko-východní, právě v protivě k obecnému zákonu.

stanského lidového náboženství, a toto mizení plodí obecnou nespokojenost a omrzelost života. Vymizí-li křesťanství úplně a ustoupí-li novému lidovému náboženství či bude-li v nové podobě opět a snad trvale uspokojovat mysli, na to a na podobné otázky netřeba zde odpovídat.

Oddíl druhý

OVĚŘENÍ ZÍSKANÉ OBECNÉ VĚTY O NÁBOŽENSKÉM STAVU VZDĚLANÝCH NÁRODŮ PŘÍTOMNÉ DOBY

90

Vyšetřování ukázalo, že chorobná sebevražednost přítomné doby je podmíněna všeobecně se šířící beznábožností; a ačkoli dosavadní důkazy činí věc dosti jasnou, přece chci všeobecný výsledek v jednotlivostech verifikovat statistickou indukcí a psychologickou a historickou analysí nebo aspoň naznačit, jak lze všechny údaje verifikovat.

Přirozeně vezmu při tom v úvahu pouze bližší individuální a společenské příčiny sebevraždy, zvlášť však musí být vyšetřen náboženský stav vzdělaných národů. Bude-li výsledek toho vyšetřování souhlasit s daty sebevražedné statistiky, podanými ve druhé hlavě, bude správnost našeho zevšeobecnění proti každé pochybnosti obrněna.

91

Městské obyvatelstvo není, jak se obecně přiznává, tak nábožné jako obyvatelstvo venkovské a jeví také větší sebevražednost. To, co povšechně jmenujeme vzdělaností, nalézá se především ve městě; myšlení a chtění je zde silnější a plodí v hustší mase obyvatelstva ono vzrušení, jež je příznivé vzniku a šíření psychosy a se-

bevražednosti. Zvláště však padá na váhu přítok venkovského obyvatelstva a jeho přímé míšení s městským životem. Kulturní boj se všemi svými smutnými následky je vybojováván především ve městech.

Ženy se dopouštějí sebevraždy značně řidčeji než muži. To plyne z toho, že muži více nesou starosti o život než ženy. Duševní práce připadá mužům, a proto se ocitají poměrně častěji v onom rozporu, který ničí radost ze života a učí milovat smrt. A ženy vždy chrání před sebevražedností větší nábožnost.

Nejčastěji je sebevražda páchána ve věku dospělém, tedy tehdy, když člověk nejvíc potřebuje náboženské opory, když vážnost života na něho doléhá. Že však naše mládež pozbyla radosti ze života, je nejsmutnější známkou naší bezradnosti a těžkou obžalobou nynějších method vyučovacích a vychovávacích. V nejútlejším věku jsou vnímavá srdce otrávena morovým dechem moderní negace a jenom málokterá se pak propracují k harmonickému vzdělání.

Nemravné poměry v manželství a vůbec všechny nemravné poměry postrádají právě náboženské sankce a disponují a determinují velmi snadno k sebevraždě: konkubinát, rozvod atd.

Veliká sebevražednost u vojska je zřejmým důkazem pro naše vysvětlení. Světový názor, který je nyní u vojska pěstěn, naprosto postrádá jakéhokoliv opravdu mravního a náboženského rázu, a proto se vyskytuje sebevražda ve vojsku mnohem častěji než v obyvatelstvu občanském. Zvláště třeba klást důraz na to, že představení, a jmenovitě důstojníci, touto chorobnou náklonností trpí, že tedy rozumové vzdělání – a jenom o ně se vlastně pečuje – samo, bez příslušného mravního vzdělání, k zachování života nestačí. Vzdělání ve vojsku požadované je všeobecně vzorem popsaného polovzdělání,

máme tedy ve značném množství sebevražd u vojska přímé potvrzení svého mínění, že právě toto polovzdělání je nebezpečné.

Polovzdělání sebevrahů statistikové zvlášť vytýkají; stejně i okolnost, že pohnutky činu jsou velmi zřídka mravné. To jest právě podstatou moderní poloviČatosti, o jejíž existenci se může každý snadno přesvědčit.

92

Ostatní poměry netřeba zde opětně připomínat, stačí vzpomenout si na to, co bylo řečeno při vyšetřování jednotlivých příčin a pohnutek sebevraždy, a obrátíme se proto k věci hlavní, k vylíčení náboženských poměrů, při čemž nejprve budeme pozorovat národy katolické.

Reformace vyvolala na straně katolické protireformaci. Příkrý rozpor byl oběma stranám prospěšný, pokud jedna nebo druhá nebyla zrovna potlačována, což se ovšem nezřídka stávalo. Římská církev nabyla uvnitř nové půdy a nového života, náboženský cit se posílil a očistil a uvnitř i vně rozvinula se skvělá činnost. Theologie v XVII. století znova rozkvetla, a v ní máme nejlepší měřítko živosti tehdejší katolické víry. Vnitřní náboženský život zplodil jemnou mystiku sv. Teresie, Františka Saleského, Angela Silesia a j. Moc církve představuje pak nový řád jesuitů, v jehož umělém zařízení, uspořádání a rozčlenění projevil se hierarchický princip katolicismu po každé stránce non plus ultra. Dějiny tohoto řádu jsou dějinami jeho církve.

V XVIII. století katoličtí národové počínají být nevěrečtí a to v té míře, jak se církevní poměry ustalovaly. Jesuité byli ze všech zemí vypuzeni, a to je jenom počátek zápasu, který nutně musí vést stát a církev ve všech katolických zemích, kde společnost jednou přestala být přísně věřící. Protestantismus rozřešil otáz-

ku poměru státu a církve jednodušeji, protože církev nemá vnější organisace, jež by měla co činit s věcmi světskými; nemá ani kněžstva ani hierarchie. Avšak římská hierarchie se jakožto hierarchie nemůže vzdát své moci, a tak vidíme, že ve všech katolických zemích bojován byl s malými přestávkami zápas mezi státem a církví: v Italii, ve Francii, Belgii, (v Rakousku). Výkvětem katolické nevěry je však osvícenská literatura osmnáctého století, zvláště francouzská; veliká revoluce, násilné zboření staré, zpuchřelé budovy.

Naše století pokračuje v destrukci zdánlivě mírněji, protože soustavněji; charakteristický pro naši dobu je zánik církevního státu, jejž všichni katoličtí národové a knížata připustili bez trvalého vzrušení. Vnitřní katolický život vyznačuje poslední všeobecný koncil a ultramontanismus. Prohlášení neomylnosti papežské, třebaže i logicky vyplývá z katolicismu, ukazuje tím, že teprve nyní bylo učiněno — v praxi neomylnost byla uznávána již dávno, ba vždy — jak římská církev uznává veliké nebezpečí, v němž se nyní nalézá. V Syllabu papež označil moderní nevěru nejlépe.

Čilý církevní život se projevuje jakožto t. zv. ultramontanismus. Nezáleží mu tolik na víře, nýbrž na církvi, na prostředku, ne na účelu. Je znovuoživením pravého papežského názoru středověkého, pokusem opětně probudit katolického ducha poručníkování a společnost přivést zpět k trpné poslušnosti a víře v autoritu. Nebezpečí revoluce a svobodářských snah vůbec vzbudilo přání s pomocí papežství zavést reakci: politikové a básníci se setkávají tak v lůně jediné spasitelné církve. Tato reakce jest namířena všeobecně proti svobodě a zvláště proti protestantismu.* Co se posledního týče, je tato reakce

* Názory de Maistreovy jsou základní pro ultramontánní reakci. Ve své knize o papeži charakterisuje znamenitě katolický princip setr-

obrácena také proti vnitřnímu protestantismu katolíků; neboť mezi katolíky je – třeba jenom to odkrytě vyslovit – velmi mnoho protestantů, protestantů, kteří ovšem znají jenom negativní, ne positivní (evangelickou) stránku protestantismu. Jmenovitě vzdělaní katolíci jsou téměř úplně protestanty, t. j. nenávidí vlastně papežství a katolický formalismus, jsou však přes to katolíky, ježto je jim přestoupení nepohodlné a protože neznají nebo nechtějí znát positivního obsahu protestantismu.

Tím jsme však označili vlastní povahu katolických národů přítomné doby. Rozpor mezi vzdělanými a nevzdělanými je velmi značný; obě strany nemají nic společného. Lid je ještě katolický a církevní, vzdělaní

---

vačnosti naproti svobodnému protestantismu; ví velmi dobře, že mezi papežskou a královskou mocí je taková obdoba, bratrská podobnost a vzájemná závislost, že každý odpor proti prvé je zároveň odporem proti druhé. Jak velice je zaujat proti protestantismu, ukazuje mezi jiným opravdu dětinský důkaz, že knížata protestantských zemí žijí kratší dobu než katolických. Že de Maistre ke konci svého života obhajoval španělskou inkvisici („Listy ruskému šlechtici o španělské inkvisici"), nemůže být divné, vzpomeneme-li si na proslulé pojednání o katu v „Soirées de St.-Pétersbourg". Du pape, 1819. Zvláště o protestantismu viz Oeuvres inédites, 1870: Réflexions sur le Protestantisme dans ses rapports avec la souveraineté. Stojí tam: „Le grand ennemi de l'Europe qu'il importe d'étouffer par tous les moyens qui ne sont pas des crimes, l'ulcère funeste qui s'attache à toutes les souverainetés et qui les ronge sans relâche, le fils de l'orgueil, le père de l'anarchie, le dissolvant universel, c'est le protestantisme." — „Qu'est-ce que le protestantisme? C'est l'insurrection de la raison individuelle contre la raison générale." — „... Les rois sont des oints, les prêtres sont des magistrats, le sacerdoce est un ordre; l'empire est sacré, la religion est civile: les deux puissances se confondent; chacune emprunte de l'autre une partie de sa force, et, malgré les querelles qui ont divisé ces deux soeurs, elles ne peuvent vivre séparées." — („Veliký nepřítel Evropy, kteréžto záleží na tom, aby potlačila všemi beztrestnými prostředky zhoubný vřed, který se drží každé vlády, a který ji bez přestání rozežírá - syn pýchy, otec anarchie, všeobecný rozklad - to je protestantismus." — „Co je to protestantismu? Vzpoura individuálního rozumu proti rozumu obecnému." — ... „Králové jsou pomazaní, kněží jsou úředníky, kněžství je řád; říše je posvátná, náboženství je

jsou vlastně protestanty, ale protestanty, kterým je nejpohodlnější, že nejsou vymazáni z matriky katolického faráře. Proto se jeví ve všech katolických zemích bez výjimky zvláštní indiferentismus a skepticismus, jenž nemůže být potlačen ani nejvyšším úsilím církevní hierarchie. Právě tím, že se náboženským zásadám učí autoritativně, že se žádá jenom slepá víra a ne poznání a názor, nutí katolicismus každého myslícího člověka ke skepsi. Nevěřící si tropí z toho posměšky a vtipy anebo kloní se k většímu či menšímu cynismu. Protestant zvyklý myšlení nedá se prostě přesvědčit a k posměšku a vtipům má méně příležitosti, protože mu učení není tak vnucováno jako katolíku; nehledíc ani k tomu, že mnohá učení a zřízení církevní ke kritice vybízejí.

občanské: dvě mocnosti se popletly; jedna vypůjčuje si od druhé část její moci, a přes spory, které rozdělily tyto dvě sestry, nemohou žít odděleny od sebe.“) — Základ křesťanského náboženství: „Le principe fondamental de cette religion, l'axiome primitif sur lequel elle reposait dans tout l'univers devant les novateurs du XVIe siècle, c'était l'infaillibilité de l'enseignement d'où résulte le respect aveugle pour l'autorité.“ „Základním principem tohoto náboženství, primitivním axiomatem, na němž se zakládalo v celém světě před novotáři XVI. století, byla neomylnost učení, ze které vyplývá slepá úcta k autoritě.“ Protestantismus na místo katolické soudnosti postavil individuální, t. j. náboženskou a politickou heresi, jež ničemu slepě nevěří a ničemu se nepodřizuje. Proto nemá stát protestantismu nikde a nikdy trpět, nýbrž má jej potlačovat se vší dovolenou přísností — „toute sévérité inutile est criminelle, et . . . toute sévérité est innocente, si elle est nécessaire“. („— každá neužitečná přísnost je zločinná, a . . . . . každá přísnost je bezúhonná, je-li nutná.“) (Sic!) Krátce: „Le protestantisme est positivement, et au pied de la lettre, le sans-culottisme de la religion. L'un invoque la parole de Dieu; l'autre, les droits de l'homme; mais dans le fait c'est la même théorie, la même marche et le même résultat. Les deux frères ont brisé la souveraineté pour la distribuer à la multitude.“ (. . . „Protestantism je positivně a doslova sansculottism v náboženství. Protestantism se dovolává slova Božího, sansculottism práv člověka; ale ve skutečnosti je to táž theorie, týž postup a týž výsledek. Dva sourozenci rozbili nejvyšší [jednotnou] moc, aby ji rozdělili mezi mnohé.“) — Nemožno říci o protestantismu nic horšího — a lepšího.

Následky takového stavu se nemohou nedostavit. Tam, kde církev a náboženství nevykonávají své moci nad myslemi společně, má církev obyčejně zevní moc, ale vnitřní život je nahnilý. Tak tedy vzniká polovičatost, která nedopouští zdravého vývoje povah a která potom svou prázdnotou a bezútěšností vede k omrzelosti života a sebevraždě tam, kde je třeba mravní síly.

Tato polovičatost je přirozeně největší, kde moderní vzdělání učinilo největší pokroky: ve Francii, v Rakousku; kde se věda ještě málo rozšířila: v Italii, ve Španělích, v Portugalsku, je méně polovičatosti, proto i méně sebevražd.*

93

Projdeme nyní pořadem jednotlivé katolické země a začneme Francií, typem osvícené katolické země.**

Descartes, zakladatel moderního směru myšlení, ukázal prvý Francouzům, jak se mají chovat k církvi a positivní víře: skepticky. A Francouzi se celkem řídí až podnes jeho příkazem. Kdo četl Descartesův Discours, ví, jak jemně obrací tento veliký myslitel svou nauku o methodické skepsi proti vládnoucímu náboženství;

* K následujícím nyní vývodům srovnej, co bylo řečeno o vzdělání jednotlivých zemí.

** Abychom poznalina boženský stav některého národa, třeba především studovat ducha veškeré literatury; kromě studia na místě dávají pak dosti poučení údaje o rozšíření bible, nedělních školách, obrácení nevěřících (vnější a vnitřní misie), návštěvě kostelní, dobrovolných nadacích pro církevní účely, o množství přijímajících, o poměrném počtu kněžstva, vzrůstu vyznavačů, o počtu smíšených manželství a pod.

Z děl, o věci jednajících, uvádím zvláště: Funck-Brentano, La Civilisation et ses lois 1876; Guizot, L'église et la société chrétienne en 1861; Le Play, La Réforme sociale en France, 1874; Döllinger. Kirche und Kirchen, Papstthum und Kirchenstaat, 1861; Mariano, Christianesimo, cattolicismo e civiltà, 1879; apologetikové Hettinger a Luthardt; církevní dějiny od Hagenbacha, Kurze, Möhlera, Alzoga; Siebente Hauptversammlung der Evangelischen Allianz; Berichte und Reden, vydané od Riggenbacha, 1879.

a jeho pobyt v protestantské cizině ukazuje zřejmě, jak odhadoval působení svých názorů na katolickou společnost. Po něm byla skepse Baylem přenesena docela přímo na pole náboženské. Osvícencům XVIII. století nedostačovala již skepse, nýbrž přešli prostě k negaci a úplné destrukci; lepší a rozvážnější z nich – i Voltaire – přáli si sice přirozeného náboženství s podržením theismu, ale rozpoutané masy nemohly již býti spoutány, i vypukla revoluce, krvavý protest proti středověkému systému poručníkování.* Hrůzy revoluce přivedly Francouze k rozumu, i počíná reakce na všech polích theoretické i praktické činnosti. Školní filosofie se snaží o smír myšlení s vírou; básnictví se rozněcuje na křesťansko-katolických ideálech, politikové se snaží opět přivést k platnosti středověkou soustavu katolicismu; de Maistreova kniha o papeži, právě připomenutá, udává směr, jejž francouzské vlády až do nedávna tak sledovaly, jak jen bylo možno. Vzdělanci se ovšem nestali věřícími, nýbrž přimkli se ke katolicismu jenom zevně; sám de Maistre uvádí pro znovuzřízení papežství důvody jenom historické a politické, ne čistě theologické; to je zvlášť charakteristické – a Comte na to právem klade důraz.**

* O tehdejší nevěře mezi vzdělanci, v kléru a lidu, viz Taine, Die Entstehung des modernen Frankreichs (něm. př. od Katschera), 1877, I, str. 298 a d., 408.

** Comte, l. c., IV, str. 28. Nebude neužitečné připomenout, že na samého Comtea mělo de Maistreovo dílo o papeži velmi silný a trvalý vliv: byv revolučními ideami zaujat, přiveden byl reakcionářským katolickým hnutím ke svým názorům o positivním řádu společenském. Sr. l. c., IV, str. 138.

Jak zevně se dálo oficiální zavádění katolicismu, je patrné z těchto charakteristických okolností. Když generál Bonaparte 1801 vyjednával s papežem o konkordát, byl papežský legát nucen přijít v noci, aby ho Pařížané neviděli, neboť nikdo se neodvážil podrobit vysměvačné obyvatelstvo pařížské takové zkoušce. Když měl Bonaparte kardinála veřejně přijmout, měl před papežským legátem být nesen zlatý kříž;

Chateaubriandův „Genius křesťanství“ roznítil pro papežství cit i fantasii; ale výsledek nebyl dosti trvalý. Vzdělaní zůstali přes opravdu nadlidské usilování církve nevěřícími. A věřící a ti, kdož nakloněni byli víře, propadli, jako na př. Lamennais, protestantismu. Tak se vysvětlí, že náboženství humanity Augusta Comtea má právě mezi vzdělanci vynikající stoupence a že se Renanův román o Ježíši stal knihou opravdu národní.* Že francouzský národ již nestojí tak při církvi, jako druhdy za nejkřesťanštějších králů, ukazuje jeho chování v nynějším boji hierarchie se svobodnou republikánskou vládou.

Zvláště charakteristické znamení doby je však chování moderní francouzské společnosti k protestantismu.

Protestantismus byl ve Francii téměř úplně vyhuben; ne tak katolicismem, nýbrž proto, že byl politickou stranou a jako strana musel ustoupit po staletí prováděné monarchické centralisaci. Jen nepatrné zbytky byly vedle státního náboženství trpěny. V přítomnosti se však probudila u Francouzů silná sympathie k protestantismu, i došlo proto k mnohým přestupům a to mužů vynikajících: Renouviera, Pillona, Sarceye, Réveillauda, Jules Favrea a j. Mnozí se přidali k protestantismu z politických důvodů, z „náboženské oportunity“, protože nechtěli svěřit svobodu národa klerikalismu-kato-

---

ale toho se nikdo neodvážil, a kříž byl vezen v uzavřeném voze. Viz Thiers, Hist. du consulat et de l'empire, 1845, III, str. 274, 444. Vůbec jsou dějiny konkordátu, který učinil Napoleon s papežem, dějinami celé reakce: velkolepější svým způsobem reakce nebyla nikde.

* Vývoj Comteova života, jakož i jeho duševní práce, je (podle zákona vývoje, zde vykládaného) typem moderního stavu vzdělaných národů. On, který tak dobře poznal polovičatost naší doby, on, který s veškerým zápalem své duše zápasil o jednotný názor světový, vypracoval velkolepou filosofii positivní a založil náboženství — onemocněl duševně a chtěl se sám usmrtit — — je něco hrozně vážného v zápase lidstva!

licismu; uznávají, že republika nemůže obstát bez náboženství.* V pravdě velkolepé je misijní dílo anglického pastora M'Alla. Ten přišel roku 1871 do Bellevillu, sídla kommunardů, rozdávat brožury, a dověděl se od jakéhosi dělníka, že lid touží po pravém náboženství, jenom že nechce náboženství autority. M'All se chopil práce, a teď se káže evangelium v Paříži již na 23 stanicích, a také v jiných městech (Lyon atd.) začíná dílo misijní.** Jakých rozměrů nabude, nemožno vědět; ale nemyslím, že se Francouzi stanou protestanty věřícími. Vidím pouze, jak jsou bezradni, jak jim katolicismus již nedostačuje, jak jsou však neschopni na jeho místo něco lepšího postavit. Bojím se, že Francouzi smýšlejí ještě příliš hierarchicky; církev tak vštípila duchům svůj způsob myšlení, že se ani sám Comte nemohl od něho osvobodit. Nikdo neposoudil a neodsoudil katolicismu důsledněji a vědečtěji než zakladatel positivní filosofie, a přece na druhé straně nikdo – kromě de Maistrea – nemá katoličtějších názorů než právě Comte sám. Francouzský národ musí mít především opravdové náboženské potřeby, potom již najde správnou cestu; z pouhých politických, hospodářských a jiných příčin nikde ještě nevzniklo dobré náboženství. Ani Francouzi nenajdou klidu pro své duše, pokud se nestanou opravdu nábožnými. Pouhé přání věřit, byť by bylo sebe živější, nespasí národa, jenom živá víra sama.

Veliká sebevražednost, která se jeví ve Francii a zvlášť v jejích hlavních městech, vyvinula se přirozeně s náboženskou polovičatostí francouzského národa; řítící se budova katolicismu pohřbívá ve svých troskách nešťastné a nespokojené tisíce.

---

* Srovnej to, co řečeno v odstavci 107. o Americe.

** Podrobné dějiny celého hnutí viz u H. Bonarda, White fields of France, 1880.

94

V Belgii jsou náboženské poměry podobné francouzským. Je přirozené, že z Francie přicházející literatura a její duch se pevně ujímá i v Belgii, kde francouzský živel po každé stránce ovládá ostatní spolunárodnosti.

Spojení s protestantským Nizozemím roku 1815 rozhnětilo belgické duchovenstvo k prudkému odporu, lid se nechal dobrovolně vést ultramontány. Ale asi od roku 1830 vede se nepřetržitý zápas liberalismu s katolicismem, a liberalism je nyní rozhodně v popředí. Vzdělaní jsou liberální a kloní se mnohdy z politických a filosofických důvodů k protestantismu: Laveleye, Goblet d'Alviella, Frère-Orban přestoupili k protestantismu; lid se nechává ještě z části vést duchovenstvem.* Charakteristické pro zemi je trvání přísně „katolické" university v Lovani a naproti ní zřízené vědecké „svobodné" v Bruselu.

95

Rakousko se podobá jako katolická země přes národní různosti Francii. Reformace byla v největší části země potlačena, a tím byla obnovena autorita a moc církve; ustavičné války s dědičným nepřítelem tureckým také přispěly k tomu, že křesťanské vědomí v lidu sílilo. Ale jako všude i v Rakousku se myslí zmocnil nový duch osvícenství, omezil se však spíše na věci vnější, církevní, kdežto vnitřní život upadal.

Reformy císaře Josefa II. postrádaly jakékoli systematické rozvahy a hlubšího přesvědčení. V prvé řadě mu šlo o to, aby zlomil moc hierarchie – chtěl duchovní úředníky sloučit se světskými v jeden byrokratický ústřední stroj. Teprve v druhé řadě pomýšlel na od-

* V roce 1829 bylo tam 280 klášterů, roku 1846 již 779; roku 1846 byl počet klášterníků 11.968, roku 1866 18.098. V roce 1838 bylo dokonce provedeno několik náboženských kavalkád po způsobu středověkém.

klizení nejkřiklavějších zlořádů; a třebaže vydal dosud utlačovaným protestantům toleranční patent, přece byl opravdové tolerance velice vzdálen, poněvadž mu nijak neleželo na srdci zachování a oživení náboženského citu.* Celý josefinismus vydechuje náboženský indiferentismus, a tak ani ovoce jeho nebylo zvláště požehnáno.

Nástupci Josefovi, probuzeni francouzskou revolucí, vstoupili s církví opět v přátelství; dříve vypuzení jesuité byli do země povoláni roku 1820 a všemi možnými způsoby se snažili osvícenství a protestantského ducha potlačit. Vláda Metternichova vtiskla všemu pečeť indiference; od týdne k týdnu byli národové udržováni v klidu a každé hnutí v zárodku udušeno.** Revoluce z roku 1848, poněkud silnější výbuch všeobecné veliké revoluce, která od několika století hýbe evropskou spo-

---

* Byli-li na př. universitní profesoři teprve roku 1782 zproštěni povinnosti skládat přísahu na neposkvrněné početí Mariino, je to opravdovým dobrodiním pro tehdejší pokolení; vedle toho máme však zase edikty císařské, jako na př. o pohřebních obřadech a pod.

**„Světský racionalista, který katolickou církev patronisoval jenom ze státnických zřetelů, bohatý na politické myšlenky, chudý na velké tvůrčí státnické idee, ohebný, poddajný, avšak též ocelový, jednalo-li se o státní čin; po svém pádu rozhodně daleko podceňovaný a nepatřičně tupený, měl Metternich všechno, co ho mohlo učiniti císaři milým, ba nepostrádatelným“ . . . Krones, Handbuch der Geschichte Oesterreichs, 1879, IV, str. 619. — Za typ oněch dob v Rakousku ještě lépe snad než Metternich může sloužit jeho náhončí Gentz. S počátku nadšený francouzskou revolucí odvrátil se od věci svobody, vyděšen jsa hrůzami hnutí, aby jako mnozí duchové oné doby vylil dítě zároveň s lázní. Protestant rodem, sloužil z čistě vnějších hospodářských důvodů církvi, bez opravdového náboženského přesvědčení, zúčastňuje se prázdného, frivolního života dvorního, spatřoval v de Maistreově knize o papeži quintessenci státnického umění. Význačným je jeho pamětní list k císaři rakouskému, v němž mezi jiným odůvodňuje své vystoupení z pruských státních služeb nechutí k protestantismu; spatřuje v něm po „rozmanitých přísných pozorováních“ „kořen vší dnešní zhouby“ a jednu z hlavních příčin úpadku veškeré Evropy. (Vídeň byla tehdy shromaždištěm protestantských obrácenců: Fr. v. Schlegel, A. H. Müller a j.)

lečností, přinesla mnohé svobody, ale také na delší dobu upevnila význam Říma (konkordát). Přece však proticírkevní a beznábožný duch nedá se již spoutat, a tak skýtá Rakousko, podobně jako Francie, smutný obraz polovičatosti a náboženské rozervanosti, jež ani nejušlechtilejším duchům nedovoluje dosáhnout harmonického vytváření charakteru.* Všichni, kdo činí nárok na vzdělání, jsou beznábožní a indiferentní; na vnějšek se sice přidržují církevních obyčejů, ale vnitřního života není. Skepse, Francii vlastní, nalézáme u nás málo; zato však se vyskytuje u nás typický indiferentismus, který mnohdy hraničí s cynismem. Nyní veškerou rozumovou i mravní energii zaujímají národnostní spory; ale

* Typem je po této stránce rakouský básník Lenau, jehož život a vývoj představuje v malém vývoj lidstva a zvláště vývoj jeho nynějšího pathologického stavu (psychosy se sebevražedností). Na obyčejných jednotlivcích sociolog ovšem nemůže tak dobře svá pozorování činit, ale tím lépe se mu to daří na vynikajících postavách, jež ve svých duševních zápasech prodělávají duševní práci celého lidstva. Methodicky je tento způsob studia velmi plodný a cvičenější čtenář asi již pozoroval, že jsem v plné míře užíval analogie vývoje individuálního a sociálního. Poznamenávám proto při této příležitosti, že tato methoda je vědecky oprávněna. Comte prvý jí s velikým prospěchem užil, ač její oprávněnost náležitě neprokázal; Häckel se ji snažil odůvodnit jako biogenetický základní zákon pomocí dědičnosti a přizpůsobení. Tento zákon, i pro sociologii základní, znamená, že vývoj každého jedince je krátkým a rychlým opakováním vývoje příslušného rodu, Comte, l. c., III, str. 242 a n., I, str. 8 a n., IV, 442 a n.; Häckel, Generelle Morphologie der Organismen, 1866, II, str. 110 a n.; Natürliche Schöpfungsgeschichte 1874, str. 275 a n.

(Znamenitá biografie Lenauova od jeho přítele Anastasia Grüna je snad ve všech rukách, mohu proto ukázat jenom na nejdůležitější. Jsa jako mladík katolíkem, dozrál Lenau do protestantismu, který ho však neuspokojil; i oddal se spinozismu, který ho rovněž nedovedl uspokojit trvale. Rozpadnuv se s Bohem i světem, hledal zapomenutí v materialismu — choroba, melancholie, psychosa, pokus o sebevraždu je smutným koncem jednoho z nejušlechtilejších duchů a bojovníků rakouských. Jeho větší básně přirozeně odpovídají tomuto vývojovému pochodu: Faust, Savonarola, Albigenští, Don Juan; v jeho lyrických básních se nejednou velebí sebevražda.)

pro opravdu mravné a jednotné vytváření společenského života nikdo nemá porozumění a přes tupost k jinověrcům, jmenovitě k protestantům, převládá intolerance. Tato intolerance je docela obvyklá a nedokazuje uvědomělý náboženský život, nýbrž naopak nejpovrchnější indiferentismus; že však indiferentismus a intolerance jdou spolu, je známá věc.* Kdybych chtěl naši duševní atmosféru, v níž žijeme, označit jedním slovem, nazval bych ji byrokratickým katolicismem nebo indiferentismem.**

* Sr. Le Play, l. c., I, str. 171. Rakouskou intoleranci pozorovat možno na příklad na překážkách, které se (úředně) v cestu kladou svobodné církvi v Čechách, evangelisaci a vůbec každému náboženskému hnutí.

** Jediný pohled na rakouský tisk ospravedlňuje tento tvrdý soud. Roku 1879 vycházelo v Rakousku asi 1020 listů a časopisů; ze 300 politických listů je jenom něco málo nad 70 katolicko-konservativních, všechny ostatní jsou racionalistické a většina dokonce protinábožeňská.

Z katolických listů vycházelo ve:

Vídni	11	Tyrolsku, Vorarlbersku	7
ostatních D. Rakousích	2	Gorici	2
H. Rakousích	3	Čechách	4
Solnohradsku	1	Moravě	3
Štyrsku	5	Slezsku	2
Korutanech	2	Haliči	14
Krajině	3	Dalmácii	2
Terstu	3	Chorvátsku	4
Uhrách	10	Slavonsku	1

Pomyslíme-li, že Rakousko je země převážně katolická, a považíme-li, jakou duchovní moc vykonává tisk v naší době, musíme se opravdu stydět: ve srovnání s tiskem nekřesťanským ukazuje katolický tisk bezmocnost a indolenci rakouského katolicismu. (Kdežto Vaterland, nejdůležitější katolicko-politický list, má jenom 4000 odběratelů, měla Neue Freie Presse, list úplně protikřesťanský, již 30.000.)

K srovnání s ostatními katolickými zeměmi poslouží následující, přibližně správná data o katolických listech a časopisech, které jsem roku 1877 napočítal:

Rakousko	88
Německo	260 (jen politických 140)
Belgie	43
Francie	160

To je povšechný obraz; v jednotlivostech se chovají jednotlivé korunní země a národnosti dosti různě.

Nejpokročilejší a nejosvícenější jsou Němci; z nich obyvatelé alpských zemí a z těchto zase především Tyrolané jsou církevní a náboženští; naproti tomu ostatní Němci jsou necírkevní a nenábožní.

Po Němcích jsou nejosvícenější Čechové. Když byli násilně prováděnou protireformací znova uvedeni do lůna katolické církve, celý národ se ocitl v úpadku, aby se teprve v našem století probudil k národní samostatnosti. V krátké době vykonal český národ velice mnoho; ale všechny pokroky nevyváží ztráty nábožnosti. Čechové jsou zvláštním příkladem náboženské poloviČatosti. Památka Husova se stupňovala poslední dobou ve vzdělanější části národa v té míře, že kardinál Schwarzenberg mohl před posledním koncilem vyslovit obavu, že se celá země stane v krátkém čase husitskou. Ale tento husitismus se ukázal umělou květinou; venkovský lid, zvláště na Moravě, lpí na kněžstvu, jež se od nějaké doby stalo vesměs ultramontánním. Husitismus zůstává tedy liberální hříčkou několika orgánů a většiny osvícenců vůbec, není však náboženským směrem jako dříve, nýbrž osvícenskou poloviČatostí a bezzásadností, spojenou s rozhodnějším národním vědomím.

Poláci, oddávajíce se se zálibou národnímu pesimismu, nejsou na tom po stránce náboženské o mnoho lépe než ostatní dvě národnosti. Rádi se sice příležitostně nazývají katolíky, to však u nás, v Rakousku, nic neznamená, nýbrž je to spíše jakýmsi projevem sympathie k ruským soukmenovcům, utlačovaným pravoslavnou církví.

Italie 140
Sev. Amerika se 6 miliony katolíků . . . 100
Americký týdeník Pilot má kolem 90.000 odběratelů.

Náš vzdělaný Polák zevně i uvnitř napodobuje Francouze, je bez základu a polovičatý. Jmenovitě šlechta – která je velmi četná – nezřídka přijímala cizí prvky, aniž dostatečně lišila dobré od špatného.

Ostatní národové jsou osvíceni v nepatrné míře; mají ještě svůj jednotný křesťanský názor světový, jsou s ním však šťastnější než jejich osvícenější spoluobčané.*

Z protestantismu zůstalo v Rakousku vlastně jenom několik trosek. Všeobecně platí pravidlo, že církevní menšiny jsou lepší než vládnoucí většiny, a mělo by to platit i v tomto případě. Třeba však na druhé straně upozornit na to, že zde je menšina příliš malá a následkem toho že přijímá od utiskující většiny ducha i smýšlení; dále se naši protestanté nedostatečně postarali o duchovní správu, jmenovitě tam, kde jsou hodně roztroušeni, což je právě často.**

O vyznavačích řecké církve pojednáme později v celku.

96

Chce-li kdo porozumět duševnímu životu Italie, musí uvážit, že je nejenom katolická, nýbrž zároveň i sídlem papežovým. Kdo pochopil světově historický význam papežství, rozumí i nynějšímu stavu mladého království.

Papežství znamená nyní: ztrnulost a ztuhlost, znamená: non possumus. Nezáleží mu především na učení ani na křesťanství, nýbrž na moci a vládě nad myslemi; náboženství je prostředkem pro církev a ne, jak by to mělo být, naopak. To nevadí, aby úmysly kurie nebyly dobré, pokud chce působit proti moderní polovičatosti.

* O Zalitavsku, zvlášť o Maďarech, nemožno říci mnoho. Mnozí užívají náboženství k politickým účelům; nečetní vzdělanci jsou bezbožní; polovzdělání je značné, masa národa je však u Maďarů jako u ostatních národů věřící a církevní.

** Kdežto u našich katolíků připadá 1 světský duchovní na 1145 obyvatel, připadá u našich protestantů 1 kazatel na 1647 obyvatel.

Humanismus časně probudil nevěru, poněvadž však tento nový myšlenkový směr nutně byl přístupný jenom málokterým, nerozšířila se nevěra všeobecně. Ostatně ani římské hierarchii nezáleželo mnohdy na troše víry nebo nevěry; dokonce prý i papež – Lev X. – tropil si úsměšky z užitečné pohádky o Kristu. Církev žádá poslušnost; proto musel Galilei odvolat, Giordano Bruno a j. na hranici vystoupit, a přívržence reformace odklidil tribunál inkvisiční. Je nápadné: v té míře, jak jsou národové od Říma vzdáleni, rozšířil se protestantismus; blízkost stolice Petrovy byla reformaci rozhodně nepříznivá.

V dnešní Italii zápasí stát a církev o panství; ale nevěra je dosud skrovně rozšířena a význam a moc kněžstva je nezlomena. Středověká moc papežství ovšem pominula, neboť nikde nebylo odporu proti sjednocení Italie, a lid s jásotem přijal připojení církevního státu; ale Italové lpí ještě stále na své církvi. Lid je bigotní a pověrčivý a bojí se jaksi církve; Ital pociťuje jakousi zbabělost před svou církví, skepticismu skoro nezná. Ital se směje, vtipkuje a vysmívá se kněžourům a církevním zařízením, přes to však jde při každé příležitosti do kostela. Teprve v poslední době se počíná osvěta více šířit a hrozí politicky bezzásadní a změtený lid obšťastnit moderní omrzelostí života. Sebevražednosti rychle přibývá a to jmenovitě v severnějších provinciích, kde se moderní vzdělání a osvěta již dříve ujala.

97

Španělé, jako všichni románští národové vůbec, měli výhodu, že mohli římské křesťanství zpracovat snáze a rychleji než ostatní, jimž byl jazyk liturgie a hierarchie nesrozumitelný. Války s Maury udržely křesťanské vědomí ve vysokém stupni živým, a tak není divu, že pa-

pežství právě v této zemi až do dnešního dne je velmi mocné. Španěly stvořily inkvisici a jsou vlastí jesuitů, nový myšlenkový směr byl zde systematicky potlačován (Filip II.); tak je pochopitelné, že při špatném stavu lidového školství, při nedostatečných prostředcích styku a přirozené uzavřenosti proti ostatní Evropě, čímž styk s cizinci je uveden na minimum, země vězí vlastně ještě ve středověku. Ovšem ani Španělsko se nemůže uzavřít moderní osvětě, zvláště když má Francouze za sousedy. Že ideje XVIII. věku nalezly stoupence i ve Španělích, dostatečně ukazují četné politické bouře v zemi. Liberalismus – slovo „liberální" pochází dokonce ze španělského – bojuje mocně proti katolicismu (jesuitství, papežství) od desítiletí; ale je omezen jenom na malé okolí, lid je ještě církevní a křesťanský, a tím moderní rozpolcenost se svým chorobným pesimismem dosud málo pokročila.*

Z téhož důvodu jako Španěly je i Portugalsko stále ještě křesťanskou zemí; svobodářská zřízení Pombalova neměla na lid hlubšího vlivu a nedovedla otřást katolickým středověkem.**

98

První silné náběhy k církevní reformě vyšly za Husa z národa slovanského; teprve o století později odrostli Germáni a částečně též Románi svému středověkému vychovateli, a reformace, co do hlavní věci, byla duševním produktem germánským.

---

* Pověra je v plném rozkvětu. Zbožnění Panny Marie došlo tak daleko, že Krista zatlačila úplně. V každé nábožné rodině se modlí děti: „S Bohem jdu na lůžko, s Bohem vstávám, s Pannou Marií a se svatým Duchem."

** V Portugalsku rozšiřování jiných náboženství stále se ještě stihá trestem; ve Španělích je tomu lépe, ale od návratu Bourbonů se náboženská snášelivost vždy více ztrácí.

Abychom nyní porozuměli náboženskému stavu dnešních protestantských národů, musíme podrobnému šetření předeslat několik povšechných poznámek o vývoji protestantismu.

Podstatu protestantismu jsme uvedli dříve na princip negativní a positivní. Jakožto negace papežství nemá určitého obsahu; toho nabývá tím, že uznává bibli za jedinou autoritu ve věcech víry a chce býti čistým evangelickým křesťanstvím. Tímto positivním principem je sama sebou dána svoboda badání v Písmě; touto svobodou padá pak každé hierarchické kněžstvo a kněžstvo vůbec; církev je společnost věřících spontánně se tvořící: protestantismus je, důsledně vzato, náboženským individualismem.

Z této jeho podstaty vyplývá hodnota toho, co protestantismus vykonal a stále ještě vykonává pro lidstvo.

Především obnovil náboženský život a očistil křesťanské učení, a to nejen u svých stoupenců, nýbrž i u svých odpůrců. Očistil učení a očistil život; po této stránce zvláště kalvinismus pracuje k důslednému praktickému provádění učení.

Svoboda badání v Písmě vede přímo k racionalismu; neboť kdo může rozhodovat ve sporných věcech? Buďto rozum nebo autorita. Tak je tedy protestantismus v podstatě racionalismem, a záleží jenom na tom, v jaké míře zůstává věrným zjevení; však právem tak rozkřičený „racionalismus“ přirozeně se nemůže nedostavit. Protože se mínění v četných věcech rozcházejí, zvykají si lidé ponenáhlu považovat za podstatné jenom to, v čem se všichni křesťané shodují; odtud pak je jenom krok k náboženství přirozenému, k názoru, že jenom to je podstatné, v čem se shodují lidé všichni. Vývoj anglického deismu a racionalismu vůbec dokazuje dostatečně, co jsme řekli.

Svoboda badání vede k sektářství. Často bylo sektářství považováno za slabost protestantismu; je však jeho silou, je silou křesťanství a každého náboženství. Jenom tím, že dovedlo upokojit nejrůznější jednotlivce i národy, stalo se křesťanství světovým náboženstvím; to však dovedlo jenom svým tvořením sekt. Že se dvě hlavní sekty, římská a byzantská, pro svou velikost a organisaci pokládají za vlastní křesťanství, nemění nic na skutečnosti, že i ony jsou jenom sektami.

Přirozený vývoj mnoha sekt vede lidi k snášelivosti, snášelivost k vlastní náboženské svobodě; je to nová ctnost, jíž protestantismus vzdělané národy naučil postupem doby.*

Svoboda biblického badání, v podstatě racionalismus, podporuje v protestantismu vědu, jmenovitě filosofii. Zjevení se ovšem ocitlo s filosofií v odporu, a protestantismus se stal po výtce racionalismem; ale ani tam, kde víra ve zjevení je živá, nechová se protestantismus k vědě tak nepřátelsky a naprosto záporně jako katolicismus. Proto ve vědě vykonávají protestantští národové rozhodně více než katoličtí. Proto však také ve mnohých protestantských zemích téměř nemožno již nalézt křesťanství, nechceme-li přijímat jméno za věc; v katolické církvi se udržují prvky křesťanské lépe, třebaže snad ve formě méně krásné.**

Souvislost protestantismu a vědy je ještě užší tím, že reformace nepředstavuje nic uzavřeného, nýbrž že se s rozvojem poznání musejí dít reformy vždy nové a nové. Protestantismus přijímá moderní princip vývoje.***

* Pravím: naučil postupem doby; neboť ve svých počátcích byl nesnášelivý, zvláště ke katolíkům; ponenáhlu však se stal snášelivějším a musí jím být vždy více. (Nesmí se snášelivost zaměňovat s indiferentismem!)

** Eiler, Meine Wanderungen durch's Leben. 1857, II, str. 266.

*** Máme-li výslovně dokázat, co řečeno v textu, budiž poukázáno

Tážeme-li se konečně po poměru protestantismu ke státu, lze krátce odpovědět takto: Tím, že je protestantismus v zásadě bez kněžstva, ponechává veškerou světskou organisaci státu a užívá jí nejvýš, aby uspořádal své církevní záležitosti, jaké se nutně vyskytují v každé víře. Poněvadž nemá hierarchie, nevzniká ani zápas mezi církví a státem. Naproti tomu může protestantský stát používat náboženství k svým účelům, a to může vést k césaropapežství nejsmutnějšího druhu, jako na př. v některých státech německých. Tím, že protestantismus rozvíjí jednotlivce více než katolicismus, činí ho i politicky vyspělejším; proto se provádějí veliké politické novoty v protestantských zemích snáze než v katolických. Reformovaná církev svou demokratickou organisací je zvlášť účinnou školou pro politický život. Katolický princip autority potlačuje v zásadě každou novotu; na vědeckém poli toto potlačování vede ke skepsi, v životě k indiferentismu nebo k násilným výbuchům. Proto se katoličtí národové vždycky vyvíjejí skokem, velikými revolucemi, kdežto protestantští národové se vyvíjejí celkem nepřetržitěji a klidněji. Protestantismus důsledně prováděn, směřuje všude ke svobodě a rovnosti.

99

Podle toho, co jsme právě řekli, byl v prvém století reformace náboženský a církevní život dost zdravý a silný. Ve stálém boji s Římem a se samým sebou kladl protestantismus základy k nové budově. Za auspicií svobodného badání byly od Bacona a Descartesa stanoveny zásady nové vědecké methody, a záhy otevřel protestantismus dveře i vrata moderní osvětě. V Anglii se vyvíjí

na okolnost, že téměř všichni znamenití theologové neuznávají již učení o ospravedlnění, jak je reformátoři stanovili jakožto základní princip protestantismu.

deismus, v Německu racionalismus; v této zemi v té míře, že koncem minulého století téměř všechny theologické učitelské stolice obsazeny byly racionalisty.

Naproti mělkému racionalismu a ztrnulé orthodoxii vznikla ve všech protestantských zemích hnutí, která směřovala k prohloubení náboženského života; tak v Německu pietismus, v Anglii methodismus. K tomu náleží též mysticismus a směry, jako na př. Ochranovští, reakce Coccejova a j. Francouzská revoluce, ještě více však všeobecná destrukce, již přineslo s sebou osvícenství, uložily i protestantismu za úkol pěstit opravdový náboženský život, a tak nalézáme tedy v tomto století obnovenou čilost, jež jde souběžně se snahami katolické církve.

Nyní protestanti stále více uznávají, že jejich hlavní úlohou není boj proti Římu, že nejde ani o právo nebo neprávo té nebo oné sekty, nýbrž že moderní společnost potřebuje nábožnosti. Proto se rozvíjí ve všech protestantských zemích živá vnitřní misijní činnost;* protestanti chápou, že jejich systém je v podstatě náboženský individualismus, i pracují proto jednotlivé sekty docela svorně vedle sebe a společně; všude se klade důraz na praktickou stránku a v theorii se věnuje nejvíc síly především apologetice.

Tato okolnost charakterisuje však rub obrazu. Jako v katolickém tak i v protestantském světě veliká většina vzdělanců je nevěřící; Strauss to vyslovil s chvalitebnou otevřeností jmenovitě se zřetelem na německý protestantismus. Ale je rozdíl mezi katolickými a protestantskými nevěřícími, rozdíl, který nutně vyplývá z podstaty obou systémů. Na protestanta nemá vlivu duchovenstvo ani žádná velkolepá církevní organisace,

* Od založení Britické a zahraniční společnosti biblické v Londýně roku 1804 rozšířeno bylo nejméně 700 milionů biblí a Nových Zákonů ve více než 200 řečech.

jejichž působení i nevěřící katolík velmi nesnadno může uniknout. Protestant je vůbec více sám sobě ponechán a proto se emancipuje snáze než katolík.* Poněvadž lidové vzdělání ve většině protestantských zemí je lepší než v katolických, je za nynějšího stavu právě tohoto vzdělání, za úplného zanedbávání mravní a náboženské výchovy, beznábožnost v některých protestantských zemích více rozšířena než v nevěreckých zemích katolických. Následek toho pak je značné množství sebevražd v těchto zemích; tam, kde nábožnost je ještě zachována, je podobně jako v příslušných zemích katolických sebevražednost menší.

100

Německo, vlast Lutherova, skýtá smutný obraz náboženského života. Sotva se reformace napolo ustálila, počalo se osvícenství všeobecně rozšiřovat. A právě theologie sama vseje nevěru a pohřbívá křesťanství. Raciona-

* Dle Brachelliho, Staaten Europas 1876, připadá jeden světský kněz na počet římských katolíků, jak následuje:

V Italii	na 267	ve Francii	na 823
ve Španělích	„ 419	v Belgii	„ 1050
v Portugalsku	„ 736	v Rakousko-Uhersku	„ 1144
ve Švýcařích	„ 540	v Rakousku	„ 1143
v Luxembursku	„ 571	v Uhrách	„ 1145
v Nizozemí	„ 680	v Rusku	„ 1200
v Německu	„ 812	ve Velké Britanii a Irsku	„ 1320

U křesťanů řecko-východních připadá světský duchovní

v Řecku	na 350
v Rumunsku	„ 420
v Rakousko-Uhersku	„ 884
v Rusku	„ 1050
v Srbsku	„ 1900

U protestantů připadá kazatel

ve Francii	na 794	ve Švýcařích	na 1440
ve Velké Britanii a Irsku	„ 908	v Německu	„ 1600
v Uhrách	„ 932	ve Švédsku, Norsku	„ 1714
v Nizozemí	„ 1100	v Rakousku	„ 1734
v Dánsku	„ 1300	ve Finsku	„ 2268

lismus nejjalovějšího druhu převládal mezi theology minulého století a setkával se tak s osvícenskou tendencí školy Wolffovy, Lessingovy aj. Tím pak, že se theologové sami snažili odrozumovat positivní lidové náboženství, rozšířila se nevěra široce i v lidu, takže můžeme Straussovo vyznání považovat skutečně za vyznání protestantského Německa.

Zhoubně působil i byrokratismus, který se ještě dnes snaží té trochy církve užívat k svým účelům. Přes to, že protestantismus vlastně má vést k svobodě, nestalo se Německo až dosud svobodným, protože nesčetná knížata a knížátka, jež se kdysi o lid rozdělila, použila této příležitosti k tomu, aby se učinila nezávislými na císaři, patronisovala nové učení a pastory činila svými úředníky. To platí ostatně téměř o všech lutheránských zemích.

Filosofie je od Kanta rozhodně protikřesťanská; materialismus měl právě v nejnovější době velmi mnoho přívržencův, a každý den přináší nové výplody toho, co se v Německu nazývá filosofií, třebaže je to jenom filosofie ročních počasí a pod. Nikde není odpor proti křesťanství tak zřejmý, nikde není destrukce prováděna tak systematicky jako tam. Každé i nejnevinnější příležitosti využitkuje se písmem i slovem k zneuctění a loupežnému napadení positivní víry. „Sotva kde jinde se vyjádřilo opovrhování Bohem a jeho slovem, odpadnutí od Krista a jeho spásy, nenávist k církvi a jejím zřízením tak silně jako v Německu. I když je to jenom nové vydání Brehmova „Života zvířat“, musí být učiněn zlomyslný a potutelný výpad proti křesťanské víře, a není to jenom tisk sociálně demokratický, který se při svých útocích na křesťanství zdržuje nejvýš z ohledu na státního zástupce. Sotva jest jaká veliká, veřejný život vzrušující otázka, jež by nebyla uváděna ve spo-

jení s rozmanitým náboženským stranictvím. Aspoň narážejí náboženské protivy všude na sebe, i na polích zdánlivě nejodlehlejších.“*

Křesťanství vymizelo, ale málokdo postavil něco jiného na jeho místo. Následek tohoto stavu byla záhy chorobná nálada životní, jež se přirozeně projevila nejprve v básnictví. Goetheův Werther je prvým velkým výrazem této nálady. Goethe sám si pomáhá z melancholie a činí ve svém Faustu polovičatost té doby jakýmsi náboženstvím; než to, v co věří Goethe, dostačuje jenom málokomu; veliká masa nesnese to na dlouho. Nejbližší odnož Goetheova (a Schillerova) – romantikové – hyne již fysicky i mravně; někteří se stávají duševně chorými a sami se usmrcují, jiní, hrozíce se protestantského racionalismu a ztrnulé orthodoxie, hledají v katolictví toužený duševní klid a rádi obětují reakci hlavu i ruce.**

Nejnovější myšlenkový směr vyznačuje pesimistická filosofie a četní stoupenci tohoto moderního buddhismu.

„Bylo by příliš nesprávné,“ táže se Pfleiderer, „vidět

---

* Prof. Cremer ve své zprávě o evangelicko-náboženském životě v Německu na sedmém hlavním sjezdu evangelické jednoty. Cremer žaluje i na nedostatek theologů.

** Duševní směr romantiků je velmi dobře vyznačen v Brandesově díle: Die Hauptströmungen der Literatur des XIX. Jahrhunderts (něm. od Strodtmanna), 1873, sv. I. a II. Závěry této jemné psychologické kresby vůbec souhlasí s naším pojetím moderního vývoje, a teprve v tomto světle nabývají charaktery svého vlastního positivního pozadí. Romantikové jsou mně poetickou usazeninou všeobecné rozervanosti a bezradnosti, psychosním, pitvorným obrazem prometheovského zápasu takového Goethe-Fausta a smutným pokračováním sentimentální nespokojenosti Schillerovy, který se s Rousseauem snažil učinit „z křesťanů lidi“. Psychologický rozbor příčin a pohnutek sebevrahů poskytuje zásady k porozumění romantiků a chorobné poesie přítomné doby vůbec. (O souvislosti německých romantiků s Goethem a Schillerem — tato souvislost je kulturně historicky důležitá — viz: Hettner, Die romantische Schule in ihrem inneren Zusammenhang mit Goethe und Schiller, 1850; sr. Brandes, l. c. II, str. 26 a n.)

v moderním nijak lehkovážně nepodceňovaném pesimismu něco jako kocovinu z německého osvícenství, něco jako u lepších povah, třebaže ještě napolo v něm vězících, počínající nechuť k převzdělanosti posledního půldruhého století, zvláště ve směru náboženskoethickém?"*

Jistě není moderní pesimismus ničím jiným než filosofickým výrazem moderní omrzelosti života, sebevraždou v theorii, i mohou se ti Němci, kterým leží na srdci blaho jejich národa, snažit odpovědět na otázku, proč právě vzdělané Německo, protestantské Německo dalo ve filosofických soustavách výraz omrzelosti života.

Lepší než protestantské většiny německého národa jsou poměry katolické menšiny německé.**

Ve stálém boji s protestantismem očistili katolíci němečtí svou víru tak, že beze sporu možno nyní katolicismus v Německu považovat za nejušlechtilejší. Protestantskému vzdělání se němečtí katolíci neuzavřeli; duchovenstvo je mravné a naproti rakouskému mnohem řádnější. Theologie v Německu kvetla a stále ještě kvete, kdežto u nás, v zemi téměř úplně katolické, theologické vědy vlastně vůbec není. Naproti svému protestantskému bratru používá německý katolík ve značně vyšším stupni požehnání opravdové a vnitřní nábožnosti.

V době všeobecné reakce zesílila katolická církev v Německu ve značné míře, a mnozí protestanti se v ní snažili

---

* O. Pfleiderer, Der moderne Pessimismus, str. 106. (Deutsche Zeit- und Streitfragen Fr. v. Holtzendorffovy a W. Onckenovy, sešit 54. a 55.) Sr. Sully, Pessimism, a History and Criticism, 1877, str. 449.

** V Německu je kolem 25 milionů protestantů, 14 milionů římských katolíků a to:

	protestantů	katolíků
na severu	70·93 %	27·26 %
na jihu	37·35 %	61·01 %

ukojit své náboženské potřeby.* Bavory byly po dlouhou dobu privilegovaným krbem ultramontanismu.

Poslední koncil ukázal však, že i v Německu není již velká část katolíků spokojena s papežstvím, a proto pak došlo k starokatolické secesi za vedení Döllingerova, Friedrichova, Michelisova a j. Přece však je hnutí to příliš slabé, aby moc Říma v Německu byla zlomena; naopak sílí tato moc za nynějšího boje ultramontanismu s vládou a to tím více, že vláda v podstatě je reakcionářská.

101

V Dánsku přinesla reformace, z politických důvodů zavedená, málo ovoce. Koruna a šlechta užívala církve ke svým účelům, pro lid se nic nedělalo ani po stránce rozumové, ani po stránce nábožensko-mravní. Od reformace bylo Dánsko na poli náboženském závislé na německé theologii a literatuře; zvláště byl to však racionalismus, který nalezl ohlasu mezi kazateli a v mase lidu. Dánsko je nyní velmi beznábožné, duchovenstvo bez kázně a mravu, zpovrchnění a zbahnění všeobecné. Vznikla sice proti racionalismu oposice (vedená Grundtvigem); poněvadž však kladla větší důraz na živel národní než náboženský, nepřinesla velkého užitku.**

Politování hodný byl osud německých provincií Šlesvicka-Holštýnska. Zvláště po revoluci v roce 1848 byla země soustavně utlačována a mezi jiným i du-

* Mezi nejvýznačnějšími konvertity byli: Stolberg, Schlegel, A. H. Müller, C. L. Haller a j.

** Z intolerantního jednání, jež stihlo duchaplného Brandesa na kodaňské universitě pro účastenství ve sporu svobodomyslných a orthodoxních (Brandes v pojednání „O dualismu v naší nejnovější filosofii" odporoval tvrzení Rasma Nielsena, že víra nemá naprosto co činit s věděním, a hájil ve svém listě a zvláště v díle o hlavních proudech století 19. nahoře uvedeném svobody myšlení proti každému poručníkování) nesmíme soudit na vnitřní, náboženský život, nýbrž jenom na nesnášelivost ztrnulé orthodoxie.

chovní správy zbavena tím, že němečtí pastoři byli odvoláni a nahrazeni dánskými. Náboženský stav byl následkem takového násilnictví, možno-li, ještě horší než v Dánsku samém.*

102

Lepší než v Dánsku jsou náboženské poměry v ostatních dvou skandinávských zemích, Švédsku a Norsku.

Ve Švédsku se udrželo lutheránství ve své čistotě. Lid je nábožný a duchovenstvo má velkou moc; o racionalismu ví Švédsko teprve v nejnovější době. Dosud ztrnulá orthodoxie se počíná zúčastňovat theologického pokroku novodobého, a i vnitřní církevní život je pohyblivější a živější; zvláštní péče se věnuje vyhlazení švédského národního zla, pijáctví.

Norsko je na jedné straně podobné Švédsku, na druhé Dánsku. Dánský racionalismus učinil zde veliké pokroky, ale osvěta je souměrnější než v nejvzdělanějších zemích pevniny a proto je i méně nebezpečná. Lid je nábožný a duchovenstvo je mocné.**

103

Až dosud jsme uvažovali o národech lutheránských, nyní se obrátíme k stoupencům církve reformované.

* Je-li jenom polovice pravdy v tom, co praví šlesvický kazatel Petersen o dánské povrchnosti, nemravnosti a nevěře, tedy je Dánsko nejméně nábožnou zemí v Evropě. Vis Petersen, Erlebnisse eines Schleswig'schen Predigers, 1856. — V Kodani bylo roku 1859 mezi 150.000 obyvateli pouze 6000 návštěvníků kostela. V Altoně stačil jediný kostel pro 45.000 obyvatel. Patrný je nedostatek kazatelů: ve Šlesvicku jsou farnosti s 13.000 na míle roztroušenými farníky a jenom se 2 kazateli; Holštýnsko mělo roku 1861 pro svých 544.419 obyvatel pouze 192 kazatele, kteří kromě toho nezřídka byli po dvou a po třech při témž kostele. Tento nedostatek kazatelů byl a je dosud citelný ve všech skandinávských zemích. Sr. Forester, Norway, 1848 and 1849, str. 309.

** O postavení vzdělanců v Norsku viz Kloeden, l. c. III, str. 578. Srv. mou analysi Garborgových „Umdlených duší" v Naší Době, IV.

Kalvinismus se snaží podle svého dogmatického názoru utvářet život vážně, přísně a zákonitě ve všech jeho poměrech. Učení o předurčení, jež nesouvisí logicky s důsledným a jedině správným determinismem, přináší s sebou nutně velikou mravní opravdovost; neboť jenom bezpodmínečné následování božských příkazů, jenom bezpodmínečné poslouchání absolutního zákonodárce dává jistotu, že jednotlivec není předurčen k věčnému odsouzení.* Organisace církve je demokratická, rozdíl mezi laikem a knězem docela mizí; náboženství a církev se přísně dělí, veškerý formalismus je zakázán a ve všem se přihlíží pouze k věci samé.

Reformovaní národové jsou nyní – vyjma Švýcary – mezi všemi protestantskými národy nejnábožnější; čím jsou Španělsko a Portugalsko pro katolický svět, tím jsou reformované země pro svět protestantský.

Začněme svůj přehled vlastí kalvinismu.

Švýcary, po Anglii nejčilejší a nejprůmyslnější země evropská, jsou ve vysokém stupni beznábožné; v Ženevě, kolébce kalvinismu, je náboženství věcí téměř neznámou.** V té míře, jak moderní osvěta stoupala, stávali se theologové i masy nevěreckými. Také demokratismus působil škodlivě. Demokratické zřízení církevní vyplývá sice důsledně z protestantského a jmenovitě z kalvínsky pojatého principu a možno je považovat za

* Buckleova líčení zasmušilosti skotského charakteru jsou jistě přehnaná, neboť nepojímají všichni stoupenci Kalvínovi život tak vážně jako ti, podle kterých Buckle svůj obraz kreslil. To je však správné, že kalvinismus svým energickým zdůrazňováním mravného života naladuje mysl vážně. Bylo by zajímavé studovat přesně působení různých učení; došlo by se k pozoruhodným důsledkům: kde je na př. methodismus hodně rozšířen, vzniká prý dokonce změna ve fysiognomii, potkáváme tam množství tvrdých, drsných a zasmušilých obličejů. (Quarterly Review, IV, str. 503.)

** Tak se vyjádřila Saturday Review, 1859, říjen, str. 421.

ideál církevní organisace; jenom že se vývoj musí dít přirozeně, a jako žádné svobody, ani jeho se nesmí zneužít. Ve Švýcarsku se však stala často a na mnohých místech z organisace demokratické organisace ochlokratická, která je, zvláště když se masy staly beznábožnými, velikým zlem pro církev i společnost.

Zprávy o náboženstvo-duchovním stavu protestantského Švýcarska, jež na pařížském sjezdu evangelické aliance roku 1856 podal farář Güder, byly velmi zarmucující; jeho zprávy o přítomné době znějí ještě hůře.* Lid je nekřesťanský a nenábožný a stále méně se ostýchá veřejně přiznat svou nevěru; ústavně zajištěná náboženská svoboda slouží za pláštík každé náboženské hrubosti. Návštěvy kostela všude ubývá, podobně přijímání křtů a církevních požehnání je méně, vyučování náboženství je ze všech veřejných škol vyloučeno,** krátce, vzdělaní i nevzdělaní jsou beznábožni.***

Jako všude, tak i ve Švýcarsku vyvolává nevěra reakci: Sektářství rozkvétá, anglický methodismus získává mnoho stoupenců, jmenovitě ve francouzském Švýcarsku, křesťansky smýšlející zakládají svobodné církve a sbory atd.; ale všechno to nedovede zabránit nevěře a zlým jejím následkům.

Katolické obyvatelstvo švýcarské je nábožnější a rozhodně církevnější než protestantské.† Jako potlačená menšina zachovali si nábožnost ve větší míře, a jako

* Berichte und Reden, str. 23 a n.

** V Curychu není již v padesáti školách a kromě toho v učitelském ústavě vyučováno náboženství. (Mýlím se, považuji-li rabulistické spisovatelství Scherrovo za měřítko vyššího švýcarského „vzdělání"?)

*** Všimněme si příznaku, že lid proti přání zákonodárců znova zavedl trest smrti.

† Z 22 kantonů jsou jenom 3 téměř úplně reformovány, 12 je smíšených a 7 katolických. Úhrnem je 1 a půl milionu reformovaných a 980.000 katolíků.

všude, děkují své hierarchické organisaci za mnohé vítězství nad protestantismem.* Jesuité ovládli lid tak, že roku 1847 za spolkové války došlo dokonce k jakési náboženské válce.** Teprve roku 1874 byla moc církve zlomena dlouho již ustanovenou a bezvýsledně zkoušenou revisí spolkové ústavy, a mocné starokatolické hnutí, jež nalezlo ve Švýcarsku a jmenovitě v Ženévě mnoho stoupenců, ukazuje, že katolický lid z vlastních důvodů již nelpí na církvi tak jako dříve.***

104

Jako po každé stránce, tak i po stránce náboženské skýtá malé a tiché Nizozemí veliké zvláštnosti.

Lutheránské názory byly v této průmyslové zemi záhy známy, a když o něco později velká většina obyvatelstva přijala vyznání reformované, podstoupili Holanďané za inkvisice a ukrutného Filipa zkoušku ohněm za svou víru. S politickou nezávislostí bylo dosaženo i nezávislosti církevní, a od té doby jsou reformovaní Holanďané nejzapřisáhlejšími nepřáteli papežství. Náboženská svoboda, jež byla povolena všemu obyvatelstvu — Descartes, Spinoza a j. našli v Nizozemí své útočiště — přivedla domácí církev k racionalismu, a osvícenství se mocně šířilo. Přes to jádro lidu zůstalo nábož-

---

* Ženéva, Řím kalvinismu, která až do francouzské revoluce neměla katolického obyvatelstva a kde až do roku 1793 bylo katolickým duchovním pod trestem smrti zakázáno sloužit mši, je nyní sídlem biskupa a má víc katolických než reformovaných obyvatel.

** Mnozí se snažili spolkovou válku líčit jakožto válku náboženskou. Nešlo však při ní o spor opravdových náboženských přesvědčení, jako na př. ve válce třicetileté, nýbrž o čistě církevní záležitosti; byl to boj spolkové správy proti klerikálnímu ultramontanismu. Tak rychlé urovnání sporných záležitostí nebylo by při náboženské válce možné.

*** V Ženévě byl roku 1873 zvolen za faráře známý ex-karmelitán P. Hyacint; kromě něho ještě dva jiní starokatolíci.

ným a hledá, kde toho třeba, ukojení svých náboženských potřeb mimo církev.* Na vysokou poměrně nábožnost ukazuje čilý život některých církví oddělených od zemské církve (jmenovitě křesťansko-reformovaných).

Katolická menšina holandská je na vysokém stupni církevní a nábožná; ultramontanismus právě zde nalezl svůj ráj.** Po roce 1848, když státní základní zákon uznal naprostou svobodu víry, hrnuli se jesuité davem do země a upevnili papeženskou hierarchii.

105

Ve Velké Britanii ustupoval konservativní duch středověku jenom ponenáhlu a nepřetržitě touze po svobodě; proto jest episkopální církev podivným spojením katolicismu a protestantismu, středověku a nové doby.

Baco, Hobbes a Locke dali, každý svým způsobem, podnět k empirickému způsobu myšlení, jemuž Angličané zůstali věrni až do dnešního dne. Filosofie se odloučila, jako všude, i tam od theologie; ale teprve v nejnovější době dospěla u několika málo myslitelů k úplné negaci všeho náboženství. Angličtí deisté byli proti svým odpůrcům vědecky často slabí, a při nesnášelivosti oněch dob bylo působení jejich spisů poměrně nepatrné.*** Avšak význam deismu tkví v tom, že do značné míry dal výraz názorům lidu, nejen filosofů; tím právě působil a razil dráhu moderní osvětě.†

* Ze samé strany protestantské se vyslovují stesky na nedostatek theologů a hledá se v tom známka úpadku církve. Právem; v Nizozemí jsou však též takové obce, které úmyslně zůstávají bez kazatele, poněvadž jsou jim kandidáti přílišnými racionalisty. To je pak jistě znamením nábožnosti a církevnosti.

** Dvě pětiny obyvatelstva jsou katolické.

*** Leslie Stephen, History of English Thought in the XVIII. Century, 1877, I. str. 85 a n.

† Poznámky zasluhuje, že Blount, jeden z deistů, zahynul sebe-

Poněkud jiné bylo působení anglických moralistů, oné veliké skupiny filosofů, kteří se snažili dát ethice základ nezávislý na theologii. Kdežto deisté, hledajíce základy přirozeného náboženství, dotýkali se víc theoretické části křesťanství, ukázali moralisté, že jest ethika možná i bez positivního náboženství, i podkopávali tak, aniž mnohdy chtěli, zdůvodnění lidového náboženství, pro masy nejrozhodnější.

Docela určitě a ve značné míře zhoubná byla pro církevní křesťanství filosofie Davida Humea. Jeho noetická skepse se musela přirozeně týkat i náboženství, poněvadž, není-li poznání příčin možné, padá tím základ theismu přímo a základ křesťanství nepřímo. Ostatně veliký myslitel neváhal své názory o podstatě náboženství vyslovit přímo. Ve zdařilých pojednáních o náboženství dochází úsudku, že špatné zařízení světa docela rozhodně vylučuje hypothesi Boha, možno prý se rozumně toliko domnívat, že příroda vládne docela slepě. Mistrovská a ostrá jsou jeho líčení zla v tomto světě; Schopenhauer nepodal pro svůj pesimismus nic horšího; než Hume není pesimistou, nýbrž definitivním jeho rozhodnutím je, že máme svět přijímat prostě, jak je, aniž se tážeme proč, odkud, k čemu. Jeho veselá životní nálada opravňuje k domněnce, že užíval skepse toliko jako prostředku k čistě positivnímu názoru světovému.* Je mu též úplně lhostejné, vykoná-li kdo sebevraždu čili nic — život nebo smrt jednoho člověka nemá pro veškerenstvo většího významu než život nebo smrt ústřice.**

---

vraždou (1693); hájil ve svém spise sebevraždy a pokládal ji za mravně dovolenou.

* Jistě byl Comte Humeovými úvahami o pojmu příčinnosti přiveden k základní myšlence své positivní filosofie. Sr. Philosophie positive, VI, str. 259.

** Humeův essay o sebevraždě je zajímavý pro dějiny sebevra-

Po Humeovi je osvícenost, necírkevnost a beznábožnost stále větší, třebaže se křesťané na druhé straně neméně namáhají udržet veřejný i soukromý život pod vlivem náboženství. Koncem XVIII. století jsou v zemi známi francouzští osvícenští spisovatelé, a za nedlouho vystupuje Paine, opozdilec deistů. Významné je, že Paine, muž z lidu, vzorným slohem populárním, vyjadřuje nespokojenost s vládnoucím náboženstvím.*

žednosti. Hume sám essay potlačil: byl uveřejněn teprve po jeho smrti; ještě asi před 100 lety ostýchali se myslitelé o předmětu tom docela volně a veřejně pojednávat. V té míře, jak se sebevražda častěji vyskytovala, obracel tento předmět k sobě všeobecnou pozornost, a spisy o něm jsou stále četnější. O dějinách Humeova zkoumání „On Suicide" viz Essays (vyd. Green-Grose) I, str. 70.

* Winslow uvádí (právem?), že se sebevraždy dopouštěli lidé, kterým dříve na ni ani nepřišla myšlenka, jakmile Paineův Age of Reason (1793—1807) přečetli. — Paineova kniha je typická pro lidový směr deismu; je psána s velkým nadšením, v revolučním duchu, jak ani jinak nemožno čekat od muže, který tak činně prodělal americkou a francouzskou revoluci. Paine — jak sám praví — klade svou knihu na oltář kosmopolitismu; píše proti křesťanství, poněvadž nic tak nezneucťuje Nejvyššího, jak právě ono; obává se však, že by zánikem pověry a převratem nesprávných systémů vládních mohla být zničena i mravnost, lidskost a pravá theologie. Proto je jeho kniha namířena stejně proti bezbožectví jako proti křesťanství. Paine věří v Boha a v nesmrtelnost duše, nevěří však v židovskou, římskou, řeckou, tureckou, protestantskou církev. Jeho církví jsou mu jeho vlastní myšlenky a jeho vlastní smýšlení. Krátce: je pouze deistou, přírodní věda je pravou theologií. Bible obsahuje málo opravdu deistického, spíše je atheistická; učení o zjevení je pouhým humbugem; je pouze jedna stará kniha, jež zasluhuje všeobecné víry: Euklidovy základy geometrie. — Paine byl vychován v sektě kvakerů, již považuje za poměrně nejlepší. Když měl sedm nebo osm let, slyšel jakéhosi svého příbuzného kázat o vykoupení lidstva smrtí syna Božího; rozpory v tomto učení se mu tak nelíbily, že se stal od té doby nejostřejším odpůrcem křesťanství; proto se snažil vyvrátit je tím, že chtěl nemilosrdně a beze vší piety odkrýt rozpory v bibli a všechno, co po jeho mínění v ní bylo nesmyslné. The Age of Reason, being an Investigation of true and fabulous Theology (něm.: Untersuchungen über wahre und fabelhafte Theologie, 1749) I, str. 25—28, 94, 101, 103, 104, 195; II, str. 9; sr. I, str. 139 a n.

V našem století se rozšiřuje nevěra víc a více, třebaže ne tak hrubým způsobem jako v jiných zemích, nýbrž klidněji, rozvážněji a snažíc se ve většině případů postavit na místě zbořeného něco nového. Typický je v tom ohledu J. St. Mill. Jako Comte zříká se positivního lidového náboženství; bez nenávisti, jenom z čisté touhy po pravdě kritisuje základy křesťanství, uznává jeho dobré stránky, chce však, ježto ho nepovažuje za pravdu, postavit na jeho místo utilitarianismus jako náboženství; on, který vlivem svého zvláštního vychování neměl ani náboženské potřeby — sám to praví ve své autobiografii — přeje si, aby se jeho ethická soustava stala lidovým náboženstvím. Je zajímavé srovnat Millovy snahy se snahami Comteovými: nevěřící Angličan si přeje svobody, nevěřící Francouz intelektuální autokracie — Mill je protestant a Comte katolík; a jenom těmito dvěma methodami může lidstvo dosáhnout definitivního uklidnění.

Byli však a jsou též vášniví a zaslepení nepřátelé křesťanství: Byronova světobolná poesie je takovým výrazem moderního ducha negace, který, nespokojen se zastaralými zřízeními, násilím láme svá pouta, aby v titanském zápase s autoritou vytrpěl muka a trápení Promethea sebou samým spoutaného.* Ale šílení Byronovo, právě proto, že bylo šílením, nepůsobilo tak trvale jako na př. duševní práce Goetheova.

Polekány šířící se nevěrou, rozvíjejí rozličné církevní sekty právě v tomto století velkolepou čilost; hned

* Vášnivost Byronovu a Shelleyovu pochopíme, vzpomeneme-li si, že anglická státní církev římskou hierarchii a její nátlak na mysli podržela a zvláštním způsobem sloučila s reformovaným principem. — Snahu těchto anglických revolucionářů označuje verš, jejž vepsal Shelley do knihy cizinců v Chamonix: *εἰμὶ φιλάνθρωπος δημοκρατικός τ' ἄθεός τε.* (Jsem filanthrop, demokrat a atheista.)

v minulém století se vyvinul proti nevěře a utiskující orthodoxii po úchvatném příkladě Wesleyově citový methodismus.

Theoreticky od sebe se lišíce, pracují rozmanité sekty prakticky v míru společně. Povznášející je vnitřní misijní činnost; na ulicích, v hostincích a v rozkřičených místnostech káže se pokleslým evangelium; kočím, námořníkům a j. přinášejí dobrovolní kazatelé radostné poselství; v nedělních školách vyučuje vedle lorda kancléře lékař a universitní profesor; kolik je u nás lékařů nábožných nebo dokonce církevně smýšlejících? My považujeme nábožnost za nudnou: „a třebaže i pro celek dobré ovoce přináší, přece je vlastně jenom pokrytectvím atd.“; ovšem nepovažíme, jak je nepravděpodobné, že by celý národ byl po staletí k sobě samému pokrytecký. Jako vnitřní tak je i vnější misijní činnost anglická velkolepá.*

Často bylo státní církvi vytýkáno, že je vlastně jenom pro vzdělanější, aristokratické a zámožné třídy; pro chudé, pro dělníky nemá prý srdce ani porozumění. Výtka tato je v mnohém oprávněna; ale nehledíc k tomu, že je již velikou zásluhou, když právě vzdělaní jsou církevní a nábožní, musíme myslet na to, že osudy země spočívají především v rukou vzdělaných a zámožných stavů vůbec a že se ostatní lid řídí podle nich. Potom však nesmíme zapomenout na četné jinověrce, kteří chyby státní církve z valné části napravují.**

Shrneme-li předchozí, podává se nám tento celkový obraz duševního života anglického: Lid je v Anglii ná-

* Co by asi řekl Rakušan, kdyby viděl, že je světová výstava zahájena a ukončena náboženskými obřady, jak tomu bylo v Londýně?

** Okolnost, že od čtyřiceti let tak mnoho aristokratů a kazatelů přestoupilo ze státní církve ke katolictví, může být vysvědčením chudoby pro episkopální církev; na vývoj sebevražednosti to nepůsobilo nepříznivě, nýbrž příznivě.

božný, vzdělaní i nevzdělaní stejně.* Každý Angličan vidí v náboženství jistý základ sociálního i politického zdaru národa, protože jediný. Protestantský princip svobody vedl postupem vývoje k toleranci, a následkem toho se stalo náboženství opravdovou věcí srdce. Nikde v Evropě není světská literatura tak povznešeného a náboženského ducha jako v Anglii; ať křesťan nebo nekřesťan, každý respektuje zřízení a přesvědčení, jež jsou milionům jeho spoluobčanů svatá. Z toho důvodu se vyskytuje v Anglii moderní polovičatost řídčeji než v ostatních vzdělaných zemích na pevnině, a proto je tam i sebevražednost menší, ba, ve srovnání s ostatními zeměmi, velmi malá. Tisíce soukromých sdružení se stará o duševní i tělesné blaho občanů, a tím je nespokojenost se životem hned v zárodku udušována.

106

Abychom náboženské poměry „klasické země bible" ještě lépe poznali, musíme si všimnout, třebaže docela krátce, také Skotska a Irska.

* V Londýně měla roku 1865:

církev	duchovních	kostelů (kaplí)	sedadel
státní	600	553	512.067
kongregacionalisté	291	174	130.611
baptisté	101	173	87.559
methodisté	180	202	81.775
presbyteriáni	25	29	22.928
jiní	160	185	82.957
úhrnem	1357	1316	917.895

V Anglii a ve Skotsku bylo na 24,363.483 obyvatel 36.200 duchovních a 34.700 kostelů a kaplí; 1 duchovní na 673 osoby.

V Anglii nesmějí být na jevištích předváděny žádné biblické postavy; u nás máme frašky, jako „Opilý Pánbůh" a j.

Skotské církevně-náboženské poměry jsou u nás známy ze znamenitého Buckleova vylíčení skotské vzdělanosti. U nás se domníváme, že povaha lidu skotského je zachmuřena jeho náboženstvím, a tropíme si úsměšky z moci duchovenstva a z té více než z inkvisitorské nesnášelivosti a bigoterie národní.

Než tak zle tomu není, a vytýkáme-li již stinné stránky, musíme poznat i stránky světlé.

Je správné, že přísný kalvinismus vyvolal u Skotů jakousi trpkost a přísnost; za to však ochránil lid před frivolitou a povrchní uhlazeností.* Skotové byli a jsou též nesnášeliví a je to rozhodně jejich velká vada; kdežto však jejich nesnášelivost je následek pevného a živého přesvědčení, jsou jiní národové stejně nesnášeliví, aniž mají pevné a živé přesvědčení. Moc duchovenstva je veliká; je to však horší než moc, kterou na př. u nás vykonávají některé časopisy?

Pravda je, že skotský lid je vesměs nábožný a že proto svou mysl obrací na mnoho ideálnějších věcí než jiní, nenábožní národové; nechuť pak, již k takové nábožnosti chováme, vyplývá obyčejně z indiferentní pohodlnosti a je tedy naprosto neoprávněna. Povšimněme si jen velkolepého zřízení nezávislé církve! Nespokojena s patronátními právy, jež odporují presbyteriánskému duchu kalvinismu, která však ve Skotsku znova byla zavedena královnou Annou (roku 1712), opustila část oby-

* Vytýká-li Döllinger s hanou, že ve skotských kostelích není varhan, ani oltáře, ani kříže, ani obrazu, ani světla, že se služby boží vykonávají beze všech symbolů, že pohřeb není církevním výkonem a pod., tedy haní se svého katolického stanoviska a měl by napřed dokázat, že katolické obřadnictví je lepší. V tom právě záleží protiva katolicismu a protestantismu, jmenovitě reformovaného, že se náboženství nesmí hledat ve vnějším, nýbrž ve vnitřním prohloubení; vnějšek ovšem na davy působí účinněji, vnitřní prohloubení je však ušlechtilejší a povznesenější a předpokládá právě proto jistou velikost mysli a prohloubenost citu, jichž katolicismus jistě tak nevzdělává.

vatelstva skotskou státní církev (roku 1843), podržela však úplně totéž učení a zorganisovala vlastní církev se žádoucím zřízením. V méně než 20 letech bylo vystavěno na 900 kostelů s veškerým příslušenstvím, zřízeny školy, universita a všeobecně se dějí předstihy v křesťanských pracích; je to opovržení hodné? Ne! Lidu, který má smysl pro takové věci, který dovede rozvinout takové úsilí, mohlo by se záviděť. A dopustí-li se při tom mnohých a četných chyb, nelze to sice omluvit, je to však lidské a přihází se to všude (i nyní) a při všem.

V duchu tohoto nábožného smýšlení je i literatura v nejvyšším stupni mravná, vážná a ryzí. A Skotové neučinili málo pro moderní osvětu! To je pro nás velmi důležité: přes nábožnost a církevnost může se národ ve značné míře zúčastnit duševní práce vzdělanosti. Je to pak právě pevná a celá práce, nic polovičního a povrchního. Z toho důvodu také nemožno říci, že nepatrná sebevražednost na př. Španělů je způsobována nevzdělaností a ne nábožností; neboť na Skotsku právě vidíme, že tato země, nesporně jedna z opravdu nejvzdělanějších zemí na světě, přes všechno vzdělání a duševní namáhání má zcela nepatrné množství sebevražd. Je to právě nábožnost, která dává tomuto národu v nebezpečích života potřebnou oporu.

Ještě na jednu zvláštnost Skotska musíme pro svůj výklad společenského hromadného zjevu sebevraždy upozornit. Skotové se totiž oddávají ve značné míře pití.* Víme, že opilství velmi disponuje k sebevraždě;

* Jak se snaží Skotové tomuto národnímu zlu čelit, může znázornit tato zajímavá a o sobě nejvýš charakteristická okolnost. Byla totiž z církevní strany učiněna otázka, neměla-li by být při svatém přijímání místo vína podávána též hroznová šťáva, aby svátost nepřispívala k šíření neřesti.

poněvadž pak je ve Skotsku přes neřest opilství nepatrná sebevražednost, musí být jakýsi činitel, který toto nepříznivé působení paralysuje, a tímto činitelem není nic jiného než nábožnost a církevnost, jež i zde přímo i nepřímo příznivě působí.

Vyznavači katolické církve ve Velké Britanii jsou stejně velmi církevní a nábožní. Bezprávné utiskování, které zvláště v Irsku bylo neuvěřitelně veliké a které vždy zůstane skvrnou na anglickém protestantismu, udrželo katolické vědomí živým.* Ale nejenom to: katolická církev v nejnovější době zasadila zrovna tvrdé rány anglikánské církvi tím, že velmi mnoho vzdělanců, aristokratů a duchovních přestoupilo ke katolicismu, z čehož mnozí předpovídali úplné pořímštění Anglie.**

107

Názory o duševním životě Spojených států severoamerických, i názory našich vzdělanců, jsou velmi pri-

---

Roku 1874 bylo ve Velké Britanii spotřebováno whisky: 29,281.574 gallonů. Z toho připadlo na hlavu:

v Anglii	0·699 gallonů
v Irsku	1·264 „
v Skotsku	1·961 „

Piva připadlo na hlavu:

v Anglii	43·056 gallonů
v Irsku	14·238 „
v Skotsku	12·312 „

Lihovin vůbec, domácích i cizích, (roku 1876) připadlo na hlavu:

v Anglii	1·114 gallonů
v Irsku	1.384 „
v Skotsku	2·346 „

Vína se spotřebuje ve Skotsku málo a to jenom v zámožnějších třídách.

* Na přísně církevní smýšlení anglických katolíků ukazuje mezi jiným ta okolnost, že starokatolické hnutí, které nalezlo ohlasu ve všech katolických zemích, jenom v Anglii zůstalo docela beze stopy.

** V letech 1840—1852 přestoupilo v Oxfordě 92, v Cambridge 42 členů university ke katolické církvi; do roku 1867 přestoupilo 867 členů nejznamenitějších rodin a mezi nimi 243 duchovních.

mitivní. Obyčejně si představujeme tuto zemi jako sklad strojů ve velkém: ideálního, krásného a ušlechtilého tam naprosto není, a tu rotu podvodníků a šibalů činí zajímavou jenom „Chaloupka strýce Toma“, skalp a tomahawk rudokožců.

Ovšem, lid americký je velmi praktický, není však pravda, že nepěstuje nic ideálního a ušlechtilého. Pro filosofické soustavy à la Hegel nemá Američan porozumění; ne proto, že by filosofie neměla v Americe vůbec půdy, nýbrž proto, že tam náboženství uspokojuje ideální potřeby velké většiny obyvatelstva.* Puritanismus prvých osadníků žije ještě dnes v americkém lidu; švýcarský kalvinismus, jak byl obměněn v Nizozemí, Anglii a ve Skotsku, je vlastním zdrojem národní povahy a společenských zřízení země.** V Americe je úplná náboženská svoboda; ne tolerance, jako v pokročilých zemích evropských, nýbrž dokonalá, naprostá svoboda. Není zde ani státní ani národní církve; proto nejsou v Americe sekty, nýbrž pouhé „denominace“; náboženství se stalo zde vlastní věcí srdce. Třebaže se liší v mnohých theoretických názorech, je mezi četnými denominacemi v praxi mnohem větší jednota než v leckteré národní církvi. Protestantismus se vyvinul v Americe nejpřirozeněji a nejkrásněji; zásada svobodného badání v bibli byla prakticky dokonale

* Nábožnost a církevnost americkou možno dobře pozorovat a) na ustavičném vznikání nových denominací; b) na proslulých a pověstných „revivals“ posledních desítiletí; c) na velkolepé vnější i vnitřní misijní činnosti; a konečně d) na počtu a rozšíření nedělních škol. Bylo totiž roku 1879 nejméně 82.261 nedělních škol s 886.328 učiteli a 6,623.124 žáky; kdo má aspoň přibližně správné ponětí o podstatě a významu protestantských nedělních škol, ví, co znamená pro náboženské poměry americké tak velkolepě zřízený ústav. Sr. Sunday School Chronicle, červenec, 1880.

** Sr. Bancroft, Geschichte der Vereinigten Staaten von Nordamerika (něm. od Kretzschmara), II, str. 400 a n.

provedena a vedla k náboženskému individualismu.* Shoda vyplývá však přirozeně z nitra, není následkem vnější autority.

Velká nábožnost Američanů se objeví teprve tehdy v pravém světle, když uvážíme následující. Při naprosté náboženské svobodě na všech polích byla by právě v zemi, kde je tolik různorodých živlů, rozumová anarchie zvlášť veliká, kdyby nespoutávala mysli sama sebou se dostavující autorita. Touto autoritou je náboženství, a tak přivádí svoboda myšlení, jak případně poznamenává Schaff ve své poslední zprávě o křesťanství v Americe, ne jako v Německu četná mínění, nýbrž více myslitelů.

Církev a stát jsou úplně odděleny; církevnosti a nábožnosti nemožno vykořistit k vládním účelům. Vlád-

* Abych podal čtenáři přibližně ukázku amerického denominacionalismu, uvádím následující číslice o počtu kostelů a kaplí (synagog) v městě Novém Yorce v roce 1878:

baptisté	46
kongregacionalisté	9
kvakeři	5
řečtí katolíci	1
židé	23
luteráni	23
methodisté (episkopální)	58
„ (africko-episkopální)	8
„ (nezávislí)	2
moravští bratří	2
presbyteriáni	65
presbyteriáni (sjednocení)	10
presbyteriáni (reformovaní)	6
episkopální církev	85
„ „ (reformovaná)	2
reformovaní	28
římsko-katolická církev	56
sjednocení	18
unitáři	4
universalisté	6
rozliční	39
	496

noucí nejsou však méně nábožní než jiní, a tak se sám sebou dostavuje správný poměr státu a církve. Tento poměr dává nám, Evropanům, mnoho práce a vyslechli jsme již v té věci nesčetně návrhů a rad; přes to však se problém ten neřeší, protože téměř ve všech evropských zemích je církev (i u protestantů) hierarchická, a mužové vládnoucí – a to především rozhoduje – jsou necírkevní a beznábožní. Otázka o poměru církve a státu řeší se týmž jednoduchým způsobem jako tak často kladená otázka o poměru umění a mravnosti: umění nemá mravního účele, ale umělci mají být mravní, vládnoucí nemají církevních účelů, ale mají být nábožní. V Americe byla věc tak přirozeně a jednoduše rozřešena.*

Úplné odloučení státu od církve neuškodilo republice; svobodná vláda nepotřebuje podpory duchovenstva, poněvadž spočívá na pevných základech náboženství. Kdyby tomu tak nebylo, nemohla by se země se všeobecným hlasovacím právem, s naprostou politickou svobodou udržet, neboť, jak dí Tocqueville právem, „despotismus může vždycky vládnout bez náboženství, svoboda nikoli“.

Uvážíme-li konečně, že Amerika nemá vojska, jehož bodáku by mohla užít v době míru k udržení vnitřního pořádku, jak tomu bývá v Evropě, a uvážíme-li kromě toho, že Amerika v přistěhovalcích přijímá tak mnoho cizích a ovšem příliš často neukázněných živlů, musíme se podivovat pevné stavbě, na níž je tak bezpečně vztyčena hvězdnatá vlajka Unie. Nepokoje, jako na př. v roce 1877 a j., se ztrácejí, srovnáme-li je s nebezpečími, jež nás ohrožují a která my dovedeme snést jenom proto, že jsme jim uvykli.

* Připomínám, že úplné odloučení státu od církve je provedeno teprv od roku 1783, tedy teprv po dosažení nezávislosti.

Jednotný názor světový a veliká nábožnost způsobují, že při velikém vzrušení politickém, hospodářském a náboženském je sice duševní nemoc velmi silně rozšířena, že se však sebevražda následkem veliké nábožnosti zřídka vyskytuje, jak již Tocqueville správně poznal poměr obou těchto souzjevů moderní vzdělanosti.* Okolnost, že svobodný, vzdělaný, snaživý a čilý lid americký přes notorickou svou nervositu má nepatrnou sebevražednost, ověřuje neméně než nepatrné množství sebevražd v Anglii a zvláště ve Skotsku naše vysvětlení společenského hromadného zjevu sebevraždy.

Není však nezajímavé, že i v Americe Němci dodávají největší kontingent sebevrahů a že právě Němci co nejotevřeněji hlásají tam atheismus a beznábožnost.**

---

* De la Démocratie en Amérique, (14e éd.) III. str. 224: Les Américains ne se tuent point, quelque agités qu'ils soient, parce que la religion leur défend de le faire — leur volonté résiste, mais souvent leur raison fléchit. (Američané se vůbec nezabíjejí, ačkoliv jsou dosti rozčilení, protože jim v tom brání jejich náboženství — jejich vůle odolává. ale jejich rozum se často poddává.)

** Statistické záznamy o rodišti sebevrahů v Novém Yorce roku 1877 udávají:

Norsko	1	přeneseno	59
Rakousko	2	Belgie	1
Polsko	1	Čína	1
Skotsko	2	Kuba	2
Jižní Amerika	1	Německo	59
Švédsko	3	Anglie	6
Spojené státy	44	Francie	2
Wales	1	Nizozemí	1
neznámo	4	Irsko	17
úhrnem	59	úhrnem	148

Srovnáme-li v Novém Yorce nejčetněji zastoupené národnosti, Američany, Irčany a Němce, vidíme, že se u Němců vyskytuje nápadně velké množství sebevražd.

Balbi podával roku 1827 tyto údaje:

Nový York	128 sebevražd na 1 milion obyvatel
Boston	80 „ „ 1 „ „

Řecká církev stojí na docela týchž základech jako římská; že se mezi oběma, jmenovitě po definitivním rozkolu, vyvinuly veliké rozdíly, plyne především z různosti byzantismu a romanismu, východu a západu, jichž duchu se obě církve organicky přizpůsobily.*

V obou církvích je bezpodmínečná víra v autoritu; kdežto však na západě přes všechnu autoritu nemohlo být zabráněno jakémusi pokroku, zůstala východní církev ve všem stacionární, jako většina společenských zřízení na východě. Římská církev se stala světovou církví, a tím byl sám sebou dán antagonismus mezi světskou a duchovní mocí v jednotlivých státech a zemích. Řecká církev zůstala omezena na východ, stala se v jednotlivých zemích státní a národní církví a byla následkem toho od nejrůznějších dynastií velmi často užívána za jakýsi policejní ústav; i turecká vláda byla při církevních sporech uznávána za rozhodčího.** Ovšem i ve mnohých protestantských zemích se vyskytuje césaropapismus; ale ten se nekonečně liší od řeckého:

Filadelfie	84 sebevražd na 1 milion obyvatel		
Baltimore	73 „ „ 1 „ „		
Ze státu Massachusetts máme tato data:			
1859 . . . . 83 sebevražd	1869 . . . . 92 sebevražd		
1860 . . . . 113 „	1870 . . . . 91 „		
1861 . . . . 92 „	1871 . . . . 122 „		
1862 . . . . 92 „	1872 . . . . 117 „		
1863 . . . . 67 „	1873 . . . . 117 „		
1866 . . . . 73 „	1874 . . . . 115 „		
1867 . . . . 75 „	1875 . . . . 159 „		
1868 . . . . 88 „			

Podle údajů sčítání z roku 1870 přihodilo se v tomto roce ve Spojených státech 1060 (dle jiného sčítání 1360) sebevražd.

* Sr. hlavu V. 1., odstavec 107. O východním křesťanství vyslovil případné a správné myšlenky Fallmerayer (Fragmente aus dem Orient, 2. vydání 1877); upozorňujeme čtenáře na paralely, které autor činí mezi byzantismem a islamem; viz str. 206, 209. 211.

** Döllinger, l. c., str. 162.

především je základ obou církví zásadně rozdílný, a pak jsou vládní soustavy v protestantských zemích lepší než v řeckých samovládách.

Ve většině řeckých národních církví není téměř žádné theologické literatury z novější doby; duchovenstvo je stejně nevzdělané jako lid. Ale lid je věřící, je velmi církevní a svým způsobem velmi nábožný; turecká a tatarská nadvláda a dlouhotrvající boje proti ní stupňovaly křesťanské vědomí. Všeobecně ještě převládá jednotný křesťanský světový názor; proto pociťují národové tito radost ze života, neznají pesimismu ani chorobné sebevražednosti.

To platí všeobecně o všech řeckých církvích; jenom Rusko činí zvláštní výjimku, a proto naznačíme několika slovy duchovní poměry této země.

Veliká masa ruského lidu je při své nevědomosti a nevzdělanosti přísně církevní a nábožná; pro ruského sedláka byla poslední válka s Tureckem opravdovou válkou náboženskou. Jako lid je i duchovenstvo nevzdělané, bez theologického a jiného vědění. Státní církev je v nejpřísnějším smyslu slova národní církví; vláda usiluje specificky ruské dokonale sloučit s pravoslavím. Proto nejsou uznány žádné sekty v pravoslavné církvi; Rus, ať si věří, co chce, patří ke státní církvi a nemůže ji opustit, dokud je v Rusku.* Ostatní vyznání jsou trpěna, ale patrna je snaha rozšířit ruské pravoslaví mezi jinověrci; nejhůře se jedná s katolíky v Polsku.**

Takové jsou duchovní poměry v Rusku mezi lidem; docela jinak je tomu však se „vzdělanými"! Od násilných oprav Petra Velikého vane dusným Ruskem volný dech evropské osvěty a plodí onen stav, který bývá

* De facto je nejméně 10 milionů rozkolníků (dissidentů).

** Děti ze smíšených manželství musejí být pravoslavné.

označován charakteristickým jménem „nihilismu“. Rusko podává zvláštní příklad kulturního boje, srážky svobodného badání a víry v autoritu. Osvěta se nevyvinula z národního ducha organicky, nýbrž byla násilně vnucena; a jak jsme již viděli, nezprostředkované poznání příliš vysoké kultury vede k zániku.* Ruský nihilismus se neliší od polovzdělání, rozšířeného v celé Evropě, jak povahou, tak stupněm; smíšení větších protiv způsobuje ostřejší zabarvení. Ruská choroba je chorobou celého světa, ale Rusové jí trpí mnohem větší měrou než my ostatní. Řecká orthodoxie v Rusku se rozkládá působením svobodného německého protestantismu, to je vše. Čím jsou mysli navyklejší vedení církevnímu, tím se stávají poloviČatějšími, je-li jim odňata mravní opora, a tak je ruský nihilismus moderní poloviČatostí par excellence, je nejhrubší poloviČatostí na světě.

Zlo, jež probádat ponechává Puškin filosofii a které, srovnávaje ho s anglickým spleenem, nazývá „ruskou melancholií“, melancholií, která se stále víc a více odvrací od života, není než omrzelostí života, vznikající následkem beznábožnosti. Kdo odhazuje posvátné a ideální, shledává život jenom jalovým, temným, nudným, bezútěšným; a vzdělaní Rusové šlapou nohama ideály svého dětství, ideály svého národa a představují tak neutěšené charaktery Oněgina, Pečorina, Něždanova a v nejlepším případě Lenského.

Lermontov charakterisuje ve svém „Hrdinovi naší doby“ rozdíl mezi starší věřící a mladší nevěřící generací takto: „...jakou sílu vůle dalo jim přesvědčení, že celé nebe s nesčetnými svými obyvateli na ně shlíží

* Dobré myšlenky o ruských poměrech jsou v knize: Zemlja i volja, 1868; zvlášť str. 168 a n. Jinak možno ruský nihilismus dobře studovat u Turgeněva.

s účastí, třebaže němou, přece nezměnitelnou!... Ale my, jejich smutní potomci, kteří se touláme světem bez přesvědčení a bez hrdosti, bez požitku a bez jiné bázně kromě té mimovolné úzkosti, jež stahuje srdce při myšlence na neodvratný konec – my nejsme již schopni velkých obětí ani pro blaho lidstva, ani pro své vlastní štěstí, protože jsme si vědomi, že toto štěstí je nemožné – a tak se kolísáme lhostejně z pochybnosti do pochybnosti, jako naši předkové upadali z omylu do omylu, aniž máme jako oni naději nebo onu silnou, třebaže neurčitou rozkoš, provázející silné při jejich boji proti spolulidem nebo proti osudu..." Voltaire, Byron a Schopenhauer jsou Rusům novým evangeliem; nespokojena sama sebou a se všemi společenskými institucemi, obrací moderní mládež ruská svou hořkost proti sobě a proti tísnící ji autoritě církevní a státní – „bezejmenné Rusko"!*

109

Co platí o křesťanských národech, platí i o nekřesťanských, jmenovitě o těch, kteří mají účast na moderní vzdělanosti. I nekřesťanští národové jsou šťastni a spokojeni životem, mají-li jednotný světový názor, je-li jejich rozumové vzdělání v souladu s duševním žitím, jsou-li krátce nábožní. Nezáleží tak na jakosti a vznešenosti náboženství, jako mnohem spíše na tom,

* Nemohl jsem sehnat úředních zpráv o množství sebevražd v Rusku; přesto můžeme určitě soudit, že se asi mezi „nihilisty" přihází mnoho sebevražd. Noviny přinášejí o tom často zprávy. Nepatrný induktivní materiál je tento:

1826—1830	1163	sebevražd
1833—1841	1484	„
1875	1771	„

Kolb udává pro 6 guberní (Petrohrad, Moskva, Oděsa, Kazaň, Charkov, Saratov) 1113 případů. (To by činilo 110 případů na 1 milion obyvatel, kdežto podle hořejších údajů z roku 1875 připadá jenom 30 na 1 milion.)

je-li a v jakém stupni je náboženství skutečně věcí srdce a uspokojuje-li a vyplňuje-li opravdu mysli. Věřící Žid a mohamedán má ve své víře stejně mocnou oporu jako věřící křesťan; všichni tři najdou klid pro svou duši v pochmurných dnech; účinek může být pro všechny tři týž, přes kvalitativní rozdílnost působících příčin.

Pozorujme nejprve Židy.

Na „kosmopolitickém plemeni" židovském lámou si již dlouho hlavu neméně myslitelé než hrubé davy, a přece dějiny tohoto nejvýš pamětihodného národa nejsou dosud napsány. Nás zde zajímá totiko živá víra v Boha u tohoto národa. Ze Starého Zákona je zřejmé, jak pronikavě vštípili Židům do srdce theismus ti, kdož měli v rukou jejich rozumové a mravní vedení; je obdivuhodné, jak tento malý národ ve svých velikých pohromách – je sotva nešťastnějšího národa nad Židy – vždy nalézal nové naděje a novou útěchu ve svém Bohu.

Velké útisky, kterým byli Židé ustavičně vystaveni, snesli pomocí svého náboženství, jež, jak správně poznamenal Gibbon, je podivuhodně způsobilé k obraně, nijak však není určeno k dobývání. Ač pronásledován a v opovržení, drží se židovský národ pevně náboženství svých otců a vyznačuje se radostí ze života a praktickým optimismem, kteréžto vlastnosti nepřipouštějí rozvoj chorobné sebevražednosti. Jejich veliká střídmost působí rovněž příznivě.*

Ale i mezi Židy se rozmáhá náboženská lhostejnost, skepticismus a nevěra, jmenovitě mezi vzdělanými. Nemůže ani být jinak; žijíce uprostřed nenábožných křesťanů a s nimi, živě se účastní moderní duševní práce a poskytují proto, jmenovitě ve městech, po náboženské

* Výjimečně se vyskytovaly u Židů sebevraždy v dobách těžkého pronásledování. V jejich svatých knihách, které obsahují dějiny několika tisíciletí, najdeme nejvýš deset příkladů.

stránce týž pohled jako křesťané. Heine, básník hrubé skepse, byl Žid.

Mohamedanismus rozvoji sebevražednosti není příznivý. Ztrnulý theismus působí jako u Židů příznivě; kromě toho působí nejvýš příznivě zároveň ještě fatalismus. Na nynějších politických událostech v Turecku možno jasně vidět, jak se v celém životě národním vyvinula methoda „od případu k případu". Přísně důsledného fatalisty ovšem vůbec není; ale dosažitelné maximum fatalistické indolence koran přece u svých vyznavačů vyvinul. Je proto pochopitelné, že se věřící mohamedáni zřídka dopouštějí sebevraždy; není však již tak řídká v novější době u poevropštěných Turků a Egypťanů, a to z té příčiny, že působení evropské vzdělanosti plodí v těchto zemích polovičatost, kterou možno srovnat s ruským nihilismem.*

Naproti těmto dvěma monotheistickým náboženstvím je pantheistický buddhismus vlastním náboženstvím sebevraždy, vlastně sebezabití, a je jistě pozoruhodné, že takové náboženství má nejvíc vyznavačů.**

Učení o nirvâně vede přímo k askesi, mravní sebevraždě, a konečně i k vzdání se života.***

* Jak málo vědí praktičtí politikové ze sociologie, vidět jasně na požadavcích, jež se Portě kladou; usiluje se beze vší přípravy a beze všeho zprostředkování o parlament a pod. v Turecku. Ovšem páni neuvážíí, že lid právě takovými institucemi teprve bude zničen.

** O kajícnictví brahmanů viz Duncker, Geschichte des Alterthums, III, str. 135 a n., str. 143; o působení buddhismu ibid. str. 265 a n.; úhrnný soud o pantheismu, str. 425.

*** Buddha sám zavrhl sice zohyzděné představy o božstvu, buddhismus není však atheistický. Jak známo, Schopenhauer velmi chválil buddhismus pro jeho atheismus; nemyslím však, že by buddhistické lidové náboženství bylo tak atheistické. Buddha zavrhl sice představy o božstvu, jaké byly před ním; ale to je pouze negativní stránka buddhismu, negativní stránka tohoto protestantismu naproti brahmanismu. Positivní spočívá v nové mravouce a v ušlechtilejším pantheismu, který však vedl časem k pověře, již nalézáme u dnešních buddhistů.

I brahmanismus je pro rozvoj sebevražednosti velmi příznivý a to ze stejných důvodů jako buddhismus. Je to pantheistický mysticismus, který vždy podporoval náboženskou sebevraždu. Již starověk znal tak zvané gymnosofisty, kteří ve své víře v metempsychosu považovali smrt za kýženou změnu a následkem toho se dopouštěli sebevraždy velmi často i hromadně. *

O působení ostatních náboženství se dá jednotlivě málo říci; povšechně platí i o nich, co bylo dosud řečeno. Pokud se jedná o náboženství přírodních národů, víme, že se přírodní národové sebevraždy zřídka dopouštějí a že jeví chorobnou náchylnost k sebevraždě jenom za určitých abnormálních poměrů.

110

Tato stručná analysa náboženských poměrů vzdělaných národů verifikuje výsledek našeho šetření v plném smyslu slova. U těch národů, kteří jsou beznábožní, je počet sebevražd velmi značný, u národů nábožných není sebevražednosti, nebo aspoň v míře mnohem nepatrnější. Tato dokonalá shoda indukce statistiky sebevražd, již jsme podali v hlavě druhé, s výsledky sociologického šetření o nábožnosti a církevním duchu rozličných národů není však nahodilá, nýbrž nutná, a vysvětluje se významem náboženství (a církve) pro celkový život národů.

Při takové shodě nemá místa domněnka, že sebevražednost je nevyhnutelně způsobována vzdělaností a že se musí proto vyskytovat všude tam, kde je velká duševní čilost, kdežto za duševního klidu že nemůže vzniknout. Naproti tomu praví nám jednoduchá úvaha,

* Jeden takový gymnosofista se upálil veřejně před Alexandrem; jiný před Augustem. Plutarch, Vita Alexandri; Diodorus Sic., Bibl. lib. XVII.

že není příčiny, proč by duševní práce měla nevyhnutelně vést k sebevraždě; a vyšetřujeme-li příčiny a pohnutky sebevražd, vidíme skutečně, že positivní příčinou sebevraždy není duševní práce, nýbrž mravní chabost; nedopouštějí se jí vzdělaní a nejvzdělanější, nýbrž polovzdělaní, jejichž mravnost a nábožnost je nedostatečná. Že se jí dopustí i někteří opravdu vzdělaní a dobří lidé, to nedokazuje nic, zvláště když víme, že sebevražda jakožto souzjev souvisí s velkou nervositou moderní společnosti. Může se za nynějšího stavu všeobecné rozčilenosti snadno stát, že si i silný člověk zoufá nad životem a usmrtí se; ale vždycky jsou takové případy nejvýš řídké.

A vyšetřujeme-li ještě přesněji, je tato domněnka vyvrácena prostou statistickou indukcí; není pravda, že se vyskytuje sebevražednost nejčastěji právě u nejvzdělanějších národů; v Anglii a v Americe, tedy ve dvou nejvzdělanějších a nejpokročilejších zemích, je sebevražda stejně řídká jako v nevzdělaném Španělsku a jiných zemích.* Ale ještě více; ač je v Americe následkem přespřílišné fysické a duševní námahy duševní choroba nejvýš častá, ač je ve Skotsku opilství velmi rozšířeno, je sebevražednost v těchto zemích nepatrná; to dokazuje ještě pádněji, že všude tam, kde je sebevražednost nepatrná, musí působit jedna a táž příčina, která brání vzniku a rozvoji chorobné životní nálady. A příčinou tou je nábožnost.

Paralelismus právě líčené beznábožnosti a necírkevnosti s intensitou sebevražednosti mohou znázornit následující data.**

---

* Vždyť i u divochů se vyskytuje sebevražda často, když byli ze svého života vyrušeni bělochy.

** Protestantské Německo (Sasko, Prusko), Dánsko, Francie a Rakousko (některé německé a německo-české země), nejvzdělanější, ale nejméně nábožné země, mají největší množství sebevražd a některé, jako na př. Rakousko, jeví zároveň velmi rychlé stoupání zla. (Rychlé

Na 1 milion obyvatel připadá sebevražd v letech 1871 až 1875:

Sasko	290	Francie	150
Dánsko	258	Prusko	134
Rakousko	120	Norsko	73
Dolní Rakousy	271	Belgie	68
Čechy	161	Anglie, Wales	65
Morava, Slezsko	155	Nizozemí	(?)40
Tyrolsko, Vorarlbersko	77	Italie	34
Bavory	90	Skotsko	31
Massachusetts	(?)82	Rusko	30
Švédsko	81		

V hlavních městech připadlo na 10.000 obyvatel sebevražd (1876–1878):

Lipsko	4·87	Praha (1878)	3·01
Vratislav	3·69	Vídeň	2·85
Drážďany	3·65	Berlín	2·78
Paříž	3·59	Mnichov	1·76
Brusel	3·53	Nový York	1·48
Frankfurt n. M.	3·40	Londýn	0·84

stoupání ukazuje na „latentní“ beznábožnost.) Na druhé straně mají nábožné země, ať vzdělané nebo nevzdělané, malou sebevražednost: Anglie, Spojené Státy, Italie (Španěly, Portugaly). Paralelismus při takovém zlu, jež je podmiňováno tolika nesčetnými většími i menšími spolupříčinami a vedlejšími příčinami, nemůže být větší; i tehdy, když by skutečně jenom nejvzdělanější země ukazovaly největší množství sebevražd, potvrdila by úvaha o každém jednotlivém případu naše vysvětlení tohoto zla, že nepřivádí k sebevraždě vzdělání, nýbrž pouze jisté vzdělání. Třeba jenom srovnat zvlášť bohatou Francii s chudým Irskem, vzdělané a průmyslové země: Sasko, Porýní a Skotsko, ohromný Londýn s Vídní nebo Berlínem; Nový York, jenž má mezi všemi velikými městy nejpohyblivější obyvatelstvo, s Hamburkem; Lipsko nebo Prahu s nemnoho větším Edinburghem nebo aspoň dvakrát tak velikým Glasgowem atd.

Při těchto a podobných srovnáních, jež každý čtenář může samostatně učinit, přirozeně dlužno mít zřetel k četným příčinám sebevražednosti, jak jsme je poznali (hlava II.), s jejich účinností a silou; učiníme-li tak přesně, snadno pochopíme řídké zdánlivé výjimky.

Že jsou i náboženství sebevraždě příznivá, nedokazuje nic proti náboženstvím sebevraždě nepřátelským, stejně jako ani stoická filosofie, která učinila sebevraždu dogmatem, nic nedokazuje proti ostatním filosofickým soustavám. Jsou dobrá i špatná náboženství, poněvadž jsou vůbec dobré i špatné životní a světové názory, a je úlohou opravdového vzdělání rozeznat dobré od nesprávného. Rozhodně životu příznivá byla a jsou monotheistická náboženství; ta jsou, jmenovitě některá z nich, květem na velikém stromě náboženství lidstva a jsou, pokud můžeme sledovat dějiny jakožto učitelku, určena k tomu, aby vedla vzdělané národy k stále vyšší a vyšší dokonalosti.*

Periodické vystupování chorobné sebevražednosti šlo dosud vždy souběžně s rozmáhající se beznábožností národů, a řekli-li jsme, že sebevražednosti přibývá se vzrůstající vzdělaností, tedy jsme kladli slovo vzdělanost v jeho plném rozsahu; právě se vzrůstající vzdělaností se dostavuje beznábožné polovzdělání; vzdělanost není souznačná se vzděláním po každé stránce správným, dobrým, mravným a se štěstím všech individuí.

---

* Z hlediska sociologického je toto psychologické působení monotheismu velmi zajímavé. Čistě logicky vzato, vnáší monotheismus jednotnost a pořádek nejenom do světa, nýbrž i do hlavy, a není proto náhodné, že se během doby nutně vyvinul z polytheismu. Chrání myšlení před blouzněním, ke kterému vedou pantheismus a polytheismus, a udržuje tak mozek zdravým a silným. Uspokojuje však dokonale i potřebu náboženskou, mravní, estheticko-poetickou. Vyjádřil-li se Comte, že jenom polytheismus dostačí opravdové náboženské potřebě, tedy to není prostě pravda; Comte myslí při tom víc na poetický cit, zapomíná však, že monotheismus je schopný nejušlechtilejší poesie: čtěme žalmy Davidovy, Platona, Dante a náboženské básně a neshledáme monotheismus nepoetickým. Konečně je jeho příznivé působení přičíst úzkému, třebaže logicky ne absolutně nutnému spojení s vírou v nesmrtelnost. Naše úvaha co nejzřejměji ukazuje, čím je lidem Bůh: „nevyslovitelný vzdech, plynoucí z hloubky duše“ (Sebastian Frank v. Wörth).

Beznábožnost křesťanských národů zvlášť ukazuje na podobný vzrůst vzdělanosti, jako se udál své doby analogickým způsobem u antických kulturních národů. Katolicismus (ve středověku) uskutečnil svým způsobem konečný cíl, k němuž lidstvo spěje; provedl jednotný světový názor a dal tím svým vyznavačům to, co tvoří vlastní štěstí člověka – duševní klid. Ale katolický světový názor je toliko obrazem toho, k čemu lidstvo dospět doufá a usiluje; proto musí starý řád ustoupit novému. Tento přechod od starého k novému provádí protestantismus, jehož úkolem je ukončit zápas vědění a víry a připravit nový řád společenský. Svou negativní, rozkladnou povahou přivodil protestantismus tam, kde se mu nedostávalo positivních kroků – myslím též na kryptoprotestantismus – velikou sebevražednost, kterou tak musíme považovat za nejjistější známku veliké a násilné přechodné doby:* sebevražednost a nervosita, filosofický pesimismus, sentimentální stesky našich básníků – všechno to je výrazem jedné a téže skutečnosti: touhy po klidu. Co nedávno řekl kterýsi anglický duchovní ze svého protestantského hlediska naproti Římu, musíme i my říci na konci svého šetření o příčinách moderní sebevražednosti: „Máme boje dost."

* Proti našemu pojímání velikých dějinných epoch nesmí se namítat, že se i ve středověku vyskytovala sebevražda. Náklonnost ta nebyla rozšířena všude jako dnes a docela jistě nebylo žádné chorobné sebevražednosti. Upozorňuje-li tudíž na př. Lecky (II, str. 40) na to, že se v poslední a nejzhoubnější době západogothského království sebevražda ve Španělsku často vyskytovala, tedy bylo to právě období úpadku, jež, omezujíc se na menší množství lidí, docela dobře mohlo trvat vedle ostatního vývoje a s ním.

Hlava šestá

K THERAPEUTICE MODERNÍ SEBEVRAŽEDNOSTI

111

V dosavadních úvahách jsme učinili diagnosu společenské choroby našich dnů, therapeutika musí se patrně řídit diagnosou a bude záležet v odklizování příčin, jež zlo způsobují.

Společenská therapeutika musí postupovat jako lékařská: musí se snažit zlo již existující odklidit a pak — a to je nejdůležitější — vznikání zla zabraňovat. Je-li již nějaké zlo pevně zakořeněno, tu obyčejně všechna therapie mnoho nepomáhá; sociologové, ethikové a lékaři docházejí ponenáhlu k přesvědčení, že vlastní úloha jejich praktických disciplin záleží v hygienické profylaxi. Minuly doby, kdy lidé očekávali a mohli očekávat vyléčení všeho zla od nějakého rozkazu; docela neužitečné byly by však zákony tam, kde jde o sociální zlo, jakým jest moderní sebevražednost.*

112

Lidé musejí především ozdravět, tělesně i mravně; musíme si navyknout naprosto poslouchat profylaktic-

* Ve většině moderních zákonodárství právem není zákonů proti sebevrahům. Tím však není řečeno, že by ve zvláštním případě nemohl dobře působit přímý nebo nepřímý zákaz; tak na př. velmi dobře působil denní rozkaz Napoleonův, ve kterém byla sebevražda vojína líčena jako zbabělost, a v Marseilli odstrašovali mladé dívky od sebevraždy hrozbou, že budou jejich těla veřejně vystavena. Sr. Beccaria, Traité des délits et des peines, § 32; v. Wächter, Revision der Lehre vom Selbstmord, Neues Archiv, 1829; sr. Meyer, Lehrbuch des deutschen Strafrechtes, 1875, § 82. (O antickém pojetí sr. Becker, Charikles, vyd. Göll, III, 164.)

kých pravidel, stanovených moderní vědou. Věda dává nám prostředky, jak se chránit proti škodlivému působení přírody, a učí nás, jak si k vlastnímu prospěchu zařídit všechny ty poměry, které jsme v kapitolách o tělesné organisaci, povšechných hospodářských poměrech a o psychose poznali; proč si jich tak nezařídíme? Protože nechceme.

115

Téměř všichni theoretikové a praktikové snaží se odklizovat zla moderní společnosti hospodářskými a politickými reformami. Obecná pozornost je obrácena výlučně na tyto pokusy a také se od nich obecně velmi mnoho očekává; já však nedovedu mít tuto naději. Politické a hospodářské poměry toho kterého národa jsou jenom zevní stránkou vnitřního života duševního, jsou tímto duševním životem podmíněny, a proto si musí lékař všímat jeho. Často se mi zdají pokusy a spory našich parlamentárníků, politiků a národohospodářů hodně malichernými a jalovými; rozhodně nezachrání společnost politická a hospodářské koncese, opravy a opravičky. Něco práv a peněz více nebo méně neodklidí pesimistickou omrzelost života.

Pro tento svůj názor, který se asi bude zdát velmi kacířským jmenovitě praktickým politikům, mohu uvést znamenitý příklad z dějin: Krista. Římský svět byl v Kristově době asi v týchž zoufalých poměrech jako dnešní společnost; jako nyní, šířila se i tehdy chorobná sebevražednost, lidé byli nespokojeni a nešťastni, touha po vykupiteli byla všeobecná. Kdo vykoupil lidstvo? Ani politik, ani národohospodář, ani socialista, ani demagog. Je opravdu velkolepé, jak se Kristus v oné době, politicky a sociálně tak rozbouřené, vzdaluje vší politiky; jak lehkým by mu bylo získat mysli politickým a socialistickým podněcováním! On však požaduje zdo-

konalování povah, požaduje prohloubení náboženského citu; chce, aby se lidé stali dobrými, neboť ví, že jenom tím naleznou uspokojení duším svým.

I my nalezneme uspokojení svým duším, staneme-li se dobrými.*

114.

Protože moderní sebevražednost je v poslední řadě způsobována vzrůstající beznábožností, může být zlo radikálně vyléčeno jenom tehdy, když bude odklizena nenábožnost a souvisící s ní polovičatost. Musíme vystoupit sami ze sebe, musíme ustat rýt ve svém nitru a poopravovat své srdce vlastním rozumem; musíme nabýt zájmů o vnější svět a o společnost, musíme se naučit oddanosti: nám se nedostává opravdové a ušlechtilé lásky. Domníváme se sice, že umíme milovat, domníváme se, že jsme schopni nejjemnějších citů; to však není pravda: chorobná sentimentalita a opravdový, pravý, teplý, živý a původní cit to není totéž. Chce-li kdo odklidit sebevražednost, musí v lidech rozvinout schopnost propracovat myšlenky a city, musí jim vštípit sílu a energii, dát jim mravní oporu.

Někteří badatelé myslí — Renan, Treitschke a j. — že lid třeba vychovávat nábožensky, vzdělaní že smějí zůstat volni. To však znamená schvalovat dnešní polovičatost a děje se tak již bez toho; či se má utvořit přísně

* Rozumí se samo sebou, že existující tísnivá nouze a pokořující bída, jaká je, musí být odklizena; nemyslím, že bych mohl hladovícího nakrmit mravoučným kázáním: mluvím o definitivním řešení sociální otázky.

Jak je sebevražednost potlačována na př. laskavým jednáním s chudými, uvádí Casper (str. 92): Ve francouzské protestantské osadě o 6000 duších vyskytly se 1812—1823 pouze 3 sebevraždy následkem výborné péče o obecné chudé. — Jiný případ: Magendie se ocitl jednou v takové bídě, že již nechtěl žít; v kritickém okamžiku přišel soudní sluha s oznámením, že Magendie zdědil 20.000 franků — a slavný fysiolog byl zachráněn.

odlišná aristokracie vzdělání? Kde začíná vzdělání a kde končí?

Důslednější jsou ti, kdo po zničení positivního náboženství kladou požadavek vědeckého názoru světového. Jest však otázka, máme-li a můžeme-li beze všeho náboženství pominouti. Myslím, že člověk potřebuje k životu náboženství stejně jako k dýchání potřebuje vzduchu; také dějinný vývoj ukazuje, že se vedle vývoje myšlení obdobně vyvíjí i mravně-náboženské žití a cítění. Comte se dopouští hrubé chyby, když připouští pokrok na poli náboženském jenom až po určitou mezi a když pak odtud veškerý náboženský život prostě hází přes palubu (ve své positivní filosofii).

Mnozí shledávají v umění, jmenovitě v některých jeho druzích, náhradu za náboženství a domnívají se proto, že umění zachrání moderní společnost. Ale to je rovněž nesprávné; podobně jako vědecký aristokratismus tak i jemný, esthetický požitek umělecký nedovede učinit tíhu života snesitelnou. Tvořící umělec, jmenovitě veliký umělec, nevyjadřuje jistě nic jiného než nábožensky uvědomělý člověk; ale vnímání uměleckého díla nenahradí pro cítění všeobecného náboženského obsahu. Velmi špatně zná život, kdo se domnívá, že větovou záhadu možno z hlavy a srdce odkoncertovat; umění může být vždycky ve službách náboženství, nahradit ho nedovede nikdy.

My potřebujeme náboženství, potřebujeme zbožnosti.

Je na snadě myšlenka, že tímto spasným náboženstvím je křesťanství. Než která forma křesťanství? Na tuto otázku nesnadno odpovědět. Kdyby lidé mohli být přísně katolickými, tedy by sebevražednost jistě vymizela; neboť katolicismus mohl by svou církevní organisací jednotný světový názor nejsnáze, nejrychleji a

nejlépe všeobecně uplatnit. Avšak nelze ignorovat dějinný vývoj; dostavila by se opět reformace, jako se již jednou dostavila. Ostatně nezáleží toliko na odklizení sebevražednosti, nýbrž jde o to, odklidit ji správnými prostředky; katolicismus však se stal pro nás nemožným. Máme tedy být protestanty? Pokud popíráme katolicismus, již jimi jsme; vzniká však otázka, máme-li zůstat křesťany a v jaké formě?

„Věřím z hlubokosti své duše a po nejzralejším uvážení, že učení Kristovo, očištěno od kněžourských mazanic a náležitě pochopeno způsobem, kterým se vyjadřujeme my, je nejdokonalejší soustavou, která, aspoň dle mého soudu, dovede šířit světem klid a blaženost nejrychleji, nejúsilněji, nejjistěji a nejvšeobecněji.“* Také se domnívám, že některá z četných protestantských sekt mohla by býti touženým náboženstvím; pokud by však musela přihlížet k požadavkům pokročilé doby, přinesla by tato křesťanská sekta vlastně náboženství nové.

Naše doba je pro nové náboženství jako stvořena. Právě jako v římské době císařské je společnost ve svých základech otřesena: lidé se cítí nešťastnými, spokojenost a touha po vykupiteli je všeobecná. Zvlášť příznivá šíření nového učení byla by však obecná nervosita, pathologické vzrušení, ve kterém moderní společnost žije; jako všechna náboženství, i nové učení urazilo by svou vítěznou dráhu spíše psychologicky než logicky. Poněvadž náboženství to, ač musí být ve smyslu opravdu protestantském věcí jednotlivce, zároveň má být náboženstvím lidovým, jímž by srdce všech lidí bez výjimky byla spojena, sotva bude moci stát ve své theoretické části na výši rozumového vzdělání. Spíše si myslím věc tak, že by zrovna jako středověký katolicismus

* G. Ch. Lichtenberg: Vermischte Schriften, I, str. 67 (1844).

zavedlo nějaký nový, lepší středověk, po kterém bude následovat nová perioda svobodného myšlení atd., až konečně střídáním období víry a nevěry nastane „jedno stádo a jeden pastýř". Může se to však stát i jinak. Historický vývoj člověka je v poměru k době, kterou má pokolení lidské ještě žít, tak krátký, že můžeme činit závěry o budoucnosti jenom s velikou opatrností a reservou. Je možno, že by se náboženské city obrodily bez církevního sjednocení; mohla by kongregacionalistická nebo podobná nějaká methoda a organisace snad i definitivně vyvrcholit a ustálit náboženský individualismus, k němuž protestantism dosud dospěl.*

115

Bojím se, že výsledek, k němuž jsem došel, neuspokojí mnohého z mých čtenářů. Budu se snad zdát fatalistou: jak je možná sociální therapeutika, má-li společnost čekat na nové náboženství? Co může činit jednotlivec, vyvíjí-li se, jak bylo ukázáno, chorobná sebevražednost v určitých dobách periodicky a přirozeně?

Připouštím, že jsem rozhodný determinista, ale stejně rozhodně odmítám výtku fatalismu; k fatalistickým názorům vede indeterminismus, po tomto světovém názoru však není v mé knize ani stopy.

Že musíme umřít, je nám dobře známo, smrt je fysickou nutností, přírodním zákonem; není však přírodním zákonem, že bychom museli zemřít na př. otrávením. Dopustí-li se kdo sebevraždy, nepodléhá žádnému přírodnímu zákonu, nýbrž volí smrt následkem podružných zákonů, které za jiných okolností sebe-

* Po letošních (psáno roku 1904) svých přednáškách o Husovi nemusím obšírně vysvětlovat, že náboženské požadavky doby třeba dnes formulovat určitěji: náboženství nezjevené na výši vědeckého přesvědčení v souhlase s pokrokem mravního a sociálního cítění nejlepších a nejušlechtilejších duchovních buditelů.

vraždě zabraňují; dobré i zlé, užitečné i škodlivé koná člověk podle týchž zákonů, které tedy patrně nejsou žádným zákonem posledním, nýbrž souhrnem zákonů několika. Kdo požil jedu, může se zachránit protijedem, jenom proti přirozené smrti nenarostlo koření.

Mnohé, co se s námi děje, děje se docela nutně, bez našeho přispění. Člověk tisíci a tisíci nitkami souvisí se svým nejbližším i vzdálenějším okolím a na něm do jisté míry i závisí. Není však slepým nástrojem přírodních sil; nezávisíme úplně a výlučně na vnějším světě. Naproti vnějšímu světu stojí naše vědomí, psychický celek, který apercipuje vnější svět podle svých vlastních zákonů. Je to psychická totalita, jež je nadána pamětí a vzpomínkou; naproti každému jednoduchému i složitému působení vnějšího světa stojí duševní celek, který není výtvorem vnějška; my i vnější svět jsme stejně samostatní, náš poměr je poměrem vzájemného působení, ne prosté závislosti. Vědění dává nám moc vsahovat v příčinnou souvislost; můžeme si postavit určité cíle jako ideály a dovedeme volit příslušné prostředky. Proto však, že se vždycky řídíme nejsilnější pohnutkou, nejsme slepí, neboť na nás působí i jiné pohnutky; před rozhodnutím uvažujeme a volíme, hledáme prostředek takový, který cíli nejlépe odpovídá. Volba sama se řídí naší povahou; tu pak si tvoříme z velké části sami. Za špatnou vůli nejsme odpovědni méně než za nedostatečnou logickou myšlenkovou operaci; vůli třeba stejně pěstit a vychovávat jako rozum. A jenom tím, že je determinována, je schopna pěstění a výchovy: vychováváme svou vůli žádostmi, náklonnostmi, nechutí, zásadami, zvyklostmi. Nemůžeme si ovšem svou vůlí dát vůli samu, ani nemůžeme špatnou vůli prostě ze sebe odnít. Ale můžeme vůli, kterou máme, změnit výchovou, sebevýchovou, stejně jako vzděláním, které přijímá-

me od jiných. Můžeme přijmout ony disposice, zásady, zvyklosti, o kterých ze zkušenosti víme, že za jistých okolností musí vést k určitému výsledku.

Indeterminista tak učinit nemůže. Pro něho jsou pravidla a návody k jednání docela nepotřebné a zbytečné, poněvadž naprosto nemůže vědět, bude-li se jimi moci později řídit: vůle jeho nemůže být determinována, proto nepotřebuje vůdčích determinujících pravidel. Podle indeterminismu člověk nečinně přihlíží k tomu, co se v něm děje, je indolentním jevištěm pro všechno to, co se v něm a co se s ním děje: spojitost subjektu a jednání je přerušena, řetěz spojující jednajícího s činem, je přetržen. Je-li tedy vůle indeterminována, jsme tak úplně neodpovědni za vůli a za činy z ní vyplývající: každá výchova a každé vzdělání vůle je nemožné, nikdo nemůže být přiveden k ctnosti. Indeterminista se nepotřebuje vyhýbat nemravnému, nemusí posilovat svou vůli, poněvadž nemá záruky, že příště bude jednat lépe, když jeho vůle vystupuje v něm beze vší příčiny. Dnes jedná tak, zítra onak a nemůže za to, protože právě jeho vůle je indeterminována. Indeterminista proto netrestá, poněvadž ví, že k tomu nemá práva: neboť, má-li trest za účel napravit nebo odstrašit jednajícího, jak by mohl indeterminista trestat? Pro něho vůbec nemá trest žádného účelu; jak může strach před trestem, vzpomínka na nelibost trestu působit dodatečně jakožto pohnutka, nedopustit se toho nebo podobného skutku? Je-li vůle indeterminována, pak je trest docela nepotřebný, zbytečný, neoprávněný; každá výchova je však stejně nepotřebná a zbytečná, vládne pak mravní chaos, slepý osud. Lidstvo nemá, oč by usilovalo, protože podle učení indeterminismu nemožno předvídat, oč by bylo usilovat; poněvadž je zákon příčinnosti přerušen, je předpovídání budoucích věcí ne-

možné. Společenské opravy nejsou možné, protože jsou zbytečné; není vědy sociologické, protože pro indeterminované jednání vůle lidské není možno pevně stanovit pravidla.

Je zřejmé, že ethika a sociologie, vůbec věda, je možná jenom ze stanoviska deterministického; a má-li se vůbec užít slova: „svoboda", tedy ho může užívat jenom determinista, nikoli však indeterminista; neboť jedině on se dovede svým učením povznést ke svobodě mravní dokonalosti, dovede dosáhnout toho stavu, ve kterém vždycky dává přednost lepšímu, jakmile je pozná: svatost je pouze deterministovi touženým cílem, jenom on pociťuje touhu po svobodě dokonalosti.*

Naproti tomu pravému významu determinismu byly dosud stavěny rozmanité nesprávné a nejasné názory jak o tomto učení samém, tak i o jeho opaku, a co je především zvláštní, deterministé sami zbavili své učení důvěry tím, že nebyli vždy s to, aby se ubránili výtkám fatalismu a plynoucím z něho důsledkům; dokonce byli deterministé sami často fatalisty.

Jmenovitě statistikové neuznali, že předvídání mnohých společenských jevů nejenom nevede k fatalismu, nýbrž že je spíše jediným prostředkem proti fatalismu; neboť jenom tím, že něco předvídáme, můžeme svou činnost uvést ve shodu s tím, co se má stát. Slyšíme-li na př., že se dosud v některé zemi usmrtilo 3000 lidí

* Slovo svoboda se obyčejně staví na roveň indeterminismu, ale velikým neprávem. S pojmem svobody spojujeme pojem jisté moci; ale indeterminismem se ruší všechna moc nad námi i vnějším světem v té míře, jak chtění nahodile vystupuje. Kde je svoboda, je i jistá příčetnost, odpovědnost; ta však je jenom s determinismem. Máme moc nad svými vnitřními dispositicemi, které určují vůli, jsme pány své budoucnosti; dovedeme si radit, rozvažovat, máme proto svobodu volby. Máme svobodu být určováni dobrem jakožto dobrem, můžeme milovat dobré, můžeme dosáhnout svobody mravní dokonalosti, svatosti.

ročně, soudíme z toho právem, že se v nejbližším roce zase přibližně tolik lidí usmrtí. Předpokládáme však při tomto soudu, že zůstanou tytéž okolnosti nezměněny. Nic však nenutí společnost zůstat dále v týchž poměrech, naopak společnost může, chce-li, své poměry tak změnit, aby sebevraždy nebyly již páchány. Statistik prostým sečítáním spáchaných sebevražd, vražd atd. nedospívá k přírodním zákonům, nýbrž pouze k sekundárním, k empirickým a odvozeným zákonům: tyto a podobné zločiny nemusejí se dít, ale dějí se následkem okolností, které nyní jsou, které však vždycky nebyly, ani vždycky nebudou. Proto se množství sebevražd rok od roku kolísá, a proto statistické údaje – ve smyslu toho, jak působí sekundární zákony – nic nevědí o nějaké děsivé „stálosti".*

Snad by byl někdo naplňován úzkostí právě tímto kolísáním a viděl by ve statistických datech důkaz pro indeterminismus a následkem toho pro fatalismus. Mohl by nejistotu v předpovídání pojímat tím způsobem, jako by byla objektivní náhoda, tedy objektivní indeterminovanost, jejímž nevyhnutelným následkem by byl fatalismus.

* Quetelet tak často ukazuje na stálost ve množství sebevražd a pod.; ale jediný pohled do statistických přehledů o delších obdobích dostačí, abychom se přesvědčili, že nemůže být řeči o nějaké stálosti. Quetelet praví emfaticky: „Il est un budget qu'on paye avec une régularité effrayante, c'est celui des prisons, des bagnes et des échafauds." („Je to budget, který se platí s hroznou pravidelností, budget věznic, galejí a šibenic.") — Německou veřejnost s tímto názorem seznámil A. Wagner ve své jinak velmi zdařilé statistické práci o zákonitosti v jednáních lidských, zdánlivě libovolných. Širší veřejnost byla však alarmována Bucklem, který na základě Queteletových a j. statistických údajů o sebevraždě rozšířil nejasné názory o determinismu. — Proti tomuto nesprávnému pojetí otázky obrátil se se vší rozhodností a velikým úspěchem Drobisch ve spise: Die moralische Statistik und die menschliche Willensfreiheit, 1867. — Nověji mne přece jen za velikého fatalistu prohlásil Cathrein ve své morálce: neprávem, uvedené důvody stačí proti jeho výtkám.

Než subjektivní náhodu nesmíme považovat za objektivní a subjektivní pravděpodobnost nesmíme zaměňovat s mathematickou. Naše vědění má dosud ještě mnoho mezí; víme dosud příliš málo, abychom mohli předpovídat přesně; ale nedostatečnost lidského vědění nesmíme považovat za všeobecně platný, objektivní zákon. Dosud nedovedeme přehlédnout příčinnou souvislost společenských jevů; proto je to naše neznalost, která nás děsí, nikoli znalost, a je naší úlohou nepřetržitou prací stále hlouběji vnikat v celkový mechanismus všehomíra, abychom konečně poznali, jak působí celek na člověka. Jenom přesným poznáním veškerenstva a jeho působení na člověka a poznáním zákonů, ovládajících duševní jevy lidské, jsme s to, abychom činným vsahováním ve vývojový proces lidstva dosáhli svobody a dokonalosti. Složitost činitelů působících na člověka je sice velmi značná a téměř nepřehledná, přes to však můžeme o nich vědecky jednat a ukázat, že se jednání člověka neděje bez jeho zasahování, že vůle lidská je sice determinována, proto však nikoli nesvobodna. Pokud se nám podaří analysovat příčiny a pohnutky volních činností, můžeme působení jednotlivých činitelů přibližně měřit a na základě tohoto měření zařídit celý svůj život tak, abychom mohli s výsledkem šťastně a spokojeně pracovat o uskutečnění ideálů, ethikou vytyčených. Jako každému zlu může se proto i moderní sebevražednosti čelit rozumnou prací.

116

Snad očekává čtenář ještě podrobný návod k therapii sebevražednosti. Možno říci, že naše pravidlo je příliš obecné, k jednání že je třeba podrobnějších, na jednotlivý případ se hodících ustanovení.

Výtka je oprávněna, ale námitka všeobecnosti se

netýká pouze tohoto, nýbrž každého sociologického díla, které se zabývá therapií společenských poměrů. Theoretik – jmenovitě tam, kde jde o něco většího – nemůže mít zřetel ke všem možným jednotlivým případům a musí proto ponechat praktiku, aby všeobecnou zásadu přizpůsobil jednotlivému případu. Co jsme mohli učinit, učinili jsme: se vší možnou pečlivostí jsme se pokusili vylíčit jednotlivé příčiny sebevraždy a smíme proto žádat po therapeutice, aby proti těmto příčinám pracovala.

Tento nedostatek speciálních pravidel bude zvláště citelný právě v nejdůležitější části, totiž tam, kde jde o to, jak přivést k platnosti jednotný světový názor, jak čelit polovičatosti a učinit konec hroznému kulturnímu boji. Ale s nejlepší vůlí bych nemohl ani zde dát než jedno dvě naučení, která již dávno dávali znamenití myslitelé. „Varuj se, ty schopnější jednotlivče," praví Lessing ve své Výchově lidského pokolení, „který se hmoždíš a potíš na poslední stránce této počáteční knihy (t. j. bible), varuj se dát svým slabším spolužákům cítit, co větříš anebo již počínáš vidět. Pokud budou tito slabší spolužáci za tebou – vrať se raději ještě jednou k této elementární knize a zkoumej, není-li to, co považuješ toliko za obraty methody, za výplňky didaktiky, ještě něčím více." Kdyby se lidé nebyli proti tomuto pravidlu prohřešili, nebylo by ani kulturního boje ani sebevražednosti. Na své cestě od původního barbarství k vzdělání a pravé osvětě musí lidstvo prodělat nesčetné střední stupně; kdyby bylo možno velký dav vést systematicky, logicky, krok za krokem, od jednoduššího k složitějšímu, od lehčího k těžšímu, od omylu k pravdě, od naivního věření k vědomému názoru, nebylo by boje mínění sobě odporujících, nebylo by polovičatosti, každá nová vymoženost byla

by důsledným vývojem starších kulturních stupňů.

Protože se však proti tomuto pravidlu již tak hrubě hřešívá, vzniká otázka, jak se v tomto případu zachovat. Nazpět nemůžeme a nechceme jíti, musíme tedy, nechceme-li zůstat stát, tlačit kupředu. „Byly-li již," praví Tocqueville, „náboženské názory v některém národu zviklány, tu není již pochybnosti, nýbrž třeba národ ten stůj co stůj pudit k osvětě; neboť, skýtá-li osvícený a skeptický národ pohled smutný, není nic hroznějšího než národ, který je nevědomý, hrubý a nevěrecký zároveň." ——

Víc nemám co říci a přeji si jen, aby tato má kniha povzbudila čtenáře ku přemýšlení, neboť jestliže kde, tedy na sociálním poli je úlohou spisovatelovou, nepodávat čtenáři všechno hotové, nýbrž spíše ho povzbuzovat ku přemýšlení — a k jednání.

LITERATURA

K NĚMECKÉMU VYDÁNÍ 1881

Bertrand Louis: Traité du suicide dans ses rapports avec la philosophie, la théologie, la médicine et la jurisprudence. Paris. 185-.

Blanc, Hippolyte: Du suicide en France. Zvl. otisk z Journal de la Société de statistique de Paris. 1862.

Brierre de Boismont: Du suicide et de la folie suicide dans leurs rapports avec la statistique, la médicine et la philosophie. Paris. 1865. (2. vydání).

Casper, Johann Ludwig: Über den Selbstmord und seine Zunahme in unserer Zeit. (Beiträge zur medicinischen Statistik und Staatsarzneikunde.) 1825.

Cazauvieilh: Du suicide, de l'aliénation mentale et des crimes contre les personnes, comparés dans leurs rapports réciproques. Paris. 1840.

Diez, C. A.: Der Selbstmord, seine Ursachen und Arten vom Standpunkte der Psychologie und Erfahrung dargestellt. (452 stran.) Tübingen, Laupp. 1838.

Douay, E.: Le suicide ou la mort volontaire. Paris. 1870.

Falret: Du suicide et de l'hypocondrie. Considération sur ces maladies, leur siège, leurs symptômes et les moyens d'en arrêter les progrès. Paris. 1822.

Heyfelder: Der Selbstmord in arzneigerichtlicher und med. physiol. Beziehung. Berlin. 1828.

Hoffbauer: Über die Ursachen der so sehr überhand nehmenden Selbstmorde und deren Verhütung. 1859.

Legoyt, A.: Le suicide ancien et moderne. Étude historique, philosophique, morale et statistique. 1881. Paris, Drouin. 468 stran. (Bohatý soupis starší literatury.)

Lisle, E.: Du suicide. Statistique, médicine, histoire et legislation. Paris. 1856.

Morselli, Enrico: Il suicidio, saggio di statistica morale comparata. Milano. 1879. Fratello Damolard.

Müller, Otto: Der Selbstmord. Hamburg. 1859.

Osiander, Friedrich Benjamin: Ueber den Selbstmord, seine Ursachen und Arten. Hannover. 1813.

Petit: Recherches statistiques sur l'étiologie du suicide. Paris. 1850.

Plagge: Die Quellen des Irsinns und der Selbstmorde. 1861.

Platter: Über den Selbstmord in Oesterreich in den Jahren 1819—1872. In: Statistische Monatsschrift. 1878.

Salomon, E.: Welche sind die Ursachen der in neuester Zeit so sehr überhand nehmenden Selbstmorde u. s. w. Bromberg. 1861.

Sedlaczek: Die Selbstmorde in Wien 1854—1878. In: Statistische Monatsschrift. 1879.

Tissot: De la manie du suicide et de l'esprit de révolte, de leurs causes et de leurs remèdes. 1840.

Wagner, Ad.: Die Gesetzmäßigkeit in den scheinbar willkürlichen menschlichen Handlungen. 1864. Hamburg.
Winslow, Forbes: The Anatomy of Suicide. 1840. London.

POZNÁMKA K ČESKÉMU VYDÁNÍ 1904

Z doby novější jsou spisy o sebevraždě: francouzský od *Durkheima*, německý od *Rehfische*. Z ruské literatury je (starší) spis od *Lichačeva*. Pro statistiku rakouskou srv. ještě pojednání od *Brattaseviče*, pro uherskou od *Körösiho*.

DOPLŇKY

Spisy, které citují nebo aspoň uvádějí v literatuře knihu „Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty" (pokud to bylo zjištěno), jsou označeny hvězdičkou.

1. Přesná data o literatuře zmíněné v poznámce k prvému českému vydání:

Brattasević, A.: Die Selbstmorde in Wien 1854—1894. In: Statistische Monatsschrift, XXI., 1895.
* Durkheim, Emile: Le suicide. Étude de sociologie. Paris. 1897.
Körösi — nezjištěno.
* Lichačev, A. V.: Samoubijstvo v zapadnoj Jevropě i jevropejskoj Rossiji. Opyt spravitel'no-statističeskago izslědovanija. 1882. Petrohrad, Stasjal'evič.
Rehfisch, Eugen: Der Selbstmord. Eine kritische Studie. Mit einem Vorworte von Prof. Dr. Mendel. Berlin, Kornfeld. 1893.

2. Z české literatury o sebevraždě:

* Foustka, Břetislav: K otázce sebevražednosti mládeže. Zhodnoťme život! (V Naší Době, 1911, květen až září.)
Foustka, Břetislav: Ochrana dětství a mládí: str. 49—67: Sebevražednost mládeže. In: Česká Politika V. Praha, Laichter. 1912.
* Návrat, V.: O samovraždě. Sociálně lékařská studie. Výňatek z „Časopisu Lékařů Českých", ročník XLIII. (Stran 194.) Praha, Bursík a Kohout. 1904.
* Netuš l, F. J.: Sebevražednost ve Spojených státech severoamerických v letech 1900—1919. Studie demologická. Zvláštní otisk z Čs. statistického věstníku, ročník IV., sešit 1.—3. (Říjen 1922.) Se 4 diagramy (tyto diagramy nebyly v Čsl. stat. věst. uveřejněny). Nákladem vlastním. Komise: Souček, Praha. 24 stran.
* Netušil, F. J.: Sebevražednost v zemích českých u srovnání se sebevražedností světovou. Díl I.: Rozsah sebevražednosti. 1923. Praha. Nákladem vlastním. Komise: Souček. 96 stran.
* Rádl, Emanuel: O náladové skepsi. In: Česká Mysl, 1902.
* Studentská otázka a studentské sebevraždy. Napsali: Dr. E. Chalupný, Dr. R. Adamík, Jos. Picek, Ing. J. Fleischner, Prof. Dr. Frant. Čáda. Připojen deník a závěť † studujícího F. H. (Stran 141.) Uspořádal a vydal Vl. Dorazil. Praha. 1904.

* Šimerka, Čeněk: O vztahu sebevražednosti k chorobám duševním. Česká Mysl, 1908.

3. Z jiné pozoruhodnější literatury o sebevraždě.

* Baer, A.: Der Selbstmord im kindlichen Lebensalter. Eine sozial-hygienische Studie. (84 stran.) Leipzig, Thieme. 1901.

Bayet, Albert: Le suicide et la morale. (826 stran.) Paris, Alcan. 1922.

* Brosch, Anton: Die Selbstmoerder. Mit besonderer Berücksichtigung der militärischen Selbstmörder und ihrer Obduktionsbefunde. (Stran VIII + 192.) Deuticke, Leipzig u. Wien, 1909.

* Daum, Adolf: Selbsttötung und Selbstbetäubung. Konegen, Wien. Separatabdruck aus der „Oesterreichischen Rundschau" Band III., Heft 39.

Dostojevskij, F. M.: Dnevnik pisatelja za 1876 god. Zejména stati: Dva samoubijstva, Prigovor, Gloslovnyja utverždénija a následující. Srovnej také „Běsy", „Zločin a trest", „Bratry Karamazovy".

Dzědušickij, Gr. M. (Dzieduszycki): Samoubijstvo. Perevel V. B.*** (150 stran.) Kijev, Fedorov, 1878.

* Füllkrug, Gerhard: Der Selbstmord. Eine moralstatistische und volkspsychologische Untersuchung. (XVI + 228 stran.) (Protestant.) Schwerin, Bahn. 1919.

Gaupp, R.: Ueber den Selbstmord. 2. Aufl. (305 stran.) 1905. Muenchen, Verlag der „Aerztlichen Rundschau" (Otto Gmelin).

Geiger, Karl August: Der Selbstmord im klassischen Altertum. Historisch-kritische Abhandlung. (82 strany.) Augsburg, Huttler. 1888.

His, W.: Medizin und Ueberkultur. Sonderabdruck: Deutsche Mediz. Wochenschrift. (18 stran.) Leipzig, Thieme. 1908.

Hope in the Regions of Despair! Being the Third Years Report of the operations of The Anti-Suicide Bureau of The Salvation Army. With a foreword by the General. (24 stran.) London, 1910.

* Choroško, V. K.: Samoubijstvo dětěj. Predislovije G. J. Rossolimo. (116 stran.) Moskva, Sytin. 1909.

Chyle, Franz: Der Selbstmord als Spekulation des modernen Verbrechertums. 2. Aufl. (Stran 32.) Wien, Huber u. Lahme, 1908.

* Jaeckel, Reinhold: Die Selbstmorde im Kreise Teltow 1810 bis 1910. (Sonderabdruck aus der „Zeitschrift des Koeniglich Preussischen Statist. Landesamts", Jahrgang 1912.) (Stran 26.) Koebke, Berlin.

* Krose, H. A. (S. J.): Der Selbstmord im 19. Jahrhundert nach seiner Verteilung auf Staaten- und Verwaltungsbezirke. Mit einer Karte. (112 stran.) Freiburg, Herder. 1906.

Kürten, O.: Statistik des Selbstmordes im Königreich Sachsen. (Ergänzungshefte zum deutschen statist. Zentralblatt. Heft 3.) (VIII + 146 stran.) Teubner, Leipzig u. Berlin 1913.

* Lee, John G.: Homicide and Suicide, in the City and County of Philadelphia, Pa., during a decade, 1871 to 1881 inclusive, (32 stran.) Philadelphia, Times Printing House, 1883.

* Maisch, A.: Durch eigene Hand. Bilder aus der Geschichte des Selbstmordes. In fünf Vorträgen. (160 stran.) Gotha, Perthes, 1891.

* Morselli, Heinrich (Enrico): Der Selbstmord. Ein Kapitel aus der Moralstatistik. Mit einer lithographirten Karte. (338 stran.) Leipzig, Brockhaus. 1881.

* Oettingen, Alexander von: Ueber akuten und chronischen Selbstmord. Ein Zeitbild. (66 stran.) Dorpat und Fellin, Karow. 1881.

* Oettingen, Alexander von: Die Moralstatistik in ihrer Bedeutung für eine Socialethik. (Mit tabellarischem Anhang.) Dritte, vollständig umgearbeitete Auflage. 1882. Erlangen, Deichert. XVI + 832 + CLII stran.

* Olpe, F. M.: Selbstmord und Seelsorge. (96 stran.) Halle, Mühlmann, 1913.

* Placzek, S.: Selbstmordverdacht und Selbstmordverhütung. Eine Anleitung zur Prophylaxe für Ärzte, Geistliche, Lehrer und Verwaltungsbeamte. (272 stran.) Leipzig, Thieme. 1915.

* Prinzing, F.: Trunksucht und Selbstmord und deren gegenseitige Beziehungen. (Stran 94.) Leipzig, Hinrichs, 1895.

Redlich. Emil und Lazar, Erwin: Ueber kindliche Selbstmoerder. In: Zwangslose Abhandlungen aus den Grenzgebieten der Pädagogik und Medizin. Heft 3. (90 stran.) Berlin, Springer. 1914.

* Rost, Hans: Der Selbstmord als sozialstatistische Erscheinung. (116 stran.) Köln, Bachem. 1905.

Rost, H.: Der Selbstmord in den deutschen Staedten, 14. Heft der Görres-Gesellschaft zur Pflege der Wissenschaft im katholischen Deutschland. (Stran 58.) Paderborn, Schöningh. 1912.

Rupp, Elisabeth: Das Recht auf den Tod. Eine strafrechtliche Studie. (Stran X + 38.) Berlin, Kohlhammer. 1913

Sailer, Johann Michael: Ueber den Selbstmord. Für Menschen, die nicht fühlen den Wert, ein Mensch zu sein. München, Lentner. 1785. — Otisk in: sämtliche Schriften XL 367-472. — Nové vydání: Ueber den Selbstmord. Von Bischof Joh. Mich. Sailer. Neue Ausgabe. (64 str ny.) Freiburg, Herder. 1919.

Stelzner, Helenefrieder ke: Analyse von 200 Selbstmordfällen nebst Beitrag zur Prognostik der mit Selbstmordgedanken verknüpften Psychosen. Mit einem Vorwort von Th. Ziehen. (Stran 124.) Berlin, Karger. 1906.

* Szittya, Emil: Selbstmörder. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte aller Zeiten und Völker. Illustrie t. Leipzig, Weller. 1925. (Stran 400.)

(Soupis novější literatury.

* Weichbrodt, R.: Der Selbstmord. In: Abhandlungen aus der Neurologie, Psychiatrie, Psychologie und ihren Grenzgebieten. (Beihefte zur Monatschrift für Psychiatrie und Neurologie.) Heft 22. (44 stran.) Berlin. Karger. 1923.

* Zubov, I. O.: Samoubijstvo v Lifljandskoj guberniji. Mediko-statističeskij očerk. Jurjev. 1903. (Stran 109.)

Alexander Veliký 241.
Alzog, Johann Baptist 197.
Angelus Silesius 193.
Anna, královna anglická 228.
Aristarchos ze Samu 166.
Aristoteles 165, 166.
Arkésilaos 166.
Armelliuo 137.
Arndts 116.
Arnobius 168.
Arnold 177.
Atticus, Titus Pomponius 166.
Augustinus (Svatý) 139, 174.
Augustus, Gaius Julius Caesar Octavianus 169, 170, 183, 241.

Baco, Francis of Verulam 186, 211, 222.
Baer, A. 27. 28, 85, 86.
Bain, Alexandre 162.
Balbi, Adriano 234.
Bancroft, George 231.
Bariod 104.
Bayle, Pierre 198.
Beccaria-Bonesana, Cesare Marchese de 247
Becker, Wilhelm Adolf 169, 247.
Becker-Marquardt 164, 167, 170.
Beckers, H. 185.
Beneke, Friedrich Eduard 186.
Bertillon, Louis Adolphe 33, 116.
Blanc, Hippolyte 93, 141.
Block, Maurice 49, 92, 116,
Blount, Charles 222.
Blumenbach, Johann Friedr. 46.
Bodio 38, 48.
Boisguilbert 62.
Boissier, Gaston 170, 171.
Bonard, H. 200.
Bonifác VIII. 180.
Boudin, Jean Christian 8, 10, 11, 16, 160.
Brachelli, Hugo Franz 213.
Brandes, Georg 215, 217.
Brehm, Alfred Edmund 214.
Brierre de Boismont, Alexandre 10, 26, 45, 49, 52, 81, 85, 93, 107, 137, 140, 177.
Brigham 115.
Bruno, Giordano 207.
Brutus, Marcus Junius 166.
Buckle, Henry Thomas 176, 177, 219, 228.
Bucknill, John Charles 177.
Buddha 240.
Bugeaud, Thomas Robert de la Piconnerie 10.
Buonafede 137.
Burrow 52, 124.
Busch v. d., Johann Konrad 85.
Byron, Lord George Gordon 128, 188, 225, 238.

Cabanis, Pierre Jean Georges 12.
Calmeil, Louis Florentin 142.
Calvin, Jean 219.
Carducci, G osuè 188.
Casper, Johann Ludwig 23. 26, 51, 85, 93, 133, 135, 249.
Cassius Longinus, Gaius 166.
Cathrein, V ctor 256.
Cato, Marcus Porcius Uticensis 166, 171.
Cazauvieilh 22.
Cicero Marcus Tullius 170, 171.
Coccejus 212.
Comte, Auguste 91, 138, 198, 199, 200, 203, 223, 225, 244, 250.
Cremer, Hermann 215.

Dante, Alighieri 244.
David, C r. N. 85, 244.
Darwin, Charles 161, 188.
Delbrück 114.
Demosthenes 166.
Denis 167.
Descartes, René 197, 211, 221.
Des Etang 54.
Descuret 55, 107.
Desmoulins 46.
Dickens, Charles 76.
Diez 135.
Diodorus Sicilianus 241.
Diogenes 166.
Döllinger, J. von 197, 217, 228, 235.

Drobisch, Moritz Wilhelm 256.
Drysdal 63.
Du Bois-Reymond, Emil 183.
Duglas 9.
Duncker, Maximilian Wolfgang 240.
Durand-Fardel, Ch. M. 26.

Eiler 210.
Elam 21.
Empedokles 166.
Engel 37.
Epikuros 167.
Erasistratos 166.
Eratosthenes 166.
Esquirol, J. D. 12, 24, 25, 26, 100, 104, 108, 109, 123.
Euklid 224.

Fallmerayer, J. Ph. 235.
Falret, Jean P. 8, 25, 53, 140.
Farr, William 33.
Favre, Jules 199.
Ferdinand VII. 74.
Ferrus 114.
Filip II. 208, 221.
Flemming, Karl F. 85.
Floureus, M. P. 2.
Fodéré, F. E. 9.
Ford 52.
Forester 218.
Foscolo, Ugo (Nicolò) 188.
František Saleský 193.
Frère-Orban, W. 201.
Friedländer 169, 170.
Friedrich Johannes 217.
Fröhlich 116.
Funck-Brentano, Théophile 69, 197.

Galilei, Galileo 207.
Garborg, Arne 218.
Gerland, G. C. 190.
Gibbon, Edward 167, 239.
Giusti, Giuseppe 188.
Glatter 132.
Goblet d'Alviella, Albert 201.
Göll 247.
Goethe, Johann Wolfgang 107, 127, 128, 182, 184, 188, 215, 225.
Gogol, Nikolaj Vasiljevič 188.
Grabbe, Christian Dietrich 188.
Green, Thomas Hill 171, 224.
Griesinger 104, 117, 125.
Grimm 161.
Grose, T. H. 171, 224.
Grün, Anastasius 203.
Grundtvig, Nikolai Frederik Severin 217.
Güder 220.
Guèrin, J. R. 137.
Guerry 11.
Guislain, Joseph 117, 118, 119, 122.
Guizot, François P. G. 183, 197.

Häckel, Ernst 56, 205.
Hagenbach, Karl Rudolf 197.
Haller, C. L. 217.
Hasse 117, 123.
Haushofer, Maxmilian 87, 115, 122.
Hausner, O. 37, 38, 95, 115, 124, 125, 159.
Hausrath, Adolf 169.
Hecker, J. Karl 128.
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 231.
Hegesias z Kyrény 166.
Heine, Heinrich 188, 240.
Hettinger, Franz 197.
Hettner, Hermann Theodor 215.
Heyfelder, Johann Ferdinand 26.
Hirsch, Augustin 128.
Hitsch 115.
Hobbes, Thomas 222.
Hölderlin, Friedrich 188.
Holtzendorff, Franz von 216.
Homér 128, 163.
Horatius, Quintus Flaccus 167, 169, 170.
Hume, David 171, 223, 224.
Hus 205, 208, 252.
Huss, Magnus 85.
Hyacint 221.

Channing, William E. 177.
Chapman 114.
Charondas 166.
Chateaubriand, François René de 199.

Chaucer, Geoffrey 84.
Cheyne 12.

Isokrates 166.

Jacobi, Karl M. 108.
Ježíš Kristus 171, 173, 174, 180, 199, 207, 208, 214, 248, 251.
Job 92, 172.
Jolowicz 139.
Josef II., 201, 202.
Juvenalis, Decimus Junius 170.

Kant, Immanuel 84, 214.
Karneades 166.
Katscher 198.
Kleanthos 166.
Kleist, Heinrich 188.
Kleomenes 166.
Kloeden, Gustav Adolf 11, 218.
Kodros 166.
Körösi 156.
Kolb, Georg Friedrich 11, 60, 74, 124, 238.
Koneg, Alexander 50.
Kraus 3, 12, 59.
Kretzschmar 23 .
Krones 202.
Kurz 197.

Laborde 116.
Lamennais, Félicité Robert de 187, 199.
Lange, Friedrich Albert 68.
Langhans, Daniel 42.
Laveley, Emile 63, 201.
Lecky, William Edward H. 68, 139, 169, 174, 182, 245.
Legoyt, A. 26, 94.
Lenau, Nicolaus 188, 203.
Leopardi, Giacomo 188.
Le Play, Frédéric 197, 204.
Lermontov, Michail Jurjevič 188, 237.
Lessing, Gotthold Eph. 214, 258.
Lev X., 207.
Levasseur, Pierre Emile 73.
Lichtenberg, Georg Christoph 186, 251.
Lisle, E. 25, 26, 93, 137, 189.
Livius, Titus 169, 170.
Locke, John 222.
Lombroso, Cesare 38.
Lucanus 166, 169.
Lucretius 166, 167.
Ludvík XIV. 63.
Lunier 85.
Luthardt, Christoph Ernst 197.
Luther, Martin 180, 213.
Lykurgos 166.

M'All 200.
Magendie, François 249.
Maistre, Joseph de 194, 195, 196, 198, 200, 202.
Marcus Antonius 166.
Marcus Aurelius 166, 170, 171, 174.
Mariana, Juan 159.
Mariano, Raffaele 197.
Maudsley 68, 106, 108, 110, 111.
Mayr 37, 113.
Metternich Winneburg, Klemens Fürst von 202.
Meyer, Hugo von 247.
Michelis, Friedrich 217.
Mill, John Stuart 17, 91, 92, 138, 162, 225.
Möhler, Johann Adam 197.
Mommsen, Theodor 166.
Montesquieu, Charles de Secondat de 12.
Moreau de Jonnès 110.
Morel, B. A. 85, 111.
Morpurgo 48, 101.
Morselli, Enrico Agostino 9, 13, 22, 25, 26, 47, 48, 93, 94, 95, 101, 159, 188.
Müller, A. H. 202, 217.
Musset, Alfred de 188.

Napoleon I. Bonaparte 9, 198, 199, 247.
Nielsen, Rasmus 217.

Oesterlen 26, 58, 59, 85, 93.
Oettingen, Alexander von 3, 10, 13, 26, 37, 81, 135.
Oncken, Wilhelm 216.
Osiander 12, 51, 177.
Otho Marcus Salv 166.
Otta, císař německý 127.

Paine, Thomas 224.
Parent-Duchatelet 87.
Pavel z Tarsu 172, 174.
Peregrinus 166.
Peschel, Oskar 161.
Petersen 218.
Petit 14.
Petr I. Veliký 236.
Pfleiderer, O. 215, 216.
Petronius 166.
Piérquin 115.
Pillon, François-Thomas 199.
Pius IX. 194.
Platon 144, 164.
Platter 26.
Plinius (starší) 169.
Plutarchos 241.
Pombal, Sébastien Joseph Marquis de 208.
Poe, Edgar Allan 188.
Polybios 166.
Propertius Sextus 169
Puškin, Alexander Sergějevič 188, 237.
Pythagoras 166.

Quetelet, A. 101, 256.

Reid, Browne 86.
Renan, Ernest 174, 199, 249.
Renaudin 85.
Renouvier, Charles 199.
Réveillaud 199.
Riggenbach 197.
Roi, J. de le 171.
Rousseau, Jean Jacques 173, 215.

Řehoř VII., 35.

Sarcey, Francisque 199.
Scipio 166
Sénancour, Etienne Pivert de 188.
Seneca, Annaeus Lucius 166, 169, 170.
Shakespeare, William 106.
Shelley, Percy Bysshe 188, 225.
Schaff, Philipp 232.
Scherr, Johannes 220.
Schiller, Friedrich 215.
Schimmer, Gustav Adolf 11, 39, 57, 60.
Schlager 110.
Schlegel, Friedrich von 202, 217.
Schömann, G. Fr. 164.
Schopenhauer, Arthur 69, 188, 223, 238, 240.
Schwab 116.
Schwarzenberg 205.
von Schweizer, J. B. 184.
Schwicker, Johannes H. 50.
Silius Italicus 166.
Słowacki, Julius 188.
Sokrates 164, 173.
Spencer, Herbert 33.
Speusippos 166.
Spinoza, Baruch 221.
Springer, Anton Heinrich 132.
Sully, James 216.
Süssmilch, J. P. 22.
St.-Fare-Bontemps 42.
Stephen, Leslie 222.
Stilpon z Megary 166.
Stolberg, Friedrich Leopold Graf zu 217.
Strauss, David Friedrich 182, 183, 212, 214.
Stricker 51.
Strodtmann, Adolf 215.
Szafkowski 137.

Tacitus 169, 170.
Taine, Hippolyte 198.
Teresie, sv. 193.
Them stokles 166.
Thiers, Louis Adolphe 199.
Tissot 13, 24, 33, 177.
Tocqueville, Alexis de Clérel 52, 138, 234, 259.
Treitschke, Heinrich von 249.
Tschirner 133.
Tucker 62.
Tuke, Dani l Hack 115, 117.
Turgeněv, Ivan Sergějevič 237.
Tylor, Edward Burnett 161

Valerius Maximus 160.
Vauban, Sébastien Le Prester, Seigneur de 63.
Vergilius Maro, Publius 170.
Virchow, Rudolf 27.
Voltaire, François Arouet 198, 238.

Wächter, Oskar von 247.
Wagner, Adolf 9, 11, 25, 42, 47, 50, 57, 60, 67, 78, 93, 98, 99, 101, 140, 189, 256.
Waitz, Theodor 161.
Wappäus, Johann Eduard 51.
Wesley, John 226.
Winslow, Forbes 53, 56, 93, 115, 126, 224.
Worth, Sebastian Frank von 244.
Wolff, Christ. Freiherr von 214.
Wuttke, Adolf 161.

Young, Edward 188.

Zeller 113.
Zeno 166.
Zöllner 187.

abnormální 101.
afekt 83 a n.
agitace 55.
alimentace 37.
alkoholism 85 a n.
analfabeti 74.
analogie vývoje individuálního a sociálního 203.
analyse psychologická a historická 191.
anarchie 169, 184, 187, 190, 195.
anesthesie 102.
anglikánská církev 230.
anthropologie 52.
apologetika 212.
apotheosa Augustova 183.
aristokracie vzdělání 249 a n.
asimilace 1.
askese 94, 139, 240.
atheismus (viz i beznábožnost a nenábožnost) 186, 234, 243.
autorita 175, 176 a n., 194, 196, 209, 211, 235.
autorita — svoboda 178.

baptisté 227, 232.
barbarství 258.
beznábožnost 123 a n., 186 a n., 224, 240 a n., 243, 249.
beznábožnost křesťanských národů 245.
bianchi italští 127.
bída 60, 62 a n., 70, 81, 116, 249.
biogenetický zákon 203.
blbost 103, 105.
boj o život 188 a n.
bohatství 62, 64, 67, 69.
bolest 70.
buddhismus 94, 172, 215, 240.
bydliště 44.
byrokratismus 214.
byzantismus 235.
byzantská sekta 210.
byzantské světové panství 175.

calenture (námořní horečka) 10.
celibát kněží 35, 139.
centralisace monarchická 199.
ceremonie (viz i obřadnictví) 181.
césaropapismus 175, 211, 235.
církev 90 a nn., 124, 175, 179, 194, 197, 199, 207, 241.
církev a stát viz stát a církev.
církev episkopální 232.
církev katolická 94 a n., 177, 193, 205, 216, 230.
církev luterská (viz i protestantism) 94 a n., 98.
církev pravoslavná 205.
církev řecká 94 a n., 177, 206.
církev státní 236.
církevní organisace 99, 212, 219.
církevní reforma 208.
církevní sekty 183.
církevní stát 194.
církevnost (viz i nábožnost) 230 a n.
církve nezávislé 228.
církve reformované 218.
civilisace 22, 184.
ctižádost 84.
cynismus 164, 185, 196, 205.

čistota 173.
člověk 5, 17 a n., 69, 172.

darwinismus 188.
dědičnost 110 a nn., 203.
degenerace 32, 56.
deismus 209, 212, 222 a nn.
dějiny 162.
dějiny sebevražednosti 137 a n.
delirium 107.
dělníci 44.
den a noc 11, 13 a n.
den v týdnu 13.
denominace 231.
depopulace 32.
deprese 103.
desorganisace 169.
destrukce 198.
determinismus 7, 219, 252 a n., 255.
děti 26 a nn., 33, 36, 74, 113, 127, 141, 158.

děti — rodiče 79.
diagnose 247.
disposice 111 a n.
divoši 17, 119, 127, 158 a n., 160 a n., 242.
doba denní 108.
doba heroická 163.
doba roční 108, 132.
dopravnictví 43.
drama řecké 164.
druhy sebevraždy 131.
duševní činnost 112.
duševní choroba (viz psychosa).
duševní práce 118, 192.
duševní příčiny psychosy 117.
duchovní 42 a n.

egoismus 102.
eklekticismus 165, 167.
emancipace 24, 121, 141.
empirický zákon 16, 158, 162.
empirism 222.
epidemie 20.
epikurejská škola 165.
epilepsie 105.
ethnografie 52.
ethika 3, 165, 172, 223, 235.
evangelické křesťanství (viz i křesťanství a protestantismus) 209.
exaltace 55, 103 a n.
extase 102.

fatalismus 240, 252, 255 a n.
filosofie (viz i hesla ethika, positivism, determinism a podobné) 198, 210, 214, 222.
filosofie Humeova 223.
filosofie-náboženství (viz i náboženství) 164.
filosofie řecká 167.
filosofie stoická 244.
flagelanti 127.
formalismus 168, 171, 173, 179.
formy psychosy 105.
fysické účinky 6, 16.
fysiologické účinky 6, 16.

geniální lidé 42.
grundtvigianism 217.
gymnasium 185.
gymnosofisté 241.

halucinace 102.
hierarchie 175 a n., 180, 194, 199, 201, 207, 211, 222.
horko 108.
hospodářské krise 31.
hospodářské methody výr. 116.
hospodářské poměry 34, 37, 40, 45, 62, 65, 67.
hra 65, 78.
humanismus 127, 179, 207.
humanismus pohanský 179.
humanisté 182.
humanita 171 a n.
husitismus 205.
hustota obyvatelstva 29 a n., 115.
hygiena 3.
hygienická profylaxe 247.
hypochondrie 41, 103.

chorobná láska k smrti 161.
chorobnost 20 a n., 41, 63.
chorobnost pijáků 85.
chudoba (viz i bída) 20, 62, 64, 67, 81.

idiotismus 105.
iluse 102.
indeterminismus 252 a n., 254, 255 a n.
indiferentismus 169, 182, 185, 196, 203 a n., 211.
individualismus 180, 209, 212, 232, 252.
indukce — dedukce 14.
indukce statistická 191, 242.
inkvisice 195, 208.
intolerance 204.

jesuité 176, 195, 208, 221 a n.
josefinismus 202.
jev historický 189.

kalvinismus 209, 219, 228, 231.
katolíci 124 a n., 177, 213.
katolíci němečtí 216.
katolická církev viz církev katolická.
katolické menšiny německé 216.
katolické obyv. švýcarské 220.
katolické země 196.
katolický princip autority 211.

katolický středověk 138.
katolictví 77, 95 a n., 176 a nn., 194 a n., 198 a nn., 204, 228, 245, 250 a nn.
katoličtí národové 176, 193 a n., 211.
kněží, kněžství, klérus 195, 198.
knihovny 73.
kolektivní vina společnosti 137.
komunikace 66.
koncil všeobecný 194.
kongregacionalisté 227, 232, 252.
konkordát 198 a n., 203.
konkubinát 33, 36 a n., 192.
konsensus sociální 5 a n.
konstituce 109.
konverse (a konvertité) 202, 216.
korán 77.
kosmopolitismus 224.
kretenismus 105.
kriminalita 71.
křesťanská láska 172.
křesťanské učení 172.
křesťanský názor světový (viz i křesťanství) 206, 236.
křesťanský středověk 142.
křesťanství 94, 138, 171 a nn., 174, 179, 190 a nn., 206, 215, 232, 250 a n.
kult císařů 183.
kult mariánský 208.
kultura řecká 163, 165 a n.
kultura římská 163, 166 a n.
kultura židovsko-východní 163.
kulturní boj 192.
kvakeři 232.

láska 81.
láska k bližnímu 172, 181.
latentní beznábožnost 243.
lékařství 21.
letora 110.
lhostejnost 189.
liberalismus 194, 201, 208.
lid 76, 195, 198.
lidstvo 69 a n.
literatura anglická (skotská) 229.
literatury, duch 197.
loterie 65.
lutheránství (viz i protestantismus) 218, 232.

majetek 43, 62, 79 a n.
majetkové poměry 65, 81.
manie 104.
manželství 33 a nn., 114, 192.
manželství bezdětné 35.
mathematika 14.
mathematická pravděpodobnost 257.
materialismus 68, 214.
melancholie 104, 237.
měsíc (světlo měsíční) 16, 108.
město — venkov 30 a n., 35, 41, 44 a nn., 67, 71, 99, 109, 115, 141, 162, 190 a nn.
městské obyvatelstvo 66 a n., 77.
metempsychosa 241.
methoda sociologická 137 a n., 203.
methodismus 212, 220, 226.
method sté 227, 232.
minimální hodnoty 14.
militarismus 56, 60.
misie 200.
misijní činnost (vnitřní a vnější) 212, 226.
míšenci 46, 52.
mládež 192.
moderní osvěta viz osvěta.
moderní věda viz věda.
moderní zákonodárství 247.
mohamedánství 94, 172, 239 a n.
monomanie 104.
monotheismus 90, 168, 172, 240, 244.
moralisté angličtí 223.
moravští bratří 232.
mosaism 94.
motivy sebevraždy 23, 26, 82 a nn., 88 a nn.
mravnost 37, 71, 89, 90 a nn., 166, 170, 193, 233.
mravní opravdovost 219.
mravní vzdělání 77.
mravouka lásky 172.
mučednictví 126, 139.
muži 33, 36, 77 a n., 121, 132, 192.
mystika 165, 167.
mystika ve výkladu 6.
mysticismus 212, 241.
mzda 37.

náboženská a církevní organisace 99.
náboženská a mravní reorganisace 170.
náboženská lhostejnost 239.
náboženská rozervanost 205.
náboženská svoboda 231 a n.
náboženské bloudnění 78.
náboženské názory 259.
náboženské vyznání 77.
náboženství 68, 90 a nn., 124, 159 a n. 163, 165, 170, 173, 183 a n., 197, 222, 241, 244, 250.
— humanity 199.
— lidové 191.
— monotheistická (viz i monotheism) 244.
— národní 167.
— nové 251.
— positivní 183, 187.
— římské 167.
— státní 168, 175 199.
nábožnost 158, 166, 170, 230.
nábožnost a církevnost 230 a n.
nábožnost a církevnost americká 231.
náchylnost k sebevraždě 111.
nákaza 126 a n.
nápodoba 126 a n.
národ 46.
národnost 23, 47, 52 a n., 132.
národové přírodní 158, 160.
necírkevnost (viz i nenábožnost a beznábožnost) 224.
nedělní školy 231.
nedostatečnost lidského vědění 257.
negace 198.
negace papežství 209.
nejistota 169.
nekřesťanští národové 238.
nemanželské děti 33, 36 a n., 38 a n., 114.
nemanželské porody 80, 87.
nemoci 19 a n., 43, 78, 80 a n.
nemravnost 37, 86 a n., 123.
nemravnost sebevrahů 82 a n.
nenábožnost (viz i beznábožnost a atheism) 93, 157 a n., 163.
nemorálnost 101.
neomylnost 183, 194.
nepříčetnost 100 a n.
nepřímá sebevražda 134.
nervosa 109.
nervosita 55, 122, 161, 245.
nervosita moderní společnosti 242.
nesmrtelnost 172.
nešťastná láska 78, 84, 133.
neštěstí 65, 69 a n.
nevěra 224, 239.
nevěřící 212.
nezaměstnanost 42, 79, 81.
nihilismus 237.
nirvana 94, 240.
noetická skepse 225.
normální 19, 101.
noviny 66.
nový způsob myšlení 179.
nouze 62, 68, 249.

obecný princip 188.
oběšení 135.
obchod 43.
obchodníci 42, 64.
obrácení římského světa 174.
obřadnictví katolické 228.
obrazotvornost 129.
objektivismus — subjektivismus 159 a nn., 164, 249, 253.
objektivita (divochů a dětí) 159, 161 a nn., 164.
odluka státu a církve (viz i stát a církev) 233.
odolnost 20 a n.
odpovědnost 106.
omrzelost života 43, 55, 60 a n., 67, 72, 78, 80 a n., 84, 169, 197, 216, 248.
opilství 37, 41, 43, 59 a nn., 78, 81, 84 a nn.
optimismus židovský 239.
organisace tělesná 1, 18, 27,
orthodoxie 212, 218.
orthodoxnost 217.
osamocenost 39.
osvěta 162, 211, 238 a n.
osvěta řecká 167.
osvícenost 122, 224.
osvícenská literatura 194.
osvícenství 201, 212, 221.
otcovství 37.

pantheismus 172, 240, 244.
pantheismus stoický 167.
papež (papežství) 175, 180, 183, 195, 198 a n., 206 a n., 221.
paralysa (progresivní) 105.
pastaureaux francouzští 127.
pathologické změny 6, 16.
pauperismus (viz i bída, chudoba, nouze) 63 a n.
periodičnost 142, 244.
pesimismus 69, 157, 161, 164, 166, 176, 188, 205, 215 a n., 223, 236, 245, 248.
pietismus 212.
pijáctví (viz i opilství) 218.
plémě 46, 53, 115.
počasí 8 a n., 11 a n., 108.
počet sebevražd 145.
počet obyvatelstva 29 a n.
početí 10.
podnebí 6 a n., 108.
pohanství 171.
pohanstvo 142.
pohlaví 22 a n., 109, 112.
pohlavní nemravnost 86 a n.
pohnutky 78, 133, 161, 195.
pokrok 121 a n., 162, 180.
politická krise 54, 116.
politické poměry 46, 61.
polovičatost 90, 92, 167, 197, 199, 203, 227.
polovzdělání 42, 72, 123, 163, 184 a n., 192 a n., 237, 244.
polytheismus 164, 168, 174, 244.
pomatení mysli 101.
pomatenost 103, 105.
poprava 2.
popularisování věd 183.
poručníkování 176 a n., 194, 198.
positivismus 91, 200, 223, 250.
positivismus a náboženství 91.
poštovnictví 66.
potrat 2.
potřeba náboženství 250.
povaha 40.
povolání 20.
požitkářství 68.
práce 40, 67.
pravděpodobnost objektivní (mathematická) 257.
právníci 43 a n.
právnictví 167.
pravoslaví ruské 236.
praxe 76.
představy získané a zděděné 112.
předurčení (viz i kalvinismus) 219.
předvídání 255.
přelidnění 30.
presbyteriáni 227, 232.
převzdělanost (viz i vzdělanost) 216.
příčetnost 106.
příčinnost 225.
příčiny 5 a n., 78, 93, 161, 191.
příčiny determinující 17, 27, 69, 99, 137.
příčiny disponující 16, 27, 39, 43, 46, 67, 69, 72, 99, 111 a n., 116, 137.
příroda 5 a n., 17 a n.
přírodní člověk 161.
přírodní filosofie 164.
přírodní stav 160 a n., 163, 176.
přírodní zákon 16, 162.
přírodověda 7.
přistěhovalci 233.
privilegovaní 135.
přizpůsobení 203.
proces duševní 189.
proces historický 137.
prostituce 87.
protestanti 124 a n., 177, 202, 215.
protestantismus 38, 77, 96 a n., 99, 125, 178 a nn., 193, 196, a nn., 199, 203, 206 a n., 209 a nn., 214, 228, 230 a n., 245, 250 a n., 252.
protestantské církve (viz i protestantismus) 98.
protestantské země 97, 235.
protestantští národové 176, 209.
protireformace (viz i reformace, katolictví) 193, 205.
prozřetelnost 171 a n.
průmysl 43, 67.
průmyslové obyvatelstvo 39, 67.
psychologie 6 a n.
psychosa 27 a n., 43, 55, 59 a n., 78, 80, 100 a nn., 104, 108 a n., 122 a n., 125, 134, 142, 161, 191, 234.
psychosa náboženská 125.

puberta 24.
pud po vyléčení 134.
půda 6, 14, 132.
puritanismus 231.

racionalismus 209 a n., 212, 217 a n., 221.
reakce 194, 198, 202.
řecká církev 235.
řecká orthodoxie v Rusku 237.
řecké katolictví 38, 77.
řečtí katolíci 232.
reformace 139, 178 a nn., 193, 208, 210, 217.
reformovaná církev 98, 211.
reformovaní 232.
reformy 248.
reformy Josefa II. 202.
řemeslníci 41, 44, 76.
renaissance 139, 182.
resignace 120.
revoluce 54 a n., 116, 194, 198, 202, 211.
revoluce americká 224.
revoluce francouzská 202, 224.
rigorismus 181.
římská církev 235.
římská hierarchie 175.
římská sekta 210.
římská vzdělanost pokračováním řecké 167.
římské katolictví 38.
římské panství 175.
římsko-katolická církev 232.
ritualismus 171, 173.
roční doba 7 a n., 45.
rodina 33, 61, 79 a n., 120.
rolnické obyvatelstvo 39.
rolník 64.
romanismus 235.
romantikové 215.
rozčilení, rozčilenost 55, 134.
rozhodování 6, 69.
rozkoš z bolesti 134.
rozšíření chorobné sebevražednosti 126.
rozum 89, 209.
rozum — cit 184.
rozumová a mravní anarchie 190.
rodiče 33, 36.
rozvod 33, 35, 37, 192.

samovazba 39.
scirocco 9.
sebeláska 107.
sebeobětování 3.
sebeprznění 27.
sebezabití 3, 89, 161.
sebevražda měřítkem náboženství 99.
sebevražednost jako jev historický 189.
sektářství 210.
sekundární zákony 256.
sentimentalita 164, 245.
sirotci 33, 36.
skepse 165, 169, 197 a n., 203, 240.
skepticismus 182, 185, 196, 239.
skeptické školy 167.
skotské církevně náboženské poměry 228.
skotský charakter 219.
slavomam 122.
slunce 15.
služebné osoby 39, 42 a n.
smilstvo 10.
smíšení náboženství 168.
smrt 1 a n., 70.
smutek 169.
snášelivost 168, 180, 210.
socialismus 68.
socialisté 56.
sociální demokracie 214.
sociální otázka 68, 142.
sociologie 7, 14, 203, 255.
sociologický zákon (viz i zákon empirický) 190, 256.
souboj 2, 10.
soudnost 70.
spekulace 65.
spinozismus 203.
společenská vrstva 40.
společné sebevraždy 135.
spotřeba papíru 73, 75.
stadium objektivity 163.
starokatolictví 217, 221, 230.
Starý Zákon 239.
stáří 24 a n., 113.
stát a církev 193 a n., 207, 211, 233.
statistika 162.
statistikové 33, 255 a n.
státní dluhy 65.

stávky 116.
stesk 59, 61, 169.
stoicismus 172.
stoická škola 165.
stoikové 170, 186.
strach 111.
střední školství 27, 75.
středověk 139, 142, 245.
středověká společnost 178.
středověká víra v autoritu 176.
středověké církve 176.
studující 44.
styk (komunikace) 66, 73.
subjektivismus 159 a n., 164, 249, 253.
subjektivní náhoda 257.
subjektivní pravděpodobnost 257.
suverenita 195 a n.
svatost 173, 255.
světlo měsíční 16.
světový názor 70, 90, 163, 178, 184, 189, 250, 258.
svoboda 4, 5, 39, 54, 119, 121, 255.
svoboda svědomí 180.
svobodná zaměstnání 42.
svobodné badání 180 a n. 210, 231.
svobodné státy 53, 116.
svobodní 33 a n.
sylabus 194.
syfilis 87.

šílenství 61.
škola 73, 77.
škola obecná 73.
školní politika 76.
školní vzdělání 75 a n.

tanec sv. Víta 128.
telegraf 66.
teplota 8 a n.
tělesná povaha 109, 132.
tělesná síla 132.
tělo a duše 6, 18.
theismus 171 a n., 198, 239 a n.
theismus židovský 171.
theologická literatura 236.
theologie 193, 213 a n., 216, 222 a n.
theorie 76.
theosofie 41.
therapeutika 247 a n., 257.
tisk 73, 75.
toleranční patent 202.
trest 254.
třídění 101.
tyranie 54.

učenci 76.
ultramontáni 201.
ultramontanismus 194, 205, 217, 222.
umění 233.
umění a mravnost 233, 250.
úmrtnost 11, 21 a n., 36, 39 a nn.
úmrtnost chudých 63.
úmrtnost pijáků 85.
uniati 232.
unitáři 94 a n., 98 a n., 232.
universalisté 232.
úpadek náboženský 168.
úředníci 43 a n.
ústavní forma 53.
utopismus 55.
úzkost 104.

válka 36, 56.
vášně 78.
vdovství 33, 35.
věda 17, 183 a n., 186, 210, 248, 255.
vědecký názor světový (viz i věda) 250.
vědění 253, 257.
vědy praktické 3.
věk 24 a n., 45, 70, 113, 152, 192.
velicí mužové 203.
velkoměsta 26.
venkov (viz město — venkov)
venkovské obyvatelstvo 77.
veřejné mínění 100.
verifikace 162, 191.
vězni 39 a n., 70, 114.
víra 99, 176, 194, 200.
víra — nevěra 182, 187, 190, 198, 207.
víra v autoritu 235.
vítr 12.
vlivy přírodní 108.
vlivy přírodní jenom disponují 16.
vojenská služba 79.
vojenský duch 60.

vojsko 42 a n., 56 a nn., 60, 75 a n. 80, 116, 192, 233.
vojsko - mravnost 60.
vojsko - úmrtnost 60.
vojsko - veliká sebevražednost 59.
volba prostředků 131.
vražda a sebevražda 3, 87 a n., 159.
všeobecná branná povinnost zhoubná 60.
výběr 188 a n.
výdělek 67.
východ a západ 118, 120, 138.
výchova rozumová a mravní 185.
výměna myšlenek 66, 68, 73.
výroba 65.
vysoké školství 75, 185.
vystěhovalectví 30, 32 a n.
vyučování 71, 73.
vývoj 157, 161, 210.
vývoj dějinný 250 a n.
výživa 15.
vzdělanci 195, 198 a n., 212, 249.
vzdělání 122 a n., 158, 162, 258.
vzdělání lidu 71, 74.
vzdělání mravní (viz i mravnost) 89.
vzdělání náboženské (viz i náboženství) 89 a n.
vzdělání rozumové 71 a n., 89.
vzdělaní národové 119.
vzdělanost 17, 122, 126, 157, 159 a n., 161, 241.

zabití 2 a n.
zákon 1, 16 a n., 158, 162.
zákony společenské 16 a n.
zaměstnání 40 a n., 67, 77, 79, 114, 153.
zámožnost 66, 68.
zázrak 174.
zbožnění císařů 168.
zbožnost (viz i nábožnost a církevnost) 90.
zdraví 19.
zdravotní stav 103.
zemědělské obyvatelstvo 67.
zemědělské poměry 37.
zemědělství 41, 43.
zeměpis 7.
zeměpisné rozdělení sebevražd 7.
zjevení 210, 224.
zločin 37, 60
zločinci 114.
změna majetku 64.
zmužilost 107.
zpřnění 37.
způsoby sebevraždy 131.
zvyk 62.

žákovská sebevražednost 27.
žárlivost 81
železnice 66.
žeň 64 a n.
ženatí 33, 35.
ženy 13, 20, 22 a nn., 29, 33, 35 a n., 40, 77 a n., 112 a nn., 120, 132, 138, 141, 192.
Židé a židovství 39, 52, 172, 232, 239
živnost 43, 67.
živnostníci 39, 41 a n.

OBSAH

Hlava první

URČENÍ POJMU

(Strana 1—4)

1: Život a smrt. — 2: Smrt přirozená a nepřirozená. — 3: Sebevražda v smysle širším a užším: sebezabití a sebevražda analogií zabití a vraždy. — 4: Nerozumné a nemravné ničení života vůbec, sebevraždou zvláště.

Hlava druhá

PŘÍČINY SEBEVRAŽEDNOSTI

KLASIFIKACE PŘÍČIN

(Strana 5—6)

5: Třídění příčin určujících vůli člověkovu. I. Vlivy přírody: pozemské, kosmické. II. Vlivy tělesné a duševní organisace člověkovy: *a)* Poměry biologické; *b)* poměry povšechně společenské; *c)* poměry politické; *d)* poměry hospodářské; *e)* poměry duchovní kultury; vzdělání rozumové, mravní a náboženské: názor na život vůbec. — 6: Účel tohoto roztřídění.

Část první

PŮSOBENÍ PŘÍRODY

(Strana 6—18)

7: Jak se mají studovat vlivy přírodní. — 8: Podnebí. Zeměpisné rozdělení sebevražd. — 9: Vliv roční doby. Nejvíce sebevražd je v létě; příčinou je teplota relativní. Vzrušení nervstva teplem nezvyklým. Přílišnosti, výstřednosti a nepravidelnosti temperatury. Maximum sebevražd asi v červnu. — 10: Vlhkost; nebe zakalené. — 11: Větry. — 12: Dny v týdnu. — 13: Doba denní. — 14: Ostatní činitelé podnební mohou být ignorováni. — 15: Vliv půdy. — 16: Potrava. — 17: Vlivy kosmické. — 18: Vliv sluneční. — 19: Vliv měsíce. — 20: Vlivy přírodní nevykládají sociálního hromadného zjevu sebevraždy; vlastní příčina smrti se musí hledat v člověku samém.

Část druhá

PŮSOBENÍ FYSICKÉ A DUŠEVNÍ ORGANISACE ČLOVĚKA

Oddíl první

Fysické poměry tělesné organisace

(Strana 18—28)

21: Tělesná organisace vlastně vlivem přírodním. — 22: Vlastnosti tělesné a zdraví. Nemoci. Epidemie. Chorobnost, úmrtnost a sebevražednost. — 23: Pohlaví. — 24: Věk. Sebevražda starců a dětí. — 25: Závěr.

Oddíl druhý

Všeobecné společenské poměry

(Strana 29—46)

26: Počet obyvatelstva v poměru k počtu sebevražd. Počet obyvatelstva absolutní a relativní. Přelidnění. Nedolidnění. Rychlost vzrůstu obyvatelstva. Ubývání obyvatelstva. Stěhování. — 27: Poměry rodinné a manželské. Ženatí, svobodní, vdovci, vdovy, rozvedení, konkubinát. Vliv rodiny a manželství na děti. Porody nemanželské a sebevražednost. — 28: Sebevražda vězněných. — 29: Města, venkov. — 30: Povolání. — 31: Závěr.

Oddíl třetí

Politické poměry

(Strana 46—62)

32: Plémě; smíšenci. — 33: Národnost. Smíšenci, odnárodňování a přenárodňování. — 34: Ústava. — 35: Politické krise, revoluce, agitace. — 36: Válka. — 37: Militarism; všeobecná branná povinnost. — 38: Závěr.

Oddíl čtvrtý

Hospodářské poměry

(Strana 62—69)

39: Rozervané majetkové poměry; nouze, bída, chudoba, bohatství. Potřeby pravé a nepravé. — 40: Hospodářské poměry, pokud jsou příčinou sebevražd. — 41: Nezvyklé změny hospodářských poměrů. Špatná úroda. Krise obchodní (1873). Hra, loterie. — 42: Bohatství národní a sebevražednost: dluhy státní. Prostředky komunikační. — 43: Způsob práce. — 44: Vývoj sebevražednosti při rostoucím bohatství národů: otázka sociální.